

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228728

UNIVERSAL
LIBRARY

**EDUCATION DEPARTMENT,
PUNJAB.**

PERSIAN SELECTIONS.

FOR SECONDARY SCHOOLS.

نہید خرد

RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,
Mufid-i-'Am Press,
LAHORE.

11th Edition.

1912

Price 0-4-9.

اعرابوں کے قاعدے

نمبر شمار	قاعدے	مثالیں
۱	مُخَلَّط ہے دو چشمی لکھی گئی ہے	تقد صار
۲	تُونِ عُنَّة جو لفظ کے درمیان ہے۔ اُس پر اُنٹا جزم دیا ہے۔ اور جو آخر میں ہے۔ اُس میں نُقْط نہیں دیا ہے۔	رائد۔ جاں +
۳	یائے معروف جو لفظ کے آخر ہے۔ وہ دائرے کی لکھی گئی ہے +	کشتی
۴	یائے معروف کے سوا باقی سب بے اپنی لکھی گئیں +	بے۔ کے۔ بائے۔ اونٹ +
۵	جو واو بولی نہیں جاتی۔ اُس کے نیچے آرٹھی لکیر ہے +	خود۔ خویش +
۶	حروفِ مشنوع پر حروفِ سبب لکھا ہے۔ جہاں واو یا یے کے معروف اور مجمول ہونے کا شبہ پرانا ہے +	رہا۔ رہے۔ دیور۔ غور۔ سیر +

باقی قاعدے اخیر کے صفحے پر دیکھو +

فهرست مضامین

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
۱	انتخاب از تاریخ زفرشته	۱
۲	انتخاب از تاریخ التواریخ	۴۷
۳	انتخاب از انوار سبیلی	۸۴
۴	انتخاب از ابو الفضل	۱۲۴
۵	انتخاب از دیوان سعدی	۱۴۸
۶	انتخاب از دیوان نشاط	۱۶۲
۷	انتخاب از سکندر نامه	۱۸۱
۸	انتخاب از شاهنامه	۲۲۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

انتخاب از تاریخ فرشته

ذکر جلال الدین محمد اکبر پادشاه

شیخ ابو الفضل برادر شیخ فیضی جزوی و حکیم قضاوی
آن پادشاه عالیجاه را در اکبر نامہ ثبت نموده - و مؤلف
را بس اوراق محمد قاسم فرشته کہ در صدور اختصار است -
مخلص آن را در بس کتاب مندوب مے سازد - و میگوید -
و فتنے کہ نصیر الدین محمد ہمایوں پادشاه از افتادن از بام
بشدت ضعف گرفتار گشت - از کان دولت و اعیان حضرت
شیخ جلی را کہ از معتدیان در گاہ بود - رحمت رسانیدن
اخبار آن حالت بایلغار روانہ پنجاب گردانیدند - و او در
کلاٹر سعادت ملازمت شاہزادہ دریافتہ قضیہ ساختہ را
معروض داشت + و عقب آن چوں خبر رحلت رسید - امر
لوازم تعزیت بجا آوردند - و با اتفاق یک دیگر دوم ماہ
ردیج الثانی ۹۶۳ھ ملت و ستین و تسعمائتہ شہزادہ
جلال الدین محمد اکبر را کہ سیزدہ سال و نہ ماہ از عمرش

گذشته بود - در کلاوَر بر تختِ فرمانداری اجلاس دادند، قطعه
 محلِ امید شکفت و وزید بادِ مراد
 مرادِ خلقِ خدا آن چنانکه باید داد
 ز دستِ فتنه‌دوران جهان بشد این
 که پادشاه جهان پاست بر سر بر نهاد
 بایم خانِ نژدگان باوجود منصبِ سپهسالاری و اتابقی بخدایت
 و کالت نیز بر سبده منتصدی امور ملک و مال گزیدید - و
 فرامینِ بشارتِ جلوس و استنالتِ سپاه و رعیت باطراف
 و اکناف فرستاده تمغاجات و راهداری و سلامته و پیشکش
 تمامی ممالک محروسه را معاف داشت + و تختِ شاه
 ابوالمعالی را که داعیبه مخالفت داشت - گرفته در مقام
 قتل شد - و چون آن حضرت که راشیم شریر بفش بیشتر
 بعرض آشیانی و گاه بخاقانِ اکبر ادا خواهد شد - از کمال
 ترحم راضی نشد - آن سبید را مقبیه ساخته پیش پهلوان گل‌گیر
 کوشال بلاهور فرستاد + شاه ابوالمعالی بعد از چند روز از حبس
 گریخته - پهلوان گل‌گیر از کمالِ نجالت خود را بگشت +
 نزدی بیگ خاں حاکم دہلی جمیع اسباب پادشاهی را از
 دہلی مضحوب ابو القاسم میرزا ولد کارا میرزا بارزوسی
 ظفر قرین فرستاد + و علی قلی خاں بیستانی حاکم سنبل و
 سکندر خاں اوزبک حاکم آگره و بهادر خاں حاکم دیپاپور
 و منعم خاں اتابلق و محمد حکیم میرزا عراض فرستاده اظهار
 اخلاص و بندگی نمودند + بقده مویب رفیوزی اثر بعزم
 اشتیصال سکندر شاه بدامن کوه سوارک رفت + و پس

از جنگ سکندر شاه، میان کوه سواک گریخت و و را چندان
 راجه نگر کوٹ بدرگاہ آمدہ نوازش بسیار یافت۔ و ملک مروٹی
 باقطاعش مقرر گشت و از کثرت بارندگی عرش آشیانی
 بحالندھر در آمدہ مدتی در آنجا توقف نمود و در آن اداں
 سلیماں میرزا کم فرہ صنی کردہ بقصد تسخیر کابل از بدخشان
 روان شد و بعد از وصول او منعم خاں حاکم کابل کہ
 سردار کار دیده بود۔ حصاری شدہ علم مدافعت بر افراشت۔
 و خاقان اکبر بر آن مطلع شدہ محمد قلی بزلاں و خان اعظم
 شمس الدین محمد خاں اشک و خضر خاں را بعد منعم خاں
 فرستاد۔ چنانچہ بعضی بقلعہ در آمدند و اکثر بیرون ماندند۔
 و در مدت چهار ماہ شب و روز اطراف اُردوے بدخشانیان
 را مزاحمت رسانیدہ بتنگ آوردند و سلیماں میرزا
 بہ منعم خاں پیغام نمود۔ کہ اگر در خطبہ نام مرا داخل
 کنی۔ مراجعت مے نمایم و منعم خاں بنا بر صلاح وقت
 آن را بعل آورد۔ و سلیماں میرزا بہ بدخشان رفت و
 دریں ولا بہیموے بقال وزیر محمد شاه عدلی باسی، سزار
 سوار و پیادہ و دو ہزار قبیل کہ اکثر مشتبہ بودند۔
 متوجہ آگرہ شد۔ سکندر خاں اوزبک تارہ مقاومت
 نیاوردہ بدہلی رفت و شادی خاں انفاں کہ او نیز از
 امرای معتمد عدلی بود۔ بکنار آب رہٹ آمد و علی قلی خاں
 سینستانی کہ در آن وقت خطاب خان زمانی یافتہ بود۔ با اتفاق
 امرای گنگی مثل قاسم خاں و محمد امین دیوانہ و بابا سعید
 رقبچاتی بارہ ہزار سوارہ عراقی و خراسانی از آپ رہٹ گذشتہ

با شادی خاں افغان جنگ کرد۔ و او مہرزوم گشتہ لشکرانش
 پارہ در جنگ گاہ گشتہ شدند۔ و اکثرے در رحین عبور
 باب رفرو رفتند۔ چنانکہ از سہ ہزار کس زیادہ از
 دو بیست سی صد کس زندہ نماندند + و چون ہیموئے بقال
 آگرہ را منتصرف گشتہ متوجہ دہلی شد۔ نزدی بیگ خاں
 مشیرخان باطراف فرستادہ امرا را طلب نمود۔ عبد اللہ خاں
 و نعل سلطان بدخشی و علی قلی خاں اندرابی و میرک جان
 کولابی وغیرہ بے توقف بدہلی آمدند۔ و علی قلی خاں سیستانی
 المخیاطب بخان زمان و گمکیان او ہنوز بدہلی نرسیدہ بودند۔
 کہ نزدی بیگ خاں شتاب زدگی کردہ بار ہیموئے بقال مقابلہ
 نمود۔ و ہیموئے بقال یا سہ چہار ہزار سوار اترجالی و
 قبیلان آسمان شاں از صف قلب جدا شدہ شخصت بر
 نزدی بیگ خاں کہ با مقابل خود جنگ در پیوستہ بود۔
 تاخت۔ و او را از معرکہ گریزانیدہ متوجہ دیگران شد۔
 و ایشان را نیز مہرزوم ساختہ دہلی را قابض گشت +
 نزدی بیگ خاں و دیگر امرا با اینکہ مے توانستند۔ کہ
 علی قلی خاں سیستانی المخیاطب بخان زمان و دیگر امرا د
 سرداران را با نمود متفق ساختہ تدارک شکست را نمایند۔
 و با اینکہ در حوالے دہلی بودہ از پادشاہ کمک جویند۔
 ازینہا یکے ہم کارے ناکردہ بنوشترہ شناختند۔ و ولایت
 را خالی گذارشتہ بدشمن سپردند + علی قلی خاں سیستانی در
 میرٹھ این خبر شنیدہ چون تنہا از عہدہ ضبط آل حدود
 بیروں مے توانست آمد۔ ناچار او نیز بہ نوشترہ رفت +

عزیز آشیانی در جالندھر بریں و از قہ مطّلع شدہ بچوں
 نغمہ پنجاب جمیع ممالک بتصرّف افغانان در آمدہ ہُو۔
 دیگر گشت + و از آنکہ بواسطہ صغریٰ سن با مومر پادشاہی
 نمیتوانست پرداخت۔ بیرم خان ترکمان را بخطاب بابا
 نوازش فرمودد گفت۔ کہ جمیع مہمات منگی و مالی را بتو
 رجوع کردم۔ ہرچہ صلاح دولت دانی۔ بعمل آورده مؤتوف
 بر حکم من نداری۔ و دریں باب بروح ہمایوں پادشاہ و
 بسر خود سوگند دادہ اظہار کرد۔ کہ از دشمنی مردم نیندیشی۔
 و این مضراع بخواند۔ مضرعہ

دوست گر دوست ہو۔ ہر دو بہاں دشمن باش
 و آنگاہ با جمیع امرا انجمنے ساختہ جانتی زدند۔ و چون لشکر
 مخالف را از یک لک سوار بیشتر نشان مے دادند۔ و
 عدد لشکر پادشاہ از بیشتر ہزار متجاوز نہو۔ ہنگی مارل
 بر فتن کابل شدند۔ اما سیرخان ترکمان جنگ مخالفان را
 مستنصوب دیدہ۔ خاقان اکبر باوجود صغریٰ سن بریں کنگاش
 مارل و راعب گشت۔ و بے توقف خضر خواجہ خاں را کہ
 از نژاد سلاطین مغل ہو۔ و دختر بایر پادشاہ گلبدن بیگم
 را در عقد ازدواج داشت۔ حاکم لاهور ساخت۔ و بدفع
 بسکندر شاہ نقیب کرد + و خود بنفس نقیب عازم تادیب
 ہیموے اقبال گشتہ۔ در نوشتہ امرای گریختہ ملازمت نمودند
 و خان خانان تودی بیگ را بسبب نقیبات وقتیکہ پادشاہ
 بشکار رفتہ ہو۔ بمنزل طلبیدہ بے سخن در حضور خود
 درون سرا پرده گردن زد + و پادشاہ این خبر در شکار گاہ

شنیدہ۔ چوں مراجعت نمود۔ بیرنخان معروض داشت۔ کہ
 چوں تحقیق سے دانستم۔ کہ آن حضرت باوجود گناہ بس
 بزرگ کہ ازو بوجود آمدہ۔ از غایت ہر بانی در قتل او
 تا اکل خواہند فرمود۔ و عفو پچہیں تفصیرے دریں وقت
 کہ لشکر مخالف نزدیک رسید۔ و مثل افغانان غنیے بر ممالک
 رهند اشنیدا یافتہ۔ مناسب نبود۔ ہر آیینہ محکم اقدس صریح دریں
 باب حاصل نمزدہ جڑاے در قتل وے نمودم + عرش آشنیانی
 زبان تحسین و آفرین گشادہ عذرش مسموع داشت + و از
 زلفات شنیدہ شد۔ کہ اگر بیرنخان نژدماں نزدی بیگ را
 نے گشت۔ اوس چغتائی بضبط در نیامدہ باز قصہ شیر شاہ
 پیش سے آمد + و بعد از آن امرای مغل کہ ہر یک خود را
 کیقباد و کیکاؤس سے دانستند۔ از بیرنخان نژدماں در حساب
 شدہ ہواے سرکشی از سر بدر کردند۔ و رفاق بر طرف
 ساختند + و چوں آیات ظفر آیات از نوشتہ روانہ رہلی
 گزید۔ سکنہر خاں اوزبک و عبد اللہ خاں و علی قلی خاں
 اندرابی و محمد خاں جلاڑ بدخشی و مجنوں خاں قاشقال و
 دیگر امرای باشلیقیے علی قلی خاں سینستانی مخاطب بنان زمان
 کہ امیر الامرا شدہ بود۔ برہم منقلایے رواں شدند۔ و
 جمعے از نوکران خاصہ بیرم خاں نیز مثل حسین قلی بیگ
 و محمد صادق خاں پزداونچی و شاہ قلی خاں محرم و میر محمد
 قاسم خاں نیشاپوری و سید محمد بارہہ و غیر ذلک ہمارے منقلایے
 ہمراہ شدند + و ہیموے بقال کہ در دہلی خود را راجہ پکدماہیت
 خواندہ کوس تکبر و نفور سے نواخت۔ شادی خاں افغان

و دیگر اُمراءِ افغان را بخود ملحق ساخته با لشکرے بسانِ مور
 و بلخ باہنگِ جنگِ استِقلال نمود۔ و جمعے از سردارانِ عمدہ
 افغان را با توپخانہٴ عظیم، مقابلِ افواجِ منقلاے پادشاہی
 پیشتر رواں کرد۔ و آنها بخود از افواجِ مغلِ مشہر مگشتہ
 بحالِ ابتر برگشتند۔ و توپخانہٴ را یک قلم باختند، و ہیموے
 بقالِ چوں بنواھے پانی پت رسید۔ و خبرِ قزلب و وصولِ لشکرِ
 چغتائی شنید۔ فیلباں را کہ اعتمادِ تمام بر آنها داشت۔
 بسردارانِ بزرگ قسمت کرد۔ تا بر آنها سوار شدہ بلوایزم
 حزب پردازند + و علی قلی خاں سیستانی المخطاب بخانِ زمان
 صبحِ روزِ جمعہ دُومِ محرم ۹۶۲ سنہ اربع و ستین و تِسعمائتہ
 بتسویعِ صُفوفِ برداختہ مستعدِ قتال شد۔ و از طرفین
 مزدانِ مرد و طالبانِ نبرد اسبانِ تازی رشادِ بچلاں در آورده
 دادِ گیش و کوشش دادند + و مغلان کہ قتلِ تزدی بیگِ خان
 مشاہدہ کردہ بودند۔ چوں پایے ثباتِ مستزولِ نئے ساختند۔
 بارے ہیموے بقالِ بر فیلباں ہوائی نام سوار شدہ دبارہ
 چہار ہزار سوارِ کار گزار از فوجِ قلبِ مجاہد گشتہ افواج
 پیش را در یک طرفۃ العین مرہم زد۔ و بے توقفِ متوہجہ
 صُفوفِ قلبِ کہ محلِ قرارِ علی قلی خاں سیستانی بود۔ گردید۔
 بہادرانِ بیرغمانی کہ در آن صف بودند۔ شرارِ طِ شجاعت
 بجا آورده در استعمالِ آلاتِ حزبِ تقصیرے نکزدند +
 دریں اثنا نیزے بچشمِ ہیموے بقالِ رسیدہ۔ ہر چند کہ
 کاری نبود۔ ہمیں کہ نحوں رواں شد۔ افغانانِ بیدل شدہ
 راہِ گریز پیش گرفتند + و ہیموے بقالِ باوجودِ آن حال

تیر را بیرون کشیده چشم را بر رومال بست و بانگ مردم
 سرایسمه هر طرف جھد می کرد - و دریں وقت شاه قلی خاں
 محرم بفیل بیموئی بقال رسیدہ غافل ازین کہ مرکوب بیموئی
 بقال است - قصد فیلباں نمود - و فیلباں برائے حفظ خود
 از حال بیموئی بقال خبر داد و شاه قلی خاں از مساعدت
 بخت خوشحال گشته فیل و فیلباں را مع بیموئی بقال
 از میان معرکہ بکنار آورد و روانہ خدمت پادشاه شد - و
 مغلان تعاقب افغانان نمودہ آن قدر مردم کہ محاسب و ہم
 از تعداد آن عاجز بود - بقتل آوردند و شاه قلی خاں چون
 بیموئی بقال را بنظر پادشاه کہ بفاصلہ دو سہ گزہ عتب
 می آمد - در آورد - پادشاه بارتھماس بیرم خاں سرشمشیر بفرق
 او رسانید - و آنگاہ بیرنجان بدست خود گردنش زدہ سرش
 را بکابل و جسدش را بدہلی فرستاد - و زیادہ از ہزار و
 پانصد فیل بدست لشکر تصور افتاد و پادشاه بدہلی
 تشریف آوردہ ملاً پیر محمد رشروانی را کہ دگیل بیرنجان
 نژدگان بود - بطرف میوات فرستاد - تا اہل دعیال و خزائن
 بیموئی بقال را کہ در آنجا بود - بدست آوردہ بسیارے از
 افغانان کہ در آنجا بودند - بقتل رسانید - و در خلال این
 احوال لشکر قزلباش باشلیقیہ سلطان حسین میرزا بن
 بہرام میرزا بن شاه اسمعیل صفوی بموجب حکم شاه طھاسب
 صفوی بمواسی قندھار آمدہ محاصرہ کرد - و بعد از سغے بسیار
 از تصرف محمد شاہ قندھاری کہ از نوکران بیرنجان نژدگان بود -
 بر آوردہ قابض گشت و خضر خواجہ خاں ہم با اسکندر شاہ

جنگ کرده بعد از شکست به لاهور گریخت + عرش آشیانی
 مقتضای آنکه مصرعه جهانگیری توقف بر نتابد +
 بدفع سکندر شاه عازم پنجاب شد + سکندر شاه که بکلانور
 آمد بود - قدرت مقاومت در خود ندیده - قلعہ مانکوٹ کہ
 سلیم شاه از برائے دفع گکھراں میان کوہستان بالاے کوہ
 مرنفع ساخته بود - در آمد متحصن شد - پادشاه آسجا رفتہ
 قریب سه ماه مقام فرمود + و در آل ایام والدہ عرش آشیانی
 و دیگر بیگات و اہل و عیال اُمرآ و سپاہیان کہ تا آل
 غایت در کابل بودند - ہمراہ اُمرآے کہ بمسک منعم خاں
 رفتہ بودند - رسیدند - و محمد حکیم میرزا بموجب حکم بادالہ
 و ہمشیرہ اعیانے خود در کابل ماندہ - دارائے آل ملک بوی
 تعلق گرفت - و منعم خاں اتاریق وے گشت + و چون
 مدت محاصرہ قلعہ مانکوٹ بشش ماه کشید - سکندر شاه
 عاجز آمدہ استندعایے قدوم یکے از اُمرآے معتبر نمود -
 کہ بعد از عرض مدعا بموجب حکم کار بندد + خان اعظم
 شمس الدین محمد خاں اہنگہ بقلعہ رفت + و سکندر شاه
 باو گفت - کہ بواسطہ کثرت جرائم طاقت ملازمت پادشاه
 ندارم - لیکن پسرخود شیخ عبد الرحمن را بدرگاہ فرستادہ
 خود بہ بنگالہ مے روم - و اطاعت مے کنم + خان اعظم
 شمس الدین خاں اہنگہ خود برگشتہ بعرض رسانید - و آل
 بدرجہ قبول افتادہ - شیخ عبد الرحمن در ماہ رمضان ۹۶۴
 اربع و ستین و تسعمائتہ بحضور آمدہ چند زنجیر نیل پیشکش
 گذرانیدہ - سکندر شاه راہ یافتہ بہ بنگالہ رفت + عرش آشیانی

قلعه را ملازم درگاه سپرده عازم لاهور شد. و در اثنای
راه به بیرنجان نزدک انحراف مزاج دست داده. چند روز
سواری نکند. روزی پادشاه دو فیلی نامی بجهنگ انداخت.
و آنها جهنگ گناں نزدیک نیمه بیرنجان نزدکماں رفتند. و
غوغای تماشاگران بلند شد. بیرنجان را بخاطر رسید. رک
رایس امر بارشاره پادشاه است. پس بماهیم ائنگه پیغام
داد. رک باعث گذاشتن فیلیان مست قریب منزلی رایس
دو لشخوه چیسست؟ اگر سخنه غیر واقع بموقف عرض رسیده باشد.
و آن موجب عبار خاطر اشرف بود. باعلام آل دست بخشند.
ماهیم ائنگه آنچه بیان واقع بود. جواب داد. رک آمدن فیلیان
بآن نواحی اتفافیست. نه بفرموده کسه. درین صورت
خاطر بیرنجان تسلی نشد. تا آنکه بلاهور آمد. و خان اعظم
شمس الدین محمد خاں ائنگه رک بیرنجان ازو بدگماں بود.
منزلهش رفته سوگند یاد کرد. رک در خلا و ملا سخنه رک باعث
گفت خاطر اقدس شود. گفته نشد. عودش آشیانی در
پانزدهم شهر صفر ۹۴۵ ختمش و سبب و تسبیح عازم
دهلی گشته شکار گناں و صید افگناں در بیست و پنج
ماه جمادی الاخری. مقصد رسید. و در اثنای راه در
موضع جالندهر ازدواج سلیمه سلطان بیگم دختر رمیزا
نور الدین محمد خواهر زاده همایوں پادشاه به بیرنجان
محلیم اکبر پادشاه واقع شد. و درین سال از امیر الامرا
علی قلی خان سیستانی المتخاطب بخان زمان که از امرای
پنجزاری بود. و حکومت صوبه شرتی داشت. امر ناشایسته

سرزده موجب رنجش خاطر حضرت شد و دریں اثنا
 مصاحب بیگ ولد خواجه کلاں بیگ نظر بر حقوق سوابق
 آبا و اجداد خود کرده با بیرنخان ترکمان که صاحب سی هزار
 سوار بود - بر وفق رضا سلوک نے کرد - و باوجود نصیحت
 اضلاً متنبیہ نے شد - لاجرم در دہلی بفرمودہ بیرنخان بقتل
 آمد - و شوریش عظیم در امرای چغتائی افتاد - پادشاہ
 دلگیر شدہ در محرم سنہ ست و شصتین و تسعائتہ از راہ
 دلیا ہاگرہ رفت و ہنوز قضیہ قتل مصاحب بیگ از
 خاطر ہا محو نشدہ بود - کہ بیرنخان ترکمان از استیلاے
 ملا پیر محمد بہ تنگ آمدہ در مقام استیصال او گشت -
 چہ کہ چون سمت استنادی پادشاہ و قریب او داشت -
 امرا و اراکان دولت بخانہ او رفتہ اکثر اوقات بار نے یافتہ
 دریں اثنا ملا پیر محمد رنجور شد - و بیرنخان بعبادت او
 رفت - علام دربانش پیش آمدہ گفت - چنداں تو قف
 باید - کہ خبر ورود شما درون خانہ برسد - و اذن دخول
 حاصل شود - بیرنخان ترکمان بغایت بر آشفت - و
 ملا پیر محمد بعد آگاہی بیروں آمدہ عذر خواہی کردہ
 دروں بزد - و باوجود آن زیادہ از یک نفر از ہمزمان
 بیرنخان اذن دخول نیافت - و این بحث ضمیمہ کدورات
 سابقہ شدہ بیرنخان ترکمان بے رخصت پادشاہ ملا پیر محمد
 را کہ نوکر چیل سائے او بود - در قلعہ بیانہ محبوس
 ساخت - و بعد از چند روز بجانب گجرات اخراج فرمود -
 و در کشتی نشانیدہ روانہ مکہ معظمہ کرد - و حاجی محمد خاں

سیستانی را بجای ملا پیر محمد وکیل خود ساخته شیخ گدائی
 ولد شیخ جمال دهلوی شاعر را که وقت فرات شیر شاه
 که بیرنخاں به عجزات افتاده بود - خدمات پسندیده بتقدیم
 رسانیده بود - بمنصب صدارت و امارت رسانید + و بموجب
 ملا پیر محمد پور بیش از پیش موجب کلفت خاطر
 پادشاه شد - بیرنخاں در مقام تدارک گشته حکایت تشخیر
 قلعه گوالیار را در میان آورد - و چند گاه او را مشغول
 داشت + و ازینکه قلعه گوالیار را سلیم شاه جای نشست
 خود ساخته بود - و سبیل خاں نام عملم از علمای سلیم شاه
 بحکم محمد شاه عدلی بضبط آں قیام داشت - بر اراده بیرنخاں
 مطلع شده به رام شاه که از نسل راجه مان سنگه بود -
 پیغام کرد - که آبا و اجداد تو حاکم این قلعه بوده اند -
 و من از ضبط این قلعه در چارچین پادشاهی عظیم الشان
 عاجزم - عرض قلعه آنچه مناسب دانی - مراداده قلعه را
 منتصرف شو + رام شاه آں لطیفه را از لطافت غیبی
 دانسته متوجه قلعه شد - و اقبال خاں جاگیردار آں طرف
 باشارت بیرنخاں سر راه برو گرفته بعد از گشش و کوشش فراوان
 رام شاه را بحارن و ولایت رانا گریز انبید - و قلعه گوالیار را
 قبل کود + و سبیل خاں حلام کس نزد بیرنخاں نزد کماں فرستاده
 اظهار اطاعت کرد + بیرنخاں بعرض اقدس رسانیده حاجی محمد خاں
 را از جانب خود بدانجا فرستاد - تا قلعه را منتصرف شده سبیل خاں
 را بدلا سب تمام بندگاه آورد - و علی محلی خاں سیستانی انمنا طب
 بخان زمان نیر که در صد و بیست و پنج کدورت پادشاه بود - در آن سال

سردار جوئیپور و بنارس را تا کنار آب گنگ که بعد از
 شکست نصیر الدین محمد ہمایوں پادشاہ در تصرف افغانان
 بود۔ بضرب شمشیر یکبارہ مستخلص گردانیدہ داخل مملکت
 محروسہ نمود۔ بنا بر آن نسبت باو پادشاہ در مقام عنایت
 شدہ ہر دو سردار را بخلعت و کمر و شمشیر موصع و دیگر
 الطاف نوازشات فرمود + غایتش در ماہ رجب آن
 سال شیخ محمد غوث برادر شیخ بہلول کہ حق خدمت بر آن
 دودمان داشت۔ و بوقت راشنیلای افغانان بہ بجزات رفتہ بود۔
 دریں وقت با فرزندان و مریدان بدرگاہ آمد۔ و چون از
 بیرنجان گوشہ خاطرے ندید۔ باز بگوالیار کہ مسکن قدیم
 او بود۔ رفت + خاقان اکبر بار دیگر بر سر راس مقدمہ
 از بیرنجان نژگان بغایت آزرده شد + و بیرنجان بواسطہ
 مشغولے پادشاہ بہادر خاں برادر کوچک علی محلی خاں سیستانی
 را کہ از امرای پنجہزاری بود۔ از دیپالپور طلبیدہ با لشکر
 بسیار بہ تخریب ماوہ کہ در تصرف باز بہادر بود۔ تعیین فرمودہ
 اتفاقاً در آن مدت پادشاہ میل شکار کردہ بیرنجان نژگان
 را بہمت سرانجام مہام در آگرہ گذاشت۔ و شکار گناں چون
 بسکندر آباد از اعمال دہلی رسید۔ ماہم اٹکہ و اڈہم خاں کہ
 اعدا عدو بیرنجان بودند۔ بعرض رسانیدند۔ کہ والدہ حضرت در
 دہلی تشریف دارند۔ و رنجوری بہم رسانیدہ اند۔ اگر بعبادت آل جناب
 قدم رنجہ فرمایند۔ باعث خوشنودی مزیم مکانی خواهد شد۔ لہذا
 پادشاہ مستوجبہ دہلی گشت + شہاب الدین احمد خاں نیشاپوری
 کہ از امرای پنجہزاری بود۔ و خویش ماہم اٹکہ سے شد۔

و او ہم حکومت دہلی داشت۔ باشتقبال آمدہ پیشکش بسیار
گذرانید۔ لیکن روزے با تفریق ادہم خاں معروض داشت۔
کہ بیرنخان تڑکماں آمدن پادشاہ را بایں صوب از راستہ عام
ایں بندگاں دانستہ مانند مصاحب بیگ ما را بقتل خواہد رسانید
اگر ما را رخصت مکہ و اماکن شریفہ فرماید۔ ہر اسیم دعا گوئی
قیام خواہیم نمود + پادشاہ اگرچہ ازین سخن بسیار متاثر
شد۔ اتا نظر بر حقوق عذمت نمایان بیرنخان داشته چوں
نے خواست۔ کہ یکایک او را معزول و مستناصل سازد۔
ضبط خود کردہ بہ بیرنخان نوشت۔ کہ من برادہ خود بہمت
عیادت مزیم مکانی عزیزیت این صوب نمودہ ام۔ شہاب الدین
احمد خاں و ادہم خاں ائنگہ در آمدن من بدین جانب
دخل نہ دارند۔ پس اگر باشتیالت نامہ بخط و مہر خود بنام
ایشان بفرستند۔ موجب تسلی آں جماعت خواہد شد۔ و
شہاب الدین احمد خاں چوں این قدر راہ سخن یافت۔
در مجلس اقدس بابائیکہ بلند سخنانیکہ مشعر بر مخالفت و
عرضیان بیرنخان بود۔ گفتن آغاز کردہ یکبارہ خاطر اشرف
را مغرور ساخت + بیت

ہر چند باغیاری نہایت نظرے ہست

گوئیم بدیناں کہ سخن را اثرے ہست

بیرنخان تڑکماں از نوشتہ پادشاہ سراسیمہ شدہ عہدداشتہ
مشمول بر آنکہ حاشا نہت نہتے کہ ہر اسیم نیکو بندگی این
دراگاہ قیام نمایند۔ بدی در خاطر خیر خواہ باشد۔ بقلم آوردہ
مضروب حاجی محمد خاں سیستانی و تروسول بیگ بدہلی فرستاد۔

مگر چوں کار از دست رفته بود - کسے گوش بسخنی ایشان
 مکرده هر دو مقید و مجبوس گشتند - و راس خبر انتشار یافته
 امرا و متصداران فوج فوج از بیرتخاں جدا شده را و
 دهنی پیش گرفتند + و شاه ابوالمعالی که در لاهور از بند
 گریخته نزد کمال خان گکھر رفته بود - کمال خان را تحریک
 تشخیر کشمیر محمود + و چوں کمال خان دوسوسه او به کشمیر
 رفته بعد از جنگ صعب شکست یافت - وے را از خود جدا
 ساخت + و شاه ابوالمعالی بدیپال پور رفته نسبت
 به بهادر خان اراده غدر نموده - بهادر خان سیستانی او را
 گرفته بجانب سند اخراج کرد + شاه ابوالمعالی از آن طرف
 به حجرات آمد - و در آنجا خونه کرده بکون پور نزد علی قلی خان
 سیستانی المتخاطب بخان زمان رفت + علی قلی خان بموجب
 اشاره بیرم خان نرنگان دریس وقت که پادشاه در دهنی
 بود - به آگره فرستاد - بیرم خان او را در قلعه بیان مجبوس
 ساخت + و چوں ریختن پادشاه را از حد افزون دید -
 سخت در فکر آں شد - که مالوه رفته و آں حدود را
 مستخر ساخته علم استقلال بر افرازد - و باریس نسبت از
 آگره به بیان رفت و چوں بهادر خان و دیگر سرداران را
 که بجانب مالوه رفته بودند - پیش خود طلبید - بشیارے
 از امرا که اعتماد تمام بر ایشان داشت - ازو جدا
 شده بدهنی رفتند + و سیرخان نرنگان خایر اذبار در
 پای سخت خود شکسته دید - از رفتن مالوه پشیمان شد -
 و شاه ابوالمعالی را از بند خلاص کرده خراشت - که بکوشپور

رود - و بارتفاق علی قلی خان سیستانی المصنح طرب بخان زمان
 که دست گرفته او بود - افغانان بنگاله را زیر کرده آن
 حدود را متصرف کردند - اما بعد از آنکه چند منزل روانه
 آن طرف شده بود - از آن نیز پشیمان گشته بعزیمت حج
 راه ناگور پیش گرفت - و جمعی از امرا را مثل بهادر خان
 و اقبال خان وغیره که تا آن ساعت ازو جدا نشده بودند -
 رخصت درگاه محمود + و چون بجوای ناگور رسید - باغوا
 بعضی از مفسدان فسخ عزیمت مکہ معظمه کرده در صدر
 فراهم آوردن خیل و حشم شد - که تا پنجاب رفته در آن
 حدود بسر برد به پادشاه این معنی را دانسته میرعبده اللطیف
 قزوینی را که بعد از ملا پیر محمد معلم پادشاه شده بود -
 نزد بیرنخان ترکمان فرستاده پیغام کرد - که تا آن زمان
 که همگی خاطر اشرف بنشاط سیر و شکار مضرور بود -
 رضای همایون ما در آن بود - که آن خان بابا متکفل
 مہمت پادشاهی باشد - اکنون چون داعیه آنست - که
 مہمت خلافت بنفس نفیس باز رسیم - مے باید که آن
 دولتخواه دامن از اشغال دنیوی برچیده عازم حج شود -
 و آئینه پیرامون هوا و هوس نه گردد + بیرنخان مقتضای
 این بیت

سرنیاز نباید نهاد و گردن طوع
 که هر چه حاکم عادل کند همه داد است
 اظهار انقیاد نموده علم و تقاره و ذلیل و جمیع اسباب
 پادشاهی را مضحک محسین قلی بیگ ذوی القدر روانه

درگاه محمود - و خود بار دیگر متوجه ناگور شد - که از راه
 گجرات بمکه رود + و سحرودنی بیگ ذو القدر و اسمعیل خاں
 که نسبت خویشی با بیرم خاں داشتند - و شاه قلی خاں محرم
 و حسین خاں تکلو و شیخ گدائی و خواجه مظفر علی ترمسی که
 میر دیوانش بود - و کسانی که از آنها اعتبار می توان گرفت -
 همراست او نمودند - و باقی که تربیت کرده او بودند - و
 سالها دراز با او بسر برده خود را از یاران وفادار
 می شمردند - گاه و بیگاه فوج جدا شده بخدمت پادشاه
 رفتند - و اسب و شتر آنچه در آرد یافتند - بردند - و
 شاه ابوالمعالی از بخدمت ایشان بود + نهایتش او بوقت
 سواری بگورنش پادشاه آمد - همچنان بالاس اسب سر فرود
 آورد - که آن ادا موافق مزاج پادشاه نیامده مقید گردید +
 بیرنجان ترکماں بعد از فرستادن اسباب پادشاهی از ناگور -
 گذشته به پیکانیر رفت - و چند گاه در آنجا مانده باز از
 رفیقان مکرمه معظمه پشیمان شد - و بناگور آمد + پادشاه آن را
 شنیده از دلی پیرگندم حجه رفت + درین وقت ملا پیر محمد
 احوال پیر احتلال بیرنجان ترکماں را شنیده خود را به درگاه
 رسانید - و خطاب پیر محمد خاں طوق و علم و تقاره یافته
 با لشکر پشیمان بر سر بیرنجان تعیین شد + و رایات جلال
 بدلی معاودت کرده فرماں بطلب منعم خاں بکابل رفت +
 بیرنجان از تعیین شدن ملا پیر محمد امضا طلب به پیر محمد خاں
 بغایت آزرده و اندوهگین شده در مخالفت اصرار ورزید -
 و متوجه پنجاب شد + ملا پیر محمد تقاب از دشت نداد + و

بیرنخاں چوں بقلعہ بھٹنڈا رسید۔ احوال و اقبال زیادتی را در آن قلعه کہ بتصرف یکے از نوکران او کہ شیر محمد خاں نام داشت۔ بود۔ گذاشت۔ و بگذشت + و شیر محمد خاں تمامی اشباب و اموال او را ملک مطلق خود پنداشته مزدوم بیرنخاں را بخوارے تمام از قلعه بدر کرد + و بیرنخاں بجاریب دیپالپور کہ حکومت آنجا با یکے از متعلقان قدیم او موصوم بدرویش محمد اوزبک بود۔ روان شد۔ و بہ آن بندہ نزدیک شدہ خواجہ مظفر علی دیوان خود را بطلب او فرستاد۔ درویش محمد اوزبک خلاف متوقع پیش آمدہ خود نیامد۔ و خواجہ مظفر علی دیوان را نیز متعجب کردہ بخدمت پادشاہ فرستاد + بیرنخاں کہ ازو بے نہایت چشم یاری و اعانت داشت۔ مستحیر و پریشان بجاندہ رفت + عروش آشیانی ملّا پیر محمد المحاطب بہ پیر محمد خاں را بحضور طلبیدہ خان اعظم شمس الدین محمد خاں اٹکہ را با فرزندان و برادران و جمعی دیگر از امرا بضبط پنجاب و دفع رفتند۔ بیرنخاں ترکمان نامزد فرمود + خان اعظم شمس الدین محمد خاں اٹکہ در ظاہر قلعه ماچھی واڑہ بہ بیرنخاں ترکمان رسیدہ جنگ در گرفت۔ و دلاوران طرفین مانند امواج بحر انصر بیکدیگر در افتادہ تا نیم نوبت در جگر داشتند۔

داو پُر دلی و تہوور دادند + قلم
 شمشیر فولاد و تیر خدنگ گذرگاہ کردند بر مور تنگ
 سپاہے چو زہوور با تیشتر ز غوغای زہوور ہم بیشتر
 ولی بیگ ذو القدر و اسمعیل کُلی خاں و پسرش حسین خاں

و شاه قلی خان محرم آثار شجاعت و مردانگی بظهور آورده
 اکثر صفوت خان اعظم شمس الدین محمد خان اتکه را برهم
 زدند - اما آخر الامر کفران نعمت کار خود کرده - بچوں
 خان اعظم شمس الدین محمد خان بر قلب بیرنخان محمد
 آورده - ولی بیگ ذو القدر و دیگر مزدوم معتبر گشته شده -
 بیرنخان نژدگان بجانب کوهستان سواک کریمت + و بعد
 ازین فتح عرش آشیانی خواجہ عبد المجید هرودی را بخطاب
 آصف خان نواخته ضبط دہلی در عهدہ او مقدر فرمود -
 و خود عازم لاہور شدہ - بچوں بہ گدھیانہ رسید - منعم خان
 از کابل آمدہ بہ خطاب خان خانان و منصب و کالت سرفراز
 گشت + و بچوں موکب پادشاهی نزدیک کوهستان سواک رسید -
 جمعی از مزدوم منقلای بیٹھیا یا بکوهستان سواک در آمدند -
 و زمینداران آنجا بحاکمیت بیرنخان نژدگان در جائے تنگ
 ایستادہ جنگ کردند - و بچوں مغلوب گشتند - بیرنخان عاجز
 شدہ حال خان نامے غلام مستعد خود را بدرگاہ فرستاد -
 و حقوق سابقہ را شفیع گمانان خویش ساختہ اماں خواست +
 عرش آشیانی ملا عبد اللہ سلطان پوری المتخاطب
 بمخدوم الملک را بہت رشتالت نزد وے فرستاد + بیرنخان
 بارتفاق ملا عبد اللہ سلطان پوری در ماہ ربیع الثانی
 ۹۶۸ھ ثمان و ستین و شصت متوجہ ملازمت پادشاہ شد -
 و بموجب حکم اُمر و اراکین دولت بارہن تقبال رشتاقتہ
 باعزاز و اگرام تمام مجاہدین پادشاهی در آوردند + بیرنخان
 دستار در گردن افکندہ و سر در پاسِ ولی نعمت نہادہ

به های های ریگریست + پادشاه بدست مرحمت سرش را
 برداشته بجای قدیم او بنشانند - و برای رفع نجات
 مجلعت خاص مشرف گردانیده گفت - اگر میل سپاهگیری
 داشته باشی - ولایت کاپی و بحدیری را بتو از زانی
 می دارم - و اگر خواهی مصاحب مجلس علیّه باشی - نزد
 خود زکاهد داشته مصاحبانه سلوک می نمایم - و اگر عزیمت
 طواف حرمین شریفین داشته باشی - باحسن وجه روانه
 مکه معظمه می سازم + بپیمانی گفت - که در قواعد اخلاص
 و اعتقاد بنور تصور و فتور راه نیافته - و این
 همه تردّد و واسطه آں بود - که عکازمت رسیده بخبر طلال
 از خاطر اقدس زاعل سازم - الحمد لله چنانکه می خواستم -
 میسر شد - اکنون داعیه خیر اندیش آنست - که به اماکن
 شریفه رفته بدعای ازدیاد جاه و جلال مشغول باشم +
 پادشاه پنجاه هزار روپیّه داده رخصت حج فرمود - و خود
 ازدیاد شده از راه حصار فیروزه شکار گنا - آگره
 تشریف برد + و بیرم خاں ممنوچر بجزرات شد - تادریک
 از بنادر آں ولایت بمشقی نشسته روانه مکه معظمه گردد -
 و بچوں به پین بجزرات که حکومت آنجا از جانب پادشاه بجزرات
 موسی خاں بودهی تعلق داشت - رسید - و در ظاهر آں
 فرود آمد - در شب چهاردهم جمادی الاولی سال مذکور
 با جمعی از سازنده و خواننده بنفراج کولاب سهندیک رفت -
 و در کشتی نشسته بر روی آب سیر فرمود + و سهند
 بزبان هندی هزار را گویند و یک بشخانه را خوانند - و

چوں یک هزار بختخانه در آل کولاب واقع شده - باین نام موسوم گشته + بیرم خاں بعد از استیفاے تفریح و تماشا وقت صبح از کشتی بر آمده متوجه منزل خود شد - در آن آشنا مبارک خاں نامے افغان لوحانی که پدرش در جنگ بیبموی بقال بدشت نوکران بیرنخاں گشته شده بود - خیال انتقام کرده به بهانه ملاقات پیش آمد - و وقت مصافحه بیرم خاں را چند خنجر زده شهید ساخت +
 قطعه

بیرم بطواف کعبه چوں بست احرام
 در راه شد از شهادتش کار تمام
 در واقعه هاتفه پیچ تاریبخش
 گفتا که شهید شد محمد بیرام

افغانان بعد از هجوم آورده اردوے خان شهید را تاراج کردند - پس محمد امین دیوانه و بابا زنبور و دیگر ملازمان بیرم خاں پسرش میرزا عبدالرحیم را که چهاردهم صفر ۹۶۴ هجری از بیج و ستین و تسعائت منوولد شده - و در آن وقت چهار ساله بود - یا والده اش که دختر جمال خاں عم زاده حسن خان میواتی باشد - به احمد آباد بجزرات بردند - و اعتماد خاں حاکم احمد آباد بجزرات میرزا عبدالرحیم را بخدمت اکبر پادشاه فرستاد - چنانچه احوال او بتقریبات بعد ازین مذکور خواهد شد + القصه بیرنخاں از امرای بزرگ این خاندانست - و آبا و اجداد او در خدمت اولاد امیر تیمور صاحب قران صاحب جاه و منصب بودند + و

نسبت او برین نهج است - محمد بَیْرَم خان نَزْدَمَان رَیْن
 سَیْفِ عَلی بَیْگ رَیْن یارِ عَلی بَیْگ رَیْن شَیْرِ عَلی بَیْگ و شَیْرِ عَلی
 از اِخْتِیَادِ عَلی شَکَرِ نَزْدَمَان بَیْهَارِ کُوسْت + وَتَیْکِه زوزن
 حَسَن سُلْطَان بَرِ عِرَاق مُمَسْتَوِی شُد - و سُلْطَان اَبُو سَعِیْد
 رَیْزِی شَهَادَت یَافْت - شَیْرِ عَلی بَیْگ از اِن مَحْدُود مَحْضَر و
 شَادَمَان نَزْدِ رَیْزِی سُلْطَان مَحْمُود رَیْن سُلْطَان اَبُو سَعِیْد رَیْزِی
 رَفْت - و چُون از رَیْزِی اِنْفِاقَتِی ظَاہِر نَشُد - بُولَیْت کَابُل
 آدَمه بَعْد از شَش مَہ با ہَشْتَمَد جَوَان کَار آمدنی بَقْصِدِ
 تَشْخِیْرِ شَیْرِیَز و اِرَادَةُ پَاذِشَاہِیِ آخِجَا رَوَانِی فَا رَسِیْد - و
 در اِثْنَائِی رَہ جَمْعِی دِیْگَر از نَزْدَمَانَان و رَیْشْتَانِی وَغَیْرَه
 بَا او ہَمْرَہ شُدہ بَا جَمْعِیْتِ حُوبِ شَیْرِیَز رَسیْد + و جَمَاعَتِ
 از اَمْرَی زوزن حَسَن بَدَانَعہ بَر خَاسْتہ - شَیْرِ عَلی بَیْگ
 شَکَسْت یَافْت - و اَمْوَال و اَسْبَابِ بَاخْتہ بَا حَالِ پَرِیْشَان
 مُمْتَوِجِرِ خُرَاسَاں شُد - بَیْکِن در رَہ ہر جَا کَہ مَی رَسیْد -
 دِشْت اَنْداز کُودہ سَامَان و سَرَاخْجَام رَیْپَاہ مَی نَمُود + و
 اَمْرَی رَیْزِی سُلْطَان حَسَبِیْن حَاکِم ہَرَات و اَرَقَفِ آں شُدہ
 بَر سِرِ رَہِ او آدَمَد - شَیْرِ عَلی بَیْگ در جَنگِ کُشْتہ شُد -
 و فَرْزَنْدَان و مَلَا زَمَانِ او مُمْتَضِقِ شُدہ - رَیْسِرِ بَر زُکُش
 یَارِ عَلی بَیْگ بَقْضِیَز رَفْت - و نَوَکِرِ خُشْرُو شَاہِ شُد + و
 چُون بَابِر پَاذِشَاہِ چُنَا پَنجہ گُذِشْت - جَمْعِیْتِ خُشْرُو شَاہِ رَا
 مُمْتَضِرَف شُد - یَارِ عَلی بَیْگ و وِلْدَشِ سَیْفِ عَلی بَیْگ مَلَا زِم
 بَابِر پَاذِشَاہِ شُدند - و بَعْد از فُوتِ یَارِ عَلی بَیْگ سَیْفِ عَلی بَیْگ
 قَائِمِ مَقَامِ رِیْذِرِ شُدہ غَزِیْنِیْن رَا بَا قَطَاعِ یَافْت - و چُون او

نیز در غزنین در گذشت - پسرش محمد بیرم خان که طفل
 خود سال بود - نزد خویشان خود به بلخ رفت - و بمیان
 برکت ایشان بقدریکه باید - تحصیل علوم و کسب کمالات
 کرده - چون بسن رشد و تمیز رسید - بکابل آمده در سنگ
 نوکران شاهزاده نصیر الدین محمد همایون منظم گشت - و
 بواسطه حسن سلوک و اخلاق پسندیده و طبع موزون و
 توقف در علم موسیقی منظوم نظر الثقات شهزاده نصیر الدین
 شده از مصاحبان گردید - و در شانزده سالگی در یکی از
 معاریک لوازم شجاعت و دلاوری بجا آورده شهرت عظیم پیدا
 کرد - و یابر پادشاه آن خبر شنیده محمد بیرم خان را پیش
 خود طلبید - و بمکالمه و همزبانگی خویش سرفراز ساخت - و
 چون آثار قلبیت در وی مشاهده کرد - محکم فرمود - که
 پیوسته همراه شاهزاده مجلس بهشت آیین می آمده باشد
 و بعد از آن رسید بجائیکه رسید - بیرم خان مردمان بغایت
 رعیت پرور و پرهیزگار بوده همیشه با اهل فضل و دانش
 صحبت می داشت - و خواننده و سازنده دارم الاوقات
 زنگ غم از آیینی خاطر حضار مجلس او میزدودند - و
 هم تزیین و آداب پادشاهی بغایت نیکو میدانست - و
 در زیب و زینت که لازم اهل دنیا است - بسیار میکوشید -
 و در نظم و نثر بے نظیر بود - و دیوان ترکی و فارسی او
 مستداولست - و در منقبت ائمه معصومین علیهم السلام
 قصاید غرا بسیار دارد - قصه کوتاه خاقان اکبر در اواخر
 این سال ادهم خان آنکه را با استعداد تمام بتسخیر ماوه نامزد

فرمود۔ و باز بہادر کہ در سارنگ پور اوقاتش لغیش و
 عشرت سے گذشت۔ دختے مطلع شد کہ لشکر مغل بدہ کر وہی
 رسید۔ پس از آن از صحبت زنان مغنیہ برخاستہ در ظاہر
 آن بدہ عزیمت جنگ نمود۔ اما ہمیں کہ بہادران پحتائی
 کمان گوشہ نشین و تیر فتنہ آریں گرفتہ ہوئے آوردند۔
 در حملہ مخنتیں تاپ صدمات آنها نیاوردہ با دیدہ گزیان و
 دل بزیان بجانب بڑبان پور گرتخت۔ اذہم خاں ولایت ماوہ را
 بامرا تقسیم کردہ توزیع اسباب شایعے باز بہادر را با کنیزان
 مغنیہ او منصرف شد۔ و از آنها بجز چند زنجیر فیل چیزے
 دیگر بہمت پادشاہ ندرستاد۔ بنا بران پادشاہ روانہ آن طرف
 شد۔ چوں بنواختے قلعہ کاکروں رسید۔ حکم آن قلعہ کہ از
 نوکران باز بہادر بود۔ قلعہ را تسلیم نمود + عرض آشیانی
 از آنجا اول شب ایلتاہ کردہ وقت صبح بچوود سارنگ پور
 آمد۔ و ایں سختیں ایلتاہ آن حضرت بود + اذہم خاں کہ
 بحسب اتفاق در ہماں روز بقصد تسخیر کاکروں روانہ شدہ
 بود۔ در سہ گروپے سارنگ پور شرف زمیں بوس دریافت +
 عرض آشیانی بسارنگ پور درآمدہ در منزل اذہم خاں فرود آمدندہ
 اذہم خاں عرض آمدن آن حضرت را فہمیدہ جمیع غنائم را بنظر
 اقدس گذرانیدہ معذرت خواست + پادشاہ نیز رقم عفو بر
 جرائم او کشیدہ عازم مراجعت آگرہ شد۔ و در نواحے نزہ
 شیرے بغایت قوی ہیکل بر سر راہ آمد۔ و پادشاہ بنفس نفیس
 مقابل او شدہ بضرب شمشیر آن را بکشت۔ امرا و منصبداران
 آچہ در آن وقت حاضر داشتند۔ برہم متار افشاہدہ بر سلاحتے

پادشاه لوازیم شکر بجا آوردند و دریں ایام شیرخان ولد
 محمد شاه عدلی با پهل هزار سوار افغان بقصد اترتزارع
 جرنپور از آب گنگ بگنڈشت و علی مکی خان سیستانی
 المصططب بخان زماں با دوازده هزار سوار مقابلہ اش اختیار
 کرده بعد از جنگ صعب شیرخان را مغلوب گردانیدند و
 بہادر خان برادر علی مکی خان سیستانی کہ داستان ہفتخواران
 اسفندیار را معتبر نمیدانست۔ در آن مفرکہ چند جوان افغان
 را کہ ہر کدام خود را با ہزار جوان برابر مے گرفتند۔ بضر
 نیزہ و شمشیر بر خاک ہلاک انداختہ بہ بہادری و صفت شکنی
 ہر دو برادر مشہور آفاق گشتند۔ و بغایت معروف شدہ از
 رفیلہاے نامی کہ در آن کارزار بدست آورده بودند۔ بیچ
 بدرگاہ نفرستاندند۔ و این ادا موافق مزاج پادشاه نیفتاد۔
 بہ بہانہ شکار از راہ کاپی عازم آن طرف شد۔ چون بیک
 گروہی کرہ مانک پور رسید۔ ہر دو برادر سعادت ملازمت
 دریافتہ پیشکشہاے لائق گذرانیدند۔ و رفیلان خوب نامی
 ہر قدر در جنگ گرفتہ بودند۔ و داخل سردکار پادشاہی نمودند۔
 و باطاف خسروانہ نوازش بسیار یافتہ مطمئن خاطر گشتند۔
 و پادشاہ روانہ آگرہ شدہ در منزل رسوم علی مکی خان
 سیستانی المصططب بخان زماں و برادرش بہادر خان را
 رخصت جاگیر فرمود و بعد از آنکہ باگرہ رسید۔ خان اعظم
 شمس الدین محمد خان اینگہ حلیم پنجاب و ادہم خان اتلہ حلیم
 مانوہ بموجب حکم بدرگاہ آمدہ پیشکشہاے لائق گذرانیدند و
 عرض آشیانی حکومت مانوہ۔ ملاً پیر محمد المصططب بہ پیر محمد خان

عنایت فرموده منصب وکالت بخان اعظم شمس الدین محمد خاں انکه
 از زانی داشت + و در سنه ۹۶۹ تسخیر و ستین و تسعمائیه بعزم زیارت
 خواجه معین الدین چشتی قدس سره روانه انجمیر شد + چون
 بقضیه سنبهر رسید - راجه پورن مل که زبندار معتبر آن حدود
 است - دختر خود را به پادشاه داده نوکری اختیار کرد - و پسراد
 بھلون داس نیز ملازم شده در سلک امرای ربار منتظم گردید +
 و موکب عالی چون باجمیر رسید پادشاه لوازم زیارت بجا آورده
 میرزا شرف الدین حسین حاکم انجمیر را بتسخیر قلعه میرٹھ که
 از ممالک راجه مالدیو بود - تعیین فرمود - و خود در سه
 شبان روز یک صد و سی گروه راه طے کرده با پنج شش
 کس باگه آمد + میرزا شرف الدین حسین چون میرٹھ
 نزدیک شد - جگ مل و دیوان داس که از امرای راجه
 مالدیو بودند - در قلعه تحصن جسته بمدافعه قیام نمودند +
 میرزا لوازم محاصره بجا آورده بحفر نقب پرداخت - چنانچه
 روزی یکی از نقبها که زیر برج رسیده بود - واروی
 تفنگ پر کرده آتش دادند - و آن برج ویران شده رخنه
 در حصار پدید آمد - و بهادران مغل متوجه رخنه شدند -
 و راجپوتان بمدافعه قیام نمودند - در آن شب جنگ در کمال
 صعوبت واقع شده - چون کارے ساخته نشد - برگشتند -
 و راجپوتان فرجه و فرصت دیده در آن شب همگی رخنه را
 مشدود ساختند - و آخرش از طول ایام محاصره بجا آمده
 طالب صلح شدند + میرزا شرف الدین حسین باین شرط
 که بجز اشب و پنجه چیزے بیرون نبرند - امان داده از

سر راه برخاسته و جنگی قطع نظر از اسباب و اموالی
 خود کرده با مزدوم خویش موافق شرط بیرون رفت - اما
 دیوان داس را غیرت و تهور دامنگیر شده جمیع جهات
 خود را بسوخت - و با پانصد سوار را بچوت بیرون آمد + و
 میرزا بر آن مطلع شده سر راه برو گرفت - و جنگی در
 نهایت شدت روی نموده دو بیست و پنجاه کس از راجپوتان
 بقتل آمدند - و دیوان داس زخمی شده چون قوت سواری
 او را نماند - سرش بریده از مغرکه بیرون بردند + و بعد
 از چند سال شخصی در لباس جورگیاں دعوی نمود - که منم
 دیوان داس - بفضی قبول کردند - و بفضی تکذیب نمودند -
 تا او هم در یکی از معارک گشته شد + میرزا شرف الدین حسین
 قلعه را متصرف شده فتحنامه مرسول درگاه گردانید - ملا
 پیر محمد المصطفی به پیر محمد خاں که سردار صاحب داعیه
 بود - شادی آباد مندو را مقام قرار و آرام خود گردانیده
 عرصه مانوه را یکباره از خار تعرض مستعلقان باز بهادر
 مصفا ساخت - و قلعه بیجا نگر که از قلعههای مستحکم مانوه
 است - بجبر و قهر گرفته سپاهیان آنجا را با تمام قتل نمود +
 و بنا بر آنکه باز بهادر بحاکم بزدان پور در سرحد
 خاندیس نشسته گاه و بیگاه مزاحمت با طرف مانوه میسرانید -
 ملا پیر محمد المصطفی به پیر محمد خاں بر ولایت خاندیس
 لشکر کشیده بنده بزدان پور را قتل عام کرد - و بشیاع
 از سادات و علما و مشایخ در آن روز شریعت شهادت
 چشیدند + ملا پیر محمد المصطفی به پیر محمد خاں هموند در

بزمان پور بود. که باز بهادر و میران مبارک شاه فاروقی
 تفال خان حاکم برار را بمد طلبیده بجنگ وے شتافتند
 و سپاهیان ملّا پیر محمد از تجرب و سوء خلق او به تنگ
 آمده بے رخصت راه مندو پیش گرفتند. و از آب زبده
 گذشتند. و امرای گفلی نیز اظهار کدورت کرده خود را
 پیسو کشیدند. ملّا پیر محمد ناچار شده عازم مراجعت گشت +
 تفال خان که مرد شجاع و متهور بود. دُنبال کرد + و
 ملّا پیر محمد سرا سیمه به طے مسافت مشغول شد. و در
 وقت عبور از آب زبده پُر عریضه قطار شتر بار دار بهنو
 بر اسب ملّا پیر محمد زده. پای اسب او از زیر جدا
 شد. و هر چند نزدیکان او سعی کردند. که باو رسیده
 دستگیری نمایند. چون اجل دست بگیر بیان جانش محکم زده
 بود. اثرے بر آن مترتب نشد. و ملّا پیر محمد المناطاب
 به پیر محمد خان غریقی بحر فنا گردید + درین وقت چون
 مخالفان از تعاقب رسیدند. امرای مغل بشادی آباد
 مترو گریختند. و از تعاقب ایشان در آنجا نیز توقف میسر
 نگشته متوجه آگره شدند + و باز بهادر بار دیگر در
 ۹۶۹ هجری قمری و ستمین و تسعین ماهه را ممتصرف شده
 تفال خان و میران مبارک شاه فاروقی بجا و مقام خود
 رفتند + عرش آشیانی عبد اللہ خان اوزبک حاکم کاپی را
 بدفع فتنه باز بهادر تعیین فرمود + و باز بهادر طاقت جنگ
 او نیارزده بکوہستان کابل میر گریخت + و عبد اللہ خان
 اوزبک کامروا گشته در شادی آباد مندو فروکش کرد +

درین ایام سید بیگ ولد معصوم بیگ صفوی که از قرابتیان
 قریبه و وکیل مطلق العنان شاه طماشپ بود. برشم اپنی گری
 آمده تحف و نظایر بسیار آورد. و قریب بدو تک روپی
 که پنجهزار تومان عراق باشد. ائعام یافت + و در همان
 اوان چوں خان اعظم شمس الدین محمد خان ائنگه در امر
 وکالت استقلال سجد کمال بهم رسانیده بود. اذهم خان ائنگه
 رشک برو برده خواست که بطریق بیرم خانی ترکمان او را
 از نظر پادشاه ببلندارد. و باوجود غیبت و رسعایت چوں
 آن معنی صورت نه بست. بتحریر یک نفعه امر خان اعظم
 شمس الدین محمد خان ائنگه را در ششصد سبوعین و تسعایه
 بر سر دیوان وقتیکه به قزاق مضعف مجید مشغول بود.
 بهائیه آئنگه بتواضع او قیام نمود. بقتل رسانید. و از
 اعتمادی که بر عنایت پادشاه داشت. نگرینخته. بر ایوان
 مرتفع که برابر حرم پادشاهی بود. بایستاد + و ازین غوغا
 عرش آشیانی که درون حرم سرا خوابیده بود. بیدار شده
 سبب آن پرسید. و بر آن قضیه مطلع شده بهنچنان بلباس
 آسایش بکنار بام آمد. چوں چشمش بر خان اعظم شمس الدین
 خان ائنگه مشغول افتاد. غضب بر او مشتولی شده. با
 شمشیر خاصه بر ایوانی که اذهم خان ائنگه ایستاده بود.
 آمد. و متوجر اذهم خان گشته گفت. که خان اعظم را چرا
 گشتی؟ اذهم خان پیش دویده هر دو دست پادشاه را
 گرفت و شروع در تضرع نمود. پادشاه از آن بے ادبی
 بیشتر بر آشفت. و دستهای خود را خلاص کرده چنان

مُشْتَنی بر رُحسارِ او زد - که بیہوش افتاد - آنکاه بموجب حکم
 پادشاهی از بالای آیوانی که قریب دوازده گز ارتفاع
 داشت - پایین انداختند - و چوں سنوز رمقی ازو باقی
 مانده بود - دیگر باره بالا برزده چنان انداختند - که کارش
 تمام شد + ماہم آنکہ جسہ فرزند بدہلی فرستاد - تا در آنجا
 مذقوں کردند - و خود نیز قریب حزن و الم گشته بعد از
 چہل روز در گذشت + و آنکہ بتای مشقوٹ شوہر مروضہ
 و قرابنیان او را گویند - و آنکہ با تون مروضہ را خوانند -
 و کوکہ برادر رضاعی را نامند + و مشقعم خاں کہ محریک
 اذہم خاں بود - طرف کابل کہ پسر عمش حاکم آنجا بود -
 بگریخت - و ریسر مثنیعی جاگیردار پرگنہ سورت او را دستگیر
 ساختہ بدرگاہ فرستاد + پادشاہ در مقام عفو شدہ ہمچنان
 در عزت او کوشید - و خطاب و منصب آنکہ خانی بہ پسر
 بزرگش میرزا عزیز کوکہ عنایت فرمودہ پایہ دولتش بلند
 گردانید + گویند طائفہ گکھراں چوں ہمیشہ اطاعت دودمان
 تیموریہ می نمودند - شیر شاہ در عمدہ خود چند مرتبہ لشکر
 بر ولایت ایشان فرستادہ خرابی بسیار کرد - و چوں
 اطاعت نکردند - خود بر سر آں جاہت رفتہ سارنگ خاں
 سردار آں قبیلہ را بکمر و جیلہ بدست آورده بگشت -
 و پسرش کمال خاں را ہمراہ برزودہ در قلعہ گوارلیار
 محبوس ساخت + پس از آں سلطان آدم گکھر برادر
 سارنگ خاں گکھر حاکم قوم خود شدہ ہمچنان با افغان
 در مقام مخالفت بود + و چوں نوبت پادشاهی بسلم شاہ

رسید۔ اور نیز بر آں دیار لشکر بُرد۔ و گکھراں با نواح
 حیل افغانان را چنان تنگ آوردند۔ کہ مزدوم بدشواری
 از اُردو بدر می شدند۔ و هر کس کہ از لشکر گاه بیرون
 می آمد۔ گکھراں گرفتار او را بقتضار و کابل و بدخشان
 می فرستادند۔ و می فروختند۔ و گاہی کہ ترخم بخاطر ایشان
 می رسید۔ بمزدوم اُردو بہ بہای قلی می فروختند۔ سلیم شاہ
 را غرضی شدہ ولایت ایشان را بتاخت و تاراج خراب کرد۔
 و امرای پنجاب را بارتیصال آشا مامور ساختہ نمود پیلے
 تخت گواریار آمد۔ و محکم کرد۔ کہ جمیع بندیان گکھرا
 را در خانہ کزوه پایان آں خانہ را داروے قتلک پر کردہ
 آتش دہن۔ و ریہانند۔ چنانچہ ہمہ را بدین طریق ہلاک
 کردند۔ مگر کمال خان گکھرا کہ بحکم خالق اکبر در گوشہ خانہ
 ماندہ۔ اصلاً ضرے باو نرسید۔ سلیم شاہ آں خبر یافتہ
 و کمال خان گکھرا را در باب متابعت سوگند دادہ رخصت
 پنجاب داد۔ و کمال خان بر اتفاق امرای پنجاب در
 تخریب ولایت گکھراں سامی بود۔ کہ سلیم شاہ فوت شد۔
 و دوین وقت کہ ہمایوں پادشاہ داخل ملک پنجاب گشت۔
 ملازمت نمودہ خدمات پسندیدہ بتقدیم رسانید۔ و در زمان
 اکبر پادشاہ در سزکار کٹرہ مانک پور جاگیر یافتہ در جنگ
 خان زمان با افغانان آثار شجاعت بظہور رسانید۔ بدین
 سبب محکم شد۔ کہ امرای پنجاب دفع سلطان آدم
 گکھرا کہ ہمایوں پادشاہ ایل نشدہ بود۔ نمودہ۔ کمال خان
 گکھرا را قائم مقام او سازند۔ و امرای پنجاب در سزہ مذکورہ

با اتفاق کمال خان گکھر ولایت گکھراں را منتصرف شدہ
 سلطان آدم را زندہ دشتگیر کردند۔ و کمال خان گکھر را
 حاکم آن قبیلہ سرکش ساختند۔ و دریں سال خواجہ حسین
 پدیر میرزا شرف الدین حسین کہ از اتحاد خواجہ ناصر الدین
 عبد اللہ بود۔ از نژدکستان بلاهور آمد۔ و میرزا شرف الدین حسین
 بموجب محکم اقدس بلاهور رفتہ ہمراہ پدیر متوجہ آگرہ شد۔
 و پادشاہ با استقبال او سوار شدہ او را با آگرہ در آورد۔
 دریں اثنا میرزا شرف الدین حسین توپے بخود راہ دادہ
 باجمیر گھر بخت۔ و چون از رفتن او حملے در آن طرف پیدا
 شد۔ حسین قلی خاں ذو القدر خواہر زادہ بیرمخان نژدکمال
 را بمحکومت ناگور تعیین فرمود۔ و میرزا اجمیر را بہ یکے
 از معتمدان خود سپردہ بجانب جالور کہ سرحد گجرات است۔
 رفت۔ و حسین قلی خاں ذو القدر باجمیر رفتہ بصلح گرفت۔
 و شاہ ابو المعالی کہ از حبس پادشاہ نجات یافتہ بمکہ معظمہ
 رفتہ بود۔ دریں وقت برگشتہ میرزا شرف الدین حسین
 پیوست۔ و باشارہ او در سنہ ۹۰۰ھ بمکہ معظمہ و
 تسعانیہ بنازول آمدہ دشت اندازی نمود۔ حسین قلی خاں
 ذو القدر اجمیر بیگ و یوسف بیگ را کہ از نوکران او
 بودند۔ بمعاقب شاہ ابو المعالی روانہ ساخت۔ و خود بدفع
 میرزا شتافت۔ شاہ ابو المعالی در اثناے کوچ کہیں کرد۔
 و چون اجمیر بیگ و یوسف بیگ غافل پیش او افتادند۔
 شاہ ابو المعالی حمله کردہ ہر دو را بقتل آورد۔ و خاقان
 اکبر کہ در سنہ ہر پور بشکار مشغول بود۔ براس خبر شنیدہ

جمعے از امرا را بر سر او تعیین فرموده شاه ابوالمعالی
 به پنجاب رفته از اینجا نزد محمد حکیم میرزا به کابل شتافت
 و این بیت خواند - **بیت**

ما بدیم در نه پئے حشمت و جاه آمده ایم

از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم

محمد حکیم میرزا ہمیشہ خود را بقدر او در آورده صاحب جاه
 ساخت به و شاه ابوالمعالی بخمال پادشاهی کابل افتاده
 نخست مادر زین خود را که صاحب اختیار ملک بود - بزجر
 و عطف محرم در آورده بکشت - و زمام و کالت میرزا
 که کوچک سال بود - بکف آورد - تا بتدریج او را ریز
 مستاصل سازد * و سلیماں میرزا بکابل آمده شاه ابوالمعالی
 را بعد از جنگ گرفته بکشت - القصه میرزا شریف الدین حسین
 چون بگریز شاه ابوالمعالی اطلاع یافت - از جالور گریخته
 باحمد آباد گجرات رفت * و پادشاه از رشکار فارغ گشته
 چون داخل بلده دہلی شد - و پچہار سو رسید - قتلق نواد
 که از غلامان میرزا شریف الدین حسین بود - قاصد قتل
 پادشاه گردید - و در حین اردو حاکم نزد یک مدرسہ ماہم آنگہ
 تیرے در خانہ کماں نہاد - و دست بلند داشته بکشید -
 مردوم را گماں شد - کہ مے خواہد - بجائورے بیٹھاند - و
 اودست پامیں کردہ بجانب پادشاه کہ بر فیصل سوار بود -
 انداخت - و بے خفا بر شانیہ آں حضرت رسیدہ قریب
 یک وجب در گوشت دوید - اما ہنوز تیر در شانہ بود کہ
 قتلق نواد را پارچہ پارچہ کردند - و آنگاہ تیر را بر آورده

قباچه پشم دار پوشانیدند - و پادشاه اصلاً بیتابی نکرد و
 همچنان سواره بدوشخانه رفت - و حکیم عین الملک گیلانی در
 تداوی پدر بیضا نموده در یک هفته آثارِ صحت نظر
 رسانید + بعد از آن پادشاه با آگره رفته آصف خان هروی
 را بحکمیت کوه ماتک پور روان ساخت - و خود بشکار
 فیل طرف قلعه نرور رفته در گرفتن فیلاں تصرفات و
 اختراعات نمود + و از آنکه عبید اللہ خان اوزبک حاکم مالوه
 فیلان بسیار بهم رسانیده بر اے پادشاه نفرستاده بود -
 چریده در موسم بزسات با یلغار روانه مندو شد + و محمد قاسم خان
 نیشاپوری جاگیر دار سارنگ پور بملازمت آمد - و چون
 پادشاه با تخمین رسید - عبید اللہ خان اوزبک متوجهم شده
 با کوچ و اسباب روانه سجزات شد - و پادشاه بیست و
 پنج کرده دُنبال او ایلتار فرمود - و بر اول پادشاهی
 عبید اللہ خان رسید - چون کار برونگ شد - برگشته
 جنگ کرد - و غالب آمده بفرارِ خاطر به سجزات رفت + و
 پادشاه مندو رفته نفرنج عمارت پادشاهان خلیفه نمود + و
 میراں مبارک شاه فاروقی و ایلچی بزرگان پور اطاعت کرده
 و مختار خود را بپادشاه داد + آنگاه حکومت مندو به قرا
 بهادر خان رُجوع فرموده آیات اجلال بجانب دار السلطنت
 آگره متوجه شد - و در راه نزدیک قصبه سیری کلارس
 کله ریفله که یکم از فیلان مسنت کوه پیکر در آن میاں بود -
 بنظر در آمد - لشکریان بموجب فرمان رانده بقلعه سیری کلارس
 در آوردند - و فیل مسنت دیوار قلعه را شکسته راه صحرا

پیش گرفت - و وقتیکہ بقیے از رفیضان خاصہ بر سر ر ا ہ او
بودند - برقیل وحشی بجنگ ایستادہ گرفتار گشت و در ۹۴۲ سنہ
اشنے و سبعین و تسعمائتہ خواجہ معظم برادر اعیانے جولی بیگم
کہ خالوے پادشاہ مے شد - بسبب بیہ اعتدالی گرفتار گشتہ
در حبس وفات یافت و در ہمیں سال قلعے آگرہ کہ از
خشت پختہ بود - شکستہ از سنگ سُرخ بنا نہادند - و در
پہار سال صورتِ ایشام پذیرفت و بعد از قضیہ عبد اللہ خاں
اوزبک چنان بر زباں اُقتاد - کہ پادشاہ از امر اے
اوزبک رنجیدہ مے خواہد - کہ ہم را مُستاصل سازد - ازیں
سبب یسکند خاں اوزبک و ابرار ایشام خاں اوزبک دغیرہ
کہ طرف بہار و بون پور اقطاع داشتند - سر از اطاعت
پہچیدند و علی قلی خاں سیستانی المُخاطب بخانِ زمان و
ہادر خاں سیستانی اگرچہ مادر ایشاں راضفہانی و خود
ایشاں زاریدہ عراق بودند - اما چون اجداد ایشاں از
طائفہ اوزبکاں بودند - و ہم از گنایان سابق نیز توجھے
داشتند - خود را در سبک اوزبکاں در آوردہ سردارِ طائفہ
باغیہ گشتند و آصف خان ہروی کہ در جوار ایشاں
اقطاع داشت - او نیز بواسطہ قضیہ خزارن بایشاں پیوست -
و قریب سی ہزار سوار عمدہ یکبارہ علم مخالفت اُراختند -
و آن قدر ممالک کہ توانستند - مختصر گشتند و
عروش آشیانی کہ تبعیل در مہمات او نبود - از آن مقولہ حرفے
بر زباں نیاورد - و بہ بہائے شکار در سنہ مذکور بطرف
نزد گڑھ نہضت فرمود - و بشکار مشغول گشتہ اشرف خاں

منشی را نزد اسکندر خاں اور یک فرستاد۔ تا تسیل او نموده
 بحضور پیاورد + و لشکر خاں بخشی را پیش آصف خاں هروی
 گسیل کرد۔ کہ از جمله خزارین و غنائم آنچه لائق سوار
 باشد۔ گرفته بر گردد + و حکایت خزارین چنین است۔
 کہ آصف خاں هروی چون از امرای پنجزاری شد ولایت
 کرطه مانک پور جاگیر یافت۔ بواسطه همسایگی عازم تشخیر
 کرطه کہ ہرگز مسخر پادشاہ اسلام نشدہ بود۔ گردید +
 و عورتی مسلمات بہ رانی درگاہی کہ بصورت و سیرت
 آراستہ تمام داشت۔ حاکم آن ولایت بود + آصف خاں
 هروی چند مرتبہ لشکر باں نمود فرستادہ در خرابی تفسیرے
 نکرد۔ و آخر خود با پنج ستم ہزار سوار و پیادہ بشیاد
 ولایت کرطہ رفت + و رانی با یک ہزار و پانصد زنبیل
 و ہشت ہزار سوار و پیادہ استقبال نمود۔ و دریں صورت
 منگہ در غایت صعوبت روعے داد۔ و تیرے بچشم رائے
 مزبورہ رسیدہ از نزد باز ماند۔ و از غایت ناموس کہ
 آباد و مشکیزہ نشود۔ دل از جاں برداشته شجر از فیلیاں
 گرفت۔ و خود را پشت۔ و عروس ملک کہ ہر روز
 در کنار شوہرے و ہر شب در عقد دیگرے است۔
 ہم آغوش آصف خاں گشتہ۔ بقلعہ چوڑا کرطہ کہ مشکن رانی
 بود۔ رفت۔ و پسر خود سال رانی کہ در قلعہ بود۔ وقت
 هجوم در زیر دشت و پایے مزدوم ہلاک شد۔ و خارج جواہر
 و تماشیل طلا و مہر و امتعہ نفیسہ کہ در سوار ہر دوگان
 سے باشد۔ یک صد عدد دیگر کلان مس کہ با شطلاح بہندہ

آن را کنگال گویند۔ مملکت از اشرفی پلائی احمد و اصل
 سرکار آصف خان گشت۔ و آصف خان سی صد قبیل دیوانه
 از مجملہ یک ہزار و پانصد قبیل چمت پادشاہ فرستاد۔ و
 چیزهای دیگر را در میان نیاورد۔ عرش آشیانی شکار گناں
 چوں بولایت گڑھ در آمد۔ از گڑھے ہوا و باد ہائے مخالف
 بہار شدہ بجانب آگرہ برگشت۔ و چوں عثمان اشرف خان
 کشمی و لشکری خان کشمی در قوم ہنتر شد اثر نکرد۔ بحکم
 پادشاہ شاہم خان جلاڑ و شاہ بدراغ خان و محمد امین خان
 دیوانہ وغیرہ کہ از جاگیر داران آن طرف بودند۔ بدیع سکندر خان
 اوزبک و امیر بہیم خان اوزبک متوجہ شدند۔ در وقت جنگ
 چوں بہادر خان سیستانی بہ کمک مخالفان رسید۔ شاہم خان
 جلاڑ منہزم گشتہ محمد امین دیوانہ و شاہ بدراغ خان دشمن
 شدند۔ عرش آشیانی بر حقیقت حال واقف شدہ شہنشاہ
 خان خانان را با لشکر عظیم برہم رستم و نظامی روانہ نمود۔
 و خود نیز در ماہ شوال ۹۳۳ھ شلت و سبغین و شہادت
 متوجہ آن صوب گردید۔ و چوں بہ قنوج رسید۔ از اوردق
 جدا شدہ بر سر سکندر خان اوزبک کہ در قلعہ کھنوتی
 بود۔ ایلتار کرد۔ سکندر خان اوزبک خبر یافتہ نزد
 علی قلی خان سیستانی المخاطب بخان زمان گریخت۔ و
 علی قلی خان و بہادر خان سیستانی بہ گزیر ترہن رفتہ از
 آپ گنگ گزشتند۔ و پادشاہ بہ جوہور آمدہ۔ آصف خان
 ہروی در مقام اطاعت شد۔ و بارتفاق مجنوں خان قاشال
 جاگیر داری کردہ نامک پور بملازمت رسیدہ نوازش یافت۔

و بعد از چند روز آصف خان سیستانی که پنجهزار سوار خاصه
 داشت - با جمعه از امرای معتبر بدیع مخالفان تعیین شد - و
 آصف خان به گزوه ترهین رفته مقابل لشکر علی قلی خان
 المخاطب بخان زماں فرود آمد - و با او زبان و دل یکس
 کرده به لیت و لعل وقت میگزرا نید + پادشاه بر آن حالت
 واقف گشته جاگیزش را تغییر کرد + و آصف خان نیم شب
 همراه برادر خود وزیر خان از اردو بجانب گزوه رفت +
 عرش آشیانی منعم خان خانان را به سردار علی آرا
 لشکر بجای آصف خان هر وی روانه ساخت + و علی قلی خان
 المخاطب بخان زماں بسکندر خان اوزبک و بهادر خان سیستانی
 را بمیان دو آب فرستاد - که تا آگره تاخته حمل در آن محدود
 اندازند + پادشاه شاه بداع خان و پسرش مطلب خان و
 اقبال خان لنگ و حسین خان و سعید خان و راجه ثور مل
 و محمد امین دیوانه و محمد خان افغان شور و محمد مصوم خان
 و لشکر خان غنشی را بسردار علی میر میرزا انگ که از اکابر
 سادات مشهده مقتدرس طوس بود - بر سر راه بهادر خان
 سیستانی فرستاد + درین وقت علی قلی خان المخاطب به خان زماں
 منعم خان خانان را تشویق گنایان خود گردانیده و ایلد خوش
 و ابراهیم خان اوزبک را که بجای عم خویشتن میدانست -
 با فیلان نامی بدرگاه فرستاد + عرش آشیانی در مقام عتوشه -
 و جون بلور جاگیر ایشان را بایشان مقدر داشت - اما میر
 میرزا انگ که به بهادر خان سیستانی و بسکندر خان اوزبک
 رسیده در صد جنگ بود - که بهادر خان پیغام کرد - که برادم

علی قلی خان المصطاف بخان زماں والدہ را بخدمت پاؤشاہ
 فرشتاہ ایتھاس عفو جراحم نموده است۔ این قدر صبر کنند۔
 کہ جواب پرسد۔ و میر محمد الملک این معنی را قبول نکرده
 صفت جنگ پیارا است۔ و سکنند خان اوزبک را کہ ہر اول
 بود۔ گریزانیدہ بشیاری از لشکر یانش را بقتل رسانید +
 بہادر خان سیستانی کہ تا آن زماں باخواجه خود ایستادہ بود۔
 حملہ بڑوہ افواج پاؤشاہی را بہ ہم زد + و میر محمد الملک
 بہ تنویر گریخت۔ غنیمت بسیار بدست لشکرین بہادر خان
 سیستانی در آمد + و چون صلح شد۔ عرش آشیانی جون پور
 را بوالدہ علی قلی خان سیستانی المصطاف بخان زماں گزاشتہ
 بعزم سیر قلعہ چنار گڑھ + بنارس رول شد۔ در آن وقت
 علی قلی خان خان زماں باخوای سکنند خان اوزبک از آب
 گنگ گزشتہ قازی پور و بشیاری از پرگنات را مختصر ف
 شد + پاؤشاہ علی قلی خان خان زماں را مصطاف و معاتب
 ساختہ حکم فرمود۔ کہ اشرف خان بہ جون پور رفتہ والدہ
 علی قلی خان خان زماں را محبوس سازد۔ و خود بایلغار راید
 قازی پور شد + و علی قلی خان خان زماں بہ دامن کوہما
 کہ جنگھای پد درخت است۔ گریخت + و بہادر خان با اتفاق
 سکنند خان اوزبک و ابراہیم خان اوزبک بتغییل بے خبر
 وقت شب بہ جون پور آمدہ نزد بائنا نہادہ بر قلعہ سوار شدہ
 مادر را خلاص کرد۔ و اشرف خان را مقید ساختہ بجانب
 بنارس رشتاقت + عرش آشیانی از اجتماع این خبر بہ جون پور
 آمدہ باحضار لشکر و سپاہ مالک محروسہ فرماں داد + خان زماں

خائف گشت۔ دیگر بار بجز و زاری در آمد و این بیت در
عریضه نوشت۔ **بیت**

بایں اُمید ہائے شلخ در شاخ کرمہائے تو مارا کرد گفتار
و پادشاہ پناہر آنکہ بہاؤر خاں سیستانی را از ہنگام کوچکی
برادر مے گفت۔ و علی فلی خاں خاں زمان را نیز بواسطہ
خدمات سابقہ بشیار دوست مے داشت۔ و نئے خواست۔

کہ بالکلیہ ایشان را مُستاصل سازد۔ دیگر بار گناہان ایشان
بخشید و جاگیر ہا را مُسلم داشت۔ **بیت**

گر چہ مے گفت کہ زارت ہستم مے دیدم

کہ زارتش نظرے با من دل سوختہ بود

الفصل پنجم از شوکی پیشین مے گفت۔ کہ اگر خلدق بدان۔

کہ مراد عفو گناہاں چہ لذت است۔ بجز گناہ تحفہ دیگر

وسیلہ تخریب من نساژد۔ و نئے الواقعہ مصرعہ

در عفو لذتے است کہ در ارتقام نیست

عوش آشیانی بعد از عفو تکلیف مضور فرمودند۔ خان زمان

کثرتِ نجات را مانع آمدن خود ساختہ گفت۔ بعد از آنکہ

آن حضرت بدولت و سعادت تشریف برند۔ بندہ مع برادر

سر قدم ساختہ باشتاں بوسی خواہد رسید۔ آن حضرت عذرش

پذیرفتند ازو سوگند گرفت۔ و عازم دار السلطنت آگرہ

شد۔ و بعد از وصول ہدی قاسم خاں را با چہار ہزار

سوار بدفع آصف خان ہروی و حکومت گڑھ روانہ فرمود۔

و علی فلی خاں المخاطب بخان زمان کہ ہمچنان در دل

ارادہ مخالفت داشت۔ آصف خان ہروی را بجانب خویش

در جون پور کشید + و آصف خان از سخت و سبک
 علی قلی خان بجا آمده بعد از شش ماه با اتفاق برادر
 خود وزیر خان بطرف گره گریخت + و بهادر خان سیستانی
 تعاقب نموده با آصف خان هروی جنگ کرد - و او را
 مغلوب ساخته دستگیر نمود + وزیر خان فرصت دیده
 با فوج خود بر بهادر خان تاخت - و او را متهزم گردانیده برادر
 نیم گشته خود را خلاص ساخت - و هر دو با اتفاق به گره
 رفته در آنجا مقام کردند + و در خلال این احوال ابلیحیان
 محمد حکیم میرزا آمده عرضه داشتند - که بعد از گشته شدن
 شاه ابو المعالی سلیمان میرزا خطبه کابل بنام خود کرده -
 و میرزا سلطان نام شخصی را از جانب خود در کابل گذاشته
 خود به بدخشان رفت + و چون محمد حکیم میرزا سلطان را
 از کابل بدر کرده است - اکنون سلیمان میرزا لشکر جمع
 کرده میخواهد - بکابل آید - و متصرف شود - اگر درین وقت
 کمک عنایت شود - کمال ذره پروری خواهد بود + پادشاه
 فرابین بنام امرای پنجاب و محمد قلی خان حاکم ولایتان
 صادر فرمود - که هرگاه سلیمان میرزا قصد تسخیر کابل
 نماید - بدان جانب رفته دفع مزاحمت او نمایند + و
 فریادها را خاں کابلی که از امرای پادشاهی بود - و حال محمد
 حکیم میرزا می شد - مرخص گشت - که نزد محمد حکیم میرزا
 رفته رفته و معاون او باشد - اما پیش از آنکه فرابین
 برسد - سلیمان میرزا به کابل آمده قلعه را محاصره کرده
 بود - و محمد حکیم میرزا چون تاب مقاومت نداشت - گریخته به نیلاب

آمد + فریدون خاں بر لب آب نیلاب محمد حکیم میرزا را ملازمت
نموده خاطر نشان کرد - که پادشاه گرفتار خونخیزی علی قلی خاں
الخطاب بخان نمان و اورد بکان است - و فرصت آمدن
لاهور نداد + پس مناسب آن است - که به لاهور رفته
مختصر وقت شوند - و امرای پنجاب را از خود ساخته به احسن
وجه دفع مضرت سلیمان میرزا را نمایند - بنا بر آن
محمد حکیم میرزا فریب خورده روانه لاهور گشت + و
خطب الدین محمد خاں اٹلہ و میر محمد خاں و دیگر امرا
در لاهور متحصن گشته در مقام مدافعت شدند + و محمد حکیم
میرزا در باغ مندی قاسم خاں نشسته هر چند سعی کرد - که
امرای پنجاب با او ایل شوند - صورت نیافت + پادشاه مہمات
علی قلی خاں خاں زمان را بتجویح انداخته و آگرہ را
به منعم خاں خاں خاں سپرده شب چهاردهم جمادی الاولیٰ
۹۷۴ھ اربع و سبعین و تسعمائت بسرعت متوجہ لاهور
شد - و هنوز از سرپنڈ ننگز شسته بود - کہ خبر بلا لاهور رسید +
مختصنان بیکبار نقارہ شادیانہ بہ نواختن در آوردند + میرزا
کہ در خواب بود - بیدار شدہ پرسید - کہ نقارہ شادیانہ
را سبب چیست ؟ گفتند - چون پادشاه باینگار نزدیک
آمدہ است - شادیانہ مے نوازند + میرزا تصور کرد - کہ
مگر پادشاه بہ یک گروہی لاهور رسیدہ است - بے توقف
سوار شدہ تا کابل واپس نوبد + و چون موسم زرمستان
رسید - سلیمان میرزا از کابل بہ بدخشان رفت - و حکومت
آن جا قناعت نموده غنیمت دانست + پادشاه بہ لاهور

آمده در آن محمود ششکار قمروغه نمود - و وزیر خاں در نیکارگاه
 به ملازمت آمده عُمَرِ گناه آصف خان هروی درخواست کرد -
 عرش آشیانی از تفصیلات او در گذشته وزیر خاں را
 بچهارماری ساخت - و حکم فرمود که آصف خان هروی با رتفاق
 بجئون خان قاقشال در کفره مانک پور بوده محاطت آن
 محمود نماید * هنگامی که رایات عالیات عازم پنجاب شد
 اولاد و اخفاد محمد سلطان میرزا مصدر اعمال ناشایسته شده
 رفتنها انگیزند * و نسبت محمد سلطان میرزا از جانب پدر
 بامیر تیمور گورکان در واقعات بابر ظهیر الدین محمد پادشاه
 تحقیر یافته - و مادرش دختر سلطان حسین میرزا است -
 و در زمان نصیر الدین محمد همایون پادشاه حرام خواریها
 کرده مقروء بقو شده - و اُلغ میرزا پسر بزرگش در
 کابل در جنگ هزاره گشته شد - و شاه میرزا پسر خودش
 به اهل طبعی در گزشت - لیکن از اُلغ میرزا دو پسر مانده *
 یکی سکندر سلطان - و دیگری محمود سلطان - و نصیر الدین
 محمد همایون پادشاه سکندر سلطان را اُلغ میرزا و محمود سلطان
 را شاه میرزا نام کرده در تربیت ایشان کوشید * و
 محمد سلطان میرزا با سایر اخفاد وقت جلوس اکبر پادشاه
 باز بهشد آمده پرگنه آدم پور را از سرکار سبعل در و غیر
 مدو معاش یافت * و در آن پیری او را چهار پسر اندر آن
 پرگنه حاصل شد - محمد حسین میرزا و ابراهیم میرزا و
 مسعود حسین میرزا و عاقل میرزا - و اینها هنوز کوچک سال
 بودند - که پادشاه تربیت کرده از جمعیه امرا گزوارنید - و

بعد از یورش چون پور رخصت گرفته در سبھل بجایر با عی خود
 رفتند - و در آن مدت که پادشاه بدیع رفتند محمد حکیم میرزا
 به پنجاب روانه شد - با بنی اعمام خود اسکندر سلطان و
 محمود سلطان الموسوماں بائع میرزا و شاه میرزا یکے شده
 رعصیاں و زبیدند - و جمعی از اراذل و ادبانش را جمع کرده
 در مقدم دست اندازی شدند - جایر دارین آن نواحی ایشان
 را مغلوب ساخته بجانب مالوہ گریزانیدند - و آن عرصه
 چون از سردار کے صاحب وجود خالی بود - در تصرف
 ایشان در آمد و منعم خاں المتخاطب بخان خانان
 محمد سلطان میرزا را از سرکار سبھل متقاعد نموده در قلعہ
 بیانہ محبوس ساخت - و او در آنجا در گذشت - و همچنین
 علی نقی خاں سیستانی المتخاطب بخان زماں و اسکندر خاں
 اورنگ و دیگر امرا از آدن محمد حکیم میرزا بلاهور آگاه
 شده نقض عهد نمودند - و بر سرکار خود رفتند و قنوج
 و اوده و دیگر ولایات و پرگنات را قابض گشته جمعیت
 عظیم بهم رسانیدند و عرش آشنیانی از لاهور به قصبہ دفع
 ایشان بشدعت با گره آمد - و باحضار لشکر فوماں داده
 با دو هزار فیل و لشکرے افزون از قیاس متوجه
 جونیپور شد - و خان زماں که سید یوسف شہدی را در
 قلعہ شبیر گڑھ محاصره کرده بود - این خبر شنیده چون در
 آن زودی گمان مراجعت پادشاه نداشت - این بیت خواند
 سمند تند و زربین نعل او خورشید را ماند
 کہ از مشرق بمغرب رفت و یک شب در میان ماند

و از پایے آن قلعه برخاسته نزد بہادر خاں سیستانی کہ در
 قلعه کمره ماک پور مجنوں خاں قاتل را محاصره داشت -
 رفت + عوش آشیانی تعاقب او کردہ متوجہ آن جانب شد -
 و چوں بہ پردگنہ راسے برہلی رسید - شنید کہ علی قلی خاں
 سیستانی المخاطب بخان زماں از آب گنگ عبور نمودہ
 ارادہ مالوہ دارد - تا با ولاد محمد سلطان میرزا پیوستہ آن
 محدود را متصرف شود - و اگر زورے باو رسد - پناہ
 بہ شاپان دکن برد + عوش آشیانی وقت شب بگری کمره مانگیر
 آمد - و چوں کشتی حاضر نمود - بر فیل تیز بال سوار نام
 سوار شدہ ہر چند امر مانع آمدند - قبول نکردہ متوجہ علی اللہ
 آب قمار گنگ در آمد - قضا را از توت را تبال پایاب
 ہم رسیدہ فیل را احتیاج بشناوری نشد - و پاؤشاہ
 با بڑے از فیلان نامی و صد سوار از آب گزشت - و
 قریب بفتح بے توقف بحوالے اردوے علی قلی خاں سیستانی
 المخاطب بخان زماں رسید - و در آن وقت آصف خان ہروی
 و مجنوں خاں با جمعیت خوب بہ پاؤشاہ پیوستند + علی قلی خاں
 و بہادر خاں کہ گمان عبور پاؤشاہ با اندک مزدوم در آن
 شب نداشتند - ہمہ شب بہ شراب خوردن و لولی رقاصہ بین
 مشغول بودند - تا آنکہ فتحی از مزدوم پاؤشاہی بہ کنار اردوے
 ایشان رفتہ فریاد کرد - کہ اے غافلان! پاؤشاہ بہ قصد
 شما از آب گزشتہ اینک رسید + ایشان این خبر را از
 مگر و جبیلہ آصف خان ہروی و مجنوں خاں دانستہ پروا
 نکردند - ناگاہ آواز کوس و کوزگرو پاؤشاہی بہ گوش آن

حوں گرنگان رسید۔ سراسیمہ از مجلس برخاسته به صف آرائی
 مشغول گشتند۔ و وقت چاشت روز دوشنبه عرقه ذی الحجه الحرام
 ۱۰۰۰ از یح و سبعین و تسبیحات جنگ در گرفت + و
 بابا خاں قاقشال که هراول پادشاه بود۔ جمعه را که از
 جانب مخالفان به مقابلہ او آمده بودند۔ در حمله اول
 برداشتند به قوچ علی قلی خاں رساریه + بهادر خاں سیستانی
 درین وقت بر بابا خاں قاقشال تاخته به صف مجنوں خاں
 رساریه + و بهادر خاں با اینکه در آن تردد قوچ او از
 ترتیب افتاده بود۔ بے محابا بر صف مجنوں خاں حمله
 بزرده به یک طرفه العین از ہم درید۔ و مے خواست۔
 که بر قوچ خاصه پادشاهی نیز بتازد۔ در آن اثنا جمعه
 از مؤذین معتبر که پیش قوچ پادشاهی بودند۔ به مدافعه
 قیام نمودند۔ و پادشاه که خان اعظم میرزا عزیز کوکه
 را رویه خود ساخته بر نیل سوار بود۔ بتا بر راجتیاط
 از نیل فرود آمده بر اسب سوار شد۔ اما شامت گفران
 نعمت کار نمود کرده۔ اسب بهادر خاں به زخم تیر از پامے
 در آمد۔ و بهادر خاں پیاده گشت۔ و هنوز این خبر به پادشاه
 نرسیده بود۔ که آن حضرت به نفس نفیس خود متوجه جنگ
 شده فیلاں را به ہیئت مجموعی بر افواج علی قلی خاں سیستانی
 راند + محنت یکے از فیلاں پادشاهی که میرانشه نام داشت۔
 بر قوچ علی قلی خاں دوید۔ و رودیانه نام پفله را که از طرف
 مقابل آن آمده بود۔ چنان کله زد۔ که در لفظ بر زمین
 افتاد۔ آنگاه از جارتین جوانان دست به آلات حرب بزرده

بہ کا زار پروا نداشتند * و از قضا تیرے بہ علی قلی خاں رسیدہ
 در مقام بر آوردن بود۔ کہ تیرے دیگر با شمش رسیدہ و چنان
 بے طاقی کرد۔ کہ علی قلی خاں از پشتش جدا شد۔ یکے از
 سستعلقان او اسب دیگر حاضر ساخت۔ و خواست۔ کہ سوار
 کند۔ ناگاہ نرسنگہ نام بیلیے باو رسیدہ پایمال کرد۔ و
 لشکرش روئے بگریز برداشتہ * در آن اثنا نظر بہادر نام
 شخصے بہادر خاں رازندہ گرفتہ پیش پادشاہ آورد * پادشاہ
 گفت۔ کدام ہدی از ما بشما رسیدہ بود۔ کہ شمشیر بر روئے
 من کشیدید * بہادر خاں از کمال نجالت جواب ندادہ ہمیں
 قدر گفت۔ کہ الحمد للہ در آخر عمر دیدار حضرت پادشاہ
 کہ ما حج گنجان است۔ بیتر شدہ پادشاہ از غایت مروت
 امر بحفاظت او فرمود۔ اما چوں ہنوز گشتہ شدن علی قلی خاں
 خان زمان مستحق نشدہ بود۔ دولت خواہاں صلح در وجود
 او ندانستہ بے رخصت آن حضرت بہ قتل آوردند۔
 آری۔

بہ کفران نعمت دلیری کہ کرد
 کہ اسب مرادش رسکنند نخورد
 بہادر کہ بہد رستم رورگار
 ز کفران نعمت چہیں گشت توار
 وہم ازیں دو بیت کہ از نتائج طبع قاسم از سلمان است مشتفاد
 مے گیرد۔ کہ خان زمان بزخم کفشک در گزشتہ قطعہ
 چو شدہ خان زمان یاغی و باغی
 ز آبر شدہ کہ شمش نیست دیگر

تفنگ خورد و از عالم رفت و گردید
 بهادر کشته از گفت برادر
 برائے فتح شہ تارینج جستم
 خرد گفتا مبارک فتح الکر

عرش آشیانی سر علی قلی خان خان زمان و بہادر خان را
 بہ پنجاب و کابل فرستاد۔ و جان علی اوزبک و یار علی بیگ
 و میرزا بیگ و خوش حال بیگ و میرزا شاہ بدخشی و علی شاہ
 بدخشی وغیرہم را کہ از توابع خان زمان بودند۔ بدست آورده
 بہ جون پور رفت۔ و در آنجا چہت رحبرت دیگران ایشان
 را زیر پای و دست رقیل بدست بیاسا رسانید۔ و
 منعم خان المتخاطب بخان خاناں را حکومت آن بلدہ داد۔
 و چون سکندر خان اوزبک کہ در قلعہ اودھ حصار می
 شدہ بود۔ در کشتی نشسته بگورکھ پور گزشت۔ در ماہ محرم
 ۹۷۵ھ خمس و سبعین و تسعمائتہ مظفر و منصور باکرہ
 تشریف آورد۔ و چون تا آن فایت رانا اودے شکستہ
 اطاعت نگاہ کردہ بود۔ باوجود سفر پیاپے در ہماں زدوی روانہ
 آن طرف شدہ۔ چون بہ قلعہ شیو پور رسید۔ حاکم آن جا
 قلعہ را خالی کردہ نزد صاحب خود سورجن راجہ رتھنپور رفت۔
 پادشاہ آن حصار را بملازمان دگاہ سپردہ بقلعہ کاردن
 کہ سرحد مالوہ است۔ توجہ فرمود۔ اولاد سناہاں مہمہ میرزا
 کہ قلعہ مندو را متصرف بودند۔ رایں خبر شنیدہ مضطرب
 گشتند۔ و چون در آن زدوی اُغ میرزا فوت شد۔ باقی
 میرزیاں بہ تعجیل تمام جانب کجرات گریختند۔ عرش آشیانی

مائوہ را بہ شہاب التریں احمد خاں نیشاپوری سپردہ از
 قلعہ کا کروں عازم دفع رانا گردید۔ و رانا ہشت ہزار
 راجپوت کار آزمودہ و ذخیرہ بسیار در قلعہ چتوڑ کہ بالائے
 کوہے واقع شدہ است۔ گزارشتہ۔ خود با اہل و عیال بجالائے
 قلب رفت۔ پادشاہ عازم تہذیب قلعہ چتوڑ گشتہ محاصرہ
 فرمود۔ و پنج ہزار نجار و سنگ تراش و آہن گر و نقاب
 و کلکار و بیدار بساختن سبابہ کہ مخصوص ہستہ است۔
 معین فرمود۔ و آہن بساختن سبابہ و حفر نقب مشغول گشتہ
 داد سنے دادند۔ و سبابہ عبارت است از دو دیوار کہ
 بہ فاصلہ یک تفتک انداز بنیاد مے گنڈ۔ و در پناہ
 نشینا۔ سببہ کہ در چوزم گاؤ گرنٹہ باشد۔ آن دیوار ہا را
 نزدیک بہ قلعہ مے رسانند۔ و آتشبازاں و نقاباں از کوچہ
 وسیع آن دیوار ہا بفراغ ناطق زبر پائے قلعہ آمدہ بحفر
 نقب مے پردازند۔ و داروے تفتک در نقب پڑ کودہ
 چوں رخنہ در قلعہ مے اندازند۔ از رستہ ہماں سبابہ لشکر
 بدلتجا رسیدہ۔ حصار در مے آید۔ و القصہ۔ چوں دو
 سبابہ مستعد شد۔ و دو نقب زیر مجرما رسید۔ ہر دورا
 از داروے تفتک پڑ کودہ بیجاہ آتش دادند۔ و حسب
 اتفاق در یکے نمود تر آتش گرنٹہ آن عروج ہوا رفت۔
 و رخنہ عظیم پدید آمدہ۔ دو ہزار کس کہ مسلح شدہ در
 رکیں بودند۔ بخیاں آئند ہر دو نقب کار خود ساختہ رخنہ
 در حصار افگنہ شدہ است۔ بیکبار از سبابہا بہ جانب
 حصار دویدند۔ و یک ہزار کس ہاں رخنہ رسیدہ باراجپوتان

به حروب پیوستند - و یک هزار کس به بروج دُوم رسیده
 چون رخنه ندیدند - برتھے به حیلہ بیرون آمدند + و مزدوم
 اندرونی به مدافعہ ایشان قیام نموده در عین جنگ بودند
 کہ ناگاہ نقب ایں بروج نیز آتش گرفتہ برید - و اعضاے
 دوشت و دشمن پریشان شدہ بہر طرف افتاد - چنانچہ
 پانژدہ نفر از اُمراء پادشاهی مثل سید جمال الدین بارہ
 و مردان فقی شاہ و غیرہما با پانصد لشکرے انتخابی ضارح
 شدند - و از اہالی قلعہ نیز جمعے کثیر ہلاک گشتند + و
 چون معاند چنیں شد - از آن رخنہ سپاہیان مجال در آمدن
 نیافتہ در آن روز قلعہ مستخر نشد - و بعد ازیں و ارقعہ
 سابلطہ دیگر ساختہ + روزے پادشاہ در جائیکہ در آن سابلطہ
 ترتیب دادہ بودند - نشستہ تفریح جنگ میکرد - چٹل راچیوت
 کہ سردار مزدوم درونی بود - و با رانا خویشی داشت - تمام
 روز گردو قلعہ رحمت راہتمام گشتہ وقت نماز حفظن برابر
 مورچیل خاصہ پادشاهی آمد - و از روشنی مشعل محسوس
 گشت - پادشاہ تفنگ خاصہ کہ در دست داشت - برابر
 روشنی داشته آتش داد - از انفقات حسہ گلولہ تفنگ
 بر پیشانی چٹل آمدہ ہلاک شد + و قلعگیان چون سردار
 را گشتہ دیدند - دست از جنگ برداشتہ تختت جسو اورا
 سوختند - و منازل خود رفتہ جوہر کردند - و جمیع مال و
 اسباب و عیال و اطفال را سوختہ خاکستر ساختند + و چون
 از روشنی آتش معلوم گردید - کہ آنها جوہر کردہ اند -
 سپاہ اسلام در بہاں شب متوجہ حصار گشت - و چون

کسے بمعارضہ پیش نیامد۔ بقلعہ در آمدند۔ و پادشاه زبیر
 ہنگام صبح بر زبیل سوار گشتہ با جمیع امراء امیر زادگان
 کہ پیادہ بودند۔ داخل قلعہ گشت + و جمعے از ہندوان
 منہور کہ در منازل خود و ہتخانہاے محکم در آمدہ بودند۔
 چندان جنگ کردند۔ کہ تا وقت زیم روز دہ ہزار کس
 از ہمہ قسم گشتہ شدند۔ و از لشکر نصرت اثر غیر از
 نصرت علی توایچی کسے شہادت نیافت۔ و بعد از رسد روز
 حکومت آن جا باصف خان بروی رجوع شدہ + و خاقان
 اکبر منصور و مظفر عازم مراجعت گشت۔ و در اثنائے
 راہ شیرے سہمناک از زبیر درختاں بر آمدہ بحکم پادشاه کسے
 مزاجم آن نشد۔ آن حضرت زبیرے برآں انداخت۔ شیر زخمی
 شدہ زبیر پشتتہ رفت و پابستاد۔ پادشاه یار دیگر افنگ
 برآں انداخت۔ و زخم کاری نیفتادہ۔ شیر متوجہ آنحضرت
 شد۔ دریں حال عادل نام شخصے فدائی وار خود را بشیر
 رسانیدہ در آویخت۔ و مقارن آن مردوم دیگر ہم رسدہ
 شیر را ہلاک ساختند۔ و بر سلاستے پادشاه لوازم لشکر
 بجا آوردند۔ و پادشاه چون باگرہ آمدہ قرار گرفت۔ بعد از
 چند گاہ خبر رسید۔ کہ ابراہیم حسین میرزا و محمد حسین
 میرزا از چنگیز خان گجراتی روے گوداں شدہ باز بہ مالوہ
 آمدہ اند۔ و آنوں اوجین را محاصرہ دارند + پادشاه تلیچ خاں
 اندجانی و خواجہ غیاث الدین بخشی قزوینی را بدفع ایشان
 تعیین نمود + میرزایاں بجانب آب نزدیک فرار نمودند۔ و
 سراسیمہ از آب گزشتہ از طرف گجرات رفتند + و در شہر

رجب ۹۶۷ هجری است و سابعین و تسعاًتیه عرش آشیانی بعزیمت
 فتح قلعه رنٹھنبور از مرکز دائره خلافت حرکت نموده شکار
 گناں چوں به رنٹھنبور رسید - راجه سورجن که آن قلعه را
 از حجاز خاں غلام سلیم شاه خریده بود - شخصن بحسته
 بمناغه رقیام نمود + و مردم پادشاهی آن قلعه را قتل
 کرده راه دُخول و خروج مسدود ساختند - و به فرموده
 پادشاه بر کوه دن نام که نزدیک قلعه است - سرکوب
 ساخته چند توپ و ضرب زن که بواسطه کثرت ارتفاع
 بهیچ پادشاهی بالا نبرده بود - بزدند - و چوں هر توپ
 کشاد مے یافت - چندین خانیه اندرون خراب مے شد +
 راجه سورجن عاجز گردیده امان خواست - و با اهل و
 عیال خود بیرون رفته - قلعه با ذخله و خزان بتصرف
 پادشاه در آمد + آنگاه آن حضرت به انجیر شتافته زیارت
 خواجه معین الدین چشتی قدس سره دریافت - و به آگره
 تشریف حضور فرمود - و بدین حضرت شیخ سلیم چشتی
 قدس سره به تفصیل سبکی رفت - و چوں چند مرتبه
 عرش آشیانی را فزندان نوله شده نمائند بودند - شیخ فرموده
 قدوم فزندان طویل العمر داده خوش حال ساخت + قضارا
 در همان رودی آثار حمل ظاهر شده صبح روز چهارشنبه
 بنقدهم شهر ربیع الاول در ۹۶۷ هجری ثمان و سابعین و تسعاًتیه
 کوکب ولادت شاهزاده سلطان سلیم بطایح بیست و چهار
 درجیه میزان بمقام سبکی در منزل شیخ سلیم چشتی
 قدس سره از اُفتی جاه و جلال طلوع نمود - و خاقان اکبر

بہ شکرانہ آن موہبتِ عظمیٰ جمیع زندانیاں را خلاص ساخت
 و خواجہ محسن ثانی قصیدہ گفت - کہ مضرع اول تاریخ
 جلوس جلال الدین محمد اکبر پادشاہ است و مضرع ثانی
 تاریخ ولادت شاہزادہ جم جاہ - و این مطلع از آن است -

مطلع

شہر احمد از پئے جاہ و جلال شہریار
 گوہر مجد از محیط عدل آمد در کنار

عروش آشیانی رحمت ایفاے نذرے کہ در باب فوزند کردہ بود
 پیادہ بہ اجمیر شتافت و زیارت خواجہ معین الدین چشتی
 بجا آوردہ دست زر رفشاں بہ انعام و احسان کشاد - و از
 راہ دہلی شکار گناں برگشت + و در آن مدت راجہ رام چند
 وایلی قلعو کا لجر کہ شیر شاہ در ہواے آن سوخت - و
 بعد از سلیم شاہ باز بہ تصرف پندواں در آمدہ بود - از
 قصبیہ چٹوڑ تروسیدہ آن قلعہ را بے جنگ پیشکش پادشاہ
 کرد + و در سووم محرم سنہ ۹۷۰ ثمان و سابعین و تسعمائے
 باز در منزل شیخ سلیم اخترے نمایاں گشتہ موسوم بہ محمد مراد
 و ملقب بہ بہاری گردید + و دریں سال پادشاہ دیگر بار
 رحمت زیارت بہ اجمیر رفت - و گرد شہر حصارے از گچ و
 سنگ بنا فرمودہ بہ ناگور شتافت + و چند سین ولد مالو
 و راے کلیان مل راجہ بیکانیر بملاقات آمدہ پیشکش فرادواں
 گزارانند + پادشاہ دختر از راجہ کلیان مل گرفتہ از آنجا
 شکار گناں بہ قصبیہ اجودھن رفت - و زیارت شیخ فرید شکر گنج
 قدس سرہ دریافتہ بہ دیپال پور آمد - و میرزا عزیز کوکہ

جاگیر دار آنجا طوعے داده پیشکش گزارینید + چوں بہ لاہور
 رسید - حسین قلی خاں ترمکماں حاکم آن بندہ زینر بدستور
 میرزا عزیز کوکہ پیشکش لائق بنظر در آورده + در غرہ
 صفر ۹۶۹ سنہ تسع و سبعین و تسعائتہ بہ تفریح حصار رفیروزہ
 تشریف بردہ باز بہ اجمیر آمد - و شرائط زیارت پیہر گزار
 بتقدیم رسانیدہ باگرہ تشریف برد + در آن ہنگام سکندر خاں
 اورنگ کہ در جنگھائے ہنگالہ سرگرداں میگشت - منعم خاں
 المصطفیٰ بنخان خاناں اورا پیایے بوس پادشاہ آورده شفاعت
 گناہان او نمود + در آن سال چوں مقام سیکری بہ آنحضرت
 مبارک شدہ بود - در آنجا شہرے عظیم بنا فرمود + و در آن
 زودی چوں گجرات فتح شدہ - آن را موسوم بہ فتح پور
 گردانید - چہ کہ در شہر صفر ۹۸۰ سنہ ثمانین و تسعائتہ چوں
 در ملک گجرات خلل و فساد کلی بہم رسید - پادشاہ عازم
 تخییر آن شد - در چوں گزار بہ اجمیر افتاد - زیارت کردہ
 از روح پڑ فتوح خواجہ سید حسن جنگ سوار کہ از اولاد
 امام ہمام زین العابدین علیہ و علیہ آباءہ الکرام و اولادہ العظام
 آلائہ الحجیۃ و السلام است - استمداد نمودہ خان کلاں را
 با ہشیارے از امرا برشم منقلایے ہذاں سورواں ساخت -
 و راے سنگھ را محکومت جودھ پور کہ وطن مالکیو بود -
 مقدر کردہ خود نیز روانہ گجرات گردید + و در دو منزلیے
 ناگور خبر رسید - کہ شب چہار شنبہ دوم ماہ جمادی الاولیے
 سنہ مذکورہ در منزل شیخ دانیال قدس سرہ شاہزادہ
 نیکو خصال دانیال بوجود آمد - آن حضرت لوازم نحو شمالی

بتقدیم رسانیدہ آل مولود را موسوم بدانبال گردانید *
 و چون پٹن عسکرات محل فرعون پادشاہ گشت - شیر خاں
 فولادی کہ از امرای کبار عسکرات بود - جاں بتک با بیرون
 بُرد + و بعد از یک ہفتہ سید احمد خاں بارہم بمحکومت
 پٹن مقرر شدہ ریاست علیات متوجہ احمد آباد گشت - و
 ہنوز دو منزل کوچ نشدہ بود - کہ سلطان مظفر بجراتی
 باتفاق میرزا بوٹراب کہ شیرازی الاصل بود - و اباً عن جد
 در عسکرات اعتبار تمام پیدا کردہ بود - بملازمت رسیدہ شرف
 بساط بوسی دریافت + و روز دیگر اعتماد خاں و سید چاند خاں
 بخجاری و اختیار الملک و یک اشرف و وجیہ الملک و
 ایف خاں حبشی و رحجاز خاں حبشی و دیگر سرداران با
 تجمّل و سامان تمام باشتان بوسی سرافازی یافتند - و رسم
 رفاق چوں از جمع حبشیاں محسوس مے شد - ہمہ محسوس
 گشتند - و بلد احمد آباد کہ آبیہ کریمہ آگتی کہ مخلصی مشہورانی
 البلاد - در شان آن است بے جنگ مسخر شد - چنانچہ در
 وقایع شایان عسکرات مرقوم گشتہ است و چوں رابرہیم حسین
 میرزا در نواحی بہروج و محمد حسین میرزا در حوالے سعوت
 بود - عرش آشتیانی عازم دفع ایشان گشتہ + دریں وقت
 اختیار الملک کہ عمدہ امرای عسکرات بود - چوں بجانب جون
 بگریخت - سائر امرای بجراتی بطریق حبشیاں مقتدیہ گردیدند +
 و بعد از آنکہ سایہ چتر نواک ساسے بر بندہ کھنباہت افتاد -
 خان اعظم میرزا عزیز کو کہ را حاکم احمد آباد عسکرات ساخت -
 رابرہیم حسین میرزا از قوہ وصول پادشاہ خبر یافتہ

ہشتم خان رومی را از تروس آنکہ مبادا بملازمت پادشاہ
 رود۔ بہ قتل آورد۔ و خواست۔ کہ از چہل کروپے اُردو کے
 ظفر قریں گذشتہ بہ پنجاب رود و فتنہ بر انگیزد۔ یک پھر از
 شب گذشتہ بود۔ کہ عرش آشیانی این خبہ شنیدہ خواجہ جہاں
 و قلیج خاں را در خدمت شائہزادہ سلیم بہ ضبط اُردو گذاشت۔
 و با جمعہ قلیل باینگار عازم تادیب ابراہیم حسین میرزا
 گردید۔ و روز دیگر با چہل سوار بآب ہندری کہ نزدیک
 قطعہ ستر بال سے گزر۔ رسید۔ ابراہیم حسین میرزا چوں
 با ہزار سوار بود۔ گریختہ ہماٹجا ماند۔ و پادشاہ ساعتے توقف
 کرد۔ در آن اثنا سید محمود خان بارہہ و راجہ بھگوان داس
 و مان سنگھ و شاہ قلی خاں محرم و سورجن راجہ رتھنپور و
 دیگر اُمرا کہ جانب سورت تعین گشتہ بودند۔ بموجب حکم از
 اثنائے راہ برگشتہ با ہفتاد سوار بملازمت آمدند۔ و با وجود
 آنکہ اگر پادشاہ یک لحظہ صبر سے کرد۔ جہاں جہاں لشکر
 جمع سے شد۔ عرش آشیانی تعجیل کردہ با جماعتے کہ از
 یک صہ و پنجاہ متجاوز نبودند۔ متوجہ جنگ ابراہیم حسین میرزا
 گردید۔ و مان سنگھ را ہراول ساخت۔ و از آب پگڑشت۔
 و در ظاہر آن فضا بہ با غنیم کہ ہزار سوار داشت۔ مقابل
 شدہ جنگ در داد۔ چنانچہ ابراہیم حسین میرزا حمہ آوردہ
 تیر اماناں را بیجاں ساخت + و چوں پادشاہ با راجپوتان
 بواسطہ قلت لشکر در جائے ایستادہ بود۔ کہ دو طرف دیوار
 زقوم بود۔ و زیادہ از سہ سوار پہلو سے یکدیگر سے توانستند
 ایستاد۔ در آن وقت سہ سوار از لشکر مخالف شوحی کردہ

تا جانے کہ پادشاہ ایستادہ بُود۔ زده زده آمدند۔ و راجہ
 بھگوان داس کہ نزدیکی آن حضرت بُود۔ با بڑبڑ با یکے
 از ایشان مقابل شدہ او را مہترم گردانید۔ و متوجہ دیگرے
 گشت۔ و پادشاہ کہ عقب زقوم ایستادہ بُود۔ و تیر انمازی
 مے کرد۔ بہ مددِ راجہ بھگوان داس اسب را چہانید۔ و دُھمن
 طاقتِ صدمہ آن حضرت نیاوردہ با رفیقِ دیگرِ رُدے بفرار
 نہاد + و برادرِ راجہ بھگوان داس بر اعدا تاختہ داستان
 رستم و اسفندیار را بر طاقِ نسیاں گزاشت۔ و تنہا چند
 کس را از پاسے در آوردہ خود نیز گشتہ شد + دریں وقت
 پادشاہ با تیر اندازاں و راجیوتاں از میانِ زقوم برآمدہ بر
 ابراہیم حسین میزنا تاخت۔ و اقبالِ اہلِ شامی مد کردہ ابراہیم حسین
 میزنا بے آنکہ کار برو تنگ شود۔ رُوسے بگریز نہاد + و از
 اینجایے آفرینش تا آن زمان معلوم نیست۔ کہ بیچ پادشاہے
 چنیں کردہ باش۔ کہ عالم عالم لشکر و سپاہ گزاردہ خود با جمعے
 قلیل در مقابلِ چنیں دشمنے قوی در آید۔ و خویشاں را در
 مخاطرہٗ عظیم افکند + و بعد ازین واقعہ بہ اُردو کے بزرگ
 پیوستہ متوجہ تنخیرِ قلعے سورت گشت + و محلِ رُخ بیگم دختر
 کامراں میزنا کہ زوجہٗ ابراہیم حسین میزنا بُود۔ قلعہ را بمردوم
 جنگی سپزدہ با پسرِ خود منظرِ میزنا نام بہ دکن رفت۔ و
 رایاتِ عالیات بہ قلعہ رسیدہ مورچل قسمت شد + و چوں
 میزناہاں در نواحے پٹن یک جا شدہ فرعے مشورت در میان
 انداختند۔ راے ہمہ بر آن قرار یافت۔ کہ ابراہیم حسین میزنا با برادر
 کوچکِ خود مسعود حسین میزنا بہ پنجاب رفتہ رفتہ بر انگیزد۔

و محمد حسین میززا و شاه میززا با شیر خاں فولادی ملحق
 شده بر سر پٹن روند۔ شاید کہ قلعہ سورت بواسطہ راین
 خلفا از محاصره خلاص شود۔ پس از آن چون ابراہیم حسین
 میززا بہ ناگور رسید۔ رائے سنگھ حاکم جودھ پور تعاقب نموده
 قریب بہ شام باو رسید۔ و چون آبلے کہ در آن حدود بود۔
 ابراہیم حسین میززا متصرف شدہ بود۔ رائے سنگھ مضطرب
 گشته ہم در آن شب بہ جنگ پرداخت۔ و خلق کثیر از
 طرفین گشته شدند۔ و چون اسب ابراہیم حسین میززا بزخم
 تیر از پائے در آمد۔ شکست بر مزدوم او افتاده رُوے بہ گریز
 نهادند۔ و ابراہیم حسین میززا پیادہ پارو راہ رفت۔ چون
 بہ یکے از نوکراں رسید۔ بر اسب او سوار شدہ بدر رفت۔
 و چون بدہلی رسید۔ چند روز مقام کڑہ نیل و حشم جمع
 نمود۔ و فتح عزیمت لاہور نموده بہ سنبھل آمد۔ و محمد حسین
 میززا و شاه میززا و شیر خاں فولادی با ہشت ہزار سوا۔
 سید احمد خان بارہہ را در قلعہ پٹن محاصره نمودند۔ خان اعظم
 میززا عزیز کوکہ کہ بہ دفع ایشان از احمد آباد متوجہ پٹن
 شدہ بود۔ چون بہ تیج گروہے پٹن رسید۔ مخالفان استقبال
 نموده جنگ در دادند۔ و حربے در کمال شدت واقع شدہ
 جرنغار و برنغار خان اعظم میززا عزیز کوکہ متفرق گردید۔
 فاتا خان اعظم ہنچناں ثبات قدم از دست نداد۔ و دریں
 اثنا رستم خاں و مطلب خاں خود را دریافتہ دیگر بار حمہ
 آوردند۔ و سنگ جمعیت محمد حسین میززا و سایر مخالفان
 را از ہم گسیختہ بجانب دکن گریزانیدند۔ و چون سر کوپ

قلعہ شہوت ساختہ شد۔ اہلکے حصار امان خواستہ آن حصار
 را مملکت زمان درگاہ سپردند۔ و پادشاہ کامیاب شدہ روانہ
 احمد آباد گجرات گزیدہ و دریں ایام راجہ بہار جیو راجہ بگوانہ
 کہ از راجہ کے نامیے سرحد دکن است۔ شرف الدین حسین
 میرزا را کہ قبل از آن بدہ سال از ناگور گزیدہ بہ دکن
 رفتہ بود۔ و بواسطہ بے اعتدالی در آنجا نیز مجال توقف
 نیافتہ از کورستان بہار جیو مے خواست۔ کہ خود را بہ محمد حسین
 میرزا رساند۔ گرفتہ پیش پادشاہ آورد۔ و او بعد از شلاق
 و بے عزتے بسیار در قلعہ گوالیار محبوس گشتہ در گزشتہ
 و مادر چنگیز خاں در اثنای طے مسافت بر سر راہ آمدہ
 از حجاز خاں حبشی کہ قاتل پسرش بود۔ شکایت کردہ
 دعوے نمود + پادشاہ کہ بہانہ طلب بود۔ حجاز خاں
 حبشی را زبر پایے رفیل انداختہ بہ قصاص رسانید۔ و
 نامیے ولایت گجرات با اینکہ خیل و قراہتین میرزا عزیز کوکہ
 مے شدہ۔ قسمت کردہ از راہ انجیر دوم ماہ صفر ۹۸۱ھ
 اخلے و نمازین و تشعاعتہ مرکز دولت آمدہ و راجہ اتیم حسین
 میرزا چوں بہ شہل رسید۔ شنید۔ کہ امرای پنجاب
 بہر اسمیے حسین قلی خاں بہ کورستان پنجاب در آمدہ قلعہ
 نگر کوٹ را محاصرہ دارند۔ بنا بر آن منوجتہ پنجاب شد۔ کہ
 چوں آن ولایت خالی است۔ دست انداز کردہ از راہ رشتہ
 باز خود را بہ برادران رساندہ و حسین قلی خاں نزدیک محاصرہ
 قلعہ نگر کوٹ کردہ با اتفاق سپہ برفتہ خاں و محب علی خاں
 وغیرہ دنیال او رشتافتہ۔ و در حوالے طے بہ اُردوے او

نزدیک شده چوں خبر یافتند - که میوزا بشکار رفته است -
 بر آردوئے وے تاختند + و مسعود حسین میوزا به دُح
 ایشان سوار شده خبر به برادر فرشتاد - فاما پیش از
 رسیدن برادر جنگ کرده دستگیر گشت - و از مردمش
 بسیارے به قتل آمدند + و ابراهیم حسین میوزا از لشکار
 بر گشته چوں احوال بریں منوال دید - دل بر مرگ نهاده
 بجنگ ایستاده - و بعد از حزب صعب منہزم گشته - بجانب
 ملتان روان شد - و بلوچاں سر راه برو گرفتہ او را زخمی
 ساختند + میوزا عاجز گردیده پناہ به یکے از بلوچاں برد -
 و مخصوص خاں حاکم ملتان او را از آن بلوچ گرفتہ و سرش
 از تن جدا کرده با اتفاق حسین علی خاں باگرہ آمدند - و
 هر دو سردار آنچه داشتند - بنظر پادشاه در آوردند - و سر
 را بدوازہ قلعہ آگرہ آویختہ مسعود حسین میوزا را در قلعہ
 گوالیار محبوس ساختند - چنانچہ ہماں جا در گزشت + و در
 شہر ربیع الاول سال مذکور عوضہ داشت خان اعظم میوزا
 عزیز کو کہ رسید - کہ اختیار الملک بجاتی و محمد حسین میوزا
 با یکدیگر یک جا شدہ انتر سالک بجات را مختصرت گشتند - و
 با جمعیت و لشکر بسیار انکوں آمدہ بلدہ احمد آباد را محاصرہ دائرہ

بیت

سہر رفتہ دارد دگر روزگار ہمین است او را شب و روز کار
 اگر پادشاه نمود توجہ نہاید - مقرون بہ عواب نخواہد بود -

بیت

بجز مصر باد پایان شاہ کس راین گود را بر ندارد ز راه

و چون موسم بزرگات بود و لشکر بسیار بسوخت نمی توانست
رفت - عهش آشنایی دو هزار سوار را انتخاب کرده جریده و
سنگبار بر شیم منتقله پیش فرستاد - و خود نیز با سه صد
کس که اکثر امیران و منصب داران نامی بودند - بر شتران
جهازه سریع السیر سوار گشته و اشبان را کوتلی کرده راهی
شدند - و چهار منزل را یکے کرده در پهن عجزات به لشکر
منتقله رسیدند و پس از آن سه هزار سوار در زبل
رایت فتح آیت مجتمع گشته در مقام تدریب افواج شدند -
و قول را به میوزا عبد الرحیم ولد بزم خاں نرنگماں المغانط
بخاں خاں سپرده جرغار و برنگار و به اول معین نمود -
و خود با صد سوار طرح شده روانه احمد آباد گردید - و هم
یکے از قزاول را جهت رسانیدن مزدده قزلب و صول و طلب
لشکر عجزات فرستاده - چون به دو گروهی احمد آباد رسید -
کوس و کوزکه را بنواختن در آوردند و محمد حسین بیوزا و
اختیار الملک که از ایغار پادشاه خبر نداشتند - از صدای
کوس پادشاهی سرسپه شده به تدریب اسباب جنگ برودانند -
پس محمد حسین بیوزا با دو سه هزار سوار جهت تحقیق
معالله به کنار آب احمد آباد آمده از شبنان نقلی خاں نامه
که از طرف پادشاه او نیز به کنار آب رسیده بود - پرا رسیده
که این چه لشکر است ؟ و سردار این جماعت کیست ؟
شبنان نقلی خاں جواب داد - که افواج پادشاهی و کواکبه
شاهنشاهی است + محمد حسین بیوزا گفت - که امروز روز
چهاردهم است - که جاسوسان من آن حضرت را در آرد

دیدہ آمدہ ائمہ - اگر اچیاناً ائواجِ خاصہ پاڈشاہی باشد - فیلالے
 رکہ ہرگز از رکاب جدا نئے شوئند - گنجا شدئمہ ؟
 سُبْحانِ قَلْبِ خاں گفٹ - رکہ امروز روزِ مہم است - رکہ
 پاڈشاہ پا در رکاب آوردہ - دریں صورت یقین است - رکہ
 بلین سرعتِ فیلاں ہمراہی نئے توانند کرد + محمد حسین
 میرزا اندیشناک شدہ بہ تشویہ صفوں پرداخت - و
 اِقتیاری انکک را با بیخ ہزار سوار بہ محافظتِ دروازہایے
 احمد آباد باز داشتہ خود با اتفاقِ شیر خاں فولادی با ہفت
 ہزار سوار مغل و راجپوت و گجراتی و حبشی مقابلہ پاڈشاہ
 پرداخت - و پاڈشاہ در کنار آب ایستادہ زمانے ممتد انتظار
 و حصولِ لشکرِ گجرات کشید - چون دروازہ در دستِ دشمنان
 بود - ایشان را فرست بیروں آمدن نشد - پاڈشاہ از آب
 گزشتہ بہ مہاں در آمد + و محمد حسین میرزا با ہزار
 و پانصد مغل فدائی کہ در اکثر معارک از ایشان لوازم
 شجاعت و دلاوری بہ ظہور آمدہ بود - بر ہراول پاڈشاہی
 تاخت - و شاہ میرزا بر برنگار و جیشیان و گجراتیاں بر
 برنگار بیگبار حملہ آوردہ بازار جنگ را گرم ساختند +

بیت

دو لشکر بیگبار برخواستند

برابر صفِ کیں پیارا بستند

دریں اثنا کہ ہر دو فریق بہ یکدیگر آویختہ بگیر و دار
 مشغول بودند - پاڈشاہ ہنچو شیر خاںک با صد سوار از
 یک پہلو برآمدہ بر محمد حسین میرزا حملہ آورد + محمد حسین

بیروزا بمجسود شنیدین نام پادشاه دست و پا گم کرده و
 دل باخته دوسے بگمتر نہاد۔ اُمراے جرنفار و برنفاہ محمد حسین
 بیروزا را مٹھرم دیدہ ایشان نیز سلامتی را در فرار دانستند۔
 و محمد حسین بیروزا کہ زخم بر رُخسارہ داشت۔ و اسبش
 نیز زخمی بود۔ در اثنای گریختن بہ بونیہ نہ قوم رسیدہ
 خواست۔ کہ اسب بالای آں جہاند۔ بے طاقتے اسب و
 اضطراب شتار کار خود کردہ محمد حسین بیروزا از خانہ زین
 جدا شدہ۔ مردم پادشاہی در رسیدند۔ و او را گیر قہار نمودہ
 پیش پادشاہ آوردند۔ و ہر گدام دغویے گریختن نمودند۔
 پادشاہ از محمد حسین بیروزا پُرسید۔ کہ گدام کس ترا گرفت؟
 او گفت۔ غیر تک پادشاہ کسے مرا گیرفتہ۔ و الحق راست
 گفتہ است۔ و دیس وقت پادشاہ با جمعی قلیل کہ عدد آتما
 بہ دو بیست نے رسید۔ بزیر پُشنند کہ در حوالیے جنگ گاہ
 بود۔ رشتہ انتظار خان اعظم بیروزا عزیز کوکہ مے کشید۔
 کہ فوجے بزرگ نمودار شد۔ و بچوں از افرج ظفر المواج
 دور تر بودند۔ اضطرابے در میان مردم پادشاہی پدید آمدہ
 شخصے بہت تحقیق آں رفت۔ و خبر آورد۔ کہ اختیار الملک
 گجراتی است۔ کہ سبب شنیدین خیر شکست بقصد جنگ
 مے آید۔ پادشاہ آں دو بیست کس را حکم کرد۔ کہ بضر
 تیر دوسے ایشان بگردانید۔ و نقار چیاں را کہ از و ہشت
 رشت از کار رفتہ بود۔ بتفس نفیس بانگ بر آتما زدہ
 بقطف بنقارہ نواختن باز داشت۔ و اختیار الملک نیز ہمیں
 کہ شنید۔ پادشاہ در میان آں مردم است۔ ہر اسان

و تراساں را و گریز پیش گرفت + و از قصه محمد حسین ریزرا
 و ابراهیم حسین ریزرا و علی قلی خان سیستانی مخاطب
 بخان زماں و بہادر خان سیستانی شہرت عظیم یافت - کہ
 پادشاہ چوں تشخیر آفتاب کردہ است - دشمنان بجز دشمنین
 نام او قرار بر قرار اختیار سے گنبد - از بس سبب دیگر کسے
 بمقابل او نیامد + و در آن وقت - کہ پادشاہ بدیع اختیار الملک
 متوجہ بود - راے یشکھ محمد حسین ریزرا را بے حکم پادشاہ
 بہ قتل آورد + و اختیار الملک نیز بہ حکام گریز بر قوم ناک
 رسید - و بوقت شب جہانیدان بر زمین افتاد - و بدست
 یک از مردم پادشاہی گشتہ شد + آنگاہ خان اعظم ریزرا
 عزیز کو کہ راہ یافتہ بملازمت رسید + و آن حضرت ہماں روز
 بہ احمد آباد در آمد - و مہمات عجرات را باز بخان اعظم
 ریزرا عزیز کو کہ رجوع نمودہ از راہ انجیر با بقاء متوجہ
 دار الخلافت شد - و چوں نزدیک رسید - با جمیع مردم
 کہ ہمراہ بودند - ہمیں نیز ہا کہ بہ لغت ہندی برچہ گویند -
 در دست گرفتہ داخل بدہ آگرہ شد + و در سنہ مذکور
 داؤد بن سلیمان افغان کرارانی کہ بنگالہ را در تصرف داشت
 سرانہ اطاعت پیچید + و مشیم خان مخاطب بخان خانان
 بموجب فہماں بمقابل او رفتہ بعد از چند ہن جنگ میان
 ایشان صلح واقع شد - پادشاہ قبول صلح کردہ را بے لطفی
 را صاحب اہتمام بنگالہ کردہ نزد مشیم خان فرستاد - کہ داؤد
 بن سلیمان افغان کرارانی را مستاصل سازند - یا خراج گزار
 گنبد + داؤد بن سلیمان چوں لودھی نام افغان غنیم خانگی

ہم رسا بنیدہ بود۔ ناچار گردن بہ حلقہ باج و خراج در آورد
 و دودی نام اقطاع را بخشن سلوک و تدبیر بدست آورده
 بگشت و وقت گرفتہ عهد بستگشت۔ و کنار آب سون آمدہ
 جائے کہ آب سون و گنگ ہم مخلوق شدہ۔ بر روی آب
 با مشیم خاں خان خاناں جنگ کرد۔ و چند کشتی تاجتہ منہزم
 گشت۔ و بجای دور دست رفت و مشیم خاں خان خاناں
 از آب سون گرفتہ قلعہ پلٹہ را محاصرہ کردہ و عرش آشیانی
 چوں دانست۔ کہ بے توجیہ او فتح آن قلعہ ممکن نیست۔ خود
 با جمیع شاہزادہا و امرا در ہزار کشتی نشستہ و پوششہای
 رنگا رنگ بر کشتیہا افکندہ در عین باران متوجہ آن طرف
 شد۔ چنانچہ محاذی قلعہ چنان بعضی کشتیہا بگردانے ہارل
 رسیدہ سلامت بیرون رفتند و بعدہ در خطہ بنارس
 نزول فرمودہ۔ چوں اوقاسی کہ از راہ خشکی روان شدہ بودند
 آمدند۔ شاہزادہای کامکار و اہل حرم را بہ جو پور فرستادہ خود
 عازم پلٹہ شد و در آن وقت کبیر خاں کہ بہ تشخیر قلعہ
 بھگت رفتہ بود۔ فتح نامہ بھگت را فرستاد۔ پادشاہ آن را
 بہ فال نیک گرفتہ از راہ دریا چوں بہ حوالی پلٹہ رسید۔
 معلوم شد۔ کہ عیسے خاں بیازی کہ از سرداران معشر اقطاعاں
 بود۔ از قلعہ بر آمدہ در جنگ مشیم خاں اٹھن اطاب بخان خاناں
 کشتہ شد۔ و مزدوم دیگر در قلعہ در فکر گرفتہ اند۔ پادشاہ
 خان عالم را با سہ ہزار سوار بہ فتح قلعہ حاجی بود تعیین
 نمود و او بدینجا رسیدہ قلعہ را از دست فتح خاں گرفت و
 و داد زین سلیماں اقطاع از آن خبر نرسیدہ اینچیاں بدنگاہ

فرستاد- و طلب عفو نمود + پادشاه فرمود- که بعد از ادراک
 کلامت تفصیلات تو بعفو مقروون خواهد شد- و اگر نخواهی آمد-
 با آنکه ما را از هزار لاکه مثل تو هست- تنها مقابل تو اختیار
 می کنم- هر که ظفر یابد- قلعه ازو باشد + داؤد بن سلیمان
 ازین جواب بیشتر سراسیمه شد- و وقت شب از دروازه
 گرهی بکشتی در آمده بجانب بنگاله رفت + عرش آشیانی
 جهت بدست آوردن فیماں وقت صبح تعاقب کرده بیست
 و پنج گروه را طے نمود- و چهار صد قبیل گرفته برگشت-
 و ضبده پکنه و اهتمام کارها به منعم خاں خانان رجوع کرده
 مشرور و مبتجع ببار السلطنت آغزه مراجعت فرمود + خان اعظم
 بیرونا عزیز کو که از سبجات و خان جهان از لاهور جهت تنبیت
 جریده آمده - مجال خود معاومت نمودند + درین هنگام پادشاه
 خواجه مظفر علی ترمذی را که از لاکران بیرم خاں ترکماں بود-
 خطاب مظفر خانی داده به فتح قلعه رهناس و بنگاله نامزد بهار
 کرد- و خود به اجیر رفت قریب دو لک از نقد و جنس به خادمان
 حظه خواجه مبین الدین چشتی قدس سره و سید
 حسن خنک سوار و مستحقین رسانیده به آگره باز آمده و
 خواجه مظفر علی الخاطب به مظفر خاں که عازم بنگاله شده
 بود- بچوں به قلعه گرهی که دروازه بنگاله است- رسید-
 داؤد بن سلیمان اتفاقاً تاب مقاومت او نیاورده بجانب
 او ریسه گریخت + و راجه لودر مل و بشیارے از امر
 به او ریسه شناختند- مجید پسر داؤد بن سلیمان در مرتبه
 ایشان را شکست داده +

انتخاب از ناسخ التواریخ

ذکر جلوس شاهنشاه ایران سلطان
ناصر الدین شاه قاجار در تبریز

بچون شب سیه ششم ششم سنوآل شاهنشاه غازی
محمد شاه قاجار بدر اقرار سفر کرد- ارکان دولت و
شناختگان محکمت که در دار التکلیف طهران اقامت داشتند-
همدل و همزبان و بیعهد گردون مهند سلطان ناصر الدین
شاه را چشم براه نشاندند + مهند علیا و بشر کبک و والده
شاهنشاه تختین بجایب فرزند مکتوب فرستاد- و آنگهی بداد-
وزیران مختار دولت روس و انگلیس نیز هر یک بقوتل
خویش نامه کردند- تا شاهنشاه نو را از قصه آگاه کنند +
یا محمد تخت نامع والغور کی وزیر مختار روس به انشکوف که
در تبریز قوتل بود- رسید بدین شرح- که محمد شاه سخت
مریض است- و مرض او چنان صعب افتاده- که طبیبان
دانشمند از مداوا و معالجت او دست باز داشتند + انشکوف
که این وقت در نعمت آباد از بهر بیلاق اوتراق داشت-
چون این مکتوب بر خواند- بر اسب رهوار برنشسته شب
گناں به تبریز آمد- و در شش ساعت شب یازدهم سنوآل

بدرِ سرایِ سلطان ناصر الدین شاه حاضر شد۔ و
 بدستیارے دُربار و حاجب معروض داشت۔ کہ مرا امرے
 واجب اُفتاد۔ کہ درِ میں نیم شب خویشتن را بدین رنج و
 تعب انداختہ۔ و تا بدین جاتا خنہ ام۔ لاجرم شاهنشاه
 اجازت کرد۔ تا حاضر پیشگاه شد۔ پس مجلس را از بیگانه
 برداشت۔ و انشکوف مضمون نامہ را کشوف ساخت۔
 شاهنشاه ایساں کہ آیت بیژداں بود۔ چوں کہ پا بر جلے
 تیج آشفتنہ راے نگشت و انشکوف را رخصت انصراف داد۔
 و از پس آن کس بطلب میرزا فضل اللہ نصیر الملک کہ
 ایساں ہنگام منصب وزارت داشت۔ فرستاد۔ و او را
 حاضر کردہ قصہ ایساں غائلہ را با او حدیث کرد۔
 نصیر الملک از ارضغایے ایساں خبر پایے از سر برداشت۔
 ہکے خواست دیوانہ شود۔ و اگر نہ از ہوش بیگانہ گزود۔
 شاهنشاه بانگ بر او زد۔ کہ با خویش باش۔ و رایے
 خویش زیرہ مکن۔ ایساں ہنرے نباشد۔ کہ روز آسایش خورد
 مردم را آزمایش کنند۔ مرد عاقل آن امت۔ کہ در ہماہک
 پُر آفت و مسایک مخافت عقل خویش را پریشیدہ نسازد۔
 و از طریق حرم و رویت بچارہ پردازد۔ اگرچہ در مصیبت
 پدرے مانند محمد شاه ہرگاہ در تمامت عمر مرا تعزیت
 گویند۔ و تسلیت فرسندند۔ ہنوز اندک باشد۔ اما
 منواں طریق سوگوارسی برداشت۔ و زمام ملک و مملکت
 را از کف فرو گزاشت۔ تا بندگان خداے را قدر و ارج
 برود۔ و پانچالی ہرج و مرج شود۔ و اگرچہ مرا آن قدرت

است - که یکنه بر اسب خویش بر نشینم - و تا دار الخلافه برانم -
 و بر تخت مُنگ جاے گنم - چه مردم ایران را خاطر بخیاں من
 گنشن است - و چشم بموکب من روشن - اما این گونه حرکت
 حشمت سلطنت را نقصانے باشد - باید با قورخان و توپخانہ
 و لشکرے لائق بدار الخلافه کوچ داد - اگر چه خراج
 آذربایجان را من بتمامت بدل کردم - اما هنوز معاویل
 سی هزار تومان زیر مشکوک در نزد گنجور من حاضر است -
 آن را نیز برگیر و اعداد لشکر و بسیج سفرکن و نصیر الملک
 زربین خدمت بهوسید - و باز خانہ خویش شد - و میرزا تقی خان
 وزیر نظام ہم دیس وقت بر حسب فرمان بخانہ نصیر الملک
 آمد - و الله و بردی خان پسر قاسم علی خان را که یاوہ توپخانہ
 بود - با خود پیارزد - و بے اینکه دیگر مردم را اینس واپسید
 و هیا آگهی و هند - با اعداد لشکر و بسیج سفر پردازند - نخستین
 مقصد تن توپچی بہار کو کہ در دہخوارقان سکون داشتند -
 طلب نمودند - و کاری شانزده عر اوہ توپ و قورخان راست
 کردند - و فرمان کردند - تا از سر بازان فورج مراغہ و فورج
 ناصریہ و فورج مرندی بزرگ و ساز خود را کرده فراز درگاه
 آیدند - و این کارها را در روز یازدهم بشوال بساز کردند -
 و هیچکس را آگاہ اینس راز نساختند - شب دوازدهم منبرے
 کہ وزیر مختار انگلیس بقونسلی خویش فرستاده بود - بر رسید -
 او نیز بپوشته بود - شاهنشاه فارسی را مرضے صعب طاری
 شدہ - و واجب اقتاده - کہ سلطان ناصر الدین شاه بقدم
 عجل و شتاب راه برگیرد - و همچنان حاجی میرزا آقاسی

مکتوبِ علی خان ماکوئی که این وقت سردارِ محلِ عساکرِ
 منصوبه بود - فرستاد - او نیز در شدتِ مرضِ شاهنشاه
 و شروعاتِ سیرِ سلطان ناصر الدین پادشاه شرمه بلخ رانده
 بود - و اصل و اصلی نایبِ سفارتِ خانیه روسیه و اہتِ صاحب
 نایبِ سفارتِ انگلیس نیز بر رسیدند - و از شدتِ مرضِ
 شاهنشاه خبر آوردند - عصرِ روزِ دوازدهم شوالِ مہرے نامی
 در رسید - و از شترِ کبکے و ہمدِ عنیا و سلیمان خان
 خانِ خانان مکتوبے آورد - در آن کتاب بموفاتِ شاهنشاه
 نازی تصریح شدہ بود - و این خبر نیز در شہرِ تبریز پراکنده
 شدہ - درین وقت سفارے دولِ خارجه بدرگاہ آمدند - و
 پنہن راسے زدند - کہ شاهنشاه ابراہان اگر ہمہ با صد تن
 غلامِ رکابی باشد - باید دو اسبہ سفرِ طهران فرماید - شاهنشاه
 گفتارِ ایشان را پذیرفتار نشد - و فرماں کرد - تا خروجِ چہارم
 و قویجِ مخبرانِ شقاقی حاضر شوند - و چہار ہزار سوار از
 جماعتِ طابش و شاہیسوں نیز انجمن کرد - و بفرمود - تا
 ہزار و پانصد بابِ خیمہ در مدتِ ہفت روز از بہرِ سپاہ
 بساختند - چون انہیں کار را بپرداخت - بصوابید ستارہ شناسان
 ساعتی فرستادہ و مبارک اختیار کردند - و در سالیکہ ہزار
 و دو بیست و شصت و چہار ہجری چون چہار ساعت از
 شبِ چہارم شوال سپری شد - در دارالسلطنت تبریز
 بر تختِ سلطنت جائے کرد - و تاجِ پادشاهی بسر بر نهاد -
 قاطبہ علما و فضلاء آں بلد و تمامتِ اُمر و مہر و رکانِ آں
 اراضی در پیشگاہِ سلطانی حاضر شدند - و مجلسِ مبارکش را

تحمیت و درود فرستادند۔ و از شاہزادگان بزرگ حسن علی
 میرزاے شجاع السطنت و محمد تقی میرزاے مصام السطنت
 بہ تقبیل آستانہ شاہانہ شاکر و شاذمانہ گشتند۔ روز دیگر
 میرزا تقی خاں وزیر نظام و میرزا جعفر خاں مشیر الدولہ
 مبلغ از زر و سیم از بازارگاناں بوام گرفتند۔ و تجویز
 لشکر کردند۔ و فرماں رفت۔ کہ میرزا جعفر خاں متوقف
 در تیرہزہ بودہ امور دول خارجہ را نگران نیک و بد باشد۔
 دریں وقت کارداران حضرت معروض داشتند۔ کہ بزرگان
 ماکوئی در مدت وزارت حاجی میرزا آقاسی امارت بلدان و
 امصار داشتند۔ و از طریق احتیاج و اعتساف مال
 فراوان فراہم کردہ بجانب ماکو حمل دادند۔ و گنجینہا بنہادند۔
 صواب آن است۔ کہ علی خان ماکوئی را ماخوذ داشتہ فرماں
 رود۔ تا آمد و محتوی ایشان را بمصادرہ اخذ کنند۔ چہ این
 جماعت افزول از تعدی با رعیت بحکم اوارجہ نگاران محفل
 گراں از مثال دیوان ماخوذ ساختہ۔ و کس بہ جمع و خرچ
 ایشان نپرداختہ۔ شاہنشاہ دریا دل فرمود۔ ما را چشم
 بر گشودن بلاد و فتح مسایک است۔ نہ بر جریدہ حساب
 و فرو قنایک۔ و علی خاں بر اخصت کرد۔ تا مراجعت
 بہ ماکو کردہ در سرایے خویش اقامت کند۔ و این علی خاں
 را دو ماہ از مس پیش شاہنشاہ غازی بصوابیدہ حاجی میرزا
 آقاسی بسردارے محل عساکرہ منصورہ فرماں فرستاد۔ و
 اورا بشمشیرے کہ قبضہ آں مریض بائماس بود۔ و نشانیکہ
 مکمل بجواہر شاہوار۔ تشریف کرد۔ و میرزا تقی خاں

وزیر نظام مبارکباد این محل و منصب در تبریز بساطی
 در خور بکشورده - و طوعی لائق بکود - مع انقصه روزه نوزدهم
 شوال ده هزار تن از ابطال رجال سواره و پیاده
 اینزام رکاب را آماده شدند - و شاهنشاه ایران از تبریز
 بیرون شده در با سیبج آمد - و فرماں کرد - که در همه راه
 چهارده عساور توپهای باره کوب را با تورهانه از پیش روی
 لشکر عبور دهند - و دو عساور توپ که بوزن تریل نباشد -
 یا شهبای جنیت بخشش دهند - یا بگنجد در با سیبج از امرای
 ایران و صنادید مملکت عراق و ذرائع استواری گشت -
 که ما همه بند گانیم محشر و پرشت - چشمها براه گشاده است -
 و جانتا بفرماید آماده - هر چه زود آئی - هنوز دیر است -
 و هر چه شتاب گیری - بصواب باشد - و قصه کراست خویش
 را از حاجی پور دینا آقاسی و فرار او را بشاهزاده
 عبیر العظیم نیز معروف داشتند - و خروج سیف الطوک
 را با دعوت مکانه و سلوک او را تا بزنجان خانه هم بنگاشته
 پس شاهنشاه ایران روزه دیگر از با سیبج کوچ داده بسعد آباد
 براند - و از آن جا به اوجان آمده یکروزه اونزاق فرمود - تا
 سواره طایف احاق یافت - و از آن جا تا چمن توچی طی
 مسافت فرمود - و هم در آن جا بگروه لشکر گاه کرد -
 و احمد خان لائی نائب ایشیک آقاسی را مأمور کرد - تا
 از پیش روی سفر کند - و در هر منزل علف و آذوقه
 سواره و پیاده را آماده بدارد - و سپاه خمس را نیز حاضر
 کند - تا بعد از ورود موکب پادشاهی بزنجان معتزم رکاب

نشدند + و درین وقت چوں محمد خان ز تهنکه امیر نظام حله
 به جهان جاوید داشت - و علی خان ماکوئی نیز رُوے
 بوطن گزاشت - بیچیس بر تمامت سپاه ایریاں نافذ فرما
 نبود - سیزدها تقی خان و وزیر نظام که هم درین سفر در
 تهنیز نشک تقدیم خدمت کرده بود - وقت را غنیمت شمرد
 و از کارداران دربار خواستار شد - تا منصب و لقب
 محمد خان ز تهنکه با او تفویض شود - و در آن منزل منصب
 جلیل امیر نظامی یافت - و بدین نام بزرگ نامی گشت -
 و درین جا شاهنشاه را کارے بزرگ پیش آمد - زیرا که
 حاجی میوزا آقاسی در وزارت شاهنشاه غازی محمد شاه
 خراج ایریاں را چنان بدل کرده - و بنیوں و سبوںغال و
 اگرام و افضال مردم مقرر داشت - که هر سال دو کرد
 تومان خزیج ایریاں از دخل ایریاں بر زیادت بود - نه
 شاهنشاه میور را درین امر از کثرت جود پزیرشده
 می رفت - نه وزیر مقرر را درین کار تکیه چشمه بود - درین
 هنگام سلطان ناصر الدین شاه با محمد همی گفت - که اگر
 کار چوں ولت ماضی نه کنم - مردم ایریاں از نیافتن حق
 خویش ناراض باشند - و اگر بر خراج ایریاں بیفزایم
 و حمل رعیت را گراں کنیم - در یوم یقوم حساب
 چه جواب خواهیم گفت - پس صواب آنست - که از میان
 مردم ایریاں یک تن را که محزونت خلق و محشونت خلق
 و سورت خوس و غلظت طبع بر همه کس افتخار کند -
 اختیار کنیم - که نه از لطف جواناں شکوه ببند -

و نہ بر ضعیف پیراں اندوہ خورد۔ حشمت امیراں و نصرت
 فقیراں را بیک میزان سنجتہ کند۔ و جیدہ بیجاں را با نالہ
 بیتجاں بیک امتحاں سنجیہ آرد۔ تا چون قطع مرسوم شاہزادہ
 معیل کند۔ طبعش علیل نشود۔ و چوں بر قبول مزے دیر
 خطہ تزیین کشد۔ از تدریر او خاطرش ملول نگردد۔ بیکہ
 تا آنگاہ کہ جمع و خروج ایراں را برابر نکند۔ رحم بر مادر
 و برادر نکند۔ در میان ہمہ مژدم ایراں را این ہنر را در
 ناصبیہ استعداد میرزا تقی خاں امیر نظام مطالعہ فرمود۔
 عجب آئیدہ اگر در میان ہرزگان ایراں صد کس را
 از بہر وزارت نامزد مے کردند۔ ہنوز نوبت باو نمے افتاد۔
 و این نبود جز از کیاست طبع و فراست خاطر شاہنشاہ۔
 چہ گفتہ اند۔ دل پادشاہ را با ملکوت خداے راہ باشد و
 از باپ دول در بیش و کم ملکم باشند۔ یا بجملہ شاہنشاہ
 ایراں دل بر آں نہاد۔ کہ صدارت اعظم را بر میرزا
 تقی خاں مفوض دارد۔ و این از فتح اقلیم و کشودن کشورے
 نامبردار تر بود۔ چہ مہدی علیا و شتر کبرے و تمامت
 شاہزادگان و قاطبہ اعیان و ہرزگان و جمہوریہ و اسباب
 و صنایع در گاد جز این مے نمودند۔ و خواستار جز این
 بودند۔ یا اینکہ شاہنشاہ ایراں ہنوز ہفدہ و اگر نہ ہیچدہ
 سالہ بود۔ ہماں کہ خواست۔ کرد۔ و ہماں راہ راست بود۔
 اما ہیچکس را از مثنون خاطر آگہی نداد۔ انکوں با سر
 سخن رویم۔ بخش علی خاں ہنوز با غیب قبا با غی ہمد
 علیا و صوابدیدہ امرا با دو عداوہ توپ و ہزار و پانصد

تن سوار از دار الخلاف تا چمن توپچی راه برید - و پیوسته
 لشکر گاه گشت + و میوزا نظر علی حکیم باشی تزدوینی در
 حضرت مأمور به اقامت در قم گشت + و تا گنوں در بلده قم
 روزگار می گزارشت - این هنگام حرکت مویب پادشاهی را
 از آذر بایجان بدانیست - از قم بقزوین برآمد - و در آن جا
 شش صد تن سوار افتاد تزدوین را تحریص داده با خود
 برداشت - و او نیز در چمن توپچی بکنار لشکر گاه آمد +
 شاهنشاه فرمود - میوزا نظر علی را که گفته بود - بے فرمان
 کند ؟ و از قم بدین حضرت راه برگیرد ؟ پس حسن خاں
 پسر حاجی بیژن خاں را که غلامان تفتچی در تحت محکم
 او بودند - بفرمود - که نصیر الملک را بگو - تا مشورے صادر
 کند - و بدین محکم چند تن غلام تفتچی میوزا نظر علی را
 برداشته تا با رضی قم کوچ دهند - و در آن جا سکون فرمایند
 لاجرم چند تن از غلام تفتچیان بسج سفر و نزدت میوزا
 نظر علی حکیم باشی را مأخوذ داشته او را بدار الامان قم تحویل
 دادند + چون درین وقت خبر ورود میوزا آقا خاں و وزیر
 لشکر بدار الخلاف معروض افتاد - و امرای درگاه بارتفاق
 از ورود او اظهار وحشت و دهنشت کرده بودند - شاهنشاه
 دانا همه خواست - که تا ورود مویب پادشاهی امر از خشیت
 و تباہی آسوده خاطر باشند - ہم خط بدار الخلاف فرستاد -
 که میوزا آقا خاں وزیر لشکر و بیک باره سفر کاشان کرده
 برماند - تا شاهنشاه بعد از ورود به طهرانش برخواند + چون
 این محکم را بدار الخلاف آوردند - وزیر لشکر گفت -

من اینس آمدن بدان خاطر مردم - که تشکینِ رشتہ ماژمیل
 گنم - و نگذارم بدستِ اُمراءِ ایران کہ در رطراں اقامت
 دارند - کارے اُمّت - کہ مورثِ ندامت باشند - دستِ خدا
 را کہ بر این ہر دو آرزوِ فائز شدم - و اکنون کہ شاہنشاہ
 در سے رسد - اینس دو غارتہ قلبِ مبارکش را بیچِ اگر
 نخواہد بود - پس وثت باشد - کہ اطاعتِ فرمانِ سلطانِ گنم -
 و مراجعتِ کاشاںِ گنیم + چوں کار بدینجا پیوست - صاحبانِ
 مناصبِ سفارتِ خانہ انگلیس بمیانِ اترکِ سلطانی در آمدند -
 و در خدمتِ ہندِ علیا و ریشتر کبڑے معروف و داشتند - کہ
 ساتھ است دولتِ انگلیس و ایران باہم از درِ مودت و
 موالاقت و سودِ یک دیگر را از دست نئے نگذارند - ما از
 قبلِ دولتِ خود ابلاغِ این خبرے گنیم - کہ ہرگز رضا
 نخواہیم داد - کہ کسی مانند وزیرِ لشکرِ اینس در رود باشد -
 و از آنسوے کاردارانِ ہندِ علیا نیز مراجعتِ او را راضی
 نبودند - وزیرِ لشکرِ چوں در میانِ بوک و مگر اُتخاد - و نیم
 کرد - کہ از مراجعتِ او دولتِ انگلیس رنجیدہ شو - و
 از اقامتِ او اُمرا زبانِ طامت باز دارند - و بگویند - چرا
 بے اجازتِ طریقِ حضرتِ گرفت - پس تدریرے تیکو پیند لشیہ -
 در ہنگامیکہ صاحبانِ مناصبِ سفارتِ خانہ انگلیس و
 تمامتِ اُمراءِ کہ در اترک جاے داشتند و ہمتچنان خادمانِ
 حضرتِ ہندِ علیا ہمہ انجمنِ بودند - روے باں جماعتِ کرد -
 کہ این جنگ و جوش بگذارید - این اختلافِ کلمہ
 انان در است - کہ من بے فوہاں بدیں در آمدہ ام -

و این راه بر خطا باشد - همانا من بفرمان آمده ام - و
 دشت در گمراهی بزرده دستخط مبارک شاهنشاه را که در
 ایام ولایت عند بدو داد - و بمحل منیج امارت بیجاور نمود -
 بیرون کرد - و گفت - من بحکم را من مشهور تا بدین جا
 تاخته ام - و هم اکنون بسرای خویش در خواهم رفت -
 و استوار خواهم نشست - تا آنگاه که شاهنشاه فراز آید -
 گر بکنند - حاکم است - در بنوازد - رواشت به دوست و
 دشمن چون آن خط بدیدند - زیانها بکام در کشیدند - پس
 وزیر لشکر از اژک سلطانی بسرای خویش در رفت - و
 برادر او میرزا فضل الله امیر دیوان هم در خانه خویش
 جای گرفت - و اکنون بدانشان خویش باز گردیم - آن چمن
 توپچی مویک سلطانی کوچ بر کوچ تا سلطانیه طی مسافت
 کرد - و در میان زرخان و سلطانیه حشر و خاں گردی
 با اتفاق علی خاں سونبیب تراکوزو و دو کوچ سر باز
 به تفهیل سده سلطنت جبین مشکت بر خاک نهادند -
 چه از آذر بائجان فرما شد - که حشر و خاں گردستان
 را به رضا علی خاں بگذارد - و طریق حضرت بردارد -
 یا بجهت روز ورود شاهنشاه بزرخان دو کوچ قدیم و
 جدید همتی با هزار و پانصد تن سوار پیوسته و کاب
 شدند - و هزار و پانصد سوار شاهیسون نیز از راه
 برسیدند - شاهنشاه ایران در سلطانیه یک روز لشکر گاه
 کرد - و عهضن سپاه دید - توپ خانه و قورخانه و تمامت
 سواره و پیاده را از پیشگاه حضور عبور داد - هم در

اراضیِ خمسہِ مُحبِ علی خانِ ماکوئی چنانچہ مذکور شد۔ از
 کہ ماٹشاہاں بدنگاہ پیوست۔ بے فرمانی کودن و بے محکم
 طلب بحضرت آمدن او موجب سخط و غضب گشت۔ فرماں
 رفت۔ تا او را مأخوذ داشتہ بندہ بر رنہادند۔ و اداتِ حشمت
 و نزوت او را بازہ گریفتند۔ آنگاہ فوجِ خمسہ را مأمور
 بتوقف ز شجاں فرمود۔ و افواجِ قراکوزلو را اجازتِ مراجعت
 بخانہ داد۔ تا خویشین را بزرگ و ساز کردہ ساختند۔ سفرِ
 مخراساں باشند۔ و عمّ خویش عبد اللہ میرزا را بحکومتِ
 خمسہ باز گزاشت۔ و میرزا شفیع تویسہ کانی را بوزارت
 و پداشت۔ آنگاہ از اراضیِ خمسہ رہسپاری قزوین گشت۔
 فوجِ افشار قزوینی و سوارِ ایل و آلوسہ کہ در نواحی قزوین
 سکون دارند۔ بہ تمامت حاضر برکاب شدند۔ و چون ایشان
 را ملازمتِ برکاب واجب نبود۔ مأمور بتوقف در قزوین آمدند۔
 و ہم از آنجا طہریق دارالخلافہ بزداشتہ مزدوم طهران۔
 تمامت شاہزادگان۔ مجبورِ امرا و قاطبہ اعیان استقبال
 شاہنشاه را راہ بر گریفتند۔ جہت محمد حسن خاں سردارِ ایروانی
 کہ در عرضِ راہ از دربارِ سلطانی بدو خط آمد۔ کہ ما را
 مشموع افتاد۔ کہ بیرونِ قلاؤن چاکری جہتہ سے گئی۔
 اگر ایسے پس سرانہ سراہے خود بدر کردہ۔ پفر ماہیم۔ تا
 سرت بر گیرند۔ لاجرم محمد حسن خاں ملازمِ سراہے خویش
 بود۔ و دیگر مزدوم فوج از پس فوجِ شتاب مے گریفتند۔
 و در عرضِ راہ برکاب مے پیوستند۔ من بندہ باتفاق
 میرزا شفیع صاحبِ دیوانِ بدایں سوئے سلیمانیا تاقیم۔

و خاکِ پیرِ اربِ سیدمانِ زمانِ را کوی تبارِ دیدہ ساختیم۔
 و بہ عواطفِ شامانِ قرینِ مفاخرتِ بیکرانہ آمدیم۔ مع القصد۔
 موکبِ پاؤشاہی بدین شکوہ و فریہی از سیکہارہ بہ قریب
 یافت آباد نزل فرمود۔ و سرا پرده سلطنت اقرانہ
 گشت و امرایے کہ در اڑک جاے داشتند۔ بدین
 حجت کہ اڑک سلطانِ را نتوانستیم زنی گذاشت۔ تا
 بدین وقت پذیرد سلطان نکودہ بودند۔ در یافت آباد
 زبہیں بوس درگاہ کردند و میرزا نصر اللہ صدر الممالک
 ہنوز خود را صدر اعظم مے پنداشت۔ و آرزو مے اقامت
 در سراے حاجی میرزا آقاسی داشت۔ در یافت آباد کہ مے
 امر و نئے پاؤشاہ یا میرزا تقی خاں امیر نظام گشت۔ و
 سراے حاجی میرزا آقاسی براے مقام او تعیین یافت۔
 مدماں تفرس کردند۔ کہ امارتِ نظام و صدارتِ اعظم
 خاص او خواهد بود۔ صدر الممالک و جماعت و دیگر از بزرگان
 در تحریب این امر از بظورت خویش بر زیادت جنبش کردند۔
 و کوشش ایشان را با تشبید حکم پاؤشاہ منالحت کوہ و
 کاه بود۔ و دریں منزل چون صدری ریت و حسن طوبیت
 میرزا سعید خاں کہ اکتوں وزیرِ دولِ خارجہ است۔ بکشوف
 افتاد و مکانتِ ادا در فضل و ادب و استقراے نظم
 و تشریح عم و غرب و استینافے چند عہدہ خط و استفسارے
 چند گون رفت باز دانستند۔ شاہنشاہ ایران اصلاح
 و صوابدید میرزا تقی خاں تحریر رسائل خاصہ و
 ترقیم اسرار کتبہ را با او مفوض داشت و با بھلہ روز

دیگر که مجموعاً بیست و یکم شهر ذیقعدہ الحرام بود -
 شاهنشاه ایران از یافت آباد بشهر طهران در آمد - و
 میوزا نقی خاں را هر ساعت برافتنی دیگر خلعت کرد -
 و نام بزرگان و اشراف را جریده کردند - که شب
 شنبه بیست و دوم ذیقعدہ میان مراے سلطنت پیش
 روی عمارت کلاه فرنگی حاضر شوند + و بحکم اراصاد
 ستاره شناسان و رصد دانان پچوں هفت ساعت و
 بیست دقیقه از شب سپری شد - شاهنشاه جوان بخت
 رحمت سلطنت را که از هفت پدر بمیراث داشت - طلب
 فرمود - و تاج کیانی را که چهار من بیزان از یاقوت زمانی
 دو بگره جواهر شاهنوار تزیین یافته - بر سر نهاد - و با زوبن های
 دریاے نور و تاج ماه را که هفت از جواهرش را از تحدید
 قیمت بیرون رناده اند - بر پشت - و پشتهای لاکه
 مشغول را که هر دانه با بیضیه کبوتر در برابری ترانه دارد -
 حائل کرد - و شمشیر الماس را که در دشت چین
 پادشاه جهان بگشاید - بر میان بست - و بر تخت
 تزیین و تکمیل برنشست + حاضران حقارت رده بستند -
 و رکوعاً و سجدهاً تحیت و تهنیت گفتند - من بنده نیز
 پچوں کوچک شب تاب بر رویه آفتاب نگداں بودم - و
 بر آن مجلس مبارک با سپین و تبارک می سرودم +
 و هم در آن شب میوزا نقی خاں امیر نظام را بحمام
 که حواشیه آن حمام از مزوارید آبدار تعیین داشت -
 خلعت شاهنوار رسید - و نام اتابگی و صدارت اعظم

با امیر نظام توأم گفت - و رتی و فتن تمامیت امور
 بخط و خانم او مسلم آمد و از پس آن روز
 دو شنبه بیست و چهارم ذیقعدة الحرام شاهنشاه
 ایران باه عام در داد - و در سراسر فوج سلطانی و
 ایران بزرگ جهانبانی بر تخت مومر با تاج کیانی مجلس
 فرمود - و صنادید امر بشریت جلای و شیلا کامیاب
 و شیرین روان شدند - و از پس آن میرزا تقی خان
 بر وساده وزارت جاسے ساخت - و بنظم مملکت و
 تقویم امور سلطنت پرداخت - محمد حسن خان سردار
 را خواستار شد - تا شاهنشاه گناہش را معفو داشته اند
 ملازمان درگاهش ساخت + آنگاه بزرگان ایران را
 یک و دو در در محضر خویش طلب داشته بایشان
 سخن مہ انداخت - و گفت - سخنت بگوئید - آیا ما بوزارت
 اعظم پذیرفته اید - و بر آنچه حکم کنیم - گردن نهاده اید -
 یا بجزو مخالفت خواهیم پرداخت + ایشان چون دیدند -
 اکنون این کار بر او استوار گشته و بر مشیر حکمرانی
 کامکار نشسته - ناچار بدین قضا رضا دادند - و به اطاعت
 و متابعت او مواضع نهادند + میرزا تقی خان از آن
 جماعت ضابط آسوده کرد - و حفظ امور جمهور و نظم
 حدود و شعور را و حجر بہمت ساخت + و چون بیشتر
 در آذر با بجان روزگار بزرده بود - بر امر عراق
 و مملکت ایران احاطت لائق نداشت - و از پیش
 شناخته بود - کہ در کار کشور و امر لشکر بیفکس چون

میرزا آقا خان وزیر لشکر دانا و رینا نباشد - چه از
 زمان پیش که مستوفی لشکر یا وزیر نظام بود - در
 تحت فرمان وزیر لشکر کار می پردازد - و هنر
 او را در هر کار نیکو می شناخت - و این هنگام دانسته
 بود - که عقد های درهم بافته و برهم تا فتنه امور
 ایران را جز به سرانگشت تدبیر وزیر لشکر نتواند
 کشود - ناچار با او طریق موافقت و مراقت گرفت -
 و شرط و داد و بیکان اتحاد محکم کرد - و در جزوی
 و محلی امور مشورت او را مقدم داشت - و بدست
 او مشکلات مملکت و معضلات دولت را سهل دانست -
 زبان او را مفتاح ابواب بسته دول خارج شمرده +
 و در این وقت بنیان امر خویش را به تزیین این
 قواعد و تشبیه این مبانی استوار یافت - و با و دل
 قوی دبیران حضرت و مستوفیان درگاه را طلب نموده
 جریده جمع و خرج حساب ایران را از ایشان بگشت -
 و دو کرد تومان خرج را بر جمع آوردن یافت +
 پس طبقات شاهزادگان بزرگ را تا چاکران خرد
 نام هر کس را از مستوفیان درگاه و عارضان سپاه
 همه بخواست - و از موسوم و مواجب ایشان بگشت
 بگشت - و در این امر وضع و شریعت و قوی و نعیبت
 را بیک دست بهره فرستاد - تا هیچکس را بس سخره
 نباشد - و من شده با اینک در حضرت شاه متعصب
 استیفا نرے بزرگ داشتیم - و در انشا الله تعالی

فراید مَنشارِ حضرت مے بزدوم۔ و تاریخ اقبالیم سببعہ جہاں
 و اقسام خمسہ زمیں را از وہ زبان نرجمانی کز وہ نگار
 مے دادم۔ و روایتِ عرائضِ قریب و بعید را در بار
 عام بین بیے اُلاعلیٰ ہاں ذلاقت و طلاق مے کز دم۔
 کہ موردِ تخریبین پادشاہ مے اُقتاد۔ و وقت آمد۔ کہ
 دو ہزار کس در پیشگاہِ حضورِ انجمن شد۔ و حایل
 فتحنامہ نرسید۔ مین بندہ قوطاسے بیاض بر گرہم۔
 و بے کانتِ زباں تا باخر رفتم۔ باہجکدہ با تقدیم چندیں
 خدمتِ مہرزا تقی خاں مُعادِلِ دو ہزار تومان زہر مشکوک
 از مرسوم و مواجب مین بندہ رکاشت۔ اِلا آنکہ مبعاد
 نہاد۔ کہ چوں ایں کار بر میزماں رہم۔ با تو دو چندان
 دہم۔ و زہر لشکر نیز آہنجہ وے بر ذمت نہاد۔ ضمانت
 کرد۔ مع اِنقصہ کار بدینگونہ کرد۔ چند آنکہ جمع و خرج
 اِیراں را باہم برابر بداشت۔ از پس آں بنظم ہلداں
 و اِمنصار پردازتحتہ بصوابدید شاہنشاہ اِیراں فرماں کرد۔
 تا اسکندر مہرزا بحکومتِ قزوین بیروں شد۔ و مہرزا
 موسیٰ مستوفی تفرشی وزارتِ قزوین یافت۔ و ایشان
 در عشرِ آخر ذی حججہ بجانب مقصدِ شتافتند۔ و شاہ رخ
 مہرزا پسر حسین علی مہرزا فرماں فرمایے فارس مامور
 بحکومتِ کاشاں گشت۔ و محمد کاظم خاں پسر محمد حسین خاں
 کاشی بوزارتِ اذ نامہر دار آمد۔ و در خدمتِ او طریق
 کاشاں گرفت +

انتخاب از اوارِ سُہیلی

باب ہشتم

راسے جہاں آراے حکیم فرہ خندہ راسے را گفت - فرود
 آے جو مہنج آرخیزیں سرنا پیا صدق و صفا
 وے جو عقل ادریں پاتا بسہ فضل و ہنر
 بہ تقویہ سے از وشت و عیب مبرا و توجہ از سمت
 شک و ریب موعا بیاں فرمودی شل کسے کہ دشمنان
 غالب و خصمان قاہر ممتو جہ او گزردند - و از بیج جانب
 راہ گزیر نیابد - و مہتر خلاص ممتو نباشد - و او بہ یکے
 از ایشان اشتظار جنتہ قاعدہ مہنج را تہید دہد - و ہمد
 و مصالحت او از مضرت دیگران برہد - و از خطِ مخالفت و
 رفتنہ و آفت بہین گزردد - و عمدہ خود در آن واقعہ بادشمن
 بوقا رسانیدہ نفس خود را ازوریز ہیانت نماید - و برکت
 حرم و میازین خرد از گرداب آفات بہ ساحل فوز و
 نجات رسد + انکوں ایتماس آن دارم - کہ باز گوید
 داستان امحاب جعد و عداوت - کہ از ایشان اخیزاز و
 اجنتاب نیکنتر - یا رائیساٹ و اختلاط بہترہ و اگر یکے
 از ایشان گزرد اشتمالت بر آید - و داعیہ ملامت از وے

سر بزنند - بدان اِتِّفَات باید نمود - یا آن را مطلق در
 ضمیر جاے نباید داد + بر همین معنی - فرد
 اے چو دهم از اِفتتاح آرمایش دودرین
 دے چو عقل از ابتداے آفرینش کارداں
 هر که به فیض روح قدسی مستنظر باشد - و بعد عقل
 کل مستقیم بود - هر آینه در کارها احتیاطی هر چه تمامتر
 واجب بیند - و مواضع خیر و شر و مواقع نفع و ضرر نیکو
 شناسد - و برو پوشیده نماند - که از دوست آزرده و توین
 رنج دیده پہلو تنی کردن سلامت نزد بگزار است - و
 از مکارمین مکرر کیند کوش و غوارل غدر گندم نکلے جو فروش
 تجنب نمودن موجب ایمنی از خطر - خاصه که تغییر باطن و
 تفاوت اعتقاد او به چشم خرد معاينه بیند - و دفعه
 دل و خدش ضمیر او به نظر بصیرت مشاهده نماید -

مثنوی

چو آزرده شد خصم ایمن مباش
 خراشیده را هشت قصه خراش
 گر اول در آید به لطف و خوشی
 در آخر بے رحمت از دے کشی
 و هر که از اهل کینه علامت عداوت فهم کرده باشد -
 باید - که آل را محفل نیکو پیدا نسازد - و به چرب زبانی
 و تملط زبانه نگردد - و جانب هشیاری و بیداری و
 عاقبت اندیشی فرد نگذارد - چه اگر خلاف این معنی از
 دے در وجود آید - نیز آفت را از جان هرنے ساخته باشد

و آتشِ بلا را در ساحتِ سینه بر افروختند - **بیت**
 ای بینی از خصمِ محنتِ های بسیار آورد
 تخمِ غفلتِ هر که کار در رخِ دل بار آورد
 و از مجتهد حکایاتِ که در این باب بر دفترِ خاطرِ او لَوْ اَلْاَلْبَابِ
 مرقوم شده - حکایتِ ابنِ مَدین و قُبْرَه مزیبِ جمال و
 مزیدِ کمال دارد و شاه پُر سید - که چگونه بُوَدده است آن؟
حکایت - گفت - آورده اند - که بلکه بُوَد - نامِ او
 ابنِ مَدین یا پُخته عالی و راسِ روشنِ قصرِ رفیعِ اَلْقَدْرِ
 سلطنتِ را به سینه مِثْمَارِ شُوکِت به قُبْرَه سِمَاک رسانیده -
 و بنایِ وسیعِ اَفْضَاکِ مَرْمُوتِ را بمددِ مَهْدِیْسِ حُشْمَتِ
 از دُرُودِ فَلَکِ اَلْاَفْلاکِ گذرانیده - **بیت**
 فلکِ کوکبِ شاهِ جمشیدِ بخت
 فلکِ مروتیه ماه و خورشیدِ تخت
 و با مرغی که از را قُبْرَه خوانند - اُکسے تمام داشت - و
 آن مرغی بُوَد با حُسنِ کامل و نَفَقِ و کَلشَا و سَوْرَتِ مَطْبُوعِ
 و هَبِیَّتِ زبیا و همواره یک بادِ سَخُنِ گَفْتِه - و بجوانهای
 شَبِیرِیْن و مِثْمَاکِ رَنجِیْنِ او مَنبَسِطِ گَفْتِه - **مثنوی**
 سَخُنْهَائِ زبیاکِ رَنجِیْنِ خُوشِ اَسْت
 حِکَایَاتِ شَبِیرِیْنِ بِسے دِکَشِ اَسْت
 کَسے را کَزِیْنِ هَا بُوَد بَهْرَه مَنَد
 گُنتَشِ مَبْرُورِگَانِ دِ شَاهَا اِن پَسْتَد
 قضا را قُبْرَه در کوشکِ شاهِ بیضه بنیاده بچہ بیروں آورد -
 بلک از غایتِ و کِسْکِ قَوْمُود - تا او را بسراکِ حرمِ مَبْرُودند -

و ملازمانِ حرمِ سراے را محکم شد۔ تا در تعمید او و پیچید
 او غایتِ جہد بجائے آرند۔ و ہماں روز پادشاہ را پسند
 آمد۔ انوارِ نجابت از نا صبیہ او تاباں و شعاعِ سعادت
 بر صفحہاتِ حالِ وے درخشاں۔ **قطبہ**

مے بر آوجِ سپہرِ کمال طالع شد
 کہ کس نوید چناناں ماہ در ہزاراں سال
 نجومتہ طالع و روشن دل و مبارک پے
 فرشتہ طلعت و نیک اختر و مہابوں فال
 از آن نہالِ شرف تازہ گشت گلشنِ ہمک
 چنانکہ تازہ شود بزرگ گل ز بادِ شمال

چندانچہ پیچید قبرہ مے بالید۔ شاہزادہ نیز نشو و نما مے یافتہ
 و ایشاں را با یک دیگر اہفتہ عظیم افتادہ بود۔ بیہوشتہ
 یک زادہ با آن مرغک بازی کردے۔ و ہر روز قبرہ
 بہ کوعہا و پیشہ ہا رفتے۔ و از میوہا کہ مردم آں را
 ندانستدے۔ و اگر دانستدے۔ بدان رسیدن نتوانستدے۔

دو عدد بہاوردے۔ یکے یک زادہ را دادے۔ و دیگر
 پیچید خود را خورائیدے۔ کودکان بدان منزلت گذشتہ بہ نشاط
 و رغبت مے خوردند۔ و اثرِ منفعتِ آں ہرچہ زودتر در
 قوتِ ذات و تقویتِ جسمِ ایشاں مشاہدہ مے رفت۔

چنانکہ در اندک مدتِ بسیار بہالید۔ و
 گشتند سر بلند بہ نشو و نماے خویش
 بچوں سبزہ نر از اثرِ فصلِ نو بہار

و قبرہ را بوسیلہٴ آں خدمت ہر روز جاہ و رفعت زیادہ

مے شد۔ و ساعت ساعت قُرب و منزلت مے افزود +
 یک چندے بریس پمذشت - و زمانہ بسے ادراتی سفید و
 سیاہ کیل و نہار در نوشت + روزے قُبر غائب بود۔
 بچہ او در کنار شاہزادہ بست - بسر پچہ خوشونت دشت
 اوسا ریش گزدا بنید + آتش خشم در اشتعال آمدہ شاہزادہ
 را بغزتاب خفت و حدت افکند۔ تا خاک در چشم مردی
 و مروت زدہ حق اُلفت و محبت قدیم را برباد دادہ
 پایے او گرفتہ گزود سر بجز دا بنید۔ و چنان محکم بر زمین
 زد۔ کہ مے اجمال با خاک برابر گشت۔ و در شکنجہ ہلاک
 ناچیز شد۔ فرود

درینا کہ شاخ کُل نو شکفتہ
 فرود سخت از شد بادِ خزان

بچوں قُبرہ باز آمدہ بچہ را گشتہ دید۔ نزدیک بود۔ کہ مزرع
 رُوحش از قفسِ قالب پرواز کند۔ از ہولِ آن واقعہ نمودار
 فزع اکر در دیش پدید آمد۔ و از وقوعِ آن ہائیکہ اثر
 اندوہ در سینہ اش کا تلاش مے انحر جانگیر شد + فریاد

و بغیر بمنزلِ پاہ و تیر رسانیدہ مے گفت۔ بیت
 وہ کہ کحلِ روشنی در چشمِ عالم پس نہاند
 بزرگِ عیش و شادمانی در دلِ بچہیں نہاند

بعد از جزیعِ پشبار و فزع بے شمار با خود اندیشید۔ کہ
 ایسا آتش بلا تو افروختہ۔ و متاع فراغت را بغوغایے
 محنت تو بفروختہ۔ ترا در مین غارے یا بر سر دیوارے
 آشیانہ با پستے ساخت۔ با حم سراے سلطان چہ کار داشتی ؟

و بر تزیینت پیچیدہ خود مشغول شدہ باتا عجیب و سیر پاڈشاہ
 چرا مشغول شدی؟ اگر یہ گوشہ و گوشہ خود قناعت
 مے داشتی۔ امروز بد میں بلا مبتلا ناگشتہ ایس قصہ غصہ
 نے کشیدی + و حکما گفتہ اند۔ بیچارہ کسے کہ بعفت
 جباراں در ماند۔ کہ زمام عہد ایشان سخت سست بود۔
 و بنائے وفاے ایشان قوی ضعیف افتادہ۔ ہمیشہ رخسار
 مروّت را بہ آسیب جفا خراشیدہ دارند۔ و سرچشمہ فتوت
 را بخاک بد عہدی و ناانصافی انباشتہ سازند۔ نہ احوال
 و مصاحبت نزدیک ایشان حرمتے دارد۔ و نہ سابقہ خدمت
 و رابطہ ملازمت قدرے و قیمتہ بہ بہت

برائے خدمت آن کس کہ نشناسد حق خدمت
 مکن اوقات خود ضائع کرنے مزد است و نہ وقت
 عفو جرم را کہ صفت آزاد مردان است۔ در مذہب
 این مقام ناروا و حرام شناسند۔ و حق ناشناسی را کہ سمت
 اہل کفران است۔ در شرع سخوت جائز و مباح پندارند +
 آخر از محبت جتنے کہ سوائی خدمت مخلصان فراموش کنند۔
 چه فائدہ گواں گرفت؟ و در ملازمت گروہے کہ رابطہ محبت
 بے غرضان را آزا یاد بگذارند۔ چه سرمایہ حاصل توان کرد؟

فرد

حیف است کہ در زمرہ مردان برین نام
 آن را کہ حق محبت یاراں نشناسد
 و من با قومی در آیمتہ ام۔ کہ در جانب خود ارتکاب
 کارہای بزرگ را حفر شمرند۔ و از طرف دیگر اندک

سہوے را بسیار شناسند۔ فر و
 عیبِ خود را بہ ہنر باز نمایند و گر
 ہنرے ہشت ترا عیبِ عظیمش خوانند
 و من بارے فر صیت مجازات و زمانِ مکافات فوت
 نخواہم کرد۔ و تا کینہِ بچیہ خویش ازیں ظالم بے رحم
 و ستمکار خوشخوار کہ ہمزاد و ہمہنشین و مونس و قرین
 خویش را بے موجبِ بکشت۔ و ہمتخانہ و ہمتخواہ را بے سبب
 ہلاک کرد۔ باز بخویم۔ آرام و قرار نخواہم گرفت۔ بہت
 بہ یک سو رنم رنم و آرزوم را
 بہ جوش آورم کینہِ گرم را
 پس آنگہ بے محابا بر روئے ملک زادہ جنت و چشم
 جہاں بین آں قوسۃ العین سلطنت بر کشد۔ و پرواز
 نمودہ بر نگردد کونک نشست بہ خیر بشاہ رسید۔ برک
 چشمِ پسر گزیدہا گرد۔ و خواست کہ بحیثیت مرغ را
 در دارم فریب آورد۔ و در نفسِ بلا محبوبس ساختہ آنچه
 سزای او باشد۔ تقدیم فرماید۔ پس زبیر کوشک آمدہ
 در برابرِ قبرہ پابستاد۔ و گفت۔ اے مونسِ روزگار!
 ازیں بالا فرود آے۔ کہ تو بجاں ایمنی بہ سع
 گرز دشت زلف مشکبخت خطائے رفت رفت
 حالاً صحبتِ مرا بہم زن۔ و زہالِ عیشِ مرا پشورہ مسازہ
 قبرہ گفت۔ اے ملک! منابعتِ فرمان تو بر ہمتگنان
 فرض است۔ اما من مدتی در بادِ تامل سرگردان شدہ
 بر سرحدِ ایمن اندیشہ رسیدہ بودم۔ کہ بقبرِ عمر

کعبہ آمال و تبتلیہ اقبال جز درگاہ شاہ نباید شناخت -
 و مرکب بہمت جز در ساحت ملازمتِ امین حضرت نشاید
 شناخت - و گماں آں بود - کہ در سایہ عنایت تو بچوں
 کہوتراں حرم مُردہ و فارغ اقبال تو انم بود - و در مروج
 مروّت سے نمودہ بہ مروتیہ وفا تو انم رسید - انکوں کہ خون
 پسرہ در حرم سلطنت چوں قو بائے حاجیان مباح داشتند -
 چگونه مرا آرزوی طوافِ امین خانہ باقی ماند ؟ و بار امین
 ہمہ اگر داشتے - کہ جان شیریں را عوض است - بلیک
 زناں احرامِ حرمِ خدمت گرفتے - لیکن بیت
 مرنے کہ رمیدہ گردد از دام
 من بلند بہ دانہ کے شود رام
 مرد نزدیک باید - کہ یک چیز را دو بار نیانداید - و
 از زخم جانورے دو بار گزیدہ نشود - **فردو**
 نشود ہی امین مثل را کاربابِ عقل گفتند
 مَنْ جَزَبَ الْحَجْرَ حَاثًا بِهِ التَّدَامَةَ
 و نیز بر ضمیرِ مبینر ملک روشن است - کہ مجرم را امین
 نباید زبشت - کہ اگر در عقوبتِ عاجل تو خفے رود - عذاب
 آرجل متوجہ خواهد بود - و اگر مساعدتِ بختِ بلند از آن
 بچمد - اولاد و احفاد وے را تمنیٰ نکالِ آں بہاید چشید و
 خوارے عقاب و ویاںش بہاید دید - چه طبیعتِ عالم صفتِ
 امکانات را مستقیل است - و طبیعتِ روزگار خاصیتِ مجازات
 را منتضمن - چنانچہ پسرِ ملک با بچہ من غدرے اندیشید -
 و از من بے اختیار بگید بطریقِ امکاناتِ المے بوسے

رسیدہ و ممکن نیست۔ کہ کسی از ساغر استمکاری جڑو عود
 نوشند۔ بہ نھور بلا منتلا نگذرد۔ و در زمین اعمال نہال
 بیاد بپشانند۔ نمرہ عقوبت و عذاب بر ندارد۔ بہت
 اٹھے را کہ حکیم خنظل کاقت طبع نیشک نہاید داشت
 دیگر ملک حکایت دانا دل و دزدان اشتماع بکودہ است؟
 و رسیدن مکافات بدزدان بسنج شریف نرسیدہ؟ ملک
 پڑسید۔ کہ چھونہ بودہ است آن؟

حکایت۔ گفت۔ آفودہ آند۔ کہ در شہر رتہ درویشے
 بود با اخلاق پشیدہ و آداب ستودہ آراستہ و نہال
 اقوال و انعاش بہ از بار مکارم اوصاف و محاسن عادات
 پیراستہ۔ و بواسطہ آن کہ دلے داشت بحقائق معرفت
 دانا۔ اورا دانا دل گفتندے۔ و ابا علی آن شہر اورا
 دوست داشتندے۔ بہت

آن را کہ کمال معرفت شد حاصل

ہم مونس جان باشد و ہم مزاجم دل
 و نیتے از اوقات مستورہ زیارت بیت الحرام شد۔ و
 بے ریتے و چندے روتے براہ آفودہ نیتے دزدان
 لوے رسیدند۔ و بگمان آن کہ با او مال او پیکار است۔
 قند گشتن ویے کردند۔ دانا دل گفت۔ با من از
 مال کونیا چنداں چیزے بیش نیست۔ کہ تو شہر راہ حج
 تواند برد۔ اگر عرض نکا ہاں مقدار حاصل ے شود۔
 مضایفہ نیست۔ مال بہرید۔ و مرا بگذارید۔ تا بطریق تو محل
 و تجرد این را بسر برم۔ و دیدہ انتظار کشیدہ را

از خاک آستانِ حرمِ تُو رتیاے کشم + بیت
 روم بکویے دے و سر بر آستانِ قائم
 غبارِ خاکِ درش تُو رتیاے دیدہ گنم
 دُرُودانِ بے رُحمِ بدانِ سخنِ اِنْتِفاتِ نائِمُو دہ بہ قتلِ کَے
 شمشیرِ کشیدند + بے چارہ ممتحیر وار بہر طرف سے نگریت۔
 و چنانچہ رشیمِ رُودماندگانِ باشد۔ یارے و مددگاہے سے جنت۔
 در آں بیدارے پُر و تحشت و صحراے با ہول و ہیبت
 ہیچ منتفقے بہ نظرِ وکے در نیامد۔ مگر آں کہ بر سر
 ایشان جوتے گمانگاں مے پیویدند + دانا دلِ آواز داد۔
 کہ آے گمانگاں! دریں پہا باں بدشتِ سنگاراں مگر قار
 شدہ ام۔ و جز حضرتِ عالمِ اِسْتِ و اِنْفِیاتِ کسے نہ
 حالِ من خبر ندارد۔ شاکیند من ازیس جماعتِ سخواہید۔
 و خونِ من از ایشان باز طلبید + دُرُودانِ رخنہ دیدند۔
 و گفتند۔ چہ نامِ داری؟ گفت۔ دانا دل + گفتند۔ بارے
 دلِ تو از دانائی ہیچ خبر ندارد۔ ما را معلوم شد۔
 کہ تو بے عقلی۔ و ہو کہ عقل ندارد۔ در گشتن او
 زیادہ وبالے سخاہد بود + دانا دلِ گفتن۔ دوس جا گنید
 از گمانگاتِ بگوشِ شہما فردے خواہم۔ و شمشیر از گماناتِ
 عملِ بہ نظرِ شہما در مے آرم۔ و بیکن گرد ہے کہ صفاتِ
 مَسْمُومِ بِنَدِ عُنْیِ فَمَمَّا لَا یَزِجَعُونَ لَایِمِ ذَاتِ اِیْشَانِ
 است۔ ازیس معنی چہ خبر دارند + بیت
 اگر گوش دارد خداوند ہوش
 از نیساں سخا ہوش آید بگوش

چند اچھے دانا دل مے گفت۔ گوش ہوش ایشان از شنماع
 سخن حق بے بہرہ بود۔ و با صبر و بصیرت شاہ مشاہدہ
 جلوات جمال حقیقت نے نمید۔ او را بکشتند۔ و ماش را
 بزدند + و چوں خبر گشتن او باہل شہر رسید۔ مہول
 گشتہ بر قوت او تا سفا خورند۔ و بیوشہ طالب آن
 بودند۔ کہ مگر گشتگان او را بیابند + آخیر الامر بعد از
 مدت بعید بیشتر اہل شہر روزِ عید بہ مصلیٰ حاضر شدہ
 بودند۔ و گشتگان دانا دل نیز در ہماں مجمع گوشہ گرفتہ
 در اثنای آن قوجے گلنگاں از ہوا در آمدہ بالای سر
 دُرُداں پرواز مے کردند و بنوعی آواز مے دادند۔ کہ
 از شغب و فغان ایشان خلق از اُوراد و اذکار خود باز
 مے ماندند + بیکے از آن دُرُداں رختدید۔ و بر سبیل استہزا
 باہر خود گفت۔ ہمانا کہ خون دانا دل را مے طلبند +
 قنارا بیکے از اہل شہر کہ در حواری ایشان بود۔ این
 سخن بشنید۔ و دیگرے را اعلام دادہ ہم در ساعت
 ہماکرم اٹھا کر دند۔ و ایشان را گرفتہ بانڈک مطالبہ معرفی
 شدند۔ و مکانات خون ناحق بدیشان رسیدہ بہ قصاص
 رسیدند۔ **قطبہ**

کہ کزد در ہمہ عالم کمانِ مظلّم بزہ
 کہ تیرِ لعنتِ جاوید را نشانہ نشد
 کہ در زمانہ بے اعتبارِ طرحِ ستم
 خیالِ بختِ کہ خودِ عبرتِ زمانہ نشد
 و این مثل ہرے آن آوردم۔ تا بیک با معلوم گردد۔

کہ جزائے من در زخم شہادہ بہ تقاضای مکافات و
 اقتصای مجازات بود۔ و الا مرغے شکستہ بال را قوت
 ایس کار از کجا تواند بود؟ و چون این صورت از من
 در وجود آمدہ۔ حالا محکم حکیم خرد این است۔ کہ بفرمان
 تو کار نکنم۔ و اعتماد نا نموده بر سن مخالفت و مغرب
 در چاہ نروم + مع

آں چ کہ حذر نمایم از خدمت شاه
 یک گفت۔ آنچه گفتی۔ بصدق و صواب مقصود بود۔
 و بقوائی حکمت و عوارض فضیلت مشحون + و من میدانم۔
 کہ بقوائی آبادی اظلم گناہ پسر من بود۔ کہ بے سابقہ
 جرؤے بجزء ترا بقتل آورد۔ و تو بر سبیل مکافات کہ
 جزاء سینه سینه مثلها عوض راست کردی۔ و ہنوز
 منت دارم۔ کہ بر قتل او اقام نہ نموده۔ و ہمیں
 بہ نقصان باصرہ او بسند کردہ۔ انہوں نے ترا کراہتے
 منوچہ است۔ و نہ مرا آزارے بائی۔ قول مرا باور کن۔
 و بیہودہ در مفارقت و مہاجرت مکوش۔ و ہاں کہ من
 انتقام را از معارب مزدان مے شمارم۔ و عفو را از
 ہنر ہائے جوانمردان مے شناسم۔ ہرگز دست رد بر پیشانی
 ہنر نخواہم زد۔ و روی قبول بجایب عجیب نخواہم آورد۔
 بلکہ مدعاے من آن است۔ کہ در مکافات ہدی بخوی
 کنم۔ و اگر از کسے ضررے بمن عارے شود در برابر
 آن نقے بوسے رسانم۔ رباعی
 ما عادت خود بہانہ جوئے نکنیم

جُوراست روی و نیکوئی نکنیم
 آنها که بجای ما بدیها کرده
 گردشت دهد بجز نیکوئی نکنیم
 قبره گفت - باز آمدن من هرگز ممکن نیست - که
 خردمندان از مصاحبت یار مستوحش پهلوتی کرده اند
 و در تصانیف بزرگان مذکور است - که مردم آزاده را
 هر چند لطف و دلجوئی زیادت واجب دارند - و از اکرام
 و احسان به نسبت ایشان فریضه شناسند - بدگمانی و نفرت
 بیشتر شود - و بر آل تشدید اجترار لازم باشد - قطعه

عزیز من جو آزردی کسے را
 مزارعاتش مکن تا مے توانی
 که هر چند از تو خدمت پیش بیند
 مر او را پیش گردد بدگمانی
 نیک گفت - آے قبره ! این کلمات در گذر - که تو مرا
 بجای فرزندی - بگه عزیز تر - و مئے که مرا باقت -
 با هیچکس از خویشان و متعلقان نیست - کسے به نسبت
 کسان خود بد بیندیشد - و با مخصوصان در مقام انتقام و
 محاسنت نباشد - قبره گفت - حکما در باب اثر با سخن
 گفته اند - و حال هر یک به تفصیل باز نموده - و برین
 مقوال فرموده - که مادر و پدر بمثابة دوستانند - و برادران
 بمثابة رفقا - و یاران و خال و عم در مرتبه آشنایان - و
 زن در مقام هم صحبتان - و دختران در موازیه خصمان -
 و سایر خویشان در مرتبه بیگانگان - اما پسر را برلے بقای

ذکر خواہند۔ و با نفس و ذاتِ خویش یکتا شناسند۔ و
دیگرے را در خدمت و عزت با او شریک نساژند۔ و من
ہز گز ترا بجایے پسر نتوانم بود۔ و بر تقدیر آنکہ مرا بجایے
فوزند داری۔ در وقت نزولِ بلا و مجوم آفت و عنا جانب
مرا فرو خواہی گذاشت۔ کہ ہر چند کسے کسے ما دوست
دارد و گوید۔ کہ خود را بر تو ایثار مے کنم۔ و بجاں در
مقام مضایقہ نیشتم سع

جاں چہ چیز است کہ بہر تو فدا نتواں کرد
لیکن وقتے کہ فتنہ حادث گورد۔ و کا۔ بدال رسد۔ کہ از
سر جاں بر باید خاست۔ بے شبہ خود را از مضیق آل
خطر بہ عرصہ سلامت خواہد کشید۔ و بہ بیخ نوع تقدیر ہستی
را ایثار دیگرے نخواہد کرد + بیت

مزدے باید کہ از بلا نگریزد

وز بہر کسے از سر جاں بریزد

مگر یک حکایت پیر زن و ہستی نشنیدہ ؟ و بر مشہور
حال ایشان اطلاع نیافتہ ؟ شاہ فرمود۔ کہ باز نہائے با
من۔ کہ چگونہ بودہ است آل ؟

حکایت۔ گفت۔ آوردہ اند۔ کہ زانے کہن سال فرمودہ
حال دخترے داشت ہستی نام۔ او تمام از تاج و خسارے
رعشان او رشک مے بزد۔ و بہر جہاں فرمود از رئیس عارض
و زوایش در عرق خجالت مے نشست + مثنوی

شیریں سخنے کہ ہوش مے بزد رونق ز شکر فروش مے بزد
نازے و ہزار فتنہ در دہر چشمے و ہزار گشندہ در شہر

ناگاہ چشم زخم روزگارِ ناسازگارِ بیاں سرو و گلخِدارِ رسیدہ
 سر بر بستری بیماری رنہاد - و در گلشنِ جہانش سچایے شکل
 از عواں خلیخ زعفران رُستہ شد - سین تازہ اش از تاب
 حرارت بے آب - و سنبُلِ پُر شکش از تپِ مُغرق بے تاب
 گشت + بیت

چو زلفِ مشکِ سالیِ عبیرِ نیش
 بکشتِ یافتِ جسمِ نازِ نیش

پیرِ زنِ گروہِ سرِ دخترِ مے گشت - و از مویِ نیاز
 وزاری با چشمے چوں ابرِ کو بیماری مے گفت - اے جانِ
 مادر! جانِ مادرِ فدایے تو باد - و سرِ ایں شکستہ در گوشے
 محنت در ماندہ خاکِ پلایے تو - من خود را صدقہء سرِ تو
 مے کنم - و نیم جانے کہ دارم - برایے بقایے تو فدایے سازم
 گرت درو سرے باشد مرا بر گروہِ سرگرداں
 ہر سحر گاہ با نالہ و آہ گفتے - خدایا! بریں جوانِ جاں نادیہ
 بچنناکے - و ایں پیرِ فرہوت از عمرِ پیرِ آمدہ را در کار
 او کن! شنوی

از عمرِ من آنچه ہست بر جاے
 بستان و یہ عمرِ او در اقرایے
 گروچہ شدہ ام چو مویے از غم
 یک مویے مباد از سرش کم

الفصلہ پیرہ زن از آنجا کہ زہرِ مادری و شفقتِ مادر اں
 باشد - روز و شب در دُعا و زاری مے کوشید - و جانے کہ
 داشت - بہ فرزندِ دلیند مے بخشید + قضا را مادہ گاویے

از آن پیره زن از صخره باز آمد - و به مصلح دروں رفت -
 و به بوی شوزبا سر در دیگ کرده آنچه بود - بگورد - و
 چوں خواست - که سر از دیگ بیرون آورد - نتوانست - گاو
 بے طاقت شده همچنان دیگ در سر از مصلح بدر آمد -
 و ازین گوشه بدان گوشه می رفت - پیر زن در وقت
 باز آمدن گاو در خانه نبود - و از سر این قضیه و توفی
 نداشت - چوں سخنان در آمد - و بدان شکل و هیئت چینی
 دید - که گورد خانه بر می آید - تصور کرد - که عزرائیل است -
 به قبض روح منستی آمده - نعره برداشت - و به زاری
 تمام گفت - **لعلکم**

عکس الموت من نه منستی ام
 من یکے پیر زال منختی ام
 گر تو خواهی که جانش بستانی
 اندر آن خانه است تا دانی
 گر ترا منستی است اندر کار
 اینک او را ببر مرا بگذار
 بے بلا نازنین شمرود او را
 چوں بلا دید در پیرود او را
 تا بدانی که نیست در خطے
 بچکس را ز خود عزیز ترے

و من افرودن از همه علائق مجرود شده ام - و از خلائق
 منقطع گشته - و از خدمت تو چنداں توشه برداشتم -
 که راجع قوت من بدان گرانبار شده تحمیل بار دیگر

ندارد مع

تروسم کہ تن ضعیف است ایں بار برتابد
 و کدام جانور را آن طاقت تواند بود - کہ گوشه چگر اورا
 بآتش بیداد کباب کرده میو دلش را باد تالمج بردهند -
 و روشناسی دیدو اورا در کلمات فنا افکنده راحت جانش را
 از پیش بردارند + و من چوں از فروزند ازمنند کہ تو
 دیدو پر غم و سرور سینه پر غم بود - بر اندیشم -
 و زیلے تاسف در موج آمدہ کشتیو شکیبائی را بگرداب
 اضطراب اندازد - و شغل آتش حیرت بالا گرفتہ متاع صبر
 و بردباری را بہ یک بار بسوزد - قطعہ

ماندر جہاں منم کہ محیط غم مرا
 پایاں پرید نیست چہ پایاں کنار ہم
 تنگم بہ منبر ساحل دریا خود پرید
 انوں شکست کشتیو صبر و قرار ہم
 و با ایں ہمہ جہاں ایمن نیشتم - و بدیں تواضع و تلقین
 فراغت شدن از روش خردمندان دورے دانم - لاجرم
 آیت یا لیت بینی و بینک بعد المشرقین
 سے خواہم بہ بیت

وصلے کہ درو ملال باشد
 و بچراں بہ از آن وصال باشد
 یک گفت - آنچه از جانب تو وقوع یافت - اگر بر وجہ
 ابتدا بودے - حیرت و حجب از صحبت مناسب نمونے -
 و لیکن بر سبیل قصاص کارے کردی - وہ طریق جنا عملے

سجا آوردی - و زبانِ مقلدیت نیز ہمیں حکم سے فرماید -
 و حاکم انصاف در مقابلہٴ چنان نقطہ کہ از فرزند من
 صادر شدہ - بہ چُنیں مکافات اثر سے نماید - پس موجب
 ہجرت و سببِ نفرت چہ تواند بود ؟ آخر بر اندیش - کہ
 پیش از ولادتِ فرزندِ انیسِ اوقات و مونسِ روزگار من
 تو بودی - و چوں پسر من از رحمِ عدم بہ فضلے و وجود
 آمد - ہنرِ پدری اقتضایک آں کرد - کہ بہ دیدارِ وے
 افسے پدید آید - در آں مادہ اوسا با تو شریک کردم - و
 بہ مجالستِ تو و موانستِ وے عمرے برفاہیتِ میگنارنیم ؛
 و آنوں کہ چشمِ زخمِ زماں نقصانے بہ گوہرِ باصرہ اش
 رسانید - ذوقے کہ بہ دیدارِ وے داشتیم - خلل پذیر شد -
 اما سترتِ گفت و شنید و بہجتِ صدا و ندایے تو باقی
 است - چنان کنن - کہ زیں نیز بہ کُلّی منتفی گردد - و
 مرا بقیۃ العزمِ معتکبتِ کبیتِ اناخزاں باید شدہ - و با اندوہ
 و مال و غصہ و کلال باید گوزارنید ؛ و مثل من با تو
 ہماں مثلِ مُطربِ است و پاڈشاہ + قُبْرہ پڑسید کہ چگونہ
 بودہ است آں ؟

حکایت - یک عورت - آورده اند - کہ پاڈشاہِ مُطرب
 داشت خوشِ آواز و شیریں نواز - کہ بارنجانِ دلِ غریب
 پایے عقل از رکیبِ بیروں بُردے و عنانِ تماگ
 از دستِ صبر و تسکینِ بدر کردے ؛
 از و خوشِ گوے تر در لحنِ و آواز
 ندید این چنگِ پُشتِ از غنوں ساز

پادشاہ اورا بغایت دوست داشتے - و پیوستہ بسایع لغات
دل آویز و دستاویز نشاط انگیزش خوش وقت بکے، فرود
نواب مظربے بشتو کہ صوتِ راحت افزایش

بزم و ہم چو ناہید آورد در چرخ کیوں را
و این مظرب کلامے قابل را تزویجیت مے فرمود - و در
سازندگی و نوازندگی تعلیمہایے مستفقاہ مے داد - تا اندک
زمانہ را کار از خواجہ بگندایید - و آہنگ سازی و نغمہ
ہزدازی بمقامے رسانید - کہ آواز و قول و غزاش از
انداز و تصور و ہم و خیال در گذشت - و از صوت و صدایے
نقش و عملش ساریج جویع اغزہ و امانی پُر گشت + شنوی

کردے بہ ترانیے دل آویز
بازارِ نشاط و عیش را تیز
چوں گوشے عود ساز کردے
ناہید دو گوش باز کردے

شاہ از حالِ غلام آگاہ شدہ بتزویجیت و تقویت اور التفات
نمود - تا بحدے کہ نایم خاص و مقرب صاحبِ اختصاص
گشت + و شاہ ہنوارد بنغمات فیض بخشش کہ از مقصد
سیخ خبر دادے - مقنوں بوردے و بنولے عود عالم سوزش
کہ آتش در دلہایے عشاق مے زد - آہنگ بزمِ عشرت
مے نمودے + عروق حسد در دلِ مظرب بہ حرکت آمدہ
غلام را بکشت + و خبر بہ پادشاہ رسید - باختیار مظرب
فرمان داد + و چوں مظرب را بہ موقع سیاست حاضر
گردانیدند - سلطان از رویے ہیبت با او عتاب آغاز کرد

و گفت - ندانستی کہ من نشاط دوست ام ؟ و نشاط من
 بدو قسم بود - یکے در صحبت از سازندگیے تو - و دیگر در
 خلوت از نوازندگیے غلام تو - چه چیز ترا درین داشت -
 کہ غلام را بگفتی - و نیمہ نشاط من باطل کردی ؟ پس
 ساعت بفرمایم تا ترا نیز از ہماں خدمت کہ غلام را
 چنانیدہ - و بچشانند - تا دیگر بارہ کسے بر مثل این جودات
 اقدام نہاید ؟ مطرب را از قول شاہ سرودے بیاد آمد -
 و گفت - شاہ ! من بد کردہ ام کہ نیمہ نشاط پادشاہ را
 باطل کردم - اما آنکہ پادشاہ مرا بگفتند - و تمام نشاط خود
 ضائع مے سازد - چگونہ است ؟ پادشاہ را خوش آمد - و
 اورا نوازش فرمودہ از گشتن آزاد کردہ - و غرض از ایراد
 این مثل آن بود - کہ پارو از طرب و محوش دلیے من
 بواسطہ فرزند نقصان پذیر وقتہ - و تو نیز کہ ساز فراق
 مے نوازی - نزدیک تر شدہ کہ پشت امیدم چوں قامت
 چنگ خمیدہ گردد - و سینہ رنجورم بہ تاخُن حسرت چوں دل
 عود خراشیدہ شود - و آخِر الامر یاراں را مفا رقت
 بہ ضرورت دست خواہد داد - بارے حالا در بجز اختیاری
 کوش - و دامن جمعیت از دست بردہ - و فرو
 خود کمن بیگانگی بارے چو مہدانی کہ چرخ
 آشنایاں را ز یکدیگر جدائی مے دہد
 فبرہ گفت - خشم در زناختانہ دل پوشیدہ است - و کینہ
 در زاویہء سینہ مخفی ماندہ - و چوں کسے را بر آں اطلاع
 ممکن نیست - پس آنچه زباں گوید - اعتماد را نشاید - چہ زباں

دریں معنی از مضمون آنچه در ضمیر گنوں است۔ عبارتے
راست ادا نکند۔ و بیان در فحوائے مخلوقات خاطر حق
امانت بجائے نیارد۔ اما دلہا بہ حکیم القلوب تَشَاهِدُ بِکَدْرِکِ
را شاید عدل و گواہ راست اند۔ فرود

حَدِيثٌ مِمَّنْ دَلَّ عَلَى ذَنْبِهِ لَمْ يَكُنْ يَدْرِي

زبان و لب در آن محرم نباشد

و زبان تو در آنچه سے گوید۔ دل با او موافق نیست۔ و

دل تو آنچه دارد۔ زبان در ادائے آن صادق نہ + ع

صد جان فدائے آنکہ زبان و دوش یکے است

آے نیک ! من صُعُوبَتِ صَوْلَتِ مِثْرَانِيكَو شِئَامِ۔ و از

ضعیب بییاست تو نیک با خرم + فرود

از کوه گاہ زخم گراں تر گئی رکاب

وز بار وقت حملہ سبک تر گئی عنال

بہ بیج وقت از بیست تو ایمن نتوانم بود۔ و یک نفس

از ضرر سطوت تو آرام نتوانم گرفت + دمن از آن

جستہ نیستم۔ کہ طیب با مزدے گفت۔ داروے چشم را

بہ تو نسبت بیشتر است از داروے درد شکم + دلک

پزرسید۔ کہ چگونہ بودہ است آن ؟

حکایت۔ قہرہ گفت۔ مزدے نورد طیب آمد۔

و از درد شکم بے قرار گشته در زبیں سے نلطیب۔ و از

صُعُوبَتِ الْم زار زار سے نالید۔ و دوا سے طیب + ع

آے طیب ! آخر علاجے کن کہ کار از دست رفت +

طیب بطریقے کہ از باب حکمت قانون معرفت اسباب و

علامات را مقدم دارند۔ تا بعد از تشخیصِ مرض بہ علاجے
 کابل کہ سببِ شفاے عاجل تواند شد۔ اقدام نمائند۔
 از وے پُرسید۔ امروز چه خوردہ ؟ مرد سادہ دل گفت۔
 پارہ نان سوخته خوردہ ام۔ و بدان غذا کہ مشابه انکشت
 بود۔ تنورِ معده را تافتہ و طیب بمذازبان فرمود۔ کہ
 داروے کہ چشم را جلا دہد۔ و روشنے بصر بیفزاید۔ بیارید۔
 تا چشم این کسے را دارو کشم و آن شخص فریاد برکشید۔

بیت

کاخِ چہ محل ہزل بازی است
 وقت اجل است و جاں گدازی است
 اے طیب! شخریہ بر طرف نہ داشتہ نگذار۔ من از
 دردِ شکم مے نالم۔ و تو جو اہر دارو در چشم من میکشی۔
 داروے دیدہ را با دردِ شکم چہ نسبت ؟ طیب گفت۔
 میخواہم کہ چشم تو روشن شود۔ و سیاہ از سفید فوق
 توانی کرد۔ تا دیگر نان سوخته نخوری۔ پس ترا علاجِ چشم
 از مدافاتِ شکم دانیم تر است و غرض من از ایراد
 این مثل آنست۔ تا یک تصور نگند۔ کہ من از جملہ
 آنها ام۔ کہ سوخته از ساختہ باز نشاسم۔ و خام از
 پختہ امتیاز نکند۔ بیت

بخدمتِ اللہ کہ در دانش چنانم
 کہ چہ از شر جدا کردن توام نم
 یک گفت۔ میان دوستان ازیں نوع کہ ترا با من
 واقع شدہ۔ بسیار حادث مے گردد۔ و امکان ندارد۔ کہ راہ

مخاصمت بکلی از میان مردم بر افتد - و طریق نزاع و
 جدال منسود گردد - اما هر که بنور عقل آراسته است - و
 بزور خرد متفلسف - حسب المقدور در اطلاق نازده غضب
 می کوشد - و چند آنکه می تواند - آب حلم بر آتش خشم
 میریزد - و می داند که در نوشیدن شربت عفو اگر چه
 بغایت تلخ نماید - حلاوت مسرت مستدرج است - و عمل
 نمودن بر مشقت برود باری هر چند مزاج زهر دارد -
 تمزیاق بهجت را مستفین است + مثنوی

غصه معده زانکه شقاوت دروست
 خشم فرو خور که حلاوت دروست
 شغشوع براق در آزدن است
 قاعدو بحر فرو خوردن است
 سینو دریا نشود پیر غبار
 گر چه که باران سکندهش سگسار

تکره گفت - این مثل مشهور است - هر که آسان گیرد -
 دشوار افتد - این کار دشوار را آسان نگوای گرفت - و
 درین امر صعب تاوان نشاید و زریه + و من عمر در نظارو
 مژو بازو چو رخ شصده انگیز تلف ساخته ام - و نفائس
 اوقات به تفریح بوالعجبیای دهر حقه باز در باخته +
 هر آینه از ذخائر تجر استظهار وافر حاصل شده باشد -
 و به مکاسب کیاست و سرمایه فهم و فراست سودی
 تمام بدست آید - و بحقیقت شناخته ام - که شرر اختیار
 و شراره اقتدار بنای عند و پیمان را می سوزد - و

سوزنِ سخوتِ کائنگاری به رشتہ سلوت و جباری دیدہ
 ابروم و وفا را می دوزد - و آسجا کہ خیر ہیبتِ شہزادی
 دم انتقام بر زمین زند - تملق و روباہ بازی فائدہ
 نخواہد داد - ہماں پہ کہ خود را خوابِ خود گوش نہ ہم - و
 از جہے پندگی ہراساں شدہ چوں آہو راو بیاباں نگیرم -
 کہ خصم ضعیف را بیج وجہ ہا دشمن قوی مجالِ منازعت
 نیست * چنانچہ آل پادشاہ برائے دشمن خود دریں باب
 شے ایراد کردہ است * ملک پرسید - کہ چگونہ بودہ
 است آل ؟

حکایت - گفت - آوردہ اند - کہ در دیارِ ترکستان
 پادشاہی بود - کہ ہماں ہمت بے ہمتای او سایہ صلاح
 و جناح فوز و نجات بر مفارقِ عالمیاں مبسوط ساختہ - و
 عتقائے رواجے با اعتدالیش سر رقت از آسپاہ طاموس
 ریاض سپہر گذرانیدہ - عدل کابلش مہماتِ مملکداری را
 انتظام تمام از زانی دانستہ - و ہرل شادش مصالحِ شہزادی
 را از روی اہتمام بہ اہتمام رسانیدہ * مثنوی

خسرو تاج بخش تخت نشان

بر سر تاج و تخت گنج نشان

در جہانگیری و جہانیاںی

جہم وقت و سکندری تانی

یکے از ازکان دولت را خدشہ در ضمیر پدید آمدہ روعے
 از سدہ سپہر اہتباہ شاہ پناقت - ویکے از دشمنان
 ملک را فریب دادہ در مقامِ محاربہ و مخاصمہ آوردہ و چوں

شاه دانست - کہ دشمن روئے اطاعت از قبلہٴ اِقتیاد بر تافتہ -
 و وسوسہٴ عصبان و دغدغہٴ طغیان در بنیادِ اِعتقادش راہ
 یافتہ - با سرے پُر جوش از سودایِ خام خیالِ سرداری
 و سردری مے پرزد - و با دلِ پُر بکینہ از کدورتہایِ دیرینہ
 متناہے کائنگاری و برتری مے برد - نامہٴ مُشجَل بر نصلحِ
 مُشفقانہ - و صحیفہٴ منطوی بر مواعظِ ملوکانہ نزدیک وکے
 فرستادہ - و خصمِ مغرور از غایتِ سخوت و حرورِ بداں
 اِلتفاتے نکرد - و بہ کشتہٴ دعوتِ ہر کجا تصورِ گروہے
 سرگرداں بود - بجانبِ خودِ جذبِ مے فرمود + بہیت
 پرانندہٴ چند را گرد کرد - کہ ناورد جویند رُو نو نبرد
 اِنفصہٴ چوں پادشاہ دید - کہ نوشداروئے ملامتِ مزاج
 کوشینِ ایشان را کہ از منہجِ اِعتدالِ حقیقی بکلی مشخوف
 شدہ - اصلاحِ نئے تو اند کرد - بہرینگونہٴ پیغامے فرستاد - کہ
 من و تو ہمیشہ و سنگ مانیم - خواہ سنگ بر شیشہ زن -
 و خواہ شیشہ بر سنگ - کہ در ہر دو حال ہمیشہ خواہد شکست -
 و سنگ را آسیبے نخواہد رسید + از بیادِ راین مثلِ فائدہ
 آنت - کہ بر ضمیرِ منیرِ شاہ روشن گردد - کہ من نیز
 حکمِ شیشہ دارم - و با خشمِ سلطانی کہ چوں سنگ پایدار
 و خصمِ شکن است - بملاقاتِ کردن نیارم + فرود
 بہ مبتانِ آہنیں دل نشوی و لا مُقابل
 کہ تو آہنیں داری و ہمہٴ حریفینِ سنداں
 ہر چند کہ یک در مقامِ ملامت است - و میخواہد - کہ
 بہ سکتجبینِ اِعتذارے صفراے وحشت را تشکیں دہد - اما

در مذہبِ خرد قبولِ عذرِ ازبابِ حقد و حسد حرام است۔
 و طلبِ صلحِ اصحابِ عداوتِ را بہ ردّ و انکارِ جوابِ دادنِ
 امرے واجبِ الایترام ہے قطعہ

ز دوستانِ سخندانِ شہیدہ ام پندے
 کہ بر ملامتِ دشمنِ اعتقادِ مکن
 ہو اعتقادِ مضرتِ بخضمِ پیدا شد
 مشو فریفتہ و فسخِ اعتقادِ مکن

ملک گفت: ہجر و گمانے اقطارِ صحبت و بر انداختنِ دوستی
 روا نباشد۔ وہ بہ مظہر کہ از وہم زاید۔ رفیقِ را بہ شوز
 فراقِ محبتِ ساختنِ نشاید۔ معرفتِ قدیم و صحبتِ مستقیم
 را بانگِ شامیہ بر طرفِ زمانہ و سررشتہ عمدِ یاری و
 پیمانِ دوستداری را بجزوے خدشہ از دستِ دادنِ

طریقِ ازبابِ تحقیقِ نیست ہے قطعہ

وفاؤ عندہ تو ایس بود من ندانستم
 نوید منہ تو کیس بود من ندانستم
 ہمہ سخن ہو دل خویش سخت سے گوئی
 دل تو سخت چینیس بود من ندانستم

آخر صفتِ وفاداری در سئے کہ از ہمہ جانوران بہ قدر
 حقیر تر و بہ منزلتِ خسیس تر است۔ یاقت سے غنود۔
 تو چرا از موضعِ بے وفائی قدم باز پس نئے کشی۔
 و پیمانے کہ در صحبت و موادت ما بستمہ۔ بیایاں نئے بری سع
 وفا سے عند نکو باشد ار پیاموڑی

قبزہ گفت۔ من چگونہ بنیادِ وفای ہم ؟ از آن جانبِ ارکان

هواداری مُشهِدِمِ اَسْت - و اَنَارِ مُحْسِنِ عِنْدِ مُبْکَلِ مُنْعُومِ +
 و اِمْکَانَ نَدَارِد - کِه بِلِکِ مُوْجِبَاتِ وَحْشَتِ رَا فِرُو گُذَارِد -
 و از تَرْصِیدِ فِرُصَتِ مُکَافَاتِ اِغْرَاضِ نُمَایِد + و حَالاً بِچُون
 بِ زورِ و قُوَّتِ بَرِ مَنِ دَسْتِ نَمِ تُوَانِدِ نَمِ یَاقَتِ - مِیخَوَاهد - کِه مِرا
 بِمَکَرِ و جِبِلِهِ دَرِ قَبْضِیَّهِ اِنْتِقَامِ کُشَد + و بِبَایِدِ تَرِوِیْدِ اَزِ مِکِنِیَّهِ
 کِه دَرِ ضَمَائِرِ مُلُوکِ مُمْتَمِکِنِ گِرَدَد - چِه اِیْشَانِ بِه سِخُوْتِ سُلْطَنَتِ
 دَرِ بَابِ اِنْتِقَامِ مُتَعَصِّبِ بَاشَنَد - و چُونِ فِرُصَتِ یَابَنَد - بِه اِیْج
 تَاوِیْلِ مِجَالِ مُحْتِ گَوِی و مُعْذَرِ خِوَاهِی نَدِیْمَنَد + و مِثْلِ کِیْمَنَا دَرِ
 سِیْنِیْنَا چُونِ اَنگِشْتِ فِسْرَدِه بَاشَد - اِگِرِ چِه حَالِی اِثْرِ ظَا هِر
 نَگِرَدَانَد - چُنَه اَنکِه شِوَارِهُ غَضَبِی بُوَی رَسَد - اِفْرُوشْتِه گِرَدَد -
 و خُرُوجِ خُشْمِ بَالَا اَلْکِرْفَتِه جِهَانِی رَا بِسُوَزَد - و دُوو اِنْتِقَامِ اَزِ
 اَتَشِ کِیْمَنِه خِیْرَد - پَسِ دِمَاغَهَا رَا خُشْکِ سَاخْتِه بِشِارِ دِیْدِه بَا تَرِ
 گِرَدَانِیْدِه + و مُمکنِ نِیْسَت - کِه تَا ذَرَّه اَزِ اَنگِشْتِ کِیْمَنِه دَرِ کَالُونِ
 سِیْنِه بَاقِی مَانَد - اَزِ مَضَرَّتِ شَعْلَه خُشْمِ اِیْنِ تُوْمِ بُوْدِمِع
 چُونِ خُشْمِ دَنَدِ شَعْلَه تَرِ وَخُشْکِ بِسُوَزَد

بِلِکِ گُفْت - عَجِبِ حَالِیْسَت - کِه تُو دَرِیْنِ بَابِ بَرِ یِکِ طَرَفِ
 اِفْتَادَه - و جَانِبِ دِیْگِرِ رَا اَزِ دَسْتِ دَادَه + چِرَا نَشَایِد - کِه
 مُقَدَّمَاتِ وَحْشَتِ بِیَا رَمِنِ اَلْفَتِ مُبْدَلِ گِرَدَد + و بَعْدِ اَزِ
 کُرُورَتِ مُجَادَلَتِ صَفَایِ مَخَالِصَتِ پَدِیْدِ اَیْد + قَبْرَه لَفْت -
 اِگِرِ کَسْمِ تُوَانَد - کِه دَرِ مُرَاعَاَتِ جِوَانِبِ لُطْفِ تَمَامِ بَجَایِ آوَرَد -
 و دَرِ طَلَبِ یَضَا و فِرَاعِ دُوْمَنَانِ سَخِ پِیُوْنَرَد - و دَرِ رُصُولِ
 مَنَافِعِ بِدِیْشَانِ دَرِ قِیَمْتِ مَقَارِ و مَکَارِه اَزِ اِیْشَانِ مَعُوْنَتِه دِ مُطَاوِیْنِ
 وَاجِبِ دَارِد - مُمکنِ اَسْت کِه اَلِ وَحْشَتِ اَزِ مِیَانِه مُرْتَفِعِ گِرَدَد - و

ہم کینہ جوے را صفائی حاصل آید۔ وہم دل خالیٰ بنسیم
 امن مرقح شود۔ ومن از آن عاجز ترم۔ کہ ازین ابواب
 آنچه اصل حقد را زایل گرداند۔ و طریق اُلفت و موافقت
 را زاید سازد۔ تو آنم اندیشید۔ یا ہر خاطر تو آنم گذرانید۔ و
 اگر باز بخدمت مراجعت کنم۔ پیوستہ در پراس و مخالفت
 خواہم بود۔ و ہر ساعت بتازگی مرگے مشاہدہ خواہم کرد۔
 پس ازین مراجعت مجانبت و زریدن و معاودت را بہ
 سباعت تبدیل نہ کردن اولے فرود

از درختِ بخت چوں نشکفت گلہائے وصال
 در پہا بان جدائی خار ہم در پا خویش است
 یک گفت۔ پچکس بر نفع و ضرر در حق کسے بے ارادت
 یاری عجز ایشما قادر نباشد۔ و از اندک و بسیار د خورد و
 بر بزرگ آنچه در وجود آید۔ جز بفقیر ازلی و سابقہ محکم
 لم یزلی نمی تواند بود۔ و چنانکہ دست مخلوق از ایجاد و
 احیا قاصر است۔ افا و امانت نیز از جہت وے مستعذر
 باشد۔ و عمل پسر من و جزایے تو بقضایے ربانی و مشیت
 یزدانی نفاذ یافتہ است۔ و ایشان در میانہ اجراءے آن حکم
 را سببے بیش نبودند۔ ما را بمقادیر آسمانی مواخذت منہے۔
 و بمقداراتِ الہی سوزنیش کن۔ و بقضایے خدا راضی شوہد رباعی
 بجز رضا بہ قضایے خدا نمی شاید
 بعیر صہر بہ وقت بلا نمی شاید
 از آنچه رفت قلم سرکش دگر نہ پیا
 بروں رو از خط او گر ترا نمی شاید

قبّرہ گفت - عجز آفریدگان از دفع قضایہ آفریدگار
ظاہر و مقرر است - و بر صفحہ تصورات اہل تصدیق
ایں قضیہ موضع و مصور - کہ انواع خیر و شر و احسان
نفع و ضرر بر حسب ارادت و مقتضایہ مشیت خداوند
جل ذکرہ نافذ می گردد - و بہ جہد و کوشش خلق
دفع و منع آن یا تقدیم و تاخیر در آن صورت نمیدد

فرد

کسے ز چوں و چرا دم نمی نوازند زد
کہ نقشبند حوادث و رایے چوں و چہرنت
و با آنکہ مجہور علما بریں معنی اتفاق نموده اند -
بیچ کس محفنتہ است - کہ جانب حزم و احتیاط را تحمل
باید گذاشت - و محافظت نفس از مکارہ و آفات در
توقیف باید داشت - ہنگہ محفنتہ اند - اسباب ہر چیز رعایت
باید نمود - و ایشام امور بہ مستبب الاسباب تفویض باید
فرمود

مثنوی

رستہ بہنہاد ز اشباب و طروق
طالبان را زیرہ این نیلی
آے گرفتار سبب بیروں پسر
یک عزل آن مستبب ظن ہر
با سبہا از مستبب غافل
سویہ این رو پوشہا زان ماعلی
و مکتوبہ اعقیل و توکل مؤیدہ این قول است - ع
با توکل زانویہ ہشتر بہ بند

ملک گفت۔ ملخص این مقالات همان است۔ کہ من خواہان
ملاقات تو ام۔ و آرزو مندے صحبت تو در ضمیر خویش
فراوان مے یابم۔ و با این ہمہ اشتیاق کہ از جانب من
واقع است۔ از طرف تو جز مقدمات ملال فہم نے رود +

فرد

تو ملوئی ز ما و ما مشتاق

دل بزل مے رود چہ حال است این

تبرہ گفت۔ کہ اشتیاق تو در آن است۔ کہ دل خود را
بگشتن من شفا دہی۔ و حال آنکہ نفس من حالاً رغبت
نوشیدن شربت اجل و میل پوشیدن لباس فنا ندارد۔
و تا عنان مراد بدست است۔ از قبول آل ابامے ملید۔
و اختراز از آل عین صواب مے بیند + ع

سر بارِ دگر ز نین نہ روید نہ نئے است

و من امروز از دل خویش بر عقیدہ ملک استدلال توئم
کرد۔ چہ اگر قدرت و استنطاعت یابم۔ جز ہلاک نمرۃ العین
پادشاہِ راضی نے شوئم۔ و مے دانم۔ کہ شاہ نیز ہوا سسطیہ
ملال فرزند جز ہلاکت من نخواہد طلبد + و بر مکتون
ضمیر مصیبت زدگان کسے وقوت یابد۔ کہ بر آتش آل
غم سوختہ باشد۔ و ہم از آل بلیت شربت تمنی تہرغ کردہ۔
مدعیان آسودہ ازیں حال غافل اند۔ و ناز ہر روزدگان

راحت دیدہ از پیرایہ درد عاقل + فرد

آے ترا خارے بپا شکفتہ کے دانی کہ طبیعت

حال شیرانے کہ ضمیر بلا بر سر خو رند

و به چشم خرد می بینیم - که هرگاه ملک را از بنیائے پسر
یاد آید - و من از نور دیده خود بر اندیشم - تفاوتی در
باطنها ظاهر خواهد شد - و تفرقه در مزاجها روع خواهد
نمود - و توأم دانست - که از آن چه زاید ؟ و در آن زمان
چه حالها روع نماید ؟ و بدین دلیل مفارقت مناسب تر
است از موصلت - و دوری لائق تر از قُرب صوری است
صُحبت چو چُنین است جدائی خوشتر

ملک گفت - چه خیر تواند بود در آن کس که از جودهای
دوستان اعراض ننماید ؟ و از سر حقه و آزار
بر نتواند خواست ؟ و مرد فزانه و خردمند یگان بر آن
قدرت دارد - که از مکافات مهربان چنان گذرد - که
مَدَّتُ الْعَمْرُ بَدَاں رَجُوعَ نَمَائِد - و به هیچ وقت بر صفحہ
دل او از اندک و بسیار آن نشان یافت نشود - و استغفار
گناهکاران و اعتذار بد کرداران را به اجتناب تمام تلفی
نماید + بدترین بدای آنست - که عذر نه پذیرد - و کینه
عذر خواه در دل گیرد + و من بارے مهربان خویش را
در آنچه گفتم - صافی می یابم - و از سورت خشم و جدت
غضب و خیال انتقام در خاطر اثری نمی بینم - و همیشه
جانب عفو را بر عقوبت ترجیح کرده ام - و دانسته ام -
که هر چند گناه بزرگ باشد - صفت عفو از آن بزرگتر
خواهد بود + فرد

گر عظیم است از فرودستان گناه
از بزرگها عفو کردن اعظم است

قُبْرَه گُفْت - رَیْسِ هَمِه هَسْت - اَمَا مَن مَرِدِ کُنْهَکَا رَم - و مَجْرِم
 هَمِیْشَه تَرَسَاں بُوَد + و مَثِلِ مَن مَثِلِ کَسے اَسْت - کِه دَر
 کَفِ پَاے اَو جِرَاحَتِه بَاشَد - اَکْر اَو بِه قُوْتِ طَیْحِ بَیْبَاکِی کُنَد -
 و شَبِ نَیْرَه دَر سَنگِسْتَاں رَفْتَن جَا رُو شَمُود - اَمَا چَا رَه نِیْسْت
 اَز اَنکِه اَن رِیْش تَا زَه گَر دَد - و پَاے اَو اَز کَا رَ بَا زَ مَانَد -
 بِه مَثَابِرَه کِه بِر خَاکِ نَزَم رَفْتَن نِیْز مَنعَدِر بَاشَد - و نَزْدِیکِی
 مَن بِه خُدْمَتِ بَلکِ هَمِیْن مِزَاجِ دَارَد - و بِه وَجِہِ شَرَعِ و
 قَاوُنِ بَلتِ اِجْتِنَابِ مَن اَز اَن فَرَضِ عَیْنِ اَسْت + و کَلِمَا
 اَنفَه اَند - سِه تَن اَز رُوشِ حِکْمَتِ دُور اَند و اَز مَثَابِرِجِ
 دَانِشِ بَر طَرَفِ - اَوَّلِ کَسے کِه بِر قُوْتِ ذَاتِ خُودِ اِعْتِمَادِ
 کُنَد - و هَر اَیْمِنِه چُنِیْنِ کَسِ خُودِ رَا دَر مَهَاکِ اُفکُنَد - و
 نَهْوَرِ اَو سَبَبِ هَلَاکِ اَد گَر دَد + دُومِ اَنکِه اَن اَمَا زَه طَحَامِ
 و شَرَابِ نَشِنَا سَد - و چُنْدَاں تَنَاوُلِ نَمَا یَد - کِه مَعْدَه اَز
 هَضْمِ اَن عَاجِزِ اَیْد - و اِیْنِ کَسِ بَه شَبَه دُشْمَنِ جَانِ خُودِ
 بَاشَد + دُومِ شَخْصِی کِه بِه کُفْتَا رِ خَضْمِ دَر عُرُودِ اُفکُنَد - و
 بِه قَوْلِ کَسے کِه اَز اِیْنِ نَتَوَانَد بُوَد - رَفِیْقَتِه شُود - بِیْنِکِ
 اِشْجَامِ کَا رِ اَو بِه خُسَارَتِ و نَدَامَتِ اِشْجَامِ + بِسَبَبِ
 مَثُو اِیْنِ اَز حَبِیْلَه دُشْمَنَاں
 بِیْبَدِیْشِ و بِر تَابِ اَز اَن سُوْعِنَاں
 بَلکِ گُفْت - اَمَا قُبْرَه ! هَر چُنْدِ اَز دَرِ مَلَا طَفَتِ دَر رَیْ
 اَیْمِنِ - و رَا و صَوَابِ و نَصِیْحَتَاکِی دُوسْتَانَه بِه تُو مَی نَمَا یْم - تُو
 هَمِچُنَاں بِر خِرَافَتِ خُودِ مَانَدَم - و دَا مَن قَبُولِ اَز رَا شْتِمَاعِ
 مَوَاعِظِ اَقْشَانَدَم - و نَصِیْحَتِ دَر بَارِه کَسے کِه قَبُولِ نَخَا هَد کَرَد -

بے فائدہ است۔ چنانکہ نصیحت کہہ دین آں زاہد گروگ را۔
 قبرہ پڑسید۔ کہ چگونہ بودہ است آں ؟

حکایت۔ گفت۔ آوردہ اند۔ کہ مردے زاہد نیک سیرت
 کہ اوقات شریفش بعد از ادایے وظایف و آورداد مجز
 بہ نوعظمت عباد مقررہوت نمودے۔ در صحرائے مے گذشت۔
 گروگے دید دہن جڑص و شرہ گشادہ۔ و دیدہ آرز بہ راہ
 طلب رہادہ۔ ہنگی بہمت بر آں وقف کردہ۔ کہ لے گناہے
 را بیازارد۔ و جانورے را بیجاں کردہ بہمت خوشنودے
 نفس نافرماں ازو بہرہ بردارد + فرود

ستیزہ کارے بیداد گر نگر کہ بہ جہل
 رساند از پیے یک سود صد بڑیاں بہ کسے

زاہد کہ اورا بدال حال دید۔ و از صفحہ پیشانے او
 نقش جور و ستم مطالعہ فرمود۔ از آنجا کہ شفقت ذاتی
 و مرحمت جیلے او بود۔ پند دادن آغاز نہاد۔ و گفت۔
 زہار پیرامن گوشپند مردماں نگردی۔ و قصد مظلومان
 و بیچارگان نکنی۔ کہ عاقبت بیدادی موڈی بہ عقوبت
 الہی باشد۔ و خاتمت سنگری بہ نکال و عذاب آں جمانی
 کشد + مثنوی

ہز کہ آیین ظلم پیش نہاد
 بند بر دست و پانے خویش نہاد
 چند روزے اگر سر افرازد
 دہرش آخر ز پا در اندازد

ازیں مقولہ سخنان مے گفت۔ و بر ترک ستم بر گوسفندان

مردم مبالغہ از حد می بردند و گزرگ گفت - در مواظبت
 اختصار فرماید - کہ در پس این بیشه رومے چرد - و توهم
 کہ فرصت گوسفند بردن فوت شود - و آنگاه حسرت فائده
 نبردند و غرض از ایما و این مثل آن است - کہ
 چند آنچہ ترا پند می دهم - تو ہماں بر سر کار خودی -
 و ہماں سخن ملتفت نمی شوی + بہت
 مکن کہ اہل مروت سخن شنو باشند
 ہزار سال یک کلنگہ در گرو باشند

قبیہ گفت - من نصیحت گوش کردہ ام - و از مواظبت خرد
 پند گرفتم - عاقل آن را می شناسم - کہ پیوستہ در حد
 گشادہ دارد - و آیینہ تجربہ در پیش بنیادہ + من را اینجا
 کہ آمدہ ام - از غایت خوف و فزع است - عاقلانہ بر
 سر راہ گریز ایستادہ ام - و سفرے کہ کس را بر من
 دست نہاند - پیش چشم کردہ + و بیش ازین بر من
 توقف کردن حرام است - و درین حیرت و تردد گزرا نیند
 موجب ملامت - چہ سے دائم - کہ خون مرا نیک حلال دارد -
 و آنچه در تضرع مروت مخطور است - صباح پندارد - پس
 اقامت من مکروه است - و بہ زودی رحلت نمودن واجب +
 سع رفتم کہ ازین زیادہ بودن خویش نیست
 یک گفت - ترا این جا اسباب معیشت آمادہ است - و
 در ہای راحت و فراغت بر رومے دل گشادہ - شقت سفر
 اختیار نمودن - بر اے انتظام معاش متردد بودن ہیج وجہ
 ندارد + قبیرہ جواب داد - کہ ہر کہ بیج خلعت را پسناعت

راہ و سومایرِ عمر سازد۔ بہر جا کہ رود۔ اغراض حاصل
 است۔ وہ ہر جا کہ توجہ نماید۔ فواید و فقا و مصاحبان
 بدو واصل۔ اول از بہ کز داری بر طرف بودن۔ دوم
 نیکو کاری را شعارِ خود ساختن۔ سوم از مواقعِ نعمت بہنو
 تھی کردن۔ چہارم مکاریمِ اشدق را ملازم گرفتن۔ پنجم
 آدابِ معاشرت را در ہمہ اوقات نگاہداشتن۔ و کسے کہ جامع
 این خصال باشد۔ اورا بیچ جا غریب نگذارند۔ و وحشت
 غرہ تبش بہ راحت موانست مبدل سازند۔

دانا بیچ شہر و ولایت غریب نیست

و عاقل چون در شہر مولد و منشاے خود و میان اقربا
 و عشائرِ این نتواند بود۔ بہ ضرورت فراق دوستان و متعلقان
 اختیار باید کرد۔ چہ این ہمہ را عوض نمکن است۔ و
 ذات اورا عوض صورت نہ بندد۔ قطعہ

اگر نثرًا بہ وطن نیست کارہا بمراد

ایسر خانہ عظمت مشو ز بیہوشی

سفر نماے کہ بے دوستی نخواستہ ماند

بہر مکان کہ روی و بہر زمین کہ روی

بلک گفت۔ رفتن تو تا کسے خواهد بود۔ و چہ مقدار زمان
 توقف خواہی نمود؟ خبرہ گفت۔ اسے بلک! رفتن مرا باز
 آمدن تو بقے مدار۔ و معاودت ازیں سفر خیال میند۔ و
 نیک مانع است این سوال و جواب ما بہ حکایت عرب و

ناتوا + بلک پڑسید۔ کہ چگونہ آوردہ است آن؟

حکایت۔ گفت۔ آوردہ اند۔ کہ عربے بیابان نشین

بہ شہر بغداد در آمد * دکانِ نائواں دید - کہ گردہا چوں
 قرصِ قمر از افقِ منبرِ طلوع کرده - و ساک با فروغ
 سماک قدم بر ذرورہ دکان بنادہ - حُسنِ شمسی بچہءِ حیرت
 بر رُخ آفتاب کشیدہ * و شورِ سنگ بپسختِ رگریبانِ نان
 مینک دریدہ * قطعہ

فرانز بشیر خباز قرصِ گرم پنداری
 کہ خورشیدِ جہانتابست طالع گشتہ از گردوں
 شورِ نائواں نایِ خلیلُ اللہ را ماند
 کزد ہر لحظہ آید تازہ نلے بچوکل پیروں
 حاصلِ الامر عرب بیچارہ کہ بگورے ناں رمن حیات یافتے -
 چوں رُوے ناں دید - جبیر صبر چاک زد - و پیشِ نائواں
 آمدہ گفت - اے خواجہ! چند بستانی - کہ مرا سیرِ ناں سازی؟
 نائواں با خود تا تلے کزد - کہ این کس بہ یک من ناں سیر
 شود - غایتش دو من و از سہ من تجاوز نہواند کرد *
 گفت - نیم دینار پردہ - و چند پنچہ بتوانی - ناں دسجور - سرب
 نیم دینار بداد - و بر لبِ دجلہ پنخشست * نائواں ناں
 سے آورد - و عرب بآب تر کردہ مے خورد - تا بہا از نیم
 دینار بگذشت - و بہ چہار دانگ رسید - و از ایں ہم تجاوز
 شدہ دینار تمام شد * نائواں را تحمّل نہاند و گفت - یا
 ایا العرب بدان خدائے کہ نرا نوتِ ناں خوردن بریں
 و جہ کرامت فرمود - با من بگوے - کہ تاکے ناں خواہی خورد؟
 عرب جواب داد - کہ اے خواجہ! بے صبری مکن - تا ایں آب
 مے رود - من نیز ناں مے خورم * و غرض ازیں مثل

آن است - که ملک معلوم فرماید - که تا آب حیات در
 مجاری بدن جاری است - از تناولِ ثمرهٔ زیم و هراس
 چارؤ نارم - و از مایهٔ وصال فایده برداشتن محال می
 پندارم + و روزگار میان ما مفارقتی انگنده که موصلت
 را در حوالی آن مجال نیست - و زمان رشتۀ مصاحبت ما
 به نوعی گسیخته گردانید - که اندیشۀ اتصال جز خیال محال
 نه + و پس ازین هرگاه که شوقی غالب خواهد شد - اخبار
 سعادت آثار ملک از نسیم سحر خواهم پُرسید + و جمال
 با کمال شاه در آیینۀ خیال خواهم دید + فرد

گر وصال یار نبود با خیالش هم خوشتم
 کلبۀ درویش را شمع به از ممتاب نیست

ملک قطراتِ حسرت از فوارهٔ دیده بگشود - و دانست - که
 آن مزرعِ نزدیک به دام نیاید - و داعیۀ انتقام از خلوشان
 عدم به صحرائی و مجرد سخرازد - بارے دیگر دانی مگر پایشیدن
 گرفت - و انواع عمد و بیثاق در میان آورده قبری گفت -
 آسے شاه جوان بخت او زینبند و تاج و تخت ! هر چند
 پناہی کرامت را تمهید دهی - و اصنافِ عاطفت در باب
 ایمنی و سلامتی از زانی داری - و آن را به عمودِ پسندیده
 و مواثیقِ شایسته مؤکد گردانی - ممکن نیست - که حلقهٔ خدمت
 در گوش کتف - و غاشیۀ ملازمت بر دوش افکنم + ع
 سخن ضائع مکن دیگر که با مادر نمی گیرد

ملک دانست - که بسوزنِ حیلت خارِ وحشت از پایهٔ دل
 قبری بیرون نتوان کرد - و نیز از شمت رفته بزور بازو

غذر بہ دشت نتوان آورد + بیک گفت - اے قبزہ! دانستم
 کہ از ہونستان وصال جز بُوے بمشام آرزوے نخواہ رسید -
 و چہرہ و صحبت جز در آیینہ امید نخواہ نمود + رباعی
 آن رفت کہ در جویے طرب آہے بود
 یا در سر زلف آرزو تا بے بود
 دزدان کہ زمان عیش و دوران وصال
 بگذشت چنانکہ گویا خوابے بود

اما طمع آن دارم - کہ بر سیل یادگار دو سہ کلمہ کہ
 از تکرار آن آثار سعادت بر اوراق روزگار مشاہدہ رود -
 پفرمانی - و بصیقہ نصائح دوستانہ زنگار غفلت از مرآت
 خاطر من کہ بہ شمار ملال تیرگی پذیرفته - بزدائی + فرد
 ز بہر ما سخن یادگار خویش بگوے
 کہ بہتر از سخن خوب یادگارے نیست

قبزہ گفت - اے بیک! کارہای جہانیاں بر وفق تقدیر
 ساختہ می شود - و در آن بزیادت و نقصان و تقدیم و
 تاخیر کسے را مجال تصرف ندادہ اند - ہیچکس نتواند شناخت
 کہ نشور سعادت بر نام او رقم زدہ اند - یا او را در
 جریدہ اہل شقاوت داخل کردہ - لیکن بر ہمگنان واجب
 است - کہ کارہای خود را بر مقتضای رایے صائب
 بردارند - و در مراعات جانب حزم و احتیاط غایت جہد
 بجہای آرند - اگر تدبیر موافق تقدیر آمد - خود بر سریر ثبات
 و مشد جاہ و جلال تمکن دارد - و اگر قضیہ منعکس گردد -
 ہم دوستان عذرے پذیرند - و ہم طاعنل مجال و بیعت

نمی یابند + قطعه

حکیم گفت که تقدیر سابق است و
 هیچ حال تو تدبیر خود فرو گذار
 که گر موافق حکم قضا است تدبیرت
 بکام دل شوی از کار خویش برخوردار
 وگر مخالف آن است داردت معذور
 کس که دارد از انوار عقل استظهار

و دیگر نباید دانست - که ضایع ترین مالها آن است - که
 ازان اختیاف نباشد - و غافل ترین ملوک آن که در حفظ
 ممالک و ضبط رعایا اهتمام نه نمایند - و بیعیم ترین دوستان
 آن که در حال شدت و نکبت جانب دوست را فرو
 گذارد - و نابکار ترین زنان آن که با شوهر نسازد - و
 بدترین فرزندان آن که از اطاعت پدر و مادر ابا نماید -
 و ویران ترین شهرها آن که درو ایمنی و ایزانی نباشد -
 و ناخوش ترین صحبتها آن که مصاحبان را دل باهم رشت
 نباشد - و چون شایعه در صحبت من و بیک پدید آمده -
 نزدیک آن اسب است - و مقالات مخاطت را به کلمات

موادعت بدل ساختن بصواب اقرب + رباعی
 رفتیم و دارع ما ز دل باید کرد
 و ز آب دو دیده خاک بگل باید کرد
 گر بد دیدتی همه نگو باید گفت
 در درد سرے بود ز گل باید کرد

ببین کلمه سخن با خرد رسانید - دان شمره ایوان پرداز نموده

بجانب صفا پریدہ ملک انگشتِ نحر بدندانِ تھوڑے کڑے پڑے
 ہنسی کے تاشفِ خور و با ملائے از قیاس و وہم انہوں
 و اندوہے از سرحدِ فہم بیرونِ رُوسے کوشاکِ بنادہ میگفت۔

قطعه

گجا گویم کہ با این دردِ جانسوز
 طیبم قصدِ جانِ ناتواں کرد
 زبانِ مہربانانِ چونِ تو اں گفت
 کہ یارِ ما چنین گفت و چنان کرد

این است داستانِ حذر از مکالمینِ غدرِ اربابِ عقد و
 اجتراز از تصدینِ نضر و نیازِ ایشان۔ و بر دوستی
 ذوقِ آمیزِ خصماں اعتمادِ نا نمودن۔ و بہ خداع و فریب
 کہ برائے طلبِ انتقامِ کند۔ مفرورِ ناشدن۔ و بر عاقل
 پوشیدہ خاند۔ کہ غرض از بیانِ این سخنانِ همان است۔ کہ
 خردمند در حوادثِ دہر و نوائبِ زماں ہر یک را مرشد
 راہِ نجاتِ داند۔ و پناہے کارِ بر مشتضائے عقل و تدبیر
 بند۔ و بہ بیچ و خجہ بر دشمنِ آزرده اعتماد نکند۔ و از
 آفتِ حیلہ و مخافتِ کمرِ او ایمن نہ نشیند۔ رباعی

خواہی کہ نباشی بہ غم و رنجِ قریں
 بشنو سخنِ پاک تر از دُرِ نہیں
 از دشمنِ آزرده تغافلِ منہائے
 وز صاحبِ کبر و کینہِ ایمنِ منیش

انتخاب از ابوالفضل

دستور العمل حضرت شاهنشاهی به عمال
ملک محروسه و منتصدیان مہمات مرجوعہ

این دستور الادب نقل الی و دستور العمل کار آگاہی
از منبع عاطفت و معدن رافت شاهنشاهی صدور یافتہ -
کہ منتظمان کار آگاہ سلطنت و کار پردازان بازگاہ
خلافت از فوزندان اقبال مند و نوینان اخلص نیش
و امرای عالی قدر و سایر منتصداران و عاقلان و کوثوالان
بر این روش عمل نموده در انتظام امصار و قومیات و
سائر کثرات فرماں پذیر باشند. اول بطریق اجمال آنکہ
در جمیع کار ہا از عادات و عبادات رضای الہی راجویان
باشند - و نیاز مند در گاہ ایزدی بوندہ خود را دغیرہ را مشغور
نداشتہ شروع در آن کار کنند. دیگر آنکہ خلوت دوست نباشند
کہ آن طرز درویشان صحرا گزین است و پیوستہ با عام
نشستن و در کثرت بودن عادت کنند - کہ طریق اہل بازار
است و بالجملہ در ماند و بود توسط و میانہ روی بکار

برد - و سررشته اعتدال از دست نبره - یعنی نه کثرت کثرت
 گزیند و نه وحدت وحدت + و بزرگ کردهای ایزد و بیچون
 را عزیز دارد + به بیداری صبح و شام و نیم شب و روز
 عادت کند + و در هنگامی که کار خلق خدا نباشد - بر طالع
 کتب ارباب صفوت و صفا مثل کتب علم اخلاق که طب
 روحانی است و خلاصه جمیع علوم است - چون اخلاق ناصری
 و منجیات و مهلکات احیاء و کیمیای سعادت و مشنوسه
 مولویه روم مشغول کند - تا از غایت مراتب دین داری
 آگاه شده در تسویلات ارباب تزویر و خداع از جا
 نرود - که بهترین عبادت الهی در نشاء تعلق سر اشخام
 مدام خلایق است - که دوستی و دشمنی و خویشی و بیگانگی
 را منظور نداشته به کشاده پیشانی به تقدیم رساند + و
 به فقیران و مشکینان به تخصیص گوشه نشینان و مجردان
 که در خروج و دخول بسته زبان به خوازش نمی کشاید -
 بقدر طاقت خیر کند - و به صحبت گوشه نشینان خدا جوی
 رسیده ایتماس همت نماید + و تقصیر و زلات و جهار عم
 مردم را به میزان عدالت سنجیده پایع هر یک را بجای
 خود دارد + و به این میزان دانش اساس پاداش هر یک
 نماید - و ببارل دقیقه شناس در یابد - که درین گروه کدام
 تقصیر پوشیدنی و گذاشتنی است و کدام گناه پندرسیدنی
 و بزبان آوردنی و سزا دادنی است - که بسا تقصیر اندک
 سزاوار جزای بسیار است - و بسا تقصیر بسیار اعراض کردنی
 است + و مستمر دان را به نصیحت و ملائمت و بددشتی

و نرمی بر تفاوت مراتب رهنمونی کند - و چون کار از نصیحت
گذرد - به بستن و زدن و بُریدن عضو و گشتن بر تبارین
مارج عمل نماید - و در گشتن دیری نکند - و تا قبل فراوان
بجای آورد - مضرعه

که نشواں سر گشته پیوند کرد
و تا نواند - آن قابل گشتن را بدرگاه فرستد و حقیقت آن
را معروض دارد - و اگر در نگاهداشت آن مستمرسد یا
فرستادن موجب فسادے باشد - در آن صورت او را از هم
گزراند - و از پوست کندن و در تن قبیل انداختن و امثال
آن که سلاطین یبار کنند - اختراز نماید + و سزای هر یک
از طبقات مردم را خور حالت او باشد - که عالی قظرت را
بگاو ببندد برابر گشتن است - و پشت بهت رالت شود مندی
و هر کس را که بر عقل و دیانت او اعتماد داشته باشد -
و خصمت دهد - که آنچه ناشایسته بزعم خود بیند - در خلوت
بگوید - و اگر احمیان گوینده غلط کرده باشد - او را سوزنش
نه نماید - که سوزنش ستر راه گفتن است + و کسی را که
ایزد بیچوں آن توفیق داده باشد - که حق بگوید -
عزیز دارد - که مردم در گفتن حق بغایت عاجز اند -
جمعی که به ذات و شریک اند - میل حق گفتن ندارند - و
مے خیاهند - که همان طور در بلا باشند - و آنکه نیک ذات
است - ملاحظه مند مے باشد که مبادا در گفتن من صاحب
مشق برنجد - و من در بلیت اقم + و نیک اندیشه که
زیان خود را بر مے نفع دیگران گویند - حکم ربوبیت مخر

دارد + و نحو شام دوست نباشد - که بسا کار از نحو شام
گویان ناساخته می ماند - و یکبارگی با اربابان بد نباشد - که
ملازم را نحو شام گفتن هم ضرور است و در پُرسیدن داد
خواه به نفس خود به قدر وضع را اہتمام نماید + اہمیات

به دیوان میگرداز فریاد او

که شاید ز دیوان بود داد او

به خود پُرس فریادِ مظلوم را

بِزور ساز از انگبین موم را

و اساساً داد طلبان را بترتیب آمد نوشته می پُرسیده باشد -

تا پیش آمده محنت را انتظار نکشد - و پیش نشان خدمت را

باراکی تقدیم و تاخیر نماید + و هر که چیزی از کسی نقل

کند - در سزای آن فتاب زدگی نه نماید - و تخصص بکند -

که سخن ساز مُمقزی بسیار است و دانشگویی نیک اندیش

کتاب + و در هنگام غضب سر رشته عقل از دست

نبرد - و به آہستگی و بزد باری کار کند + و چندی از

آشنایان و ملازمان خود را که بفروشنی زخرد و انحصار

مُمکن باشد - مُمکنار گرداند - که در زمان بوجوم نعم و

عصه که محققاً دست از سخن باز می دارند - از

کلید اہلیت صحت نوزدند + و سوگند خور نباشد - که سوگند

خوردن خود را به دروغ گوئی مُمکن داشتن است - و

معی طب را به بدگمانی نسبت دادن + و به دشنام دادن

عادت نکنند - که شیوہ اہتلاف است + و در امر و زنی

زراعت و استمالتِ رهایا و تقاوی دادن را اہتمام نماید -

کہ سال بسال اٹھارہ و قویات و قضبات افزوں
 مے شدہ باشد + و چنان آساں گیرد - کہ زہیں
 قابلِ زراعت ہمہ آباداں شود - پس از آن در
 افزائشِ جلیں کارل کوشش کند + و دستور العمل
 عاقل را کہ جدا بگاہ داشته - پیش نہادِ خاطر حق گزین
 خود سازد + و پانچمہ مجموع رعایایے ریزہ فرداً فرداً وارسد +
 و از قرار بہ بیچ ماسم و رسم بر نکرده + و سعی نماید - کہ
 سپاہی و غیر آن در خانہ مردم بے رضایے ایشان فرود
 نیایند + و در کارها بر عقل خود اعتماد نکنند + و مشورت
 بادانا ترے از خود نماید - و اگر نیابد - ہم مشورت را
 از دست نوید - کہ بسیار باشد - کہ از نادانے راہ حق
 بابت - چنانچہ گفتہ اند + **قطعه**

گاہ باشد ز پیر دانش مند
 بر نیاید دُرُشت تدبیرے
 گاہ باشد کہ کودکے ناداں
 بغلط بر بدت زند تیرے

و نیز با بسیار کس مشورت نہ نماید - کہ عقل دُرُشت
 و معاملہ داں دادِ خداے است - نہ بخواندن دست رد ہد -
 و نہ بر روزگار گذراندن بیستہ شود - مبادا جمعے ناداں در امے
 مخالفت نمایند - و نیز در آن کار خدوک شود - و از
 عقل خود و دُرُشت کاراں کہ ہمیشہ کمتر باشند - باز دارند +
 و ہر کارے کہ از ملازماں ادا شود - خود منکفل آن نشود -
 کہ آنچه از دیگران فوت شود - تو تدارکِ آن توانی کرد -

و آنچه از تو فوت شود - تلاقی آن مشکلی باشد + و عذر
 نبوشی و اغماض نظر از تفصیلات خودی او باشد - که آدمی
 بے گناه و بے تفصیر نیست - گاه از تنبیه دیرتر
 می شود - و گاه بغیر آوارگی اختیار می کند - آدمی
 باشد - که به یک گناه تنبیه او باید کرد - و آدمی باشد -
 که هزار گناه از او باید گذرانید - غرض که کار سیاست
 نازک ترین مهلت سلطنت است - به آهستگی و فهمیدگی
 به تقدیم رساند + و راهها را مردم خدا ترس و دلاور
 سپارد و نیک و بد آنها را از آنها پرسد + و همواره
 خبر گیرا باشد - که پاؤشاهی و سرداری عبارت از پاشیانی
 است + و به کیش و دین خلق خدا متعرض نشود -
 که خردمند در کار دنیا که فنا پذیر است - زبان
 خود نگزیند - در معامله دین که پاینده است - چگونه
 دانسته زبان مثنوی اختیار نماید کرد + اگر حق با اوست -
 خود با حق سر مخالفت و تعرض داری - و اگر حق با
 اوست - و او نا دانسته زحمت آن گزیده است - خود
 بیچاره بیچار نادانی است - محل ترحم و اعانت است -
 نه جای تعرض و انکار + و نیکوکاران و خیر اندیشان
 هر گروه را دوستدار باشد + و خواب و خویش از اندازه
 نگذارد - و از مقدار ضرورت تجاوز نکند - تا از پایه
 حیوانات فرا ترک شده به مرتبه انسانیّت اختصاص یابد +
 و تا تواند کار روز بشب نیندازد + و با مردم شدید العداوت
 نباید بود - و سینه را زندان رکنه نباید ساخت - اگر از

بشریتِ گرانی بهم رسد - ژود بر طرف سازد - کہ در
 نفسِ الامر فاعلِ حقیقی ایزد بیچون است - این خردشہائے
 را برائے نظامِ ظاہر تجویز فرمودہ اند - و خندہ و ہنزل
 کمتر کند + و پیوستہ از جاسوسان خبردار باشد + و بسخن
 یک جاسوس اعتماد نکند - کہ راستی و بے طبعی بس کتاب
 است - پس در ہر امرے چند جاسوس و خبردار تعیین
 کند - کہ از یکدیگر خبردار نباشد - و تقریبات ہر کدام جدا جدا
 نویساند - و از آن بچے بمقصود برد + و جاسوسان شہرت گزین
 را معزول ساختہ از نظر اندازد - و بد ذاتان و شریران
 را بخود راہ نید - اگرچہ این جماعت برائے بدکاران دیگر
 خوب اند - اما سررشتہ حساب از دست نید - و آن گروہ
 را در دل خود ہمیشہ مستم دارد - کہ مبادا در لباس دوستی
 قصد نیکان کنند + و از نزدیکان و خد متنگاران خبردار
 باشد - کہ بوسیلہ نزدیکی رستم نکنند - و از چرب زبانان
 بددست کہ در لباس دوستی کار دشمنی مے کنند - خبردار
 باشد - کہ فساد ہا ازین رہگذر پدید مے آید - بزرگان را بواسطہ
 فزونی مشغلہ فرصت کم - و این گروہ بدکار فراوان +
 و از اطراف و جوانب خود خبر گیران باشد + دراز نفسی
 را کوتاہ ساختہ لائقِ عوض را معروض دارد + در ترویج
 دانش و کسب کمال را ہتمام نماید - کہ ہر جانب را استعداد
 از طبقات مردم ضائع نشوند + و در تربیت خاندانہائے
 قدیم ہمت نگارد + و از سامان سپاہی و براق غافل
 نباشد + و خرج را کمتر از دخل کند - کہ سرانجام معاملہ

در گزود آست - که گفته اند - هر که خروج او زیاده از دهل
 باشد - احمق است - و هر که خروج را با دهل برابر سازد -
 چنانچه عاقل نیست - احمق هم نیست * و طرح اقامت
 نیکدازد - و همواره مستعد ملازمت و منتظر طلب باشد *
 و در وعده تخلف نوزرد - و در وقت قول باشد - مخصوصاً
 با مُتصدیان اشغال سلطنت * و همواره در مشق تیر اندازی
 و بنهوق اندازی باشد * و سپاهیان را ورزش فرماید *
 و بشکار مشغول نباشد - و به جهت ورزش سپاه گری و
 نشاط خاطر که ناگزیر نشای تعلق است - گاه گاه
 باں پروازد * و یکباره غله را به چس از رعایا گرفته
 به زینت گرانی انبار نسازد * و تقاره را وقت طلوع نیر
 نور بخش عالم و نیم شب که در معنی آغاز طلوع از آنجا
 است - می نواخته باشند - و در وقت تحویل نیر اعظم
 از بروج به بروج بنویسند و توپچیان و توپچیان توپ را سردهند -
 تا جمهور انام آگاهی یافته شکرانه بجا آرند * و یک کس
 به درگاه گزارد - که عارض او را به نظر اشرف می آورده
 باشد * و اگر کوئال نباشد - فصول قانون او را نیک
 نگاه داشته در ترویج آن کوشد - و روستایان مایس اندیشه
 به خود راه ندهد - که کار کوئالی را چوں پردازم - بلکه
 عبادت عظمی دانسته اهتمام نماید بدین تفصیل - شخصتین
 باید که کوئال هر شهر و قصبه و ده به اتفاق اهل قلم
 خانها و عمارت آن را بنویسد * و ساکنان هر محد را
 خانه به خانه در قید کتابت در آورد - که چه قسم مردم اند

و خانہ بہ خانہ ضامن گرفتہ با یکدیگر اتصال بخشند + و
 محلات قرار دادہ در ہر محلہ بمیر محلہ مقرر سازد - کہ
 نیک و بد آں بصوابدید او شود + و جاسوس محلہ قرار
 دہد - کہ وقایع شہا ریزی و آمد و رفت محلہ را مے نویسانیدہ
 باشد + و مقرر سازد - کہ ہر گاہ دزدے آید یا آتشے اُفتد
 یا دیگر امرے ناخوش سرزند - ہمسیای آں در ساعت
 معاونت او نماید - ہنجین صاحب محلہ و خبرداراں باعات
 نمایند - و اگر بے ضرورت حاضر نشوند - گنہگار باشند +
 و بے خبر ہمسایہ و میر محلہ و خبردار ہیکس مسافرت
 نگزیند + و کسے را در محلہ نگزارد کہ فرود آید + و مجمعے کہ
 ضامن نداشتہ باشند - آںہا را در سراے علیحدہ آباداں
 سازد + و میر محلہ و خبرداراں سراے نیز تعیین نماید +
 و پیوستہ احوال دُخل و خروج ہر کدام از دُور رہینی
 دریافتہ ملاحظہ نماید + چہ ہر کس کہ دُخل او کمتر است -
 و خروج او بیشتر - یقین کہ بے بلائی نیست - پیروی
 نماید - و نیک ذاتی و خیر اندیشی را از دست نہد -
 و ایں کاوش را پیرایہ انتظام داند - نہ سرمایہ اخذ و جرہ
 باید کہ دلالان ہر قسم را ضامن گرفتہ در بازار ہا تعیین
 کند - کہ ہر چہ خرید و فروخت شود - اِعلام مے نمودہ
 باشد - و مقرر سازد - کہ ہر کہ بے اِعلام خرید و فروخت
 نماید - مجزمانہ بدہد + و نام مشتری و بائع در روز نامچہ
 مے نوشتہ باشد + و ہر چیز کہ در بازار خرید و فروخت
 شود - بہ اِتفاق میر محلہ و خبردار محلہ واقع شود + دیگر

آنکه چند کس محله به محله و کوچ به کوچ و نواحی شهر
 بحسب محافظت چو کئی شب تعیین نماید + و سعی کند - که
 در محله و بازار و کوچ بیگانه نباشد + و تحقیق و پیروئی
 دزدان از گره بر و اوچکه و غیر آن بواقعی نماید - و
 اثری از آنها نگذارد + و هر چه از اسباب حکم شود - یا
 بتاراج رود - آن را با دزدانش پیدا سازد - و الا از
 عهد آن بر آید + و اموال غایب و متوفی تحقیق نماید -
 اگر وارث باشد - بانها گزارد - و اگر نه به اریس بسپارد -
 و شرح آن را بدرگاه نویسد - تا هر گاه که صاحب حق
 پیدا شود - به او وصول یابد - درین معامله زیر نخبه اندیشی
 و نیک ذاتی بکار برد - که مبادا چنانکه در بوم روم
 شایع است - به ظهور آید + و نهایت پیروی نماید - که
 اثری از شراب نباشد - و خورنده و فروشنده و کشنده
 آن را به اتفاق حکم آن چنان تنبیه نماید - که مردم
 عبرت گیرند - و اگر کسی از حکمت و هوش افزائی چو
 دوا بکار برد - تعرض احوال او نباید کرد + و در ازلای
 روزها اهتمام نماید - و نگذارد که مالداران بسیار خرید
 ذخیره نمایند - و مرور بفروشد + و در لوازم حش
 نوروزی و عیدها اهتمام نماید - عید بزرگ نوروز است -
 که ابتدای آن در وقت تحویل پیر نور بخش عالم در
 بروج حمل است - و آغاز ماه فروردین است - عید
 دیگر نوروزیم ماه مذکور که روز شرف است - و عید دیگر
 سوم ماه اردیبهشت است - عید دیگر ششم ماه خرداد -

عید سیزدهم ماه تیر است - عید دیگر ہفتم ماه مرداد
 است - عید دیگر چہارم ماه شہریور است - عید دیگر
 شانزدہم ماه مہر است - عید دیگر دہم ماه آبان است -
 عید دیگر نهم ماه آذر است - و در دے ماه سہ عید
 است - ہشتم و پانزدہم و بیست و سوم - عید دیگر
 دوم ماه بہمن است - عید دیگر پنجم ماه اسفندوار است -
 و عید ہائے متعارف را بدستور مے کرده باشد + و شب
 نوز و شب شرف بطریق شب برات چراغاں کند -
 و در اول شبے کہ صبح آں عید باشد - نقارہ نوازند -
 و روز ہائے عید بر سر ہر شہر نقارہ نوازند + و زن
 بے ضرورت بر اسپ سوار نشود + و گزرہائے آب دریا
 را برائے غسل مردان و آب برداشتن جدا سازد - و
 برائے زنان گزرگاہ دیگر مقرر گرداند +

بہ بیدار نختِ والا اقبال شاہزادہ دانیال
 عرضداشت خیر خواہ حقیقی ابو الفضل

ہموارہ بظاہر و باطن و صورت و معنی بدعا کے دوام
 دولت جاوید طراز قیام دارد - اُمید کہ ہمیشہ بصحت و
 نجت کام روائے جہانیاں باشد ! او گرامی اوقات در
 صید و لہا گزارند - و خواہشہائے مردم را بہ شاہستہ
 پانچواں چارہ گر شوند + مے شنود کہ مردم بزحاستہ

مے روئد - و آنانکہ ہشتتہ - آزرده اند - و عراض بدرگاہ
 والائے نویسند - و ائتماس طلب مے روئد - بشیار ازین
 معنی حیرت روئے داد + از برائے خدا خود متوجہ مہمات
 شوئد - و یک یک را در خلوت طلب دانستہ بزبان خود
 دلاسا نمایند + و اگر از کسی لغزش مے روئد - انماض نظر فرماید
 گروہا گروہ خلق خاصہ بزرگ منصبان و خدمت گزاران
 نزدیک را پائے بندہ احسان کردن و سرمایہ دل بہشت
 آوردن چند چیز است - انعام اگر مقتضای وقت کم
 باشد - پینہاں دادن - و اگر نہ بہ علانیہ - از خلعت و
 اسب و زر و جز آں - و اُلوش دادن - و نشان دادن در
 مجلس و سخن فرمودن و نزدیک ایستادہ کردن و
 منصب افزودن - و جاگیر دادن - و بہ اہتفات یاد کردن
 و بہ منازل مردم رفتن - و پیشکش ناگرفتن از تنگدستان +
 بزننے باشند - کہ جمیع اینہا بہ نسبت آں ظاہر باید فرمودہ
 و بعضے چندے را در خود مایں امور ہنگام فراخی نباید
 انداخت - و دولتمندان کار آگاہ بیک قاپ طعام چندین
 نیکواں را بدام کشیدہ اند + و دیگر بچندے از خاصاں
 کہ بہ راستی و درستنی امتیاز داشتہ باشند - باید فرمود - کہ
 احوال را بے ملاحظہ در خلوت بعرض رسانند + و ارقعات
 بابری در نظر دارند - و آں بر بہشت و روش پیش نہاد
 بہمت باشد - و ہموارہ زیبایش گری بدرگاہ ایزدی نماید -
 خاصہ سحر ہا + و از درویشان مرغ نشیں را شہداد نمودن -
 چنانچہ بہ عقل روز افزون و سخت بیدار از حکیتفات

گزرانیدہ آئند۔ از خوابِ اولِ روز ہم بگزرند + یقین من
 است۔ کہ اینها بر خاطرِ صافی مے گزرد۔ لیکن بمقتضای
 خیر اندیشی بے تابانہ آئینہ معقول میدانند۔ معروض میدارد۔
 سرہ کز دن کار ایشان است + دولت و صحت و بہجت
 روز افزوں باد!

بہ شائزادہ عالمیاں دانیال عرضداشتِ خیرخواہِ حقیقی ابوالفضل

بتوارہ خیریتِ صوری و معنوی و دولتِ ظاہری و
 باطنی آں نو بادۂ گلشنِ اقبال را از ایزدِ توانا مے خواہد۔
 و آں را شادابی دولتِ جاوید طرازِ شاہنشاهی مے داند۔
 اُمید کہ آوازۂ ہوشیارِ خرامی و کارشناسی و قدر دانی و
 مغدلتِ دوستی آں بختِ بیدارِ سعادت آموزِ روزگار
 عطرِ آمیز و نشاط افزا گزرد + ظاہر است۔ کہ گرامی
 اوقات را قسمت فرمودہ باشند۔ و ہر قسمے را بنا گزیر
 و بالست آں آباد ساختہ۔ بہ خود ہماں قدر پردازحتن
 شایستگی دارد۔ کہ پیکرِ استخوانیِ مننظم باشد۔ برنئے از
 خلاصۂ اوقات در پاسبانیِ خلایق گزرد۔ و در معنی آں
 نیز کارِ خویش ساختن است۔ لیکن ہر کس چنیں آشکارا
 را از خوابِ بیدگی نہ فہمیدہ + توقع دارد۔ کہ در شبِ روز بختے
 بشنودنِ دامنہا مے ہوش افزای پاستانیاں نامزد فرماید۔

کتابِ ہشیار و افسانہ بے شمار است۔ جہاں باید شنید کہ
 بکار آید۔ برائے عبرت پذیری و طرز دانی شاہنامہ و واقعات
 بابر و کلیدہ دمنہ را بشنوند۔ نہ شنوایے کہ کلاناں آن
 را سرمایہٴ خواب دانند۔ بل برائے آنگہ سررشتہ نیک و
 بد بدست آنتند۔ و رہنرانِ دُونی و بیرونی چہرہ دشتی نہمایند۔
 اخلاقِ ناصری و جلالی و نصفِ اخیرِ کیمیایے سعادت را
 مقصود انگاشتہ اندک اندک یاد گیرند۔ و مثنویے مولوی
 معنوی و حدیقہ و جامِ جم در مٹھل ہمایوں باشد + دولت
 و صحت و بہجت روزِ ایزدوں باد!

بہ شیخ مبارک

بہ موقفِ عرضِ مقدّسِ حضرتِ قبیلہ گاہی۔ ملاذی۔
 اُمید گاہی دامت برکاتہا اے رساند + الحمد للہ و الملتہ
 کہ مفاوضاتِ قدسیہٴ آن قبیلہٴ خدا آگاہاں در حینِ مصیبتِ
 صبر کش و فحیعتِ عقل برہم زن مرّۃ بعد اُخرے مرہم
 موعظتِ بل لوازیمِ طبابت بہ تقدیمِ رساندہ این سرگردان
 بادیعِ وجودِ را بہ بامن صبر بل رضا آوردند۔ اُمید کہ بنویس
 اشرف و اقدس بہ مژدہت گاہِ تقویض و تسلیمِ زبیرِ حرامش
 شود + اللہ تعالیٰ ذاتِ ذاتِ اکہالاتِ آن پیشوایے خدا شناساں
 را دریں نشایے صوری ہشیار دادا! و ماہِ بیمارانِ صورت
 و معنی را پذیرایے نصائحِ ازجندہ سائتہ صحتِ ظاہری و
 باطنی روزی گوداناد! و آنچه در ہر بابِ ایماے شود۔
 در انجارجِ آن سعادتِ خود سے داند +

بہ زین خاں

گرامی نامہ کہ نامزدِ میں خیر اندیش شدہ بود۔ از
 ورودِ آن مسرتِ اندوخت + و آنچه بپایستِ وقتِ استعلام
 رفتہ۔ نصیحتِ کردن را شرطِ اولِ مہذبِ صاحبزادہ خود است۔
 و تحقیقِ این شرط در دو چیزِ منحصر۔ یکے دانستن۔ دوم
 کھربستن۔ و بسا وقتِ نفسِ اتارہ از دانستنِ نیک و
 بد در راستیہ کردارِ نیک مے افتد۔ و مے داند کہ چنانچہ
 دانایِ دقائقِ امور است۔ توفیقِ عملہایِ شایستہ نیز یافتہ +
 در سوالنِ ایام کہ بہ نگارشِ ناہما کتر پروا نختہ۔ بواسطہ
 فوتِ این شرطِ بودہ۔ و اگر نہ مین نفورِ بہستی را کہ مستعجل
 رفتم۔ کجا در اندیشہ مے گزرد۔ کہ از دوستانِ حقیقی حق را
 باز دارم۔ کہ خاطرِ شاں آزرده نشود + و آنکہ از
 گفتنِ حق بر ہم خورد۔ شایانِ دوستی نیست۔ و درین
 مفاوضت کہ کلمہ چند نوشتم۔ نہ آنست کہ آن را بند و
 اندرز نام نہادہ باشم۔ حاشا ثم حاشا۔ این را از رفتن
 دانستگئے خود درمیان آوردن و متاعِ خود را سرہ کردن
 مے تانہ۔ از افزونہ اِخلاص و درستیہ نسبتِ آن کلماتِ
 فہمیدہ خود بہ آن مکتہ سنج خرد پرور نگاشته بود۔ الحمد للہ
 کہ بعبارِ آن خرد مشربِ پسندیدہ آمد + و آنکہ بہ قاسم خاں
 بزرگ منشانہ محبتِ داشتہ دلش بدست آوردہ اند۔
 عبارِ نیک نہادے خویشتن را خاطرِ نشانِ دوست و دشمن
 گزوانیدہ اند + شکرِ دیگر آنکہ گمانِ خوبیِ پایہ یقین

رسیده آفرین گر فہم خود است + ہمہ عالم ملامت و
 مطبوع را ہمہ بہا خریدار است - گزیدہ مزد آن است
 کہ ناملامت را خریداری کند - و اگر این میسر نشود -
 منتعیر نشدن و بہ کشادہ پیشانی در خوردن + ہر سخت
 بلندے کہ در سر انجام راہی نشاء بریں فرمودہ
 یسان الغیب عمل کند - بہت

آسایش دو رنگینی تفسیر راہی دو حرفت

با دوستان تملطف با دشمنان مدارا

ہرگز غم ناروائے مقصود پیرامون حال او نگردد - امید
 کہ این گزین روش بہ رہیں وجہ ہم آغوش آن دور ہیں
 باشد + در باب حقیقت اندوز صداقت بنش خواجہ شمس الدین
 خانی نوشتہ بودم و بازے نویسم - کہ چوں ایشان آنجا
 اند - احتیاج بودن او نمائندہ باشد - و در درگاہ ازین
 پچنبیں راستے و دروستے ناگزیر + اگرچہ صحبت امثال این
 مزدوم در ریاس تعلق بغایت مہتمم است - اما اولیایے
 دولت را نظر در کار صاحب و ولی نعمت مے باشد -
 ہر چند خواجہ راضی باشد - ما را بحق کار است - گو
 خواجہ راضی مباش + دہیم ماہ بہمن سنہ سی و بہت
 نگارکش یافت +

بہ شیخ ابو الخیر

بہنگی اندیشہ در خدمت گیہاں خدیو داشتہ در فراہم آوردن
 شایستہ نحوہا بیداری نماید + و در تحصیل عوارض شہائے زمانی

و بر آید مقاصدِ صوری هرگز با هیچکس لجاج نکنند - که
 کار ساز حقیقی چنانچه باید - به ظهور می آرد - لیکن اهل
 تعلقی را نفعی دل باسباب نهادن ناگزیر - اما تئیسیر خود را
 بجز حفظِ ظاهری چیز نمی نشمرند - و چشمِ دل بر تئیسیر
 تقدیر گشایند + و آن قدر که در حوصله فرصت نگذرد - از
 علم و عمل بهره برگیرند - و بخدا جویا رسیده بنیایش
 نمایند و بهمتِ خواهند +

به شیخ ابو البرکات

آه برادر! عمده کار و خلاصه عمل در دین و دنیا
 در صورت و معنی از خواہشِ فضول و غضبِ نا مقبول
 خود را دور داشتن است - که جمیع برگزیده های الهی که بدرجه
 قبول رسیده - ازین جهت است + هوشیاری و تغافل از
 زلات از باب جوارح لازم داند + و بزد باری و حوصله فراخ
 را بنگاهبانی کند - و هر کارے که کند - بے تأمل نکند + و مادام
 که اندیشه دروشت نماید - و نیک و بد آنرا بدیده دور بین
 نه بیند - و به دانایان مشورت نماید - در هیچ کارے
 شتاب زدگی نکند - و از اعتباراتِ دنیوی و اُخروی از جا
 نرود + دنیا و همچویم مردم باده ایست کارش غفلت افزائی
 و هوش رهایی +

به شیخ ابو الخیر

برادر گرامی موفق باش. ! الحمد لله - که آن برادر

نوشتہ بود۔ کہ نختہ فہمیدہ تسلیے خویش نمود + بابا! ہمہ
جوش و خروش و اندوہ و شادی از نقصان بشریت است۔
در بازگاہ عبودیت گنجایش ندارد + وہمہ خیر محض است۔
و جائے سپاس گزاری + خوشحالی۔ سبکسری و امدوہ
گراں جانی است + در انانچہ نوشتہ شد +

بہ شیخ ابو الخیر

در مطالعہ ربیعہ آن برادر بجاں برابر مسرت روداد۔
ہموارہ بعافیت باشد! و در دوام خدمت حضور و لوازم
شعور آن چنان باشد۔ کہ ہرگاہ بالمستافہ و بالمکاتبہ حرفے
دیں یاب گوید یا نویسد۔ از قسم تاکبیر احتیاطی باشد۔ نہ
تاکبیر رشمی + در مشتقات و ترددات نفس خود را معتاد
ساختہ مطمئن شوند۔ تا مقاصد صوری و معنی در کنار آفت۔
کہ تن بزور بجائے نرسد۔ و متاثر از حوادث شدائد را
رعب بلند نیاید + خردمند کار شناس را چوں دیدہ اقبال
گشودہ گردد۔ سراسر فاعل ہمہ چیز جز جل جلالہ ناند +
و چوں داند۔ کہ گنڈہ این قدیر خیر رحیم است۔ ہر
گرہنے کہ از روئے طبیعت بشری باشد۔ منہضم شدہ
جلے تشتت مسرت و خوشندی ہم رسد + اللهم ارزقنا
چہ نویسد + العاقبۃ بالعارفۃ!

بہ آصف خاں

در قضایای مصائب ناگزیر حروف صبر گفتن و

تحسین آن نمودن یا ناستودگی بے صبری ادا کردن و در آن به مقدمات عقلی و نقلی راجحاً بزدن پُر مکرر است + و حرف نردمندی و زیرکی با ریش شکر مزدوم که از فهم و فطرت بهره ورید - چگونه گوید بے نخواست - که به نامه هم راراده تسلئے خاطر بجزع شتافته نماید - که با آنکه خود را به تکلف و ترسوم مترسماں در آوردن فعل عبث کردن است - لیکن چه کند - در مدینه بودن صد بلا پیش می آرد - این هم یکے از آن شمرده کلمه چند نوشت + الله تعالیٰ به سرستون و ایجاد رساناد! العاقبة بالخير +

بہ سلالۃ الکرام حکیم ہمام نوشتہ

این درد نامہ ایست روز افزوں از ابو الفضل مبارک بسوے یاد گرامی ہمام - نہ حکیم ہمامے کہ بہ ذقائے رحمتی و رقائے علمی موصوف بوده یگانہ داین روزگار است - و نہ حکیم ہمامے کہ منظور انظار عواطف شایہنشاہی بوده بہ رسم رسالت بہ حکم توران زمین رفته است - و نہ حکیم ہمامے کہ پسر علامتہ الوری مولاناے عبد الرزاق رعیلانی بوده سرآمد دانایان عراق و عجم است - و نہ حکیم ہمامے کہ برادر عزیز جالیوس الزمانی حکیم ہمام ابو الفتح بوده محبوب القلوب این دیار است - و نہ حکیم ہمامے کہ مصاحب رسمے یازده سالہ این راقم است - و نہ حکیم ہمامے کہ این حیران دبستان نرد را از مترسماں روزگار شمرده در حاشیہ مکتوب در ازباب رسم

مفسدک دارد۔ بل حکیم ہمارے کہ جمیع مراتب مذکورہ را سیر
فرمودہ در تشنگای سویدای خاطر دانای خفایای اشراق
تعبد بل پذیرای اعلاے انوار تجرید شدہ بطور محبت
در رشبہ و بہ طور محبوبیت در مرتبہ جلوہ گر است۔

رباعی

ہر ساعت اندرون زبوشد خون را
آگاہی نیست مردم بیرون را
الا آنکس کہ روے بلی دید است
داند کہ چہ درد مے کشد مجنوں را
مے خواستم کہ شطری از صحاحیات نفس و محادلات طبع
نویشتہ ماتیم خود دارم۔ لیکن در نظر ثانوی آلودگی شوائب
رعوت نگذاشت۔ کہ این شیون نماید۔ پس ہماں بہتر کہ
لب شکایت بستہ بہ شکر مقدور زبان کوتاہ را دراز سازد
اے برادر! اولاً شکر صحبت فیض منقبت حکیم الہی کہ
دلش از تعلقات ریمیہ تخفیف یافتہ بدرد معنوی کہ صحت
نفس الافرہ ہماں تواند شد۔ مملو است۔ مے گوید۔ کہ آل
برادر یقین تصور نماید۔ کہ در روزگار آدیت و در شہر
مردمی این طور صحبت از معتنات عظمی است۔ فکیف
در روزگار ماہ نارنیاً آنکہ خاطر فیض مظاہر حضرت زلی
الہی از جمیع اطراف و اکناف ہارک محروسہ جمع بودہ آمادہ
عزیمت توراں زمین است۔ و خاطر بو الہوس مشتاق بہ سیر
آں سرد۔ لیکن مے داند۔ کہ مقتضای الحدیث تجرید
صلح نامہ کہ پسند خاطر افسر تواند بود۔ ہما آوردند۔

و ایں عزیمت بر طرف شدہ عنان توجہ بہ تشخیر جزائر
 فرنگ منصرف مے شود + بارے ہرچہ شود - خود تر
 شود - کہ خاطر ممتد حوب نے باشد + زیادہ از ایں
 رسمیات اٹلانے کند - و خود را و شما را تصدیع نمیدهد +
 ہفتہ ہم ذی القعدہ سنہ نہ صد و نود و پنج - در لاہور
 رقی شد +

اللہ اکبر - خیر اندیش نیکوکار آں تواند بود - کہ
 رحمتِ عالم ایزدی را مخصوص طائفہ نداشتہ خود را
 از آلائش خواہش پاک داشتہ بر مسند تسلیم نشستہ
 تفویض کل نماید + و از آں فرو تر آں دولت مندے بود -
 کہ بزم دوستی بادوست و دشمن و خویش و بیگانہ
 آراید + و ازین کمتر آں سخت بلشدے تواند بود -
 کہ اگر بہ عزیمت سراے محبت نتواند رسید - بارے
 بہ فلاوینے سخت جدا داد بر بساط عورتِ رضا رسیدہ
 بخاطرے گشادہ پیشانی خوشنودے خدا رضامندے خود
 داند + و ازین پست تر آں نیک ذاتے تواند بود -
 کہ اگرچہ رحمتِ شایعہ الہی را مخصوص گروہے ساختہ
 است - لیکن از رد و طعن مخالفان آرمیدہ صلح محلی
 درمیان دارد + و ازین کمتر آں سعادت مند سادہ لوح
 تواند بود - کہ ہرچند بہ دولت سراے محبت محل و
 عزیمت سراے رضای محل و دار الامن صلح محلی نرسیدہ
 است - اما روشے کہ از راہ عقل ناقص یا تقابیر کامل
 آوردہ اند - بے عداختہ بیا نیک و بد آں روش را

مزدانہ امتثال و اجتناب سے نمایاں + و مراد تہا میں
 چہار طبقہ گرامی چوں مایویج آن خلوم و جہول کہ منزل
 او فرو تر ازینہا ست۔ از پایہ احصا بیروں و از حیثہ
 بیاں افزون است +

اللہ اکبر۔ ابو الدنیا آن پشت فطرتے است اگہ
 کہ مجوزہ بد روے دنیا را عروس زیبا شناسد۔ لیکن
 از آنجا کہ بہ مشام جان او از دولتخانہ بہمت نیسے
 رسیدہ است۔ چنانچہ در اقبال میں نامزد قریب از جاہ
 اطمینان و مقام آرام نرفته کامیاب خوسندی و شادمانی
 نے گزرد۔ در احوال میں بیوفای دوست گمشدہ شمن
 نواز پائمال اندوہ و لکد کوپ غم نے شود + ابن الدنیا
 آن بے یار دانستے است کور ہاطن کہ در آمد شدہ میں
 بے بر فزوت بے حقیقت ناداں برادر دانا انکمن خستراں
 زدہ شادی و ماتم است۔ نہ در حصول لذات میں شراب
 فنا انتما شکم حوصلہ شادے او سیر۔ و نہ نفس
 آرزوے او در نشیمن آرام۔ و نہ در انعدام میں
 نیست ہست نما معدہ ماتم روزگار۔ او پیر و پایے
 خواہش او لنگ + و عبد الدنیا آن بے سعادتے
 است کہ با فراہم آزدگی تیزگیہاے سابق در حصول
 مقاصد میں تہیے میں نشاء صورت کہ گزاشتہ
 خرد پزوران و مزدود روشن ضمیران است۔ از شاہراہ
 راستی و درستگی انحراف سے وززد۔ اما در دفع مکارہ
 میں جان مزدور از جادو طریق منحرف شدہ دست

بدامن مکر و جیلد زده نجاتِ خود را می جوید + امته الدنیا
 آن بے دولتی است - که با فنون بدی و بد کرداری
 که سمتِ ذکر یافت - یکبارگی از راهِ راست و دروشت
 کرداری یک سو شده در جلبِ صلاح و دفعِ مضار در
 مراتبِ سُوری و مدارجِ مائمی رگروید **متممک** گزوست
 قطعِ محموده مکر بلسنته مکر و خدیعت است + در هر ماه
 سنه سی و شش از دل بزبان قلم آمده +

فائده - بر مستبصران هوش افزا پوشیده نماند - که
 مقصدِ اعلیٰ و مطلبِ اثنی در یافتِ ذات و صفاتِ ایندی
 است جل جلاله - و جویندگانِ این گوهر بے بها دو گروه
 اند - گروهی به کشف و شهود دستِ بهمت بدامن مقصود
 زده اند - و طائفهٔ بوسبیلہ جمیلہ دلیل و برهان بر سده
 علیاے این مقصد از جمند بر آمده کامیاب دانائی گشته اند +
 رفوقهٔ اوکے اگر بوجود نبی رگرویده اند - آن جماعت را
 صوفیہ گویند - و اگر نه حکمای اشراقیہ خوانند - و طیفهٔ
 اُخرے اگر نبی را اعتقاد دارند - متمکلمین نامند - و آلا
 حکمای مشائیین دانند + این خلاصهٔ تحقیق است - که
 سیدِ مجذباتی در حاشیهٔ مطالع از محققین مدام نقل
 می فرمایند + **ابو الفضل بن مبارک عفی عنهما** +

اللہ اکبر - متمدی نشده راهِ هدایتِ شناختنِ دیدهٔ وی
 را بکوری فروختن است - یا آرمیدگی خویشستن را
 بے انسانی دست و رگریبان داشتن + دانستهٔ خود گفتن

ہرزہ کاری - و نا یافتہ خود را بیاں کردن بے خبری -
 ہنجوشی حرف سراگشتن دکانداری + آکے جویاے راہِ معاملہ !
 یا مستعدِ خطاب چہ احتیاج کہ مقدماتِ معنوی کہ مخدرات
 فُڈسی اند - درمیان آرد - و با بے استیقاد خود چرا ازین
 مقام حرفے زند - و نا محرم را در خلوت سراے سلطانی
 راہ وہ + آگاہ دل باش ! اگر شناساے معرفت و
 آشناے حقیقت گشتم - یعنی قطرہ از دریا و ذرہ از
 ریگِ بیابان بدست افتاده - منصبِ درباری یافتہ کمر بستہ
 پاسبانی باش ! وگرنہ پا از اندازہ بیروں مینہ و میسودہ
 محروش - کہ مبادا لوحِ دل آزار تو بآستانِ خاقانی رسد +
 نوزدہم صفر سنہ ہزار مزوم شد +

انتخاب از دیوان سعدی

در حمدِ خداى عزوجل

فضلِ خداى را که تواند شمار کرد
 یا کیست آنکه مُشکرِ بیک از هزار کرد
 آن صانعِ لطیف که بر فرشِ کائنات
 چندین هزار صورتِ انواع زگار کرد
 تزکیبِ آسمان و مَطْلُوعِ ستارگان
 از بهرِ عبرتِ نظرِ هوشیار کرد
 بر آفرید و بحر و درختان و آدمی
 خورشید و ماه و انجم و لیل و نهار کرد
 انوانِ نعمتِ که نشاید سپاس گفت
 اسبابِ راحتِ که ندانم شمار کرد
 آثارِ رحمتِ که جهان سر بسر گرفت
 اجمالِ مینتِ که فلک زیرِ بار کرد
 مشایخِ کوهسار به نطعِ زمینِ پدیدخت
 تا فروشِ خاک بر سرِ آبِ اُسغوار کرد
 اجزایِ خاکِ مُرده به تشریفِ آفتاب
 بُشنان و میوه و چمن و لاله زار کرد

اثر آب داد بیخ درختان تشنه را
 شاخ برهنه پیرمیش نو بهار کرد
 چندین هزار منظر زیبا ربیافرید
 تا کبشت کو نظر ز سر اعتبار کرد
 توجید گوئی او نه بنی آدم اند و بس
 هر ^{منجلی} که زعزمه بر شاخسار کرد
 شکر گدام فضل بجای آورد کسے
 حیراں رساند هر که دیدن افتیکار کرد
 گوئی دوام روح که در کائبد درمید
 یا عقل از جمشد که با روح یار کرد
 لال است در دهان بلاغت زبان وصف
 از غایت کرم که زهاں آشکار کرد
 سر چشت تا بطاعت او بر زمین نیم
 جان در رهش در یغ نباشد مختار کرد
 آے قطرہ منی سر بے چارگی ربنه
 کابلیس را غرور منی خاکسار کرد
 بخشندہ که سابقہ فضل و رحمتش
 ما را به محسن عاقبت امیدوار کرد
 پرهیزگار باش که دادای آسماں
 فردوس جای مزدوم پرهیزگار کرد
 نابردہ رنج گنج میسر نخی شود
 مزد آل گرفت جان برادر که کار کرد
 هر کو عمل نکرد عنایت امید داشت

دانه نکند ابله و دخل را انتظار کرد
 دارُ اقرار خانیه جاوید آدمی است
 این جا به رفتنست نشاید قرار کرد
 چند استخوان که مان دران روزگار
 خردش چنان بکوفت که خاکش نمبار کرد
 ظالم زلمود و قاعده زشت ازو بهماند
 عادل برقت و نام نگو یادگار کرد
 بے چاره آدمی چه تواند بسعے کرد
 چوں هر چه گوینست قضا کردگار کرد
 او پادشاه و بنده نیک و بد آفرید
 بدبخت و نیک بخت و گرامی و خوار کرد
سعدی بهر نفس که بر آورد در سحر
 چوں صبح در بسیط زمین آیتشاز کرد
 هر بنده که خاتم دولت بنام اوشت
 در گوش دل نصیحت او گوشوار کرد
 بالا گرفت و خلعت والا امید داشت
 هر شاعر که مدح ملوک اختیار کرد
 شاید گر ایفتات کند خلعت مزید
سعدی که شکر نعمت پروردگار کرد

در صفت لاریج

بانداواں که تفاوت نمکد لیل و نهار
 خوش بود دامن صحرا و تماشای بهار

صوفی از صومعه گو خیمه بزین در گلزار
وقت آن نیست که در خانه نشینی بیگار
کوه و صحرا و درختان همه در تشبیح اند
نه همه مشتیمان فغم کنند این اشعار
بلبلان وقت گل آمد که بنالند از شوق
نه کم از بلبل مشتقی تو بنال آه هشیار
آفرینش همه تشبیه خداوند دل است
دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
این همه نقش عجب بر در و دیوار وجود
هر که زکرت نکند نقش بود بر دیوار
خبرت هست که مردغان چمن می گویند
گاخر آه حفته سراز بارش غفلت بزوار
هر که امروز نه ببیند اثر قدرت او
غالب آنست که فروداش نه ببیند دیدار
تا که آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش
حیف باشد که تو در خوابی و ندانسی بیدار
که تواند که دهد میوه رنگین از چوب
یا که داند که بر آرد گل صد بزرگ از خار
وقت آنست که داماد گل از جلد غیب
بدر آید که درختان همه گردند مشار
آدمی زاده اگر در طرب آید چه عجب
سرو در باغ برقص آمده و بید و چنار
باش تا غنچه سیراب دهن باز کند

بامداداں چو سرِ نافعِ آہوے تبار
 مژدگانے کہ محل از تنگی بروں مے آید
 صد ہزار آچی ریزند عروساں بہار
 باد گیسوے عروساں چمن شانہ کند
 بوے نسریں و قنقل بہر در اقطار
 ژالہ بر لالہ فرود آمدہ ہنگام سحر
 راست چوں عارضِ گلگون عرق کدوہ یار
 باد بوے سمن آورد و گل و سنبُل و بید
 در دُکھاں بچہ رونق ربُکشاہ عطار
 جبری و خطمی و زیلوفر و بُستان افروز
 نقشہای کہ در او خیرہ ماند ابصار
 از عواں ریختہ بر درگہ خضراے چمن
 ہیمچنان است کہ بر تختیہ دیبا ردینار
 این ہنوز اولِ آثارِ جہاں افروز بیست
 باش تا نیمہ زند دولتِ بے سان و ایار
 شاخہا دُخترِ دوشیزہ باغ اند ہنوز
 باش تا حایکہ گردند بانوانِ شمار
 عقل جیراں شود از خوشیہ زرینِ عنب
 و ہم عاجز شود از حقہٴ باقوتِ انار
 بندہایِ رطب از شغل فرود آویزند
 نقش بندانِ قضاؤ قدرِ شیریں کار
 تا نہ تار یک شود سایہٴ اقبوہ درخت
 تیر ہر بزرگ چرانے ز بند از گلزار

سید را هر طرفی داده طبیعت رنگ
 هم بدانگونه که مملوون کند روسی رنگار
 شکل امروود تو گوئی که بشیرینی و لطف
 گوزو چند نبات است معلق بر بار
 حشو اخیر چه حلوا گر صانع که هم
 حب خشخاش کند در عمل شند بکار
 آب در پائے تزویج و پی و بادام رواں
 همچو در پائے درختان زهشتی انهار
 گو نظر باز کن و خلعت ناریج زبیں
 اے که باور بگنی فی الشجر الاخضر نار
 پاک و بے عیب خدائے که بتقدیر عزیز
 ماه و خورشید مسخر کند و کیل و تمار
 پاوشاهی نه به دستور کند یا گنجور
 نقش بندی نه به شکر کند یا زنگار
 چشمه از سنگ برصوں آرد و باران از میغ
 انگبیں از گس نخل در از دریا بار
 گزچه بسیار بگفتیم دریں باب سخن
 اندکے بیش بگفتیم هنوز از بسیار
 تا قیامت سخن اندر کرم و رحمت او
 همه گویند و یکے گفته نیاید ز هزار
 نعمتت بار خدایا ز عدد بیرون است
 شکر انعام تو هرگز نمکد شکر گزار
 ایں همه پرده که بر کرده مای پوشی

گر بہ تقصیر بگیری نگزاری دیار
 نا امید از در لطف تو گنج شاید رفت
 تاپ تھر تو نداریم خدایا ز شمار
 ز غلہاے کہ ز ما دیدی و نہ پسندیدی
 بخداوندی خود پرزده زپوش اے ستار
 سعدیا راست رواں گوی سعادت بزدند
 راستی کن کہ بہ منزل نرسد کج رفتار
 حیف از عمر گر آئیاہ کہ در لہو بر رفت
 یا رب از ہرچہ خطا رفت ہزار استغفار
 در دہ پنہاں بتو گویم کہ خداوند منی
 یا نگویم کہ تو خود مطلق بر اشرار

در مدح انگیانو

دل بدو نیا در نہ بشد ہوشیار
 پیش از آن کہ تو نیاید ہیج کار
 رستم و اسکندر و اشفتیار
 کہ بے خلق است دنیا یادگار
 ہیج نگر قسیم از ایشان اعتبار
 وقت دیگر طفل بودی شیر خوار
 سرو بالاے شدی بیہی عذار
 فارس میدان و مزد کارزار
 و آنچه زمین ہم نامد بر قرار
 باد خواہد بزد خاکش را مہبار

بس بگزد دید و بگزد روزگار
 ایکہ دشتت میرسد کارے بکن
 راین کہ در شہنما آوزده اند
 تا بداند راین خداوندان ملک
 راین ہمہ رفتند و بلے شوخ چشم
 ایکہ وقتے لطف بودی در شکم
 مدتے بالا گرفتے تا بلوغ
 ہیچیں تا مزد نام آور شدی
 آنچه دیدی بر قرار خود نامد
 و پرو زود لہیں شکل و شخص نازیں

گل رنجو اهد چید بیشک باغبان
 این همه بیچ است چوں مے بگذرد
 نام نیکو گر بماند ز آدمی
 سال دیگر را که مے داند حساب
 خفتگان بے چاره در خاک حد
 صورت زیبا مے ظاهر بیچ نیست
 بیچ مے دانی خرد به یا رواں
 آدمی را عقل باید در بدن
 پیش از آن کرد دست تو بیروں برد
 گنج خواهی در طلب رنجی بر
 چوں خداوندت بزرگی داد و محکم
 چوں زبردستیت بخشند آسمان
 عذر خوانان را خطا کاری در بخش
 شکر نعمت را زکو مے کن که حق
 لطف او لطفیست بیروں از حساب
 گر به بر مومے زبانے باشدت
 نام نیک رفتگان ضائع مکن
 سنگ باناں را نشاید روز و شب
 کام مشکینان و درویشان برآرد
 با غریبان لطف بے اندازه کن
 زور بازو داری و شمشیر نیز
 از دروین خستگان پزہیز مکن
 منجینی آو نفلوماں به صبح

در نچیند خود فرو ریزد ز بار
 تخت و تخت و امر و نتمے و گیر و دار
 به که زو ماند سرایے زر زنگار
 تا کجا رفت آن که با ما بود پار
 خفته اندر کلمے سر شوشمار
 اے برادر سیرت زیبا زیار
 من بگویم گر بداری آشتوار
 ورنه جان در کالبد داد حجار
 گردوش گینتی زمام پراختیار
 زهر مے مے بایدت تخمے بکار
 خردوه از خردوان مشکین در گزوار
 زبردستان را همیشه نیک دار
 زینهارای را بجاں ده زینهار
 دوست دارد بندگان حق گزار
 فضل او فضیلت بیروں از شمار
 شکر یک نعمت گلوئی از هزار
 تا بماند نام نیکت بر قرار
 گاہے اندر خمر و گاہے در خار
 تا همه کامت بر آرد کردگار
 تا برنت نام نیکے در دیار
 گر جہاں شکر بگردد خم مدار
 وز دوعایے مزدوم پزہیزگار
 سخت گیرد ظالماں را در حصار

جائے محل محل باش و جائے خار خار
 بل پتوس از مردمان دیوسار
 دیر و زود از جان بر آرنش و مار
 پند من در گوش گن چوں گوشوار
 نشنود قول من آلا بخشیار
 من دعائے مے گنم دزویش وار
 حق نشاید گفتن آلا آشکار
 از خطا باکتن نباشد وز تبار
 باد تا باشد بقایے روزگار
 انگیانو سزور عالی تبار
 کے تراند گفت و چوں سعدی ہزار
 پیش از آں کز ما نیاید بیج کار

با پداں بد پاش و بانیکاں بکو
 دیو با مزدوم نیامیزد متوس
 ہرزکہ دو یا مزدوم بد پزورد
 آیکہ داری چشم عقل و گوش ہوش
 فشکنند عتد من آلا سنگدل
 پادشاہان را شنا گویند مدح
 سعدیا چند انگہ مے دانی بگوے
 ہرزکرا خوف و طمع در کار نیست
 دولت نوین اعظم شہزیار
 مختصر و عاویل امیر نامور
 مٹوھا سعدی رساں نعمتت
 یارب اندر کار ماکن یک نظر

در مدح ترکان خاتون کرمانی

اے پیش از آں کہ در قلم آید ثنائے تو
 واجب بر اہل مشرق و مغرب دعائے تو
 دزویش و پادشاہ ندانم دویں زماں
 آلا بزیر سایہ پنجوں مہمائے تو
 نوشیروان و حاتم طائی کہ بودہ اند
 ہرزگز نبودہ اند بعدل و سخائے تو
 مشہور در نواحی و مشہور در جہاں
 آوازو تعبّد و خوف و رجائے تو
 گر آسمان بدانند قدر تو بر نہیں

در چشم آفتاب کشد خاکِ پایے تو
 اسلام در امان و ضمان سلامت است
 از یمنِ رہمت و قدم پاڑسایے تو
 خلق از جزایے خیر تو کردن مقصّر اند
 پروردگارِ خلق تواند جزایے تو
 شکرست مسافراں کہ بافاق مے برند
 گر بر فلک رسد نرسد بر عطایے تو
 تیغ مبارزاں نکند در دیارِ خصم
 چندان اثر کہ بہمت کشور کشایے تو
 بد بخت نیست در ہمہ عالم بازتفاق
 الا کسے کہ رُوے بتاپد ز رایے تو
 اے در بقایے عمرِ تو خیرِ جہانیاں
 باقی مباد ہر کہ نخواہد بقایے تو
 خاص از برائے مضاحت عام دیر سال
 بنشین کہ مثل تو نہ نشیند بجایے تو
 ہن چہشت در جہاں کہ نداری تو از مراد
 تا سعدی از خدایے دخواہد برائے تو
 تا آفتاب مے رود و صبح مے دد
 عائد بخیر باد صبح و مسایے تو
 یا رب رضایے او تو برآور بفضلِ خویش
 کو روز و شب مے طلبد جز رضایے تو

مزیئہ فخر الدین ابوبکر در چہار بند

بندِ اول

دلِ خویشاں نے داغِ مہ کہ چون است
 کہ از دستِ تشکیبائی بر خون است
 نے آید کہ رایتِ سرنگون است
 کہ آبِ چشمہا عتابِ گون است
 کہ بارانِ بیشتر سیلابِ خون است
 کہ بار از طاقتِ سسکیں فرزون است
 نشاید کرد در زمانِ ہم سگون است
 زمانہِ مادرے بے ہنر و دون است
 کہ از دورانِ آدم تا گون است
 ہے زمینم کہ عنوانش بخون است

غریباں را دل از بہر تو خون است
 عنانِ گرد یہ چوں شاید گرفتن
 مگر شاہنشہ اندر قلبِ لشکر
 دیگر سبزیِ نروید بر لبِ جوے
 دیگر خونِ سیاوشاں بود رنگ
 تشکیبائی مجھے از جانِ مجبور
 سکونِ در آتشِ سوزندہ گفتم
 کہ دنیا صبا ہے بد عہد و خو خوار
 نہ اکٹون است با ما بخورِ ایام
 نے داغِ حدیثِ نامہ چون است

بندِ دوم

عزیزانِ وقت و ساعت مے شمارند
 کہنے زان دست و ساعد مے نگارند
 بہ رہوار این تازی بر سوارند
 بہ ایوانِ شہنشاہی در آرند
 کہ مزدارید بر تاجش بہ بارند
 از آں پس آسماں گُفت ار گز آرند

بزدگانِ چشم و دل در رائے شمارند
 علماں دُر و گوہر مے نشانند
 ملکِ خان و میاق و بدرِ شزاں
 کہ شاہنشاہِ عادلِ سعیدِ ابوبکر
 حرمِ شادی گناں بر طاق و ایوان
 زمیں مے گفت عیشِ خوش گزاردیم

ازیں غافل کہ تابوتش در آرند
 کہ بر سر کاه و بر زیور غبارند
 کہ مردم تحت امر رکزدگارند
 نمی شاید کہ فویادے ندارند
 روا باشد کہ مظلومان بزارند
 ہے بینم کہ عنوانش بخون است

امید تلج و تحت حضوری بود
 چه شد پاکیزه رویان حرم را
 نشاید پاره کردن زیور و رُوسے
 و لیکن با چینی داغ چکر سوز
 بلے شاید کہ حنجران بگریزند
 نمی داتم حدیث نامہ چون است

بند سوم

در یغے ماند و فویادے و دادے
 گرش سیلاب خون باز ایشکے
 نخواہد پزورید ایں سقلہ راوے
 چنان صاحب دلے فرسخ نژادے
 مرا خود کاشکے مادر نہ زادے
 چینی آتش کہ در عالم بنادے
 کہ آمد پشت دولت را ملاذے
 کہ تلج حضوری بر سر بہادے
 کہ بستان را بہار و میوہ دادے
 پیزد از بوستانش تنگہ بادے
 ہے بینم کہ عنوانش بخون است

برفت آن گلبن محترم بادے
 زمانے چشم رحمت میں گھٹتے
 چه شاید گفت دوران زمان را
 نیارد گردش رگیتی دیگر بار
 ز خردستان پیشیں راست گشتند
 نبودے دید گانم تا نویدے
 بگو خواہاں تصور کزوہ بودند
 تن گردن کشش را وقت آن بود
 چو روز آمد درخت نام بزدار
 مگر چشم بمان اندر کہیں بود
 نمی داتم حدیث نامہ چون است

بند چهارم

پس از گل در چمن بنبیل خواناد
 نداند کس چینی قیمت ماناد

پس از مرگ جواناں گل ماناد
 کس اندر زندگانی قیمت دوست

بحسرت در زمیں رفت آن گل کو
 پہ تمنی رفت از دُنیا کے شیبیں
 سر آمد رُوژگارِ سعید بُو بکر
 جناے تشنہ مُردن در غریبی
 در آن عالم خدا از عالم غیب
 ہر آن کش دل نے سُوزد بیں درد
 ہویں گیتی مُظفّر شاہ عادل
 سعادت پرتو نیکاں دہادش
 روان سعد را با جان بُو بکر
 بکام دوستان و بختِ فیروز

صبا بر اُسحوانش محل دماناد
 زلال کام در حلقش چکاناد
 خداوندش بر نعمت در رساناد
 شراب از دست پیغمبر رساناد
 نثارِ رحمتش بر سر نشاناد
 خدائش ہم بر آن آتش نشاناد
 محمد نام بردارش برماناد
 بخوے صابحنانش بدوراناد
 بہ اویج رُوح و راحت گُشتراناد
 بسے دوران دیگر بگزراناد

نئے دائم حدیث نامہ چون است
 ہمے بینم کہ عنوانش بخون است

خطاب بدل

اے دل بکام خویش جہاں را تو دیدہ گیر
 در وے جز سال چو نوح آرمیدہ گیر
 بستان و باغ ساختہ گیر اندر و بسے
 ایوان و قصر سر بفلک بر کشیدہ گیر
 با دوستانِ مُشفق و یارانِ مہربان
 بنشستہ و شرابِ مروقِ چشیدہ گیر
 بہ نعمتے کہ ہست بہ عالم تو نور و دان
 ہر لذتے کہ ہست سراسر چشیدہ گیر
 چون پادشاہِ عدل بر تختِ سلطنت

صد جامهٔ حریر و بہ دولت دریدہ رگیر
 ہر گنج و ہر خزانہ کہ شاہاں زندہ اند
 آن گنج و آن خزانہ بچنگ آوریدہ رگیر
 ہر بندہ کہ ہشت بہ بُنغار و ہشت و روم
 آن بندہ را بسیم و زر خود خریدہ رگیر
 آواز عود و بربط و نای و سرود چنگ
 آن طنطنہ کہ مے شنوی ہم شنیدہ رگیر
 در آرزوے آپ حیاتے تو ہر زمان
 مانندِ خضرِ گردِ جہاں در دیدہ رگیر
 تو پتھرِ عنکبوتی و حلِ جہاں گس
 چوں عنکبوتِ گردِ گس بر تنیدہ رگیر
 رگیرم ترا کہ مال ز قاروں قووں شود
 عورتِ بعمرِ نوحِ پیمبر رسیدہ رگیر
 چندیں ہزارِ اطلس و کتخابِ رُوزگار
 پوشیدہ در تنعم و آنگہ دیدہ رگیر
 رُوزِ پسین کہ بیچ نماند بجز در بیخ
 صد بار پشتِ دشت بدنداں گزیدہ رگیر
 سعدی تو نیز زیں نفسِ تنگناے دہر
 رُوزے نفسِ شکستہ و مرغش پریدہ رگیر

انتخاب از دیوان نشاط

قصیدہ در تاریخ عمارت سلطانیت

آسمانے ردیگر است راین بر فراز آسمان
 یار ہمیشہ جاودان است آشکارا در جہاں
 خاک او جنت نشان است آب او کوثر صفت
 باد او چوں طرہ حورا و شاں عنبر رشاق
 ساکنان عرش با سگان همشش ہم نشین
 طائران قدس با مرغان بامش ہم زبان
 لامکان است و در آن تاباں صفات ذو الجلال
 یا مکان سایہ بیزداں شد راین نجوم مکان
 رفعت آنجا پیشکار و عزت آنجا پزده دار
 دولت آنجا رہنماؤ شوکت آنجا پاسباں
 آسمانے آفتابش گشتہ تاباں روز و شب
 آفتابے سایہ اش اقبال و بختش سائبان
 آسمانے بے تغیر آفتابے بے زوال
 پاؤ شاہے بے قرین شاہنشہ صاحب قران

آن سپهر مکرومت آن آفتاب موعودیت
 جم نشان فتح علی شه مفتح شاهنشهران
 نسبت هستی و دانش نسبت چشم است و نور
 اُلفت دوران و جامش اُلفت چشم است و جان
 رایش با شیر گردون خفته در یک خوابگاه
 نظرش با نسر چرخ آسوده در یک آشیان
 گر زبهاں در ظلمت آمد آپ حیوان جانفزا
 آب تیغش جان ستاند از چه در ظلمت زبهاں
 کشتی جودش رسد تا بر کنار از بحر بلع
 دشت او شد ناخدا و عزم او شد بادبان
 کے رہاند خصم را از قهر او راند و خصم
 منع آتش کے تواند بزبیاں از پوزبیاں
 مجز بگمکش چرخ را گردوش نہ این نبود عجب
 چوں کند گوگرد نہ خود زوایاں برد از صولجان
 شد بعزم زرم روسش این چمن منزل کہ باد
 چوں بہار دولتش پیوستہ این از خزاں
 خواست بر این تل مکانے از پئے آرمگاہ
 ہجو قطر شوکتش محفوظ ز آفات زماں
 گشت بر پا این بنا از سعی معماراں کہ باد
 تا ابد چوں کاخ جاہش از حوادث در اماں
 با نشاط از بہر تاریخ بنایش عقل گفت
 در جہاں بنگر جہاں و ائمہ زریں زیں آسمان

در تهنیت ورود موكب اشرف بقصر قاجار

یارب این قصریست از جنت به گلزار آمده
 یاز گلزار است خود جنت پدیدار آمده
 زینگلون دنیاچه اش بهین گر ندیدی تا گنوں
 آسمانے گاه ثابت گاه سیار آمده
 نیست این عکس فلک پیرا در آتش کاسماں
 دیده تا بر رفعت قصرش رنگو سار آمده
 و اینکه بینی بر فرازش نیست چرخ و اختران
 عکس گلزار است و گل کاشجا نمودار آمده
 قصر در گلزار و اندر قصر گلزار دیگر
 آشکارا هر طرف از نقش دیوار آمده
 گلبنش را آفت و سبزه اش را رستنے
 نے ز باد آذری نه ز ابر آذر آمده
 شهریارا کائکارا اے که ز ابر جود تو
 دهر خرم همچو باغ از باد آذر آمده
 خیز عزم باغ سخن کاندر فراق موكبت
 گلستان آشفته تر از زلف دلدار آمده
 بشکه اندر شاهراه انتظار شهریار
 مانده نرگس همچو چشم یار بیمار آمده
 گل زند تا بوسه بر دست همایونت ز شوق
 سر ز پا نشناخته پا بر سر خار آمده
 ابر از بهر نثار مقدمت گوهر بجیب

در بہت باد آستین پر مُشکِ تانار آمدہ
 کے بُود یارب نشینی بر فرازِ قصر و من
 طوطے طبعم بدیں معنی شکر بار آمدہ
 آفتاب است ایستہ بر گردوں پدیدار آمدہ
 یا شہنشاہ جہاں بر قصرِ قاجار آمدہ
 آفتابی بیک جاہت آسمانے دیگر اہمت
 آسمان چوں نقطہ اندر خطِ پرکار آمدہ
 آسمانی بیک رایت آفتابے کافقاب
 ہجڑوے ماہ ازو در کسب انوار آمدہ
 شاد بنبشیں کایں زماں پیکِ بشارت در رسیدہ
 کز خراسان مُشردہ ^{فوج} سپہدار آمدہ
 ہر گجا شہرے دہر جا شہر یارے بیگماں
 یا بغارت رقتہ از وے یا بز شہار آمدہ
 چوں بدخشاں نعل نیز آمدِ نشا پور اندر آں
 خنجرِ فیروز گوئش بسکہ خونبار آمدہ
 خواستم دستِ ترا تا بحر گویمِ عقل گفت
 حاش اللہ لیس گھر دار آں گھر بار آمدہ

در پدایتِ حال کہ ہنوز شرفِ التزام
 رکابِ اشرف نیافتہ بود۔ و اہلکے
 اصفہاں بتقصیرے موریہ سخطِ قہرمانی
 شدہ بودند۔ ایں قصیدہ را بعرض رسانید۔
 در صلہ آں عفو جرائم اصفہانیاں
 بعلاوہ پنج ہزار تومان مقرر شد

سویے ظہران خموش را از اصفہاں آوردہ ام
 یارکہ از مخزن مکان در گلستاں آوردہ ام
 یارکہ از دار الحوادث بار رحلت بشتہ ام
 رحمت ہستی جانبِ دارِ الاماں آوردہ ام
 یارکہ گوئی از بلائے زاہداں جاں بُردہ ام
 نیم جانے بر در پاسبیرِ مُغاں آوردہ ام
 راست گویم داشتیم یک چنہ در دوزخ مقام
 وین زماں جا در بہشتِ جاوداں آوردہ ام
 جنت از قہرِ شہ اہ دوزخ شود نبود عجب
 نہ بہ نہمتِ ایں مثل بر اصفہاں آوردہ ام
 قہرِ شاہ است آنچه اورا نام دوزخ کردہ ام

لطف شاه است آنچه نام او را چنان آورده ام
 شاه گردون مرتبت فتح علی شه آنگه من
 از نخستین تا زبان اندر دهن آورده ام
 نیست جز حروف مدحش بر زبانم گوئیا
 مدح او آموخته آنگه زبان آورده ام
 دوش دیدم چون را می گفت با سیاگان
 خوش را در سایه آن آنتان آورده ام
 گفت کیوان قدر من بالا تر آمد ز آنکه من
 روز و شب خود را بر آن در پاشای آورده ام
 مشتری گفته سعادت آنچه اندر توها هست
 دوستانش را قریب در یک قران آورده ام
 گفت مویخ از کمان آسمان تیر یلا
 هر چه آید دشمنانش را نشان آورده ام
 مگر گفتا سالها در سایه رایش شدم
 این همه نور و ضیا از فیض آن آورده ام
 ز نهره گفتا بودم اندر بزمش از ضیا گران
 چند روزی سخت بد در آسمان آورده ام
 گفت مه گویم چرا گاه به بلالم گاه بدر
 خلق را تا چند ازین ره در گمان آورده ام
 تا به بزم او گفتم که ساغری گاهه دنی
 نحیش را گاهه چنانا گاهه چنین آورده ام
 با عطار و گفتم از بگلش نداری شرم گفت
 پس چرا مگر خموشی بر زبان آورده ام

گفت مَعْنَصْرُ بَا فَلَکْ زَبَدِ مَرَا گَویم اگر
 ز اَبْتَرَا جے رَیْسِ چُنَیْنِ صَا جِبِ رَقَاں آوَرْدَه ام
 نَاگہ از فَوْرَجِ مَلْکِ بَا نَگَے بَرِ آدِ کَاے گَرُوَه
 تَا بَہ کَے گَوَیْدِ رَیْسِ آوَرْدَه آں آوَرْدَه ام
 گفت حَقِ کَاوَرَا بَرَاے مَطْهَرِ اَشْمَاے خَوِیْشِ
 از فَرَازِ لَامْکَاں سَوَے مَکَاں آوَرْدَه ام
 شَهْرِیَا رَا زَبَدِتِ گَوَیْ اگر از عَزْمِ خَوِیْشِ
 تَزْجَمَاں سَرِ کَوِیْچِ نَفْشِ کُنْ فِکَاں آوَرْدَه ام
 بَا زْکَا هِتِ رَا سَزْدِ اَلْحَنی کَہ گَوِیْدِ گَاوِ بَارِ
 بَرِ زَبَدِیْنِ از خَوِیْشِ پَیْدَا آسْمَاں آوَرْدَه ام
 تَا بَسُوْزَمِ زِ آتْشِ رَفْشِکِ آفْتَابِ چَرِخِ رَا
 آفْتَابِ طَلْعَتِ شَاہِ جِہَاں آوَرْدَه ام
 چَرِخِ بَہْرِ حَلِّ وِ عَقْدِ آوَرْدِ اَگَرِ سِیَارْگَاں
 مَنِ دَبِیْرَانِ شَہْرِ رَیْغَتِی رَسْتَاں آوَرْدَه ام
 آسْمَاں رَا ہَرْ طَرَفِ نَچِیْلَے اَگَرِ از اَنْجَمِ اَسْتِ
 مَنِ سِیَاہِ بَیْکَرَاں از ہَرْ کَرَاں آوَرْدَه ام
 از ہُجُوْمِ سَرِ کَشَاں زِ آدِ شَہْرِ گَرُوْدَنْ کَشَاں
 رَاہِ رَیْسِ دَرْگَاہِ رَا چُوْنِ کَشَاں آوَرْدَه ام
 خُشْرَوَا عُمُوْے بَسَ سَوَدَاے رَیْسِ دَرِ دَا شْتَمِ
 تَا مَگَوِیْدِ کَسِ کَرِزِیْنِ سَوَدَا بَدِیَاں آوَرْدَه ام
 بَنَدْگَاں رَا قَابِلِ خِدْمَتِ نَبُوْدَمِ خَوِیْشِ رَا
 بَا ہِزَارِ اُتْمِیْدِ دَرِ سِلْکِ سِگَاں آوَرْدَه ام
 خَشْتِگَاں رَا مَرُوْبَمِ از دَا رُوْے لُطْفِشِ کَرْدَه ام

مَجْرَمَانِ رَا اَز نَحْطِ عَفْوَشِ اِيَاں آوَرْدَه ام
 اَبْرِ آذَارِ يَسْتِ عَفْوِ شِه مَجْلِسْتَاں اِصْفَهَاں
 اَبْرِ آذَارِي بِه طَرَفِ مَجْلِسْتَاں آوَرْدَه ام
 لَطْفِ شِه خُورَشِيْدِ تَابَاں اِصْفَهَاں كَاں كَر
 تَابَشِ خُورَشِيْدِ تَابَاں سُوِيْ كَاں آوَرْدَه ام
 جُزْمَهَايِ بِيْ نِهَايْتِ عَفْوَهَايِ بِيْ شَمَار
 بَرِ دَرِ شَاهِ جِهَاں اِيَاں بَرْدَه آں آوَرْدَه ام
 كَاْمَكَا رَا آسْمَاں بَا بَحْتِ تُو گُوِيْدِ مَرَجِ
 يَكِ دُو رُو زِيْ نَحْمِ رَا گَرِ كَا مَرَاں آوَرْدَه ام
 آفَقِ دَوْلَنْتِ اَوَّلِ فُرُو زَاں كَرْدَه ام
 پَسِ چُو شَمْعِ مُنْبَجَا كَشِشِ دَرْمِيَاں آوَرْدَه ام
 تَا بِه دُورَانِ تُو بِرِ كَسِ بَا زِ دَانْدِ قَاذِرِ خُوِيْشِ
 اِيَاں شِكْفِيْتِيهَا بَرَايِ رَا مِتْحَاں آوَرْدَه ام
 دَوْلَنْتِ رَا بَا اَبِدِ پِيُوْمِيْدِ اَلَنْتِ دَاَدَه ام
 مَدَنْتِ رَا بَا نِهَايْتِ سَرِ كِرَاں آوَرْدَه ام
 بِرِ زَمَاں بَا دَا خَطَابْتِ اَزِ قَضَا كَايِ شَهْرِيَا بِه
 بُو اَعْجَبِ نَقْشِيْ بَدِ وِرَا نْتِ رَعِيَاں آوَرْدَه ام
 دُوسْتْتِ رَا گَرِ چِهِ دَرِ مِيْ زَعْفَرَاں اَفْلَنْدَه ام
 عَارِضْشِ رَا بِسُجُوْ شَدِيْحِ اَزِ غَوَاں آوَرْدَه ام
 دُشْمَنْتِ رَا گَرِ چِهِ بِرِ دَمِ نَخُوں بَسَاغَرِ كَرْدَه ام
 چِهْرَه اشِ رَا بِسُجُوْ بَرَكِ زَعْفَرَاں آوَرْدَه ام
 بَا شَدِ اَزِ اِنْصَا فِ كَسِ عَيْبِمِ گُوِيْدِ زِيْنِكِهِ مَن
 هَمِ مَكْمُرِّ قَا فِيْهِ هَمِ شَايِكَاں آوَرْدَه ام

ہست راین نظمے کہ گوید انوری از افتخار
راین قصیدہ از برائے امتحاں آوردہ ام

در پردہ تصویر شکار گاہ نگارش یافت

بہ تن جاں گزچہ جاں در تن ندارد
کہ در نہ پردہ پنهان پردہ دار است
مثال پادشاہ بے مثال است
طرز افسر و آرایش تخت
مثالے آفتاب از سایہ او
جہاں تمثالے از تصویر جاہش
رخصاب از خون مرغان شکاری
سر گردوں مکہ کوپ سمتش
چکویم کایں چنیں یا آن مینانست
ہماں بہ شرح صورت باز گویم
مثال صید گاہ کاپوش است
بنیادی کوہ و ہاموں در نوشتند
چو تخت و تخت شہ نیمون و فرورد
نیشم ہنچو جاں پیدا و پنهان
ولے چنداں ترکھماے باران
وزاں دامان زاہد تر نگشتے
شراب لالہ از ساغر نریزد
نسازد یک دہا را پریشاں
دریں پنجیر کہ گشتند پویاں

زہے مثال جاں پردہ کہ آرد
ازاں بے پردہ نورے آشکار است
عجب نبود مثالش گر محال است
تعالے اللہ زہے شد جوان بخت
خیالے آسماں از پایہ او
کواکب عکس نقش خاک راہش
ز عدلش پایے کباب کوساری
قضا چوں آہوے سر درکش
بروں ز اندیشہ بیروں از گمانست
چو زین معنی نشاید راز گویم
حجابے کاخچن ساز نقوش است
ز گروگاں چوں ہنہراں برگزشتند
صبغے جانفرا روزه دل افروز
شمیمش راحت تن مایہ جاں
چمن خرم ز ابر نو بہاراں
کز آن پُر لالہ را ساغر گشتے
صبا چند آنکہ محل دفتر نریزد
پریشاں زان شود دُرف نکویاں
شہنشہ باغلاماں صید جویاں

چلویم من بہ آیینے کہ بینی
 نیک بر پشت دیوے جاگزیدہ
 بر آں بیشی نگیرد غیر عزمش
 قضا را با قدر در پود و تارش
 بر آں توجیح خوئی زنی زبوشنہ
 بر آں تیرے چورایے بے خطایش
 تو گوئی ز آتش قہر آب دادہ
 ز محوشی گوژناں در تنگ و تاز
 کہ پکشاید کسے از صید بندش
 ز کیشش حسرت تیر دگر دہشت
 ندیدے زخم ازو جز بر سرنیش
 بجز بر دیدہ گے دیدے خدنگش
 کہ اے تیر و رسناں آخر خطائے
 کہ در دل حسرتے گاوزیں داشت
 بصید نسر طائر بر سما رفت
 جہاں تا ہشت او جان جہاں باد
 روان تا جداراں خاک کوشش
 بر آرد صورتے ہر ہفت کردہ
 بود ذوق پر اختتامی حرامش

وہا قات معف بصف رومی و چینی
 بری وش چاکراں صف بر کشیدہ
 سمٹے بچوں بر انگیزد بہ زرمش
 کندے رشنہ گوئی رورگارش
 رسنانے ز آفت جانما سرشہ
 کمانے سخت چوں سنگ عطایش
 خنگے ہنجو اھگر تاب دادہ
 قہوم شاہ را مرغاں نواساز
 چناں بستند خود را در کندش
 ز پیشش بشملے گر گام بزداشت
 اگر شیرے رسیدے در کینش
 غوالے پشت کردے گر بجنگش
 ز گردون و زریں ہر دم صدائے
 رسنانے را خطا بر گور ازیں داشت
 اگر بر طائرے زریں خطا رفت
 چو جان اندر جہاں محکش رواں باد
 سرگردنکشاں فتراک جویش
 مرادش را قضا زیں ہفت پردہ
 پھر دگر طائرے بے شوق دمش

زمانہ یار و گردوں یاورش باد
 نشاط از خاک بوسان درش باد

تذکرہ کب بند - بند اول

<p>یا ساحتِ روضہٴ چنان است یا بازگئے فلکِ نشان است آبش ہمہ مایہٴ روان است صد گونہ شرف - کیے ازان است در دیدہٴ مژدمِ این عیان است یا شاہ بر آویج آسمان است آمیزش چرخ و بوستان است ہم در بر ماہ پڑنیاں است</p>	<p>ایں بزمِ شہنشہ جہان است یا گردو نے است بازگہ سال خاکش ہمہ آپ زندگانی است بر آپ حیاتِ خاکِ آن را کز مژدمِ دیدہ آن رہاں شد ماہے است نشستہ بر سرِ تخت در ساحتِ آنکہ از دُشاقاں بم بر سرِ سرو آفتاب است</p>
--	--

بر تر ز سپہر پایہ اش باد
خویشید بزیر سایہ اش باد

بند دوم

<p>دورانِ شہِ فلکِ نہاد است جود و کرم است و عدل و داد است چوں دستِ شہنشہ جواد است ہم شاہ در کرم کشاد است عدل از پئے رونقِ پداد است اجزایِ جہاں در رائدِ پداد است چوں دولتِ شہ در ائداد است آن چیز کہ ناقص اوقاد است یا تخت و روعے بد نہاد است</p>	<p>صد شکر کہ دور بر مُراد است از کانِ چہار گانیہٴ دہر تا رونقِ گلستانِ ود ابر ہم باغِ رہِ خزاں بیستہ است باد از پئے زینتِ گلستان بنیادِ زماں بر اہنساط است روز از اثرِ بہار ہر روز امروز بر وزگارِ دان با قدرِ شبِ سیاہ بخت است</p>
---	---

تا زینتِ بوستان ز ابر است تا رونقِ گلستان ز باد است

مخمس همگش چو گلستان باد
مکزار وے ایمن از خزاں باد

بند سوم

خلصیتِ شهید در شرمگ است آسایشِ زخم از خندنگ است
ادوارِ مہموم را شتاب است دورانِ نشاط را درنگ است
دستِ کرم و سخا دراز است پایِ ستم و ستیزه لنگ است
از تارِ طرب بدرگہ شاہ بر گردنِ چرخ پالنگ است
در کامِ مخالف و موافق تا شہدِ مخالفِ شرمگ است

ہم شہدِ طرب قہرین جامش
ہم شاہدِ آرزو بہ کامش

بند چہارم

اے فزوش رہ تو عرشِ بالا عرش از تو بفروش آشکارا
نہ واجبے و نہ ممکن آد در دہر نرا نظیر و ہمتا
فتنہ بعدوے نشتِ مفتوں اقبال بروے نشتِ شبیا
این ہنچو سوادِ بیل و مخفاش آن ہنچو ضیاعِ مہر و جزو با
از رزم بہ بنوم چوں خرامی در سایہ چترِ آسماں سا
در دستِ گرفتہ دستِ نصرت بر پایے رنگندہ فوقِ اعدا
شاد از تو روانِ ملک و ملت نخرم ز تو جانِ دین و دنیا
گم بادہ کوشہ است و نشینیم ور حاصلِ معین است و دریا
گر دستِ تہنن است و دستاں در ملکِ بسکندر است و دارا

در مجلس بزم و عوصیہ رزم ، بستان و ریدہ ریشد و بکشنا

دورِ مہ و خورِ بکام بادت
 این ساغر و آن مدام بادت

بند پنجم

ہر کو ز خدا نرا جدا دید
 اے سایہ آفتاب بزدان
 آورد ز نو جانِ دیگر
 از رایے رزیں دیس مصایح
 جزو کرم امن و عدلش از کان
 ہر نظرہ از آن نظیرِ دزیا
 ہر مجلسِ آن بجائے قارون
 بر عکسِ جہاں در آن نشد کس
 اے روئے تو قبند گاہِ اقبال
 عیدت ہمہ سال باد مستعود
 از شرک جدا نکرد تو رحید
 در سایہ رایے نشت خورشید
 جاہ تو جہاں چو مختصر دید
 وز فکرِ بتیں در آن مقابلہ
 عیش و طرب و بقا موالید
 ہر ذرہٴ آن عدیلِ خورشید
 ہر ناکسِ آن بجاہِ جمشید
 ہرگز ز مرادِ خویش تو رسید
 بازوئے تو ماقتضادِ تائید
 سالت ہمہ روزہ باد چوں عید

غم دور سے ز خاطر ت باد
 پیوستہ نشاط بر درت باد

وقتے ازین بندہ در خاکبوس درگاہِ پادشاہی تاخیرے
 رفتے - و درآں اواں کہ شرفیاب مے گشت - اتفاقاً چند بیت
 از کتابِ شمس و شمس بن حکیم نظامی کہ در حق من رُوحِ خود
 مکتبہ - و یکے از ابیاتِ او این است - کہ بہت

رفزیدوں بود رطفے گاو پرورد
 تو بالغ دولتی ہم شیر و ہم مزد

بہ نظرِ اُتور رسیدہ۔ خاطرِ اشرفِ مائلِ اُقتادہ بُود۔ کہ چند
 بیتِ بدایں رسیاقِ موزوں شوَد۔ بدیں بندہ اثرِ رقت - و
 ایں ابیات را بہ عرضِ اقدس رساند۔ و در طے آلِ ابیات
 حکیم نیز عُدْرِ تَقْصیرِے و تاخیرِے خواسته است - و
 در آلِ ضَمْنِ بیتی دارد۔ کہ مِطْرَعِ اش این است۔ س
 اگر دیر آدم شیر آدم شیر

شہنوی در مہج

جہاں داورِ شہا عالم پناہا
 بد گاہتِ نیازِ بے نیازاں
 فروغِ اختران از سایہ تو
 غلط گفتم کہ بے شبہ و مثالی
 تو از فولادِ تیغِ آہن شگافی
 سکند نیست جز پیکِ جہاں گرد
 ترا گفتم ز شاہاں ہمسرے ہست
 فلک در پیشگاہت پیشکارے
 تو ایت مانندگانِ لشکر تو
 حجابے چند بر در آسمانت
 بجز افسرِ ترا ہمسر نباشد
 جہاندارِ گرفتِ آرایش از تو
 جدائیِ جسم از جاں کے توانست
 گر ایں شاہی خراوندی چہ باشد

ملک چاکر شہیوا پاڈشاہا
 سرگردنِ کشان و سر فرازاں
 نشانے آسماں از پایہ تو
 فریدوں حنمتِ اسکندرِ خصالی
 ز آہنگِ فریدوں راست لانی
 بساطِ خسروی رایت چو گشتود
 سیکماں گردادے خاتمِ از دست
 ملک بردگتِ خدائنگوارے
 خرابے آسماں از کشور تو
 زبیں مُشتے عبا از آسمانت
 بجز تاج از تو کس برتر نباشد
 جہاں پیکرِ گزید آسایش از تو
 جہاں جسمِ است حکم تو روانست
 ز ذاتت بجز خدا برتر کہ باشد

چه باشد لفظ در معنی مکنجد
 چلویم کآن چنیں یا آن چنانی
 کہ دارد گنج گوهر از سخن پنج
 کہ گر دیر آدم شیر آدم شیر
 اگر شیر آمدے روباہ بودے
 کہ با صد گونہ تقصیر آمد ستم
 ہیں دامن سگ این آستانم
 گشاید صد در دولت برویم
 زبانے کو بہدحت مکنہ ساز است
 ز غم خاموش بنشیند روا نیست
 بآب ار بتگری پستی نسوید
 ز سر بگذارد این بہودہ گردے
 بہ خار ار بتگری خار کند چاک
 سزایے تاج گردد در خور تخت
 روانہا بے هوایت خاک بادا
 دے طالب مبادا جز رضایت
 کواکب در شمار شکر باد
 فلک خرّم زیں معمور از تو

بہیز از سخن مدحت نسجد
 فرسوں ز اندیشہ بروں از گمانی
 حکیم گنج دانایے گم سنج
 بوقتی گنت بہر عذیر تقصیر
 گزارش گر بریں در گاہ بودے
 نہ تھا بردت دیر آمد ستم
 ولے روباہی و شیری نہ انم
 گشائی گر نظر یک رہ بسویم
 دے را کو با خلاصت نیاز است
 پریشان سازدش اندہ روا نیست
 بر آتش گر پستی گل بروید
 اگر یابد ز راہت باد گردے
 بخاک ار بگری گوہر نشود خاک
 گزارد سر بیایت ہر کہ چوں تخت
 زبانہا بے تنایت چاک بادا
 لے فارغ مبادا از دھایت
 سپہ اندر حساب کثورت باد
 جہاں بین جہاں پر نور از تو

غزلیات

یاد تو دوائے خستگیہا
 بے مزہم دل شکستگیہا
 پیوند بے گستگیہا

نام تو بیدار بستگیہا
 دل مے تیکند شمع زلفت
 تارے ز کندگیسوانت

بارِ شتبه عقل غم شکسته در شتبه عشق رستگیا

پیشا گر ہے ز زلف بنگ
در کارِ نشاط بنگیا

ہر جا بنگم بالاؤ گر پست
ذیک شاخیم اگر شیریں اگر تلخ
ہمایم شاخ گلبنِ شتبه دام
توانائی مرا بار پست بر دوش
پرو بال است دام من خوش اندام
نباشد بندہ کا زادش توں کرد
نہ عاشق آنکہ جز مشوقِ بیند
فشاط اردیدہ توانی بخور رشید
نہ بینم در دو عالم جز یک ہندست
ذیک بزمیم اگر ہمشیا رگرمست
براہم موجِ دریا حلقہ شست
ز بردستی مرا بند پست بردست
کہ از قیدش بہر دوائے توں جست
نباشد خواجہ کہ قیدش توں رست
نہ مشوقِ آنکہ جز وے در جہان ہست
ہیں در سایہ کآں بانور پیوست

جہاں را ایمنی فتح علی شاہ
کہ این باد داشت تا جہاں ہست

حاصل ہر دو جہاں خوشہ از خرمین ماست
ساحت کون و مکاں گوشہ از مشکن ماست
چشم بر بند و بہ ظلمت کدو فقر در آے
تا بینی کہ فروغ فلک از روزن ماست
چشم کوثر و آل باغِ دل آراے بہشت
نہ از مشرب ما نکتنے از گلشن ماست
چہ اثر بود درین دشت کہ بے زحمت کشت
یک جہاں ریزہ خور و خوشہ براز خرمین ماست
سر بہ محو و سیم آفاق نیا ریم فرود
زانکہ از خرمین شہ سلسلہ در گردن ماست

ہم قصاصِ دلِ ما را مگر از ما طلبند
 ز اینکه با خونِ دل آلودہ ہمیں دامنِ ماست
 دشمن و دوست نداند کس اگر طالبِ دوست
 خلق بیہودہ یکے دوست یکے دشمنِ ماست
 گفتش بیچ اثرے بود دریں رہ ز نشاط
 گفت سرگشتہ عُبَارے ز پیے تو سن ماست

کشورِ دل از جلنے دیگر است آے جہاں از راہ ما بودار دام آے فلک از تخت ما برگیر رخت ما دریں رہ ایمنیم از رهنماں با تو خاموشم ولے بایاد دوست من نیم آں من کہ بودم یا مرا شد جہاں بر من دگرگوں یا کہ من	این زمین را آسمانے دیگر است طائرِ ما ز آشیانِ دیگر است کوبِ ما ز آسمانے دیگر است نقدِ ما با کازوانے دیگر است ہر سرِ مویم زبانے دیگر است ہر زماں از عشقِ جانے دیگر است اینکہ مے بنیم جانے دیگر است
--	---

مے زنی از عاشقی لافے نشاط
 عشقبازاں را نشانے دیگر است

فضلِ گلِ است و موسمِ ایوان و گاہ نیست
 جز سخنِ باغ در خوئے آوزنگِ شاہ نیست
 نوگیں گواہِ من کہ نباشد بہ بوستاں
 چشمے کہ در قدمِ شہنشاہ براہ نیست
 نردگانِ شاہ گرچہ دیرند و رفتہ سوز
 دل در اماں ز رفتنِ چشمے سیاہ نیست
 حاضرِ ستادہ آں صفِ مزگانِ تیر زن
 حاجتِ بعوضِ لشکر و شانِ سپاہ نیست

این چند روزه مُهنتِ کَلْبَنِ غَنیبتِ است
 فرود است در چمن اثرے از گیاه نیست
 چنِسِ غمت به نقدِ دو عالم خریدہ ایم
 مارا درین مُعاملہ جُزِ دِلِ گواہ نیست
 جُزِ شُکْلِ جامِ و طَلعتِ ساقی ندیدہ ایم
 در ما اثرِ زِ گَرِ دَشِ خُوَرِ شِنیدِ و ماہِ نیست
 ہر کس بہ قدرِ خُویشِ اُمیدش بطاعتست
 مارا بَعْبِرِ رَحمتِ خالقِ پناہ نیست
 تا با خودی چہ لافِ زِ طاعتِ زنی قِشاط
 جُرمِ این دُجُودِ توست کہ جُزِ وکے گناہ نیست

صَبیحِ عیبِ و دَہرِ خُرمِ از بہارِ است این چُنیں
 یا جہاں بکسرِ بَعْدِ شہرِ یارِ است این چُنیں
 زرِ مگر از رُوکے دَشمنِ رَنگِ بَکَرِفْتہِ است دام
 کیں زمانِ در پَیٹِکَگاہِ شاہِ خوارِ است این چُنیں
 این مَنمِ یا آفتابِ از رَاکے دَشتُورِ اجل
 زردِ رُوکے و تیرہ رُوزِ و خاکسارِ است این چُنیں
 این مَنمِ یا تَبیرِ شہِ کز جَمعِ ہدِ کیشانِ خُویش
 دُورترِ زینِ راستیِ از شہوایدِ است این چُنیں
 این مَنمِ یا آسماںِ کز پایہِ و مَقَدارِ خُویش
 در شَمایِ پَیٹِکارانِ شہوَسارِ است این چُنیں
 این مَنمِ یا تَبیعِ شہِ کز ضوہِ ہایِ ہائِستآن
 چہرہِ پُرِ حُوںِ آسُچنانِ دِلِ پُرِ شہرِ است این چُنیں

نے من آں رُوحِ شہم کہ طعنتہاے دلِ خراش
 باننے لوزان و با جتمے نزار است ایں چُنیں
 زلفِ یار است از نیبے یا گنہگارے نہ ز بیم
 یا دلِ من ز انتظارِ بیقرار است ایں چُنیں

رباعیات

صد بار خراب و باز آباد شدیم
 آسے بس کہ غمیں شدیم و بس شاد شدیم
 تا در کفِ قید تو ہزدیم پناہ
 از کشتکشِ زمانہ آزاد شدیم

گر با تو بود کس ہمہ عالم راہ است
 و ر بے تو رود جہاں سراسر چاہ است
 با خاکِ سرو چاکِ گریباں پیوست
 آں دست کہ از دامن تو کوتاہ است

سر گر نہ بپایے اوست بے تن خوشتر
 پا گر نہ براہ او بدامن خوشتر
 آں رہ کہ نہ سوئے اوست گم گشتہ نکوست
 آں سو کہ نہ کوئے اوست بے من خوشتر

انتخاب از سکندر نامہ

تظلمِ مضرِیاں از زنگیاں پیشِ اسکندر

بختن در آمد سگ و پانیاں
 دہل زن بزد بر تیرہ دوال
 بہ جوہر کشتی خاطر آراشتم
 بہ پندار و امید جانے کند
 سنیزہ کند با دل خارہ سنگ
 کہ آساں پیر از در توں کرد گوش
 ناندے یک انجیر بر بیچ شراخ
 گزارش چنیں کرد با نقشبند
 جمال جہاں را بر افروخت چہر
 عروسانہ بر کمر سے ز رشتست
 بر آراست بڑے در ایوان خویش
 کمر در کمر کرد تھنشن بیابے
 گے گنج سے ریخت بر رودونے
 کہ آواز داد آمد از راہ دور
 کہ مشتہ ستمدیدہ داد خواہ

چو صبح از دم گرگ بر زد زباں
 خروس غنودہ فرو کوفت بال
 من از خواب آسودہ برخاشتم
 طلبکار گوہر کہ کانے کند
 کھونا بہ بعلے کہ آرد بچنگ
 چہ پنداری کے مزد آساں نبوش
 گر انجیر خور مرغ بوسے فراخ
 گزارندہ پیکرہ این پرند
 کہ چوں بامداداں چراغ سپہر
 بجلوہ بر آورد خورشید دشت
 سکندر پادشاہین شاہان پیشتر
 غلامان کچھوہ و دگرہاے
 گے بادہ سے خورد بر یاد کے
 رشتہ چنیں چوں یکے چشمہ نور
 خبر بزد صاحب خبر نورد شاہ

تظلم زنانند بر شاه روم
 رسیدند چنان سیاهان زنگ
 سوادِ جهان را چنان در نوشت
 بیابانیاں چو قطران سیاه
 همه کوسه و پیرِ کودک سیرشت
 نه رُوئے که پیدا کند شرم نشان
 همه آدمی خوار و مزدوم گولے
 گر آید به یارِ یگرمی شهزاد یار
 نه مضر و نه افرنج مانده روم
 ز جھٹھے چنیں دل پر آکنده ایم
 شه دادگر داور دین پناه
 هراساں شد از لشکر بے قیاس
 ارسطو بے بیدار دل را بخواند
 وزیر خردمند پیروزه راسے
 که بر خیزد جنت از مائے پسن
 بر آید مگر کارے از دست شاه
 شود مضر و آل ناحیت رام تو
 و گر دشمنان را در آری بخاک
 سکنند بدستورے رہنمویں
 یکے لشکر آنگیخت که ترک و تیغ
 ز دزیا سوے خٹکی آوردے
 همه مضریاں شهری و لشکری
 بفرمودند که لب رود نیل

کہ بر مضریاں تنگ شد مزدوم
 کہ شد در بیابان گزگاہ تنگ
 کہ سودا در آمد در آل کوه و دشت
 از آل بیش کاندہ بیابان گیاه
 بخوبی روند از چہ ہستند زشت
 نہ بر ہیچکس غم و آزارم نشان
 ندارد دریں داوری مضر پلے
 و گرنہ بتارج رقت آن دیار
 گدازند از آل کورہ آتش چوموم
 و گر حکم شہ راشت ما بندہ ایم
 چو دانست کاورد زنگی سپاہ
 نباید کہ انا بود بے هراس
 وزیں در بے قصہ با او براند
 بہ پیروزے شہ شد رہنمایے
 ہلاک چنناں آرد مائے پسن
 کہ شہ را قوی تر کند پایگاہ
 بر آید بہ مرہ دانگی نامر تو
 شود دوست پیروز و دشمن ہلاک
 ز مقدومنیہ برود رایت بروں
 فرود زندہ برقتش بر آمد بہ تیغ
 دلپیش سو مضر شد رہنمایے
 پذیرا شدندش بہ فرمانبری
 کند لشکرش سوے صحرا جبل

دو اسپہ بسویے بیابان شدند
 بکبیں خواہ زنگی کمر کرد سخت
 جہاں گشت در چشم زنگی سیاه
 شد آرزو ہا پاک بر خاک سنہ
 زہیں راز مجتہدش بر افتاد پنج
 فرود او فتاد آسمان بر زہیں
 شدہ ماہی و گاو راہ گرہاں
 بوختش بیابان در آمد گرہیز
 گرہیزندہ شد دیو ز آواز نشان
 کہ گرمی ز مردم بر آورد گرد
 ہواے ز دوزخ چکر تاب تر
 نہ رہے برو گرم جز آفتاب
 درو فتنہ را روز بانار ہا
 چوغولاں بہر گوشہ مے تاختند
 بروں جست شیر سیاہ از کبیں
 بر آمد ستارہ چو دندان شیر
 جہاں زیور زوشنائی نہاد
 یثاقی کمر بست بر جاے پاس
 بر آسود خلق از رشتائندگی
 فرو ماند رومی و زنگی ز کار
 بن دہ کہ صنعم چو زنگی خوش است

بہ چرخاش زنگی شتابان شدند
 دلیراں بصر اکشیدند رخت
 چو زنگی نہ پایت کامد سپاہ
 دو لشکر برابر شد آراستہ
 ز نقل سمنہ ان پولاد بیخ
 ز بس نعرہ کامد بروں از کبیں
 ز گرد ز گراں سنگ پالش گراں
 ز شوریدن بانگ چوں و سنجیز
 چو بر جنگ شد ساختہ ساز نشان
 بجائے گر گفتند جاے نبرد
 زہینے ز گوگرد بے آب تر
 نہ آبی درو سرد مجز زہر تاب
 ز تبتیں بغور آمدہ غا ہا
 در آسجائے غولاں و عن ساختند
 چو کوہہ فرو مژد گا و زہیں
 بر آفاق شد گا و گردوں دلیر
 شب از ناف خود عطر سائی کشاد
 بروں شد یز کداری دشمن شناس
 ستارہ در آمد بہ تابندگی
 بیک جاے ہم روم وہم زنگبار
 بیاساقی آں مے کہ رومی و ش است

مگر با من ایں بے تھا با پنگ
 چو رومی و زنگی نگردد دو رنگ

داستان مصاف کردن سکندر با زنگیاں

کہ بر چرخ ہفتم نواں دید نور
کہ آید یکے دیو دہ سے رود
نسخہ دو جو تا نذر دد جوے
رہ باین از و چونکہ کرد دد دست
بن سے فرستد بدیوان میر
زبانم باریں منگتہ مغزور باد
دور دئی رہیں یگزبانی مجوے
یکے سوے شہوت یکے سوے آز
نہ سورخ دیدہ نہ سورخ گوش
ز تاریخ دینقاں چنیں بازگفت
فلک نعل زنگی بر آتش بناد
ستارہ ز کف مژہ ہیروں فشانڈ
کتیدہ جو انجم بسے انجم
صدف را شبہ پستہ بر جلے در
در اندام گادا منگواں گشت خود
ز نوبت جہاں ساہر آوازہ کرد
چو آرایش نقش بر مہر موم
زباں آورے آگہ از ہر زباں
پہ پیرو بہ شمشیر گنٹلخ دست
سخن پرورے طوطیا نوش نام
ہ ہودہ نیولن کان را نیکیب

فریبندہ را ہے شدیں راہ دور
دریں رہ فرشتہ زرہ سے رود
بمغیار این چار سو پھر سے
قرآنہ قرآنہ رہ باید شہت
بجوے ستاند ز دینقان پیر
ز من رخت این ہرماں دور باد
ازیں آشنایان بیگانہ خوے
دو سورخ چوں رو بر جیلہ ساز
ولیکن چو کژدہ بہنگام جوش
گزارش کن را زہا سے نہفت
کہ چوں شاہ چیں نہیں برابرش بناد
سپہر از کہیں مژہ ہیروں جہاند
جہاں ز دلیران لشکر شکن
از آیینہ پیل وزنگ شش
ز پویہ کہ چمے بر زہیں سے فخر د
شہ روم رشیم کیاں تازہ کرد
بر آراست لشکر بر آیین روم
ز رومی تنے بود بس رعدیاں
دیر و شمشیر و دالیش پرست
کتیدہ دشمن طوطیاں را بام
بشیریں سخنا سے مردم فریب

ندیم سیکندر به بیگاه و گاه
 سیکندر بحکم پیام آوری
 بفرمود تا بیج نارد در تنگ
 رساند بدو نسیم شمشیر شاه
 به زنگی زبان رهنمونی کند
 جوانمرد کچهره چوں سرو بن
 که دارد کُتاج و شمشیر و تخت
 جوال دولت و نیز و گردکش بست
 چو بر شاخ آهو کشت چرم گور
 چنان سو که با او مدارا کنی
 نباید که آن آتش آید بتاب
 بهر شش روان باید آراستن
 جانش که در صلح و جنگ آرمود
 شمه رنگ چوں گوش کرد این سخن
 دماغش ز گرمی در آمد بگوش
 بفرمود تا طوطیا نوش را
 رُبودند آن دیوساران ز جلای
 بر پدند در طشت ز تپس سرش
 چو پر خوں شد آن طشت زنگی چه کرد
 کسانه که بودند با او بر راه
 نمودند کآن روستی خوب چهر
 شمه از بهر آن سرو و شمشاد رنگ
 بگوش ریختن شد دل انگیخته

محاسب در احکام خورشید و ماه
 بر خویش خوانش بنام آوری
 شتابان شود سوسه سالار رنگ
 مگر بشنود باز گردد ز راه
 که آهن در آتش زبونی کند
 ز رومی بزنگی رساند آن سخن
 روان کرد رایت به نیروی عجت
 که خشم سوزنده چوں آتش بست
 بدوزد سر مور بر پایه مور
 بنالید و عذر آشکارا کنی
 که نشنیدند آنگه بدریای آب
 مبارک نشد کس ازو خواستن
 ز جنگش زیان دید و از صلح سود
 به پیچید بر خود چو مار آهن
 بر آورد چوں رنده قران سر و تن
 گشند و برند از تنش هوش را
 چو که بوزگ را نمره کز باس
 بخون غرق شد نازنین پیکارش
 بخوردش چو آب و آبے نخورد
 شدند آب در دیده نزدیک شاه
 چه بد دید از آن زنگی مرد عمر
 چنان سوخت که تاب آتش خدنگ
 ز خون چنان بے گنه ریخته

که دیدند ز اینگونه خوشخوارگی
 ز خنده لب رومیان نا امید
 که آن لحظه میرد که خندان بود
 گذشت از سر خشم اندیشه سوز
 بر آهنگ شب مرغ دشمن نمود
 بهار وین شش جرشهای زر
 که شه تاجور باد و دشمن تباہ
 یثاقی به نوبت بگدداشتن
 بر روی زرد سر از کج کوه آفتاب
 جهاں شد ز باهگ جرس بیقرار
 بغرید هر سو جو باهگ هر تبر
 بچنگ زدن چرم رویینه خم
 بیسته در افکند شب را بجام
 ز کف به کف می راند سیل
 بر روی رفت از فکله پشت نان
 قواره قواره شده دوزخ و ترنگ
 شده آب خول در دل شد مرغ
 مبارز بر روی آمد از هر دو سوی
 بس خول نهاد دگر ریختند
 چو بر گور سپه بر کشیده پناگ
 ز هر بوم انغان بر آورد بوم
 که با طویلیا نوش زنگی چه کرد
 ز خورد ز سر خامی آن خون خام

شد از رومیان رنگ یکبارگی
 سیاهان بر آن کار دندان سفید
 شب آن به که پوشیده دندان بود
 یکقدر با پشتگی یک دو روز
 شب آهنگ چون بر زدا ز کوه دود
 بر آویخت بند و سه چرخ از کمر
 جلا جل زنان گفت با روم شاه
 طلایه بر روی شد بره داشتن
 دگر روز کاورد گردول شتاب
 بغرید کوس از در شهریار
 نیبره بغریدن آمد چو انبر
 در آمد بشویش دم گاؤ دم
 تبیره زن از خارش چرم خام
 تراروی پواد سخاں سیل
 سینان سر خشت خفتان شنگان
 ز قاروره و ناخ و بیه بزرگ
 ز هر لایه حمله ز بر لایه تیغ
 چو لشکر به لشکر در آورد روست
 بسے یکا بر یگر در آویختند
 سبق برود بر لشکر روم زنگ
 خلیلی در آورد زنگی بر روم
 که رومی بتز و بید از آن پیشخورد
 در افکند خون دلاور بجام

چو زنگی نمود آنچنان بازے
 پدائنت سالار لشکر شناس
 چو لشکر هراسان شود در ستیز
 وزیر خردمند را خواند پیش
 که بد دل شدند ایب سپاه دیر
 بلشکر توان کردن این کارزار
 ز خون خوردن طوطیا نوش گردد
 کند هر کس آدین تروس آشکار
 چه بد دل شد این لشکر جنگجوی
 همان زنگیاں چیره دستی کنند
 چه دستان توان آوریدن بدست
 بر اندازانے که یاری دهد
 جهان دیده دستور فریاد رس
 که شایا خرد رهنمون تو باد
 جہاں داور آفرینش پناه
 بہ ہر جا کہ رو آری از کوہ و دشت
 سیالہاں کہ ماران مردم زنند
 اگر رومی اندیشد از جنگ زنگ
 ز مردم گشتی تروس باشد بے
 گر آزریم خواهیم زین سگ دلاں
 و گر جائے خالی کنیم از نبرد
 بے گر ز ما داشتندے ہراس
 میبائیچی چه باشد کہ بس بیہشتند

نہ رومی نیامد عنان تازے
 کہ در رومی از زنگی آمد ہراس
 سگالیش نسا زد مگر در گریز
 خبر دادش از راز پنهان خویش
 ز شمشیر نا خوردہ گشتند سیر
 بہ تنہا چه بر خیزد از یک سوار
 ہمہ لشکر از دیم خواهند مرد
 نیاید نہ تزییندگان بیچ کار
 بیار آب و دست از دیری بشوے
 چو پیدان آشفته مستی کنند
 کز آن زنگیاں را در آید شکست
 ازین وحشتم رشتکاری دهد
 گشتاد از سر کار دانی نفس
 نظریار و دشمن رولون تو باد
 پناہ تو باد اے جانگیر شاہ
 ہی بادت از چرخ فیروزہ گشت
 نہ مردم جہانا کہ آہدینند
 عجب نیست کاین ماہبخت آن ننگ
 ز مردم خوری چون تروسد کسے
 سخنانند ماں عاقلان عاقلان
 ز گیتی بر آند کیبارہ گرد
 میبائیچی بر ایشان نہادے سپاس
 و گراست خواہی میبائیچی گشتند

یکے چارہ باید بر انداختن
 گرفتار تنے چند زنگی ز راہ
 ز شستن ترا خاموش و خشنماک
 یکے را سر از تن بھیرین بدزد
 بزنگی زباں گفتن این را بشوے
 بفرمانے تا مطبخی در نہفت
 بجوشد سر گوشیدہ سیاہ
 شہ آں چہ دم ناپختنہ نیم خام
 بگوید کہ مفرش بیارید نیز
 اگر بیچ دانستے در سخت
 اسیران رومی پروردے
 چو آں آدمی خوارہ یابد خہر
 بدیں ترس بگذارد این کہین گوم
 گر این چارہ سازی بدست آوریم
 بگدگی ز گدگاں تو انیم رست
 بفرومود شہ تا دلیران روم
 کہیں بر گزرگاہ زنگ آورد
 شدند آں دلیران فرماں پذیر
 بہ تو بنگہ شاہ بزدند شان
 در آورد شان نوختی دار شاہ
 شہ از خشنمائی چو غراندہ نیس
 یکے را بفرومود تا زان گروہ
 بمطبخ سپودہ کہیں را بگیر

بہ تزویر مردم خوری ساختن
 گرفتار کہ دن دریں بازگاہ
 در انداختن زنگیاں را سخاک
 بمطبخ فرستادن از بہر خورد
 بپزتا خورد خسرو نافعوسے
 زند لقمہ آنا کند خاک خفت
 زنی ز استخوان آورد نزد شاہ
 پدرد بخاید بجز ص تمام
 کزین نفرتر کس نخورد است چیز
 کہ خوردے چنین داردم تندوست
 ہمہ زنگیے خوش نمک خوردے
 کہ ہشت آدمی خوارہ زو بتر
 کہ آہن باہن توں کردند ہم
 بر آں چہرہ دستان شکست آوریم
 کہ بر جہل جوجہل نارد شکست
 شایند چالیش در آں مزد بوم
 تنے چند زنگی بچنگ آوردند
 گرفتار از آں زنگیے چند اسیر
 بسزہنگ نویت سپردند شان
 ققائے ز خون سرخ و سبے سیاہ
 کہ آرد گوزن جواں را بزیر
 پزند سر چوں یکے پارہ کوہ
 بساز آنچه شہ را بود تا گزیر

دگر گوئد با مطنجی گفت راز
 دگر رنگیاں پیش خسرو پاپے
 چو فرمود خسرو کہ خواں آورند
 بپا دزد خواں زیرک ہونگمند
 شہ از ہم درید آن خویش را بزور
 با پیتگی خورد و بُنیانہ سر
 چو زنگی بخوردن چنان دلکش است
 ہمہ سابق زنگی خوردم با شراب
 بزخم سیاہاں شر پیل بند
 چو تر سیدہ اژدہا کرد شاں
 شدند آن سیاہاں بر شاہ زنگ
 کہ آن اژدہا خوسے مردم خصال
 چنان مے خورد زنگیے خام را
 سر رنگیاں را کہ آرد بند
 دل رنگیاں را در آمد ہر اس
 فرو پر مرید آتش انگیز شاں
 چو روز دگر مرغ بکشاد بال
 بغول سیہ بانگ بر زد خروس
 شہنہائے شیبور ز آواز تیز
 ز نعرہ بر آزدن گاو دم
 دہلہائے گز گینہ چرم از خروش
 ز شوریدن طناب زخم ریز
 دل تونگناں در آل دارو گیر

کہ چون ساخت میباید این بزرگ و ساز
 فرو مانده عاجز در آن رشم در اسے
 بساط خویش در میاں آورند
 برو لہجہائے سر گو شنیدند
 چو شیرے کہ او برد در د چرم گور
 کہ خوردے نریدیم بد بینیاں دگر
 کباب دگر خوردیم ناخوش است
 کردیں خویش نمک تر نیابم کباب
 مزدور ہے خورد نہ آن گو سفند
 چو ماراں بصرہا رہا کرد شاں
 خبر باز دادند ز آل روز تنگ
 ز تنگے است کاورد بر ما زوال
 کہ زنگی خورد مغز بادام را
 خورد چون سر لہجہ گو شنیدند
 کہ از برنیاں سر و سروں زدیل اس
 ز گرمی نشست آتش تیز شاں
 تہی شد دماغ سپہر از خیال
 در آمد بقریدن آواز کوس
 چو صور سرافیل در و ششخیز
 شد از آسمان زہرے گا و دم
 در آورد مغز جہاں را بخوش
 دماغ فنا - سفنتہ از زخم بند
 بر آورده از ناسے ترو کی نفع

زده آتشیں مقررہ چوں چراغ
 در انارام شیران پولاد خاے
 کہ در شب ستاره ز تاریک میغ
 دگر گوئے صفها بر آراشتند
 دو دریاے آتش بجوش آمدند
 سپید و سیہ چوں گراز دو رنگ
 ز خون دیران زریں کرده لعل
 بسے خلق را بزدہ از خویشتن
 درخشاں تر از چشمہ آفتاب
 زریں در کماں آسماں در کشتہ
 جناحے بر آراستہ چوں عروس
 جناحے بر آورد چوں بے ستوں
 چو گزد و کبوه کمر ہاے کوہ
 ز خرطوم تا دم در آہن غریق
 بر زنگیے بر سر از مشک تاج
 زدے آتش از خود بر آتش زدے
 شد از پایے پیدان زریں ز نیلگون
 ہر گوشہ کردہ صا۔ پیل بند
 منیشا شد از مہر پرداختہ
 ز لشکر گہ زنگ بکشا د گام
 کرد و پیل را استخوانے شکست
 سر آاسی از سر بزرگی درو
 کرد و چشم بینندہ گشتہ سفید

زریں لوزی مقررہ در دماغ
 روا رو زناں تیر پولاد مسے
 پرک چنان تافت از زوے تیغ
 دو لشکر دگر بارہ برخاستند
 دو ابراز دو سودر خروش آمدند
 بر آمیختہ لشکر روم و زنگ
 سیم باد پایان پولاد نعل
 ترنگ کما شاے بازو شکن
 در خشدن تیغ آیینہ تاب
 زده لشکر روم رایت بلند
 بقلب اندر اسکندر فیلقوس
 ز پیش سپہ زنگیے تیر گوں
 صف زردہ پیدان بیک با گروہ
 مژہ چوں سناں چشمہا چوں عقیق
 جدا گانہ بر ہر یکے تخت علاج
 چو آواز بر پیل سرکش زدے
 ز بس پیل کما۔ سچالش برود
 پیادہ رواں کرد بر پیل بند
 چو آیین پیکار شد ساختہ
 سنگد سیاہے ز راجہ بنام
 در آمد چو پیل مستخوانے بدست
 سیہ ماسے استون گزگی درو
 دہانے فرخ و سیہ چوں لوید

خمے از خم آہن بر آہنگتہ
 برد سینہ ہنچو پولاد ترس
 علم دیدہ پرچھے بر سرش
 گر آتجا بود طاسکے سرنگوں
 بسے خویشتن را بزنگی سنود
 زراچہ منم پیل پولاد خاسے
 چو در مفر کہ بر کشم تیغ تیز
 گرم شیر پیش آید و گر ہزبر
 چو در پیلپائی قدح مے کشم
 فرس بگند جوش من پیل را
 سلاح از تنم رشتہ چوں شیرز
 چو الماس و آہن رگ تن مرا
 چو گردن بر آرم بہ گردن کشی
 درم پہلو پہلواناں بہ تیغ
 بہ مزدوم کشی اثر دہا پیکرم
 سینزندہ را درم آزر مہشت
 مرا از کسے در جہاں خرم نیست
 چو من زنگی آنگہ کہ خنداں بود
 بگفت این و بہر ز درازو شکو
 ز رومی سواکے توانا و چشت
 بہ آتش کشی باز مالید گوش
 درآمد بدو ز تلکے جنگ سود
 دیگر کینہ خواہے درآمد بچنگ

بچمہا سکاہن برد رستختہ
 حدیث تنومندی آن خود پرہس
 نے گشت یک موے زان پیکرش
 دو دیدہ برد ہنچو دو طاس خوں
 کہ سوزاں تر از آتشم زیر دود
 کہ بر پشت پیلان کشم پیلپاے
 بکوہ کشم سنگ را ریز ریز
 برو سبیل بارم چو بارندہ ابر
 بیک پیلپا پیل را پئے کشم
 رُخ من پیادہ کند خیل را
 نو پولاد دارم سلاح دیگر
 چہ حاجت بالماس و آہن مرا
 نہ زانی ہراسم نہ از آتشی
 خورم گرد دے گردناں بے دریغ
 نہ مزدوم کشم بلکہ مزدوم خورم
 خراز زبر پالاں بر آید دہشت
 سینزہ بسے ہشت و آزر مہشت
 سبے شیرے الماس دندان بود
 چو مارے کہ ہیچ نہ سود لے گنج
 بر آن آتش انگند خود را کشت
 چو پزدانے کاہش خوں بجوش
 بیک ضوبت از تن سرش را بود
 فلک ہم در آورد ہائش بنگ

دگر رومیے رفت چوں شد باد
 دگر پنهانے ز قلب رسپاه
 چنیں تا بقدر هفتاد مرد
 دگر هیچ کس را نیامد نیاز
 دل از جاے شد لشکر روم را
 چو کرد آن زبانی سپه سازبوں
 شیر گز دناں شاه گز دوں گراے
 بر آراست بر جنگ زنگی بیسج
 زده بر میاں گوهر آگین کمر
 به تن بریکے آسماں کون ز به
 یمانی یکے تیغ زهر آب جوش
 کندے چو انبروے طغیا چیاں
 لجانے بر افکند بر پشت بور
 عنان بگاورد بدلت سپرد
 به کتاب درسی چوں در آید عقاب
 از آن تیز تر خسرو رپیستن
 بزد بانگ بر فکے که لے زاغ پیر
 اگر برنتابی عنان را ز راه
 سیه رُو از آنی که از تیغ نیز
 مرد تا بجوں سزخ رُویت کتم
 رفت زنگ بر تیغ آینه زنگ
 سپیده برد رومی از چشم درد
 چه لانی که من دیو مردم خورم

که تا چشم بر هم بند سر نهاد
 شبک تر گنده چوں خرامنده ماه
 به تیغ آمد از رومیاں در نبود
 که با آن زبانی شود رزمساز
 چو از کور و آتشیں موم را
 نیامد بنا و زرد او کس پروں
 ز پز کا موب تنی کدو جاے
 به زنگی کشتی نیزه را داد تیغ
 در آورد پولاد پندی به سر
 چو مزخولی زنگی گره در گره
 حائل فرو هشته از حرف دوش
 بنج چوں کماں گوشه چاچیاں
 در آمد بزین آن شه پیل زور
 نمود آن قوی دست لادست برد
 چگونہ چند بر زین آفتاب
 به شندی در آمد بر آن اهرمن
 عقاب جواں آمد آرام گیر
 کتم بر تو عالم چو رُویت سیاه
 دین حربه که کدو خیاہی گریز
 مسلسل ترا ز جعد رُویت کتم
 من آینه ام کز من افتاد زنگ
 برد تیغ من سزخی از روی زرد
 مرا خور که از دیو مردم نرم

نانی تو پیکارِ شمشیر و تخت
 گر آئی زِ جائے نگہدارِ جاے
 من آن روم سالارِ تازی هشتم
 چو ہندی زخم بر سر زرنده پیل
 چو ز آہن گنم حلقہ در گوشِ شگ
 چو گنفت این سخن در رکابِ ایشاد
 برو حنلہ بزد چوں پیل مشت
 ز سختی کہ زد بر سرش گرز را
 بیک زخم آں گرز ز پولادِ سخت
 سر و گردن و سینہ و پاؤ دست
 چو کارِ راجہ ز راحت برید
 سیاہے بگرداے نخلِ بلن
 بخنجر و در آمد چو نیند اژدہا
 نشد کارگر تیغ بر درِ شاه
 چو داراے روم آں سیاہ مار دید
 چنان ضربتے زد باں نخلِ بن
 سر زنگی از نخل باد فتاد
 دیگر ز بگئی رفت سوے مصان
 کہ ابر سیاہ آمد از کوہِ زنگ
 سیاہ گویاے گرد بازو منم
 ز تن بر کسم گردن پیل را
 بر آئینس کہ جانش باہن گرم
 جہانجوے چوں دید کاں یادہ گویے

پیا موزمت من با زوے سخت
 و گرنہ سپارم سرت زیر پایے
 کہ چوں دشمنہ صبح زنگی کشم
 زند پیلہاں جامہ در خم نیل
 بزنگہ رود ہوش سالارِ زنگ
 بر آورد بازو عنان بر گشتاد
 یکے حوبہ شیر پیکر بدست
 بر اٹناد تپ لوزہ ابر ز را
 سید جاں از آں آہنوسی درخت
 ز سرتا قدم خورد و در ہم شکست
 یکے سخت دیگر آمد پدید
 ہراساں از دیدہ نخلین
 برو کرد زخمے چو آتش رہا
 بغرید زنگی چو ابر سیاہ
 ننگ سیاہ از بیباں در کشید
 کہ شیر جواں بر گور زین کمن
 چو زنگی کہ از نخل خودا فتاد
 زباں بر گشتادہ بہ مشتہ زرت
 نبارد مگر اژدہا و ننگ
 گراں کوہ را ہم ترازو منم
 بدم در کسم چشم نیل را
 بسے جامہ را در سکاہن رزم
 ز خون ناف خود را کند نافے

در آں یارہ گشتن سر انداختش
 عنان مانند بر چالش خشموی
 کہ زنگی ز مویک در آمد بگرد
 بزخم دگر دیدہ بر ہم بنیاد
 نیاید کسے را تمنای جنگ
 شبانگہ بہ آرائگہ باز گشت
 کہودی گرفت از خم نیل تاب
 زر اندود بر بد زنیانی بگفتش
 نگہبان تر از مرد انجم شناس
 یتاقتی کہ رسم است مے داشتند
 گل سوزخ بر طاق نیل فری
 بر آراشت بر سرد و دشمن سپاہ
 بر ایلیکت چون آتش آن آب را
 بر پہلوں پہلوئے را سپرد
 فرو برد چوں کوه بیخ استوار
 بر گوشہ گشته شمشیر کش
 بقاب اندروں زنگیے دیوسار
 جرشدار زنگی بچنانند زنگ
 ز ماہی تیف تیغ بر شد بہماہ
 کہ آن ہول دیوانہ شد مغرود
 ز بیخوابی اندامها گشت زرد
 میانجی ہے جشت راہ گر پز
 زریں را ہے سود شد و شخوال

سر تیغ بر گردن افراختش
 از آن ستمگیں تر سیاہ قوی
 چنان زد برد تیغ زنگار خورد
 سیاہ ہے دگر زیں بر اذہم بنیاد
 دگر تا شب از نامداران زنگ
 جہاندار ہارخ دمساز گشت
 چو گلنار عوں کسوت آفتاب
 نگہبان این ماہ پیکر دوش
 رفیقان لشکر بہ آیین پاس
 یز کرداری از دیدہ نگذاشتند
 سحرگہ کہ آمد بہ نیک اختر
 سکنند پڑوں آمد از خوابگاہ
 رداں کرد رخس عنان تاب را
 بقاب اندروں پایے خود را فشرد
 چپ و راست را بست ز آہن حصا
 ہماں لشکر زنگ و خیل جش
 جش بر ہمیں بزبری بریساہ
 چونوبت زین شاہ زد کوس جنگ
 در آمد بفریدن انبر سیاہ
 چنان آمد از پردو لشکر غریو
 گرہ د گلو ہا فرو بست گرد
 ز گرد ز گراں سنگ و شمشیر تیز
 ز گرد ز گراں سنگ چاشنگراں

ز بس شویش کوس روپینہ ہاس
 ز خر مٹرہ مغز پر داختہ
 ز روپیں دژ کوس شدر خر ووش
 ز نایے دمنده بر آہنگ دور
 ز بس کوفتن بر زبیں گزوتنیغ
 ز منقاوہ بولاد پڑاں حاتمگ
 کمان کتا ابرو بہ مژگان تیر
 کمنہ گرہ دادو بیج تیج
 چو ہندوے با دیگر گرم خیز
 ز موزونے ضربہاے سیناں
 بہ زنبورہ تیز زنبور بنش
 زبیں خستہ از خون انجیدگان
 بر آراستہ قلب شاہ از نبرد
 ہماں تیغزن ز بگیے سخت کوش
 کفیدہ دل و برب آودہ کف
 چو از ہر دو سو گشت قلب استوار
 نمودند بسیار مردانگی
 بر آودہ زنگی ز رومی ہلاک
 شہ از نازنین لشکر اندیشہ کرد
 بدل گشت آں بہ کہ شیر گنم
 چو لشکر زبوں شد دریں تا صحن
 بیرون شد دگر بارہ چوں آفتاب
 تلخے چند را ز آں سیاہ دروست

بگز دُون گوداں درآمد ہراس
 زبیں مغز کوه از سر انداختہ
 بدتر ہاے روپیں در افتاد جوش
 گماں کرد کامد سرافیل صور
 ز ہر غار بر شد غبارے چو میخ
 گرہ بستہ خوں در دل خارہ سنگ
 ز پستان جوشن بر آودہ شہ
 بجز گرد کردن نے گفت بیج
 معلق زناں ہندے تیغ تیز
 برقص آمدہ اسب زیر عنان
 شدہ آہن و سنگ مارے ریش
 ہوا بستہ از آہ رنجیدگان
 چو کوسے کہ آں باشد از لاخورد
 بر آورد چوں زنگ رومی خر ووش
 دہن باز کردہ چو پشت کشف
 ز ہر دو سپہ رفت بیرون سوار
 ہم از زیر کی ہم ز دیوانگی
 کہ این نازنین بود آں ہولناک
 کہ از نازنیناں نیاید نہرہ د
 وزیں ترشناکاں دیری گنم
 بخود باید ایں رزم راسا حتن
 کہ آرد بہ خونریزے شب شباب
 بیک ز عجم شنشیر چوں سگ بکشت

کسے کا پختاں دید بُنیادِ او
 سپندارِ رومی چو بے جنگ ماند
 پلنگر کہ او بود سالارِ زنگ
 بیارانِ خود گفت کارِ صیدِ خام
 سلاحِ ملک وار تو ترتیب کرد
 پیوستید خفتانے از گدگدن
 یکے خودِ بولادِ آیینہ فام
 دُرختاں یکے تیغِ چوں چشمِ گود
 بر آسخت آمد بر آں شد شیر
 بنه گفت کاه صیدِ شیرِ آرمے
 مرو تا نزدِ دیراں کنیم
 بہ بینیم کز ما بلندی کراحت
 ز جوشیدن زنگیے خام کار
 چو بد خواه کس در خرّوش آورد
 سکندر بدو گفت چندیں ملات
 ز مردانگی لات چندیں مزین
 بجزس آنچه شیریں ز شیر افغاناں
 تنے را کہ نتوانی از جلے بُرد
 بہ پہلوئے شیر ننگے دست کش
 بنا راج خود نگره کناری گنی
 بیاتا بگردیم میدانِ خوش است
 گیرفته مزین بر حریف افغانی
 بر آسخت زنگی ز گفتارِ شاه

تہی کرد پہلو ز بولادِ او
 تکاور سُوے لشکرِ زنگ راند
 چو دانست کامد ز دریا ننگ
 کجا جاں برد چوں در آید بدام
 بجوشن بر از تیغِ نزدیکِ کرد
 مُکمل بزر ز آستین تا بدن
 نہاد از بر فزق چوں سیمِ خام
 پلارک درو رگتہ چوں پارے مور
 نشاید شدن سُوے شیراں دیر
 شکبیا شواز خودِ مہسوری سُمایے
 دریں رزمگہ جنگِ شیراں کنیم
 دریں کارِ فیروز مندی کراحت
 بجوئید خوں در دلِ شہزاد
 سیتزندہ را خوں بجوش آورد
 مزین بہندہ پیشِ مرداں گرفت
 ہراساں شواز سایرِ خویشتن
 دیریں مکن با دیر افغاناں
 پردخاش او پنے چہ باید فشرد
 کہ داری بہ شیر افغانی دستِ خوش
 کہ گنجشک باشی و بازی گنی
 بہ بینیم کز ما کہ سختی کش است
 گرفتہ شوی گرفتہ زنی
 بجائش در آمد چو امیرِ سیاہ

فرو ہشت بر تزلزل شد تیغ را
 بر آشفته شد شاہ زان زشت گوی
 بہ شندی یکے تیغ زد بر تنش
 بسے صندہ بر یکدگر ساختند
 بدینگونہ تا شب در آمد بسر
 چو زنگی شد از جنگ خسرو ستوہ
 شب آمد شب خون رہا کرد نیست
 سیہ کار شب چوں شود رخت سوز
 کرم با تو کار سے دریں کارزار
 بشرطیکہ چوں صبح راند سپاہ
 بلغت این و از حد بگہ باز گشت
 بمہلت ز شب عذر خواہ آمدند
 پیاساتی از لحم دو شینہ مے
 پدہ تا طبیعت سیاوش شود

بر برق آفتے کے رسد میخ را
 چو تیغ از تنش سر بر آورد مے
 نشد کارگر زخم بر جو شنش
 یکے زخم کاری نیند اختند
 نشد زخم کس در میاں کارگر
 بدو گفت چو شبید شد سوے کوہ
 بیعاد فرودا وفا کرد نیست
 پروں آتش آید ز گردندہ سوز
 کہ اندر گریزی بہ سوراخ مار
 ترا نیز چوں صبح بینم بگاہ
 ہاں داستان شاہ دساز گشت
 زمینہاں سوے خواہ گاہ آمدند
 کہ ماند است باقی ز کاؤس دکے
 چو نوشد مے چند سرخوش شود

ظفر یافتن سکندر بر لشکر زنگیاں

بر اینکج آتش ز دریای آب
 چو شطرنجی از علج و ذآ بنوس
 شدہ سینہ باز یعنی دو رنگ
 کم و بیش چوں زان و چوں چشم ناغ
 فرو رخت از دیدہ دریای خون
 یکے تشنہ ماند و کے گشتہ غرق
 بہ بد خواہ بر چشم بد کار کرد

چو روز دگر چشمہ آفتاب
 دو لشکر ہم بر کشیدند کوس
 تذر وان رومی و زاغان رنگ
 سیاہاں چو شب رویاں چوں چراغ
 بر آمد یکے ابر زنگا - گوں
 در آن سیل کز پایے شد تا بفرق
 جہاں خسرو آہنگ پیکار کرد

بر آنگیخت زابِ رواں گود را
 پویشید و فارغ شد از تیغ و تیر
 کہ در چشم آید بکے چشمہ وار
 بآبِ جگر یافتہ پرورش
 گوہر تر از چشمہ آفتاب
 کہ گوہر بہ رنگ آمد از گوہر ش
 بوقت زدن تیغ چوں زہر مار
 بدین ہما یوں بہ رفتار خوش
 بریدہ کہ دشمن کے آید براہ
 باندیشہ فکر فرو بردہ بود
 فرستاد تا گوہر آرد بہ دست
 ز زنگی رگ زنگانی برید
 کرد چشم بیندگان شد ستوہ
 چنیں چند را خاک خارید سر
 بہ پیش در آمد چو بچیدہ مار
 بزخمے بر آورد زو نیز دود
 بحرب آمد از شیر خوشخوار تر
 زمانہ ہماں کار پیشینہ کرد
 کہ تہ سیدہ بودند ز آل شد شیر
 پر وں خواست بد خواہ خود را بجنگ
 شد اندامش از زخم ناخودہ خورد
 سوے حربہ گہ کام نا کام راند
 بصد خواہیش سخت نالیش گناں

بر آراست بازارِ ناورد را
 فراگندے از گور چشمِ حریر
 بکے درع رخشند و چشمہ وار
 سناکش بکے نیزہ سی ارش
 حائل بکے تیغ ہندی چو آب
 کلا ہے ز پولاد چیں برسش
 بر آویختہ ناچھے زہر دار
 نشست از ہر بارے کوہ و ش
 رواں کرد موکب بمیجاد گاہ
 نیامد پنگر کہ پڑمردہ بود
 دگر زنگیے را چو عفت مست
 بیک ناخوشہ کہ برے رسید
 دگر دیوے آمد چو یکبارہ کوہ
 ہماں خورد کماں ناتراش دگر
 سیہ روستے تر زنگیے دیو سار
 بروہنیز شہ ناچھے راند زود
 سیاہ دگر ز آل ستمکار تر
 ہماں شربت یار پیشینہ خورد
 نیامد دگر کس بہ مہداں دلیر
 عند راند خسرو سچے خیل زنگ
 پشنگر چو دید آسپناں دست برد
 اگر خواست درنے جنیت جماند
 عنان بر شہ اکلند چالش گناں

بسے زخمها زد بہ نیرو سے سخت
 شب شیر ز نهره بر آں پہیل زور
 پناہ شدہ را یاد کرد از سختت
 طرید سے بناورد زنگی نمود
 سچا لشگری سوے بوراند خوش
 چہاں زد برو تا بخ ز گریہ
 بیک باد شد کشتہ خضم خورد
 بفرمود شبہ از بر بارگی
 سپاہ از دو سو جنبش آنگفتند
 ز بیم چقاچق کہ آمد ز تیر
 ترنگا ترنگ درخشنده تیغ
 تنورہ ز تفسیدن آفتاب
 ز جوشیدن سر بسوسام تیز
 ز بس زنگی گشتہ بر خاک راہ
 عقیق از شبہ آتش افروختہ
 بیک شد خبہ گشت گوہر گراں
 اسیر سمن بوگ شد مشک بید
 سرا سیمی در مینش تا ختہ
 ز دل دادن چاوشان دیر
 یکے گشت ہوے دیگر گشت ہاں
 ستیز دو لشکر جواز حد گشت
 قوی دشت را فتح شد رہتموں
 در آل تاختن لشکر رومیان

نشد کارگر بر خداوند بخت
 بگوئید چون شیر بر صید گور
 نیت کرد بر کامگاری دوست
 کہ بر نقطہ پر کار تنگی نمود
 برابر سے خندہ زد چون درخش
 کہ ہم کالبد سفتہ شد ہم زیرہ
 فرو ماند لشکر پلنگہ ز خورد
 کہ لشکر ز کعبہ بیکبارگی
 شب و روز با ہم در آ میختند
 کفن گشت در زیر جوشن حریر
 ز ماہی در قہار آورده تیغ
 بسوزندگی چون تنور سے بہ تاب
 جہاں کردہ از روشنائی گریز
 زیں گشتہ بر آسماں رو سیاہ
 شبہ گشت ز آتش ہمہ سوختہ
 چنین است خود رشیم گوہر گراں
 غراب سیہ صید باز سفید
 ز رخت خرد خانہ پر داختہ
 دلاور شدہ گور بر جنگ شیر
 بر آرد سر لے ہوے از جہاں
 زمانہ یکے را ورق در نوشت
 بز نمار خواہی در آمد زوں
 بزنگی گشتی بستہ ہر سویاں

سکنی در بشمیر بکشاد دشت
 چو زنگی در آمد بزنگانه رود
 سر رایت شاه بر شد . ماه
 فروریخت باران رحمت ز میخ
 بناده ملک زیر زریں بگوش
 ز هر سوکشان زنگی چون ننگ
 کسے را کہ زہر علم ساختند
 در آن وادی از زنگیاں کس نماند
 گروہے کہ بر پیل کہ دند زور
 گرایندہ کو یاہ مردم کشد
 چو خصماں گر قتاہ خواری شدند
 پنجشود بر سخنے کار فناں
 شہ آں وحشیاں را کہ بود از حبش
 بفرمود تا داغ شاں برکشند
 فرمود زندہ شاں کہ وزاں گرم داغ
 ز بس غارت آوردن از بہر شاہ
 چوشہ آں متاع گراں سنج دید
 بجز گوہریں جام وزریں عمود
 ہم از زر کانی ہم از نخل ددر
 نہ کافور چوں سیم صحر سستوہ
 ہم فرندہ پیلان گنجینہ کش
 بسے برودہ یونانی د برہری
 ز بر کشتہ اشاہے گوہر بکار

بازار زنگی در آمد شکست
 ز شہرود رومی بر آمد سرود
 ز غوغای زنگی تہی گشت راہ
 فرو شست زنگار زنگی ز تیغ
 ز سیفور بر تن قہارے برفش
 بگردن در انساں با پالنگ
 بفرمان خسرو سر انداختند
 و گر ماند جز خورد کز گس نماند
 فتادند چوں پیلہ در پایے مور
 گے شتم کشد گہ بر شتم کشد
 حبش در میاں زینہاری شدند
 ز بشمیر خود داد زینار شاں
 نغمہ نمود گشتن در آن کشکش
 حبش زین سبب داغ بر سر کشند
 کہ آتش فرمود زندہ گہ دد چراغ
 غنیمت بگنجید در عہدہ گاہ
 چو دریا کے دشت پر گنج دید
 بخند وار گوہر بہ انبار عمود
 بسے چو دم قنطار ہا کزد پیر
 ز سیم چو کافور صد پارہ کہ
 ہاں تازی اسبان طاؤس دوش
 سبق بزدہ بر ماہ دیر مفری
 ہاں فرودش زرافہ آب دار

به گنجینه گوهر آراسته
 بر آسود و این شد از درد و رنج
 بخندید پیدا و پنهان گریست
 چرا گشت باید به نهنشیر و تیر
 گر از خود خطا بنیم این هم خطاست
 نشاید کشیدن سراز سر نوشت
 سراز گنبد لاجوردی ستاب
 همه جامه لاجوردی رزند
 درین خاک شوریده لبه مجوس
 سخن چه دلهاست آ میخند
 ادیم گوزنست و کیمخت گور
 چوئی در دهبی نقل در دست کن
 بدوزخ درش طلق آتش گنم

همه روی صخره پر از خواسته
 شه از فتح زنگی و تاراج گنج
 بعزت در آن گشتگان بنگر نیست
 که چندین خلایق در آن دارو گیر
 گنه گر بر ایشان نهم نارواست
 فلک ما سرانداختن شد سرشت
 چو دود از ته لاجوردی نقاب
 فلکها که چون لاجوردی خزند
 درین پند ده کج سرودے گوے
 که داند که این خاک آنگیخته
 همه راه اگر نیست بینده کور
 بیا ساقی از مے مرا مست کن
 از آن مے که دل ما بدو خوش گنم

مصاف کردن سِکندر با رومیان

سخنهاے پزورده و دل پذیر
 کجا بُردش آن سبز خنگو شموس
 جهانش چه گیرنگسازی نمود
 سخن ما به جوهر بر آمود گوش
 جهان ما چو پرکنده طاوس دید
 در آن پهن صحرا وطن ساختند
 بطرح پزوهی ستاره شمسود
 بر آورد سر صبح با تیغ و طشت

بیار آے جهان دیده دهنقان پیر
 که چو خسرو از چین درآمد بروس
 دیگر بار چه خوش چه بازی نمود
 گزارنده صراف جوهر فروش
 که روی چو آشفتن روس دید
 بفرمان شه سایت افراختند
 شب تیره پهلو به بنتر نبرد
 زین فرش سیهور چو در نوشت

ہر آنکندہ تیغ گشت آفتاب
 زہر تیغ کو ہے یکے کو تیغ
 بہ بیماری از آب دریا فرزوں
 ہم تیغ و رایت بر افراختند
 فکشدند چوں کوہ پولاد پایے
 بر آراست لشکر لغزمان شاہ
 بخورشید روشن در آورد تیغ
 حصارے بر آوردہ مانند کوہ
 شوے سینہ گوم کردند رکیں
 علم بر کیشند بر میسرہ
 زدہ پڑہ بر گشتن بقصاص
 پس او دیران کشد خر ووش
 کر بست بر پشت پیل سفید
 فرود زندہ چوں قبلہ گاہ مجوس
 ز چپ بانگ پر طاس بدخاستہ
 سر انداختن کرد بر خود مباح
 ز ہر سکنہ شدہ سینہ شوے
 چو ہندوے بیچار بر زد خر ووش
 زین آسمان وار بدخاستہ
 زین را بر افکندہ پچش بناف
 بازوے ترہ کاں در آوردہ نور
 ہماہی رساندہ زین ما زیاں
 بر آورد از گاو گزہ دوں خر ووش

ہر آن تیغ گزشت نمود تاب
 دروں آمد از پزدو تیرہ تیغ
 دو لشکر نگویم دو دریاے خوں
 بہ تذبیر خوں ریختن تاختند
 بعد من دو میدان ہر آن سنگ جلم
 در آل مخر کہ عارض رزم گاہ
 ز پولاد پوشان الماس تیغ
 بدگانہ از سوک ہر گز وہ
 دوالی و گزدان ایمان زین
 قدر خان و نقوریان میسرہ
 جناح از خدنگ غلامان خاص
 بہ پیش اندرون پیل پولاد جوش
 شہ پیلتن با ہزاراں اُسید
 ز دیگر طرف سز خر وویان روس
 بخور رایتاں راست آراستہ
 الانی ز پس ایسوی بر جناح
 بقلب اندرون روسیے کینہ جوے
 دلاہے روسی در آمد بہ جوش
 سپاہ از دو جانب صف آراستہ
 ز غریب کوس گزہ دوں شگاف
 ہماں ناے تزدکی بر آوردہ شور
 ستمیل زین سنبہ تازیان
 لکہ کو بیگ گزہ زہ ہفت جوش

ز نقره بر آورد کاوڑس خوں
 چو مرغ دو پر بر سر مرغدار
 ز گو پاها گوه گشته مفاک
 بخوں رُوکے دشمن نازی کُناں
 شدہ فتنہ خود را سر بزرگ
 بر ورشته صد بیشه تیر خدنگ
 بگرداں گشتی کرد گردن دراز
 ز میں را افتاده بر اندام لوز
 بگاور شدہ زیر شیراں شمس
 فلاطون اسجا فلاطوسے
 ز پندی در آب آتش انداختہ
 بضیق النفس کام گیتی گرفت
 نہ پرتندہ را بر ہوا جلے بود
 یکے شیر پر طاس روپیں گلہ
 تب ہیں کہ بر باد کوہ ایستاد
 بنام آوری خویشتن را ستود
 پر طاسے من شود پخت گرم
 چو آیم بر زم اثر دبا پیکرم
 زندگان خورم بر لب جو تبار
 نہ بچوں رو بہا دُنبہ پزورده ام
 بہ حملہ درم پہلوئے نترہ گور
 ہمہ چرم خام است پوشیدم
 دُروغے نئے گویم اینک معان

پلارک بکا و رسہ نقرہ گوں
 خدنگ سے پر کورده ز آہن گزار
 ز نیزہ نیشناں شدہ رُوکے خاک
 سناں بر سر مویے بازی کُناں
 ز غریدین شیر در چرم مرگ
 سناں چشمہ خوں کشادہ ز سنگ
 زندگان نیشیر جو تن گداز
 کشادہ بخار از تن کوہ درز
 ز غوغا بر آوردن خیل رُوس
 نیز زید با کتیزیں رُوکے
 ہماں رُوکے رایت افراختہ
 گلوئے ہوا در کشید آئے نسکفت
 نہ پویندہ را بر زمین پلے بود
 ز رُوسی بر آمد بہ ناورد گاہ
 چو کوسے رواں گشتہ بر پشت باد
 مبارز طب کرد و جولاں نمود
 کہ پر طاسیاں را دریں خام چرم
 چو پندی گنم تندری گوہرم
 پندگان درم بر سر کوسہار
 چو شیراں پر خاشخو کردہ ام
 در شتم بچنگال و سخمہ بزور
 ہمہ خون خام است پوشیدم
 سناں ز پہلو در آید بنات

که آتش فووزنده گردد ز موم
 که بخشایش آرد من روز خوں
 بر موی رقت جوشن در کز تکان
 در آن پویه کردند نختی در تنگ
 جو آمد ز رومی در آمد به خاک
 که بدطاس را سخت چالاک دید
 به تیغ آمد از رومیل در نبرد
 بسے سر بریده بهندی حسام
 بر آشفت پولاد هندی بدست
 سر سخت کس در نیامد ز پای
 بر آورد شمشیر هندی به دوش
 که سر در سم افکند بر طاس را
 بگردن در آورده روسی سپر
 بخون محالیت سگالش گناں
 که روسی سپر گشته زوبے نیاز
 هم افتاد تا هم بر آمد چشم
 چو آهوی پے کرده را همند بود
 نیامد دگر سوے پیکار کس
 بخون و خوی آورده سر تا میان
 در او خود خلعے ساختش
 بزرگما نشانند بر پاس گاه

بیاید یکے لشکر از چین و روم
 بمخشد بزدان بدان زمینوں
 ز قلب ملک پیش آن کشند باز
 بر خاش گزداں کشاند چنگ
 ز شمشیر پرها سبے خستناک
 دگر روسے رقت و هم خاک دید
 چنین تا مقدار هفتاد مرد
 ملک زاده بود هندی به نام
 بر آن گزگ درند هجوں شیرست
 بسے حمله کردند جنگ آزماے
 ملک زاده هندی چو شد سخت کوش
 چنان راند بر تاره الماس را
 ز روسی یکے شیر شوریده سر
 در آمد بناورد چالیش گناں
 ز هندی چنان هندی خود باز
 چنین روسے دیگر آمد به خشم
 چنین چند را گشت تا نیمروز
 فرو بسته شد رویاں را نفس
 آرا نگه تاقت هندی عناں
 ملک چوں چنان دید بخواستش
 فرود آمد از دو جانب سپاه

مصافِ دُوم

زِے کہد بر خاک یا توت ریز
 گشتادند باز از یکینها کماں
 بشیر انگنی در شکار آمدند
 نو سر مغزے بزد از رُوی رنگ
 نہ دل بگیہ پولاد را کرد نرم
 قلند آسماں نعل و خورشید مرغ
 سوارے تیتا بنده چوں آتشے
 بسختی د آہن دلی چوں جہاں
 کسے کامد از پایے پیلان نرشت
 سر از پنجرے شیر نر تا مقتدر
 بروں آمد از پیرۂ قلب گاہ
 خر و شان و جوشاں تر از رود نیل
 کہ آمد بروں آفتاب از نہفت
 نہ از بادہ از خون ایلاقیان
 بر افراخت پولاد گز نو رراں
 در آمد سر پیل پیکر ز پایے
 ز طوفان خویش زیں گشت مست
 بر آں کوہ کن رائد مانند کوہ
 چنیں چند گردن کش از دست شد
 غر و ویش داد از سر افراختن
 بسے گشت و ہم گشتے شدے دسرخ

دگر روتر کیں ساتے صبح خیز
 دو لشکر چو دنیایے آتش دماں
 دگر بارہ در کارزار آمدند
 وراے چکر تاب و فریاد زنگ
 ہماں کوس رومی ز گز گینہ چرم
 زبیں را ز شویش بر افتاد پنج
 بروں رفت ز ایلاقیان سر کشتے
 ز سر تا قدم زیر آہن نہاں
 مبار ز طلب کرد چوں پیل مست
 دلیراں از دہد دلی یا فزند
 پس از ساعتے تیتد شیر سیا
 بر اسب بخاری بیالے پیل
 پایلاقیے اہرمن رُوی گشت
 منم جام بردشت چوں ساقیان
 بگفت این و بر مژب انشود راں
 ز گوپال آں چیل جنک آزماے
 شد ایلاتی از گز ز پولاد پست
 سوار سرافراز تر ز آں گروہ
 بز نیم دگر با زیں پست شد
 سراجام کار آں سر انداختن
 ز پولاد دوزعان پولاد تیغ

ز پیشین گمان تا نمازِ دگر
 دگر باره حُل در چگر جوش زد
 ز رُوسی در آمد سوارے چو پیل
 بروں خواست از رویاں ہم نبرد
 بدینگونه خیلے بخوں ور کشید
 ز بس گشتن مرد جنگ آرمے
 چو رُوسی برومی چُناں دست یافت
 هے گشت پولادِ ہندی گشت
 چو بالای نیزه درازی گرفت
 ز پہلوئے لشکر گہ شہز یار
 نہ اشبے عقابے بر آئینختہ
 حریر تنش در فزائند زرد
 بمیدان در آمد چو عفریت مست
 طریبے بر آورد و باروس گشت
 ز ریوند ما ز ندرانی منم
 چو رُوسی درو دید و در پیکرش
 شد آگہ کہ در گشت و ناورد او
 چنان سوئے لشکر گہ خویش داد
 رہا کرد حد بہ سوارے دلیر
 گر یزئدہ را حہ بہ خرید پشت
 ز نیزی کہ شد مز کبش باد پایے
 چو دیدند کآن اثر دہایے نبرد
 برو خویش و بیگانہ پُشتا رفتند

بمیدان نشد رزم سازِ دگر
 قضا را قد بر بُنا گوش زد
 رُسنے چوں بقم چہماہے چو نیل
 ہے کرد مردی ہے گشت مرد
 تنے چند را جاں ز تن ہر کشید
 نیامد کسے را سوئے جنگ رلے
 ز موپال خود پیل را پست یافت
 تنے چند رومی و چینی پگشت
 در آل مفرکہ نیزه بازی گرفت
 بروں را آمد مز کب یکے تنہ سوار
 نہ تیغے نہنگے در آوہ سختہ
 کلاہے ز پولاد چوں لا جورد
 یکے حر ہر چار پہلو بہ دست
 کہ خواہی ہمیں لحظہ در خاک گشت
 کہ بازی بود جنگ آہر منم
 ز صفرا بگشتن در آمد سرش
 نباشد چُناں مرد مے مرد او
 ہز بہمت ہمیداد چوں شد باد
 پس پشت آن پشت بر کردہ شیر
 بروں شد ز سینہ سناں چار گشت
 رساند آن تن سفتہ را باز جالے
 صلیبی کند صاب مردان مرد
 صلیبی شدہ گشتہ یافتند

ز پرطاس و روسی بچنید کس
 پروں رفت روسی چویک پارہ کوہ
 کہ چوں پلتن کرد برکے خرام
 زہر سوسے شمشیرے انگختند
 بیک زخم جان سنیوئندہ جود
 در آورد ہفتاد تن را ز پاسے
 کہ پاسے سپہ دید ز آل کار کند
 چو سروے کہ تیغش بود بار و برگ
 سر بارگی کرد بر و سے رہا
 بغریبید مانند غراندہ اجب
 ز گرمی شدہ چوں فلک گوم خیز
 یکے دیر جفتیش یکے زود گرد
 بسے زخم چوں آتش انداختند
 ز پیشیں در آمد بہ شب کاوڑار
 بر آل شخص آراستہ چوں عروس
 بر آورد ز آل شہر شوزہ ہلاک
 جہاں سوسے لشکر کہ خویش تافت
 کہ سالار بگیلی در آمد بہ محل
 بشرطیکہ باشد سزاوار او

عنانما فرو بستہ شد پیش و پس
 چو لشکر شد از صبر کردن ستوہ
 ز خویشان قنطال گوپال نام
 دو شمشیر زن در ہم آویختند
 سر انجام کوشش زریوند گرد
 چنہیں تازہ روسان گردوں گرے
 بر آشت قنطال ز آل شیر کشند
 بہوشید جوشن بر افراخت ترنگ
 در آمد بہ زیں چوں یکے از دہا
 زریوند چوں دید کامد ہزہر
 کشیدند بر یک و گر تیغ نیز
 دو پتہ چو پیکار سر مرکز نورد
 بسے گرد بر گرد بر ناختند
 نمے شد یکے بر یکے کامگار
 ہم آرز یکے تیغ زد شاہ روس
 پیفتندش از زیں بر آل سوسے خاک
 گشندہ چو بر خصم خود دشت یافت
 جاندار از آل کار شد تنگدل
 پفرمود بر ساختن کار او

مصاف سوم

دگر روز کیں تروک سلطان مسکوہ | ز دریلے چین کو ہد بر نہ چو کوہ

گر انیدہ شد ہر دو لشکر بخوں
 در آمد ز دریا بہ غریب دن ابر
 نصیر دیراں در آمد بہ آوج
 ز رومی یکے پیل گوپال گیر
 بہنگ آزمائی پروں خواست مزد
 فرو ہشتہ گوپال رومی ز دست
 دگر خواست با او ہمیں رفت نیز
 الانی سوارے فرنجہ بنام
 در آمد بر آوردہ گرزے بدوش
 ہم ایم گرزہ خود را بیکیں برکشاد
 دو تخت درسی شد ہم تخت شان
 چو دانست الانی کہ در راہ او
 بر آورد تختے و زد بر سرش
 چو فروق سر خضم در خون کشید
 ز گردان زمین یکے شد شیر
 ز شیراں سبق بزدہ نمودہ بنام
 نہنگے دو تیغے بر افراختہ
 بر زیم الانی رواں کرد رخس
 فرنجہ چو دید آنچنان دست زد
 چنان زد برو شردہ تمشیر تیز
 ازین سو کر بستہ گردن کشتے
 بکوشید و مردانگیہا نمود
 چو خصمے قوی دید گردن کشاد

علم بر کشیدند چوں بے ستوں
 ز ہر پیشہ سر برہوں زد ہنر
 ز ہر گوشہ میرفت خون موج موج
 بر آہنخت تمشیر و بر بست تیر
 پروں شد دلیرے بختان زرد
 سر و پلے روسی ہم بر شکست
 بجز مغز کوبی ندانست چیز
 ہنر ہا نمودہ بتمشیر و جام
 کہ از دیدنش مغز را رقت ہوش
 ہماں نیز بر دوش نختے بناد
 در آں در شد آویزش سخت شان
 فرد مانند بے تخت بہ خواہ او
 سرش را فرد رنجت بر پیکرش
 از آں سرکنی سر بگردوں کشید
 بلفتن قوی دل مزدی دلیر
 بہنگام جنگ آزمائی تمام
 بہ تیغ از نہنگاں سر انداختہ
 بر افراخت از تیغ رختاں درخش
 سپر بر کتف دوخت چوں پرمور
 کہ کرد از قفس مرغ جانش گریز
 پروں زد جنبین چو شد آتشے
 بشیری کجا کردہ باشزود نمود
 بیک ضربت او نیز گردن بناد

در آمد کزو عالم آمد ستوه
 کہ پیکار میرتخت از پیکرش
 چو سپاہ روشن چو سیم آہوار
 ز گفتن ندادش زمانے اماں
 کز آن شیر نرودہ بر آورد گرد
 بسیم سمنش بساعید مغز
 زد از سرود ہتری بنخ بر نشان
 نہ گره دے ہانا کہ گردن زنی
 بیج شان کرد در جنگ راست
 یکے تزک سفتہ ز پولاد چیں
 کندے چو زلف ہتاں تاہدار
 بزیں ائمہ آمد چو کوہے رواں
 کہ طفل از دہشتاں در آید بکوے
 دل از جنگ شیراں تنکبندہ دید
 بنا چار با مرگ دمساز گشت
 دواک ہے باحت بائند شیر
 پہ پیچید بر خویشتن چوں دوال
 ز رحمت یکے حرف ناموختند
 زدش ضربتے بر دوال کمر
 دو نیمہ شد آں کوہ فولاد سنج
 بکین برادر میاں را پہ بست
 نہ سوے رخت برادر کشید
 بسے گزد لشکر شکن را پاکشت

جرم نامی از کوہ لاکن چو کوہ
 یکے ترہک رو آہنی بر سرش
 قبایے زیرہ بر تنش تاہدار
 بشنودہ در آمد چو شیر دماں
 چنان رائد شمشیر بر شیر مرد
 چو افتاد دشمن در آں پایے لغز
 بسے گزدناں را ز گردن کشتاں
 دوالی چو دید آہچناں گردنے
 پہ پیچید و پیرایہ جنگ خواست
 بناک بر آورد روے آہنیں
 حائل یکے تیغ زہر آہدار
 فرس را بر افگندہ بر گشتواں
 سوے دشمن آمد چناں تازہ روک
 جرم چوں در آں فر زبندہ دید
 ولیکن نبودش سر باز گشت
 بگرد دوالی در آمد دبیر
 دوالی ز پیچیدن بد نکال
 بسے حرف در بازی اندوختند
 دوالی کمر بست چوں شیر نر
 گرانہ شد تیغ بے بیج رنج
 برادر یکے داشت چوں پیل مست
 چو زخم دوال از دوالی چشید
 بد بگونہ آں کوہ پولاد پشت

یکے رُوس بَد نام او جودره
 دوشست و تنومند و زور آزماے
 بگدن بے خُون در آویخته
 رگره بر دوال کمر کرد سعت
 کشاندند بر یک دگر تیغ تیز
 بے ضرب شتاں رقت بر یکدگر
 بر آورده رُوسی گزارنده تیغ
 ز پولاد تزک اندر آمد بفرق
 از آن سستی اندام زخم آزماے
 فرود آمد از اسب و سر باز بست
 بفره زانه فرمود تا هم ز راه
 نوازش کند تا با بهشتگی
 چو شب در سر آورد کتلی پرند
 دو رویه سپه پاس میا اشنند

که شیر نریش بود آهوی بره
 به تنها عدو پند و لشکر کشای
 بے خُون گزیدن کشاں رحمت
 بجنگ دوالی رواں کرد رخت
 که در بشته شد پای را بر گریز
 ز کار آگهی شتاں نشد کارگر
 بر آل کوه فولاد زد بید ریغ
 بدریای خُون شد تن خسته غرق
 عنان دُر و سئی کرد و شد باز جے
 دل شاه ز آل سر کشستن نیکست
 کند نوش داو بر آل زخم گاه
 دوالی بر آساید از خستگی
 سر مه در آمد به مشکین کند
 گس کرد خرد گاه نگذاشتند

مصافِ چهارم

چو خورشید بر زد سر از گنج نیل
 دگر باره شیراں نمودند شور
 بغلغل در آمد جرس بادرے
 بفریاد شیبور و آواز کوسن
 هماں جودره بے میل شتافت
 دگر باره بندی چو شیر سیاه
 بے چابکی کرد با جودره

فروشست گزدهاں قبار از نیل
 ز گوراں همه دشت کردند گور
 بجورشید خُون از دم کرتناے
 پدید آمد از سرخ گل سندروس
 که در خود یکے ذره سستی نیافت
 در افکند ختلی به نادر دگاه
 نئے رقت بر کار زخم سره

ہم آخر در ابرویکے پیس فگند
 بر آورد ز افگندنش کام خویش
 دلیرانہ میگذشت و میخواست مرد
 یکے نامور بود طوطوس نام
 چو سوزخ اژدهائے بہ پیچیدگی
 سوئے ہندی آمد چو سیکلے بجوش
 در آں داور یہاے بیگانگی
 سانجام روسی یکے حملہ کرد
 بہر دانت از خویش اندام را
 ز سر نزدیک برداشت گفتا منم
 مرا مادر من کہ طوطوس خوانند
 ز میدان سخا ہم شدن با جلع
 شد از گشتن ہندی وزخم روس
 بر آں بود کار دیناں سوئے جنگ
 چپ و راست میدیدتا از سپاہ
 رواں کرد مرکب رشایندہ
 ہمایوں سوارے چو غرندہ شیر
 چنناں غرق در آہن اندام او
 بجولاں گرمی سرفرازی گناں
 از آں چابکبہا کہے کرد چست
 بر آں روسی افگند مرکب چو باد
 چنناں زد کہ از تیغ گردن زنش
 از آں شیر دل تر سوارے دیگر

سر جودہ بر سر زین فگند
 سپردش بنخل رہ انجام خویش
 نہی کرد جلعے از بسے ہم نبود
 بزدلی بر آورد در روس نام
 ہمہ بر ہلاکش بسیچیدگی
 کہ از کوه در پشتی آرد خروش
 نمودند بسیار مردانگی
 کز آں مرد ہندی بر آورد کرد
 چو کے ریخت بر سنگ زو جام را
 ہزہر یکہ زینگونہ صید افگنم
 بروسی زباں رستم روس خوانند
 مگر لشکرے را در آرم زپاے
 بہ پیچید بر خود چو ہفت عروس
 دیگر بار در عزمش آمد دینک
 کہ خواہد شد از کینہ در کینہ خواہ
 ز پولاد چوں برق تابندہ
 توانا و چاہک عنان و دلیر
 کہ پیدانہ جز بر نفس کام او
 بستمشیر چوں برق بازی گناں
 برو بر شدہ دست بدخواہ شست
 بہ تیغ آزمائی بخل بر کشاد
 سر خضم افتاد در دامنش
 در آمد پرخاش چوں شیر نر

چُنیں تا سوسے چند بر کنده شد
 باسانی آن شیر جنگلی بگشت
 زخوں نعل کرد آهنش سنگ را
 پینگند از رُوسیاں لشکرے
 نیامد کس از بیم در پیش او
 بچاهک سواراں عنان باز داد
 صد افگند و صد گشت و صد خسته کرد
 برآں دشت و تیغ آفرین خواں شد
 همه ریخت آتش درآں خارها
 نیامد ز نادردگه باز جاے
 سر رُوز روشن فرو شد بخواب
 ز ماہی بر آورد سر سوسے ماہ
 فرو بُرد چوں اژدہا ماہ را
 بر آسود و آمد بہ شب ساختن
 کہ نشناختش هیچکس در جہاں
 گماں بُرد کماں شیر دل بود شیر
 کہ امروز کرد آسچماں کانه زار
 صدش گنج سر بسته بخشیدے
 چو باز دویے خونیم قوی کرد بگشت
 کہ بادا برآں شیر صد آفرین

بہ زخمِ دگر ہم سرا فگندہ شد
 قزموں از چہل رُوسے کوه پشت
 بر سو کہ میراند فترنگ را
 بہر حمله کا بگجت از ہر درے
 چو برخوں شتابندہ شد پیش او
 یکے حملے آتشیں ساز داد
 درآں حمله کماں کوه آہستہ کرد
 شہ از شیر مردیش چیراں شد
 بدینگونے سے کرد پیکارها
 فلک تا نشد بر سرش مشکلسے
 چو در بُرد قح کوه رفت آفتاب
 شب تیرہ چوں اژدہاے سیاه
 سیہ کرد بر شہرواں راہ را
 سوار از شہبختون و از تاجمتم
 بتاریکے شب چنناں شد نہاں
 شہ از مرد دے آں سواہے دلیر
 در اندیشہ میگفت کماں شہسوار
 درینا اگر رُوسے او دیدے
 قوی باز دوی کرد و خلقے بگشت
 نمود آدمی بود شیر عریں

مصاف بہنجم

دگر روز کیں طاق فیروزہ رنگ | بر آوردہ یاقوتِ رخشاں رنگ

البری سوارے چو غر سنده تیسر
 یکے گوز ہفتاد مودی بدست
 سہارز ہینخواست میگشت فرد
 ز رومی دایرانی و خاوری
 ہماں روسی افگن سوار دلیر
 کماں راز ہے برزد از چرم خام
 بہ نیروی دست کماں گیر او
 جو ماشورق ہندوانی برنگ
 دگر بار یک روسی گز بہ چشم
 سلاح آزمائی در آموختہ
 و آمد بشمشیر بازی چو برق
 پذیرا شدہ شورش جنگ را
 اگر چہ دلے داشت چوں خارہ رنگ
 بہ تہائی این پیشہ و ز زیدہ بود
 چو آن شیر دل دم بر انداختش
 سلاحے برو دید بیش از نبرد
 بیک ضربش جان ز تن بر کشید
 دگر روسیے بست ہم کہیں کمر
 دلیرے دگر جنگ را ساز کرد
 بہ تیر گز شست او شد ہواں
 بدہ چو بہ تیر آن سوار دہی
 دگر بار پشماں ز بیندہ گال
 چہیں چندہ روزہ آن نیردہ سوار

بر آمد سیاہ آرد ہائے بر زیر
 کہ البروز را مغز در سر شکست
 ز گوزدان گیتی بر آورد گرد
 بسے را فگت اندر آن داوری
 بر موی آمد از پرتہ پچوں نرہ شیر
 مگشت اندر آورد یک تیر تام
 بیفتاد البری سوار یک تیر او
 سیاں آگنیدہ بہ تیر خدنگ
 چو شیراں ز البرود آورده خشم
 بسے ذرع را پارہ بر دوختہ
 ز سر تا قدم زیر پولاد غرق
 بجانے بر انگند شبنگ را
 نمود آزمودہ خطر ہائے جنگ
 ز شمشیر دشمن نہ لوزیدہ بود
 شکارے ز بوں دید نشناختش
 چل و جامہ اش بہتر از ہب و مرد
 اجل بر بخش برقع اندر کشید
 ہماں رفت با او کہ با آن دگر
 بہ تیر دگر جاں ازو باز کرد
 بہ پشہ در آمد یکے پنلوواں
 ز دہ پنلوواں کرد میداں تہی
 پیامد بجایے نشیندہ گال
 بہو رشیدگی حروب کرد آشکار

کہ با او پروں آنگند بارگی
پراگندگی نشاں درآمد چو مینج
خیلے بہ نیرنگے باختند

نشہ ہیچکس را دگر یارگی
بجائے رسیدنہ کوزیم تیغ
نیشکیے بنا موسے ساختند

مصافِ ششم

بر آورد گوہر زہ دزیلے ریر
ز پیغولہا نغزہ برد خاستنہ
بعیوق برے شد از پیش وہس
وز آں قلب آراشتہ چوں عروس
چو از تررت دزیا بر آمد نہنگ
ز پانصد سوارش فرودن تر شکوہ
باقشردن الماس را نرم کرد
ز دہلیز دونخ پروں آمدہ
دراز و قوی ہم ببلاے او
جہاں کرد پُر شور و پُر مشغلہ
زیں گشتے از زور مندیش چاہ
کز و کوہ را در کشیدے ہم
بر دم گشی دست میگرد خوش
سفن گشتم بکیمخت اندام او
نکردے برد تیغ فولاد کار
فرشتہ گئے آدمی خوار و
ہکندے سرش را بیکدست زور
گئے پایے کندے ز تن گاہ سر

چنین تا یکے روز این چرخ پیر
دگر بار میداں شد آراشتہ
ز لشکر گہ روس باگ جرس
کشیدند صف قلب داران روس
کمن پوشتینے درآمد بجنگ
پیادہ بگردار یک پارہ کوہ
دروشتے بہ چوں پنچہ ساگوم کرد
چو عفریتے از بہر خوں آمدہ
یکے سلسلہ بشتہ بر پایے او
چو شیران وحشی در آں سلسلہ
ز ہر سو کہ جنتے یک اما جگاہ
سیلاحش نہ جز آہن سر بخم
ز ہر سو ہداں آہن مزدکش
ز سختی کہ بد خلعت خام او
چو آوردے آہنگ بر کارزار
در آمد چنناں از دہا پار و
کسے را کہ دیدے گرفتے چومور
گمایش نکردے بہ کار دگر

ز لشکر گمشده به نیروی دست
 جریده سوارے توانا و چشت
 درآمد که گودن فرازی کند
 چو دبیش ز دور آن ننگ دلاں
 دیگر نامدارے درآمد دلیر
 بدرینگونه از زخمهای دوشست
 ز بس دل که بر شیر درنده خست
 ننگین فرو ماند صاحب خرد
 شب تیره چوں بانگ برزد بر روز
 شه از حیرت کار آل انهر من
 که این آدمی گش چه پتیاره بود
 سلاھے نه در قبضه دشت او
 بر آنم که او آدمی زاد بنشت
 ز ویرانه جایست و خشی زناد
 شناسنده کال زبیں را شناخت
 که چوں داد فرماں شه دادگر
 یکے کوه نزدیک تاریکبخت
 درو آدمی پیکر آنے چنیں
 نماد کسے اهل ایشان دوشست
 همه سرخرو ویند و فیروزه چشم
 چنان زور مندند افشزده گام
 اگر ماده گرنر بود در سیتیز
 بر داوری کا وقتد راستند

بسے خلق را پای و پهلوی نکست
 بکار مصاف اندروں تندرفت
 بآن آنشی نیزه بازی کند
 گر فتن ههال بود و کشتن ههال
 هم آوردش آن شیر جنگی بزیر
 تنے چند از نامداراں بکشت
 دل شیر مردان لشکر نکست
 که نے آدمی بود و نه دام و دد
 سرافکنده شد برتر گیتی فرود
 سخن رائد پوشیده با ارجس
 که از جنگ او خلق بیچاره بود
 همه با سلاحاں شده پشت او
 دگر هست زیں بوم آباد نیست
 بصورت چو مردم نه مردم بزاد
 به تنکین پاسخ علم بر فراخت
 نمایم بنو حال آل جاگور
 که راهش چو موئے زیباریکبخت
 به ترکیب خاکی به زور آهینیں
 که چوں بود نشان ناد بوم از نکست
 ز شیراں نرسند هنگام خشم
 که یک تن بود لشکرے را تمام
 به انگیزد از عالمے رشخیز
 جزیں مذہبے را نیاباستند

نموده است کس مزده زایشان یکے
 بود هر یکے را قدر مایه میشت
 به پینو و لیشم است بازار نشان
 ندارند گنجینه بیچکس
 سوره که باشد بغایت سیاه
 ز پیشانی هر یک از مردوزن
 اگر با سرون نشان نباشد سرشت
 کسے را که آید تمناے خواب
 سرون بر فشارد به شلخ بلند
 چو بینی بشاخے بر انگخته
 بکشد فباوردی از بیخوردی
 چو روی شباهاں برو بگذرد
 با پستی سوره آن اهرمن
 رنهار بیارند و بدش کنند
 برو چوں سلسل شود بند سعت
 چو آن بندی آگاه کردد ز کار
 گر آن بند را بر تواند شکست
 اگر سخت باشد در آن بستگی
 برو بند زنجیر محکم کنند
 بر بندش هر کوی و هر خانے
 و اگر جنگه وقتد بناچار نشان
 کشفش به زنجیر چوں آورد
 چو کردد چنان آتشی چنگ حے

مگر زنده و آن زنده نیز اندکے
 کز آن پیش سازند اشباب خویش
 متاعے جویں نیست در بار نشان
 سمور سیه را شناسند و بس
 نگیرد ز جاعے جز آن جایگاه
 سرو نیست بر رسته چوں کردن
 چه ایصال بصورت چه در میان رشت
 شود بر درختے چو بر شاخ عقاب
 چو دیوے بکشد در آن دیو بند
 یکے آورد با بینی آویخته
 که خوابست بنیاد تا زجر دی
 در آن دیو آویخته بنگردد
 بیایند پنهان کنند آنچه
 ز زنجیر و آهن کشش کنند
 کشش به پنجاه مزدان درخت
 خروشد خرو و شیدان رعد دار
 کشد هر یکے را بیک پشت دست
 بروں آوردنش به آهستگی
 در آب و نلے فراهم کنند
 کشایند ز آن دام نشان دانے
 بدان زنده پیل است بیکار نشان
 بیارند کردن ز بندش رها
 مانند ز جاں در کسے رنگ و بوی

جہاں بجوے در کار آل پائے لغو
بصاحب خبر گفت کا ندر بئشہ نیست
گر اقبال من کار سازی کند

در آل داستاں ماندہ شوریدہ مغز
ہمہ چو بہ تیرے زیک بیشہ نیست
سرش بر سر نیزہ بازی کند

مصاف ہفتم

سپیدہ چو سر بر زد از باغتر
سپہ را بر آاشت خاور خدیو
سوے نیمنہ رومی و بزربری
سوے نیسرہ تنگ چشمان چیں
نہ روم در قلب چوں شد شیر
دگر سو الانی و پروطاس روس
تنبیہ ہم آواز شد باورائے
ز خاریدین کوس خارا شکاک
ز فریاد خر مژہ و آگاو دم
سپاہ از دو سو ماند در داوری
ہماں اہر من سوے ڈر خیم رنگ
تسے چند را پے سپر کرد باز
ز رہ پوشے از ساقہ قلب شاہ
بہ تیغ آتسے بر کئییدہ جو آب
شد از قلب دانست کال شیرمزد
شد اند بیشہ ناک از پئے کار او
در بچ آمدش آ پچھاں گودنے
سوار ہنر مند چاہک رکاب

سیاہی بخاور فرو بردو سر
در اندیشہ ز آل مرد آسج دیو
چو با جوج در سدرا شکندری
شدہ تنگ ز انہوہ ایشاں زمین
چو کوئے رواں ننگ تفتلی بزیر
بر آشتفت چوں کوسان شمس
چو صور قیامت در میدند ناسے
پر افگند سیم مرغ در کوہ قاف
علی اللہ بر آمد ز رو پینہ خم
کہ دولت کراے کند یاوری
در آمد چو پیلان جنگی بہ جنگ
نشد ہیچکس پیش او رزم ساز
در آمد چو شیرے بہ ناور دگاہ
کرد خیرہ شد چشمہ آفتاب
ہمانست کال جنگ پشینہ کرد
کہ با اثر دہا دید پیکار او
نیکستہ شود پیش آہر منے
کہ بر آتش انگشت زد بیجاہ

فرشته صفت رگه د آں دیو چهر
 نخستین بزدیکر تذبیر کرد
 چو دژخیم را نام از تیر پاک
 بجه خشت پولاد الماس رنگ
 که آں خشت گر بر زده بر میوں
 ز سختی که تن را بهم در فشرد
 دیگر خشته انداخت آں تیز تر
 سیوسم پنچنیز خشت بر کس شکست
 چو دانست کآن دیو آهن برشت
 ننگ جمانسوز را بر کشید
 زدش بر کتف گاه و ببردش ز جلے
 دیگر باره برخاست از زیر گود
 ز شوریدگی راه بخشش گرفت
 ز زینش بر آورد چوں تند شیر
 بهارے پرید آمد از زیر تنگ
 سرش خواست کندن که نرم آمدش
 دو گیسو کشاں دید در دامنش
 چو هندوے دزدش ز گنجینه برد
 چو گشت آں فرشته گرفتار دیو
 دیگر ره به پنجر کردن شناخت
 از آں طبری شاه لشکر شکن
 پفرمود تا زنده پیل سیاه
 بزد پیلهاں بانگ بر زنده پیل

همه گشت چوں گود گیتی سپهر
 بر آں تیره دل بارش تیر کرد
 زنده شد از تیر خود خشمناک
 بر آورد وزد بر دلاور ننگ
 تمام از دیگر گوشه جسته بر دوں
 بر آں خاره شد خشت پولاد حرد
 بر آں گشتنی هم نشد کارگر
 نشاید بخشت آب را باز بست
 نیندیشد از حویر تیر و خشت
 سوے آرد هارے دمنده دوید
 چنان کآن ستمگر در آمد ز پاسے
 بسختی در آویخت با هم برود
 بآں آهن چفته سختش گرفت
 ز تارک بیفتاد تر کش بر زیر
 پسے لغز و نازک ترا ز لاله بوگ
 چو رومے چنان دید ترم آمدش
 رسن کرد گیسوش در سزدنش
 ز رومی ر بودش به روسی سپرد
 ز دیوان روسی بر آمد غریب
 کز اول گرا شاخه پنجر یافت
 به پیچید چوں مار بر خویشتن
 بخشم آورد آمد آں حرد بگاه
 بر آں اهرمن راند چوں رود پیل

چو دید اثر دها پیل سرشت را
 پدائنت کآن پیل جنگ آوایے
 چنان سخت گرفت خرد طوم او
 خرد و شید و خرد طومش از جے کند
 شه از هول آں بازے ستمناک
 در آں خشمناکی بفرزانه گفت
 مرا نیز در یافت اذبار سخت
 بلا آسمانی چو آید فراز
 بگ و تاب شاهان بود اندکے
 مرا نیست آسایش از تا ختن
 دلش داد فرزانه کلے شهنریا
 همانا که فیروزی آید بدشت
 اگر چاره در سنگ خارا شود
 چو یاری کند با تو سخت بلند
 اگر چه یکے موعے ز اندام شاه
 ولیکن در اختر چنانست راز
 بلقبالی شاه و به نیروی سخت
 چو زین نیست کآن پیکر سخت چو دم
 یکے تن شد از آنکه روپس تن است
 نباید بروز هم راندن چو تیغ
 سرش را مگر در کند آوری
 گرش مے نشاید بشمشیر گشت
 چو در زبیر زنجیرش آری اسیر

کشاد آمد آں چیرگی دمت را
 بحد طوم سختش بر آرد ز جے
 کہ زندان او شد برو بوم او
 بیفتاد چوں کوه پیل بلند
 بتره سید کافتند سپه بر هلاک
 کہ دولت ز من موعے خواهد شفقت
 وگر نه چرا جستم این کار سخت
 سر تا زینبیاں به پیچد ز ناز
 بگ شیر در سال باشد یکے
 سخا هم درین عمر پودا ختن
 شکیبائی آور دریں کارزار
 چو تدر به داری و شمشیر هست
 به تدر به و تیغ آشکارا شود
 چنیں فتنه را سرد آری به بند
 بمن بر گرامی تر از صد گلاہ
 کہ چوں شاه عالم شود رزم ساز
 در آید بخاک آں تنومند سخت
 ندارد پیے صفت و اندام نرم
 تو آں کندن از جاش عمر آہن است
 کند آہے نگردد بہ آگندہ میخ
 بختم کندش بہ بند آوری
 کہ دارد پیے سخت و چو دم در سخت
 برو خواه شمشیر زن خواه تیر

شہ از مُردہٗ مردِ اختر شناس
 چو فیروزے خویش وید از حدای
 کہ اورا شہر چینیاں دادہ بود
 کندے و نیغے گرانمایہ خواست
 در آمد بر آں دیو دریا شکوہ
 بچنید از جاے خویش آن تنگ
 کشم عدو بند را شہر یار
 بگردن در افتاد بد خواہ را
 چو در گردن دشمن آمد کند
 بچم کندش سر اندر کشید
 بغلیب۔ آں شیر پنجر سوز
 چو آں گور وحشی در آں دستبرد
 ز لشکر گہ شاہ فیروز منہ
 تیرہ چنان شد در آں خرّمی
 چو شہ دیدہ کاں پیکر دیو رنگ
 نشانیش بر روزِ دگر دشمنان
 دلِ رومیان از چنان زور دست
 شہ رُوس شد چوں گدازندہ موم
 تماشایے را بشگراں ساز کرد
 بنوشندہ شد نالہ چنگ را
 ز فیروزے سخت خود کرد یاد
 چو شب قفلِ فیروزہ برزد بگنج
 ہماں مشکبو بادہ مے خورد شاہ

ہزارا پذیر وقت بر خود سپاس
 باں خنکِ خنکی در آورد پایے
 ز سبزِ آخرِ چینیاں زادہ بود
 عیناں کرد سوئے بد اندیش است
 چو امیر سیہ کو بر آید ز کوہ
 کہ اقبالِ شاہش فرورد چنگ
 در انداخت چوں چنبرِ روزگار
 زیں بوسہ داد آسماں شاہ را
 شتابندہ شد خسرو دیو بند
 کتاں ہچنماں سوئے لشکر کشید
 چو آہو برہ زیر چنگالِ یوز
 ز افتادن و خاشتن گشت خورد
 عنبلوے بر آمد بچرخ بلند
 کہ آمد برقص آسماں بر زمی
 بارقبالِ طالع در آمد بچنگ
 سپردش بہ زندانِ آہو منان
 بر آں دشمنِ دشمن افکن تیکست
 بنادی در آمد شہنشاہِ روم
 در خرّمی بر جہاں باز کرد
 بکف بر نہاد آپ گل رنگ را
 بنید گوارندہ مے خورد نشاد
 ترازویے کا فور شد مشک سنج
 ہماں پودہ مہباشتِ مطربِ نگاہ

گمے سقنہ لعلی بہ پیمانہ خورد
 برے کہ میخورد میری سخت گنج
 درآمد بہ افسانہای دراز
 از آن تیغ زن مرد چابک سوار
 کہ امروزش آن بیوفا ہم نبود
 اگر ماند در بند آن رهنزنان
 و گره رفت ز آن رفته در گنجدیم
 چو شد معرزش از خوردن بادہ گم
 بفرمود کآن بندے بے زبان
 بفرمان شد آن گر گرفتار بند
 ہم تن شکستہ ز بیروے شاہ
 بناری بنالید ز آن خستگی
 چو مرد زبان بنستہ نالید زار
 از آن زور دیدہ تن زور مند
 رہا کہ دش آن شاہ آزاد مرد
 نشانش بازوم و دادش طعام
 مے چش با گوہرش یار کرد
 چو مستی درآمد بآن شور سخت
 ز توسن دلی گم چہ با کس ساخت
 از آنجا سراسیمہ بیرون دوید
 شگفتی فرو ماند خستہ و در آن
 کہ این بندی از بادہ چون شاہ گشت
 بز رگان دولت در آن جستجوے

گمے گوش بر لعلی ناصفتہ کرد
 بچو اہندہ میداد بیدشت رنج
 ز ہر سرگذشتے پشود ہندہ راز
 سخن رائد با انجمن بے شمار
 ندانم کہ خوئی ریخت یا بند کرد
 برووں اور پیش بہ نوک سیناں
 ہماں بہ کہ بر یاد اوئے خوریم
 بزندانیاں بس دلش گشت نرم
 بیاید برا رشک مرزبان
 برا رشک آمد چو کوہ بند
 فرو پڑ مریدہ در آن بوٹمگاہ
 شفیجے نہ پیش از زبان بستگی
 بہ بخشود بر دے دل شہزاد
 بفرمود تا بر گرفتار بند
 بازاد مردی زیاں کس نکرد
 نواز شگری کرد با او تمام
 بے گوہرش را پدیدار کرد
 بغلطید چوں سابع در زیر تخت
 نازندہ خویشتن را شناخت
 چنان شد کہ کس گزود او را ندید
 نشان سخن باز جست از مران
 چرا شد ز ما دور کازاد گشت
 فتادند زان کار در گفتگوے

یکے گفت صحرا نیست این شکوشت
 دیگر گفت چوں درو کرد کار
 شه از هر چه رفت آشکار و نهفت
 در آن ماند کیس پرده زینگوں
 دل شه چو زان مکنه آگاه گشت
 دیگر ره تو رفت پندیده داشت
 چو لختی گذشت آمد آن پیل مست
 با ندم در پیش خسرو نهاد
 چو آورد زینگونه صیدے ز راه
 عجب ماند خسرو چو این کار دید
 ز شرم شه آن لعبت نازین
 چو شه دید در خرگه آن ماه را
 بچہ سید کا حوال خود باز گوی
 پرشتند خوپ و صاحب نواز
 دعا کرد بر تاجدار جہاں
 تویی آن جہانگیر کشور گشای
 شکوشت چو روز آشکارا تراست
 رہائی بتو روز امتید را
 دیگر پادشاهان لشکر شکن
 تو آن آفتابی دریں روزگار
 چو در بوم باشی جہاں خسروی
 ندارد چو من خاکی آن دشمنس
 کرا زہرہ کا بیجا کند نالہ گنم
 چو بندش بریدند صحرای گشت
 شوے خانہ خویش بر پشت بار
 سخن گوش میگرد و چیزے گفت
 چه شب بازی آرد ز پندہ برون
 ز ساعتے خود آرزو خواه گشت
 کہ تاراج بدخواہ در دیده داشت
 کمر گاہ زیبا عروسے بہ دست
 بر شیم پرستش زین بوسہ داد
 دیگر بارہ بیرون شد از بزم شاه
 نہ در مار در مہرہ مار دید
 چو لعبت بسر در کشید آستین
 ز مردم رنی کرد خرگاہ را
 دلم را بدیں داستاں باز جوے
 پرستش گناں مبرد شه را خاز
 کہ تاجت مبادا زینگیتی رہاں
 کہ از دین و داد آفریدت خدای
 ز دولت دلت با مدارا تراست
 فروغ از تو تابندہ خورشید را
 یکے تاجور شد یکے تیغ زن
 کہ ہم تیغ گیری وہم تاجدار
 چو در ندم آئی جہاں پہلوی
 کہ با آب حیواں بر آرد نفس
 کہ گر زہرہ باشد گدازد ز شرم

یکے گفت صحرا نیست این شکوشت
 دیگر گفت چوں درو کرد کار
 شه از هر چه رفت آشکار و نهفت
 در آن ماند کیس پرده زینگوں
 دل شه چو زان مکنه آگاه گشت
 دیگر ره تو رفت پندیده داشت
 چو لختی گذشت آمد آن پیل مست
 با ندم در پیش خسرو نهاد
 چو آورد زینگونه صیدے ز راه
 عجب ماند خسرو چو این کار دید
 ز شرم شه آن لعبت نازین
 چو شه دید در خرگه آن ماه را
 بچہ سید کا حوال خود باز گوی
 پرشتند خوپ و صاحب نواز
 دعا کرد بر تاجدار جہاں
 تویی آن جہانگیر کشور گشای
 شکوشت چو روز آشکارا تراست
 رہائی بتو روز امتید را
 دیگر پادشاهان لشکر شکن
 تو آن آفتابی دریں روزگار
 چو در بوم باشی جہاں خسروی
 ندارد چو من خاکی آن دشمنس
 کرا زہرہ کا بیجا کند نالہ گنم

چو گفتی بگو اندکے گفتنی است
 ز ناسفتگان کردہ بودم گزریں
 کہ در ہاست این دوزخ را در نعت
 نکرد از سر خشم بر من بجاہ
 بیگبار یادم فراموش کرد
 ز تنگ آمدن سوئے جنگ آدم
 با قبیل شہ آں ہنرمائے چست
 یکے لشکر روس در ہم زد
 گر گرفتار دشمن شدم در بند
 ز خشم خدا مورتے ساختہ
 ببرد آں چناں سوئے لشکر ما
 کہ ایں گنج را بستہ دارید
 بہ پیل اقلنی جنگ را ساز کرد
 چو پیلہ فلندش در آں انجمن
 سرم بر فلک شد بہ تیوے شاہ
 کمندت بلا را بہ خودے کشد
 کہ ناگشتہ دیدم ہنوز اژدہا
 کہ آں گوئے دیوے در آمد بہ بند
 گل سدرخ شاں خیرے زرد شد
 ہمہ خارج آہنگ و ناخوش زبان
 ز رہ بزدن مردم آغاز کرد
 مرا در یکے خانہ کردند جاے
 بگوش آدم ہاے دہوئے زدشت

سفلی کہ ماراست ناسفتنی است
 من آں سفتنہ گوئم کہ خاقان ہیں
 بدرگاہ شاہم فرستاد و گفت
 مگر آں سخن را گراں دید شاہ
 مرا در پس پردہ خاموش کرد
 من از دورے شہ بہ تنگ آدم
 نمودم بہ ناوردگاہ از نخست
 دیگر رہ کہ بانگے بر او ہم زد
 سووم روز چوں بخت باری نکرد
 نہ دشمن خننگے بکیں تاختہ
 کمشت آں ننگ ستھر مرا
 سپردم بہ روسان بیدادگر
 دیگر رہ سوئے جنگ پرواز کرد
 چو اقبالی شاہنشتہ پیل تن
 ز فیروزے شہ در آورد گاہ
 چو دیدم کہ دام تو دے کشد
 بنوعے ز ہمیشہ جگشم رہا
 بنوعے دم گشت فیروز مند
 ہمہ روس را دل پراز درد شد
 من بر شدہ لشکرے دید باں
 چو غول شب آیین بد ساز کرد
 رسن بستہ چوں غول بردست پلے
 چو از شب یکے نیمہ کمتر گذشت

در آمد یکے ابرِ کلمات رنگ
 رقیبان کہ شب پاس میده آشتند
 بجز سر نریدم کہ از کله کله
 ز بس کله سر کہ بر کنده بود
 در آمد چو کمره غم ز جا بر گرفت
 بپایین گر تحت شاهم رساند
 بزندان بدم تا بالکوں چو گنج
 زن آں یہ کہ ز لور کشته پایے او
 چنانم نماید دل کا مباب
 پر پچتره چوں حال خود باز گفت
 بموسیہ بر حقیقہ نوش او
 کہ آسے تازه گل بزرگ نایدہ گرد
 بمهر تو ام پیشتر گشت عزم
 بہر خاشگہ جائستار دیدست
 بر امش گت نیز بنیم شگدون
 حریت منم خیز و بنوا ز رود
 پر پچتره بزخاست بنواخت چنگ
 نوائے زد از نعمتہای نوی
 کہ شایا خدیوا جہاں بہنلوا
 سر سبزت از سوزنش دور باد
 جواں بخت بادی و فیروز راے
 کم بخت جانت بہ آسودگی
 بہر جا کہ رو آری از نیک و بد

بر آں جنگ سازاں ببارید سنگ
 ز ہمیش ہمہ جاے بگذاشتند
 ہمے کند و بر دیگے مے فکند
 یکے کوہ ز آں کله آگندہ بود
 ہمہ بنرم از دشت و پا بر گرفت
 ز پایاں ماہی باہم رساند
 بشادی کنوں کرد خواہم پیچ
 نہ زن داں کہ زنداں بود جے او
 کہ مے زینم ایں کام دل را بخواب
 ز شادی رخ شاہ چوں گل نیکت
 سخن گفت چوں حلقہ در گوش او
 بمهر خدا پیکرے در نورد
 کہ دیباے بزتی دزیباے نرم
 قوی دشت و چاہک عنان دیدست
 حیفے نداری دریں ہر دو حرف
 دلم تازه گرداں بیابان سرد
 کمان خدائی و تیر خدایم
 نوائے سرود از دل پہلوی
 خرد مند خویا خرد پر دسا
 دل روشنست چشمے نور باد
 تواناؤ داناؤ کشور کشاے
 قباے تنست دور ز آلودگی
 پناہت خدا باد و پشتت خرد

همه منکب عالم به نامت شود
که رنگش بخون داد دهنقان پیر
دهد رنگ و آتش مرا آب و رنگ

چنان باد کاختر بکاست شود
پیا ساقی آن رنگ داده عصیر
بیره تا کمر چوں در آید بجنگ

فیروزی یافتن سیکندر بر لشکر روس

جهاں حریف شب را قلم بر کشید
بسرسام سودا در آمد بنخواب
چو سوسامی از نور و صرعی زد یو
دل پاک را کرد ز اندیشه پاک
زبان را بشکر آزمائش نمود
گسے یارگی خواست گه یاوری
کمر بستت وز دامن درج چاک
کشیدند شمشیر گردش دو میل
حصارے زد از موج لشکر چو کوه
بر آراستت سالار گیتی فرودز
ز پولاد بستند ره بر غبار
بر آراستت لشکر بآیین و ساز
دماغ از تفت خشم جوشناں شده
دل از جاعے میرفت و دست از عنان
فشافت گناں تیر بر هر گروه
برووں ریخته مغزها از دهاں
فلک جامه در خیم نیل افگناں
ز بالی صقباں تھی کرد زور

سپاه سحر چوں علم بر کشید
دماغ زمین از تفت آفتاب
بر آورد مرغ سحر گه غریب
شده از خواب سر بر زد آفتابک
به طاعتگه آمد نیایش نمود
زیاری دوه خود در آن داوری
چو لخته بغلطیب بر روه خاک
رناوندش اورنگ بر پشت پیل
در آن پهن صحراے دریا شکوه
سپه را بادین پیشینه روند
چپ و راستت پیرامن آن حصار
ز دیگر طرف روسے سرفراز
جہنماے روسی خروشاں شده
ز فلکس سر تیغ و برق سیناں
ترنگ گماں رفت در مغز کوه
ز پودا و سئے لخت گودن کشاں
ز بیداد و گویاں پیل افگناں
ز بنیب پلارک ز پرہاے مور

سر نیزه از طاسکِ سرنگوں
 سیم باد پایاں ز خونِ چوں عقیق
 سیناں در سپر کوب افروخته
 ز بس خشت آهِن که شد برهک
 سر افشائے تیغِ گردن گزار
 نو سوزن سیناں سپنه رادوخته
 ز هر تمضی خنجرے در نیناب
 ز بس گشتگانِ گردد بر گردِ راه
 نماینده رومی به هر سو سینهز
 بر آینه لشکرِ روم و روس
 یکند در آن حرب چوں پیل مست
 چگون بود پیلِ پولاد پوش
 به آن پیل و آن شیر میاند شاه
 به تیغ دارے که او ساز کرد
 سیه پوش چترش چو عبا سیاه
 به یزوی بازوے و زخم رکاب
 هم او پایے بر جاع و هم لشکرش
 صطربابِ خوزاند در آفتاب
 چو طالع به پیروزی آمد پدید
 بنه گفت بر زن که یاری تراست
 ز چندی خسرو چو دریای زیل
 سوے روسی آورد یک گردن کتاز
 بر آورد پیروزے شاه دست

سپرهم فرو ریخته طاسِ خون
 شده تا مند زین بچوں در غریق
 سپر بر سپر کوبه دوخته
 لحی بشت بر گشتگان خون و خاک
 بر آورد از جوے خون لاله زار
 ز مقراضه مقراضی آ موخته
 بر آورده چوں اژدها سر ز خواب
 چو بازارِ مختصر شده حرب گاه
 بر آورده از روسیاں و ششخیز
 بشرخ د سپیدی چو روسے عروس
 یکے حرب پهلوانی به دست
 ز شیر تریاں چوں بر آید خروش
 که بر پیل و بر شیر بر بسته راه
 سرش را به نیغے ز تن باز کرد
 زده سنگ بر طاس پر طاسیاں
 چپ راست انگند سر به حساب
 که تا که بر آید ز کوه اخترش
 بطالع گر قنن چو مه در نیناب
 جهاں کرد شمشیر شه را کلید
 درین دستبورد استواری تراست
 سر دشمن انگند در پایے پیل
 چو شد اژدهای دهن کرده باز
 بقنطال روسی در آمد نیکست

بیک حملہ از جلے خود بروز شاہ
 در آورد قنطار را زیر بند
 جہاں داد شاہی جہاں شاہ را
 گر گفتند و گشتند و آویختند
 بقم بگشتے از گشتہ پرداختہ
 گر گفتار شد تیغ زن صد ہزار
 ز گشتن بود فتنہ را ناگزیر
 گر میزبان سوئے موس گشتند باز
 کہ اندازہ آید آں را پدید
 شتر بار قنطار ہا گشت پیر
 شد از فرسخی کاہ اوچوں نگار
 کہ دید آنچه مقصود بودش تمام
 کہ فتح از خدا آمد او خاک بود
 جہاں گنجنا داد درویش را
 بآرامش و رامش آورد راے
 بنزد کیب سن گوہرے در فتنان
 کہ زنگار گوہر بہ گوہر شود

چو بشکست بشکستن خروش
 شہ پیل افکن بہ خم آمد
 ہزیمت بر افتاد بد خواہ را
 ز روسی بسے جوئے خوں ریختند
 ز بس روسیاں را سر انداختہ
 ز شیران ہزطاس روسی دیار
 دگر گشتند شد زیر شمشیر و نیز
 قدر ما بہ رشتند بے بزرگ و سار
 نہ چنداں غنیمت بخشور رسید
 ز سیم وزر و قند ز و اعل و در
 چو بردشمنان شاہ شد کانگار
 فرود آمد از خنک ختلی خرام
 بشکد خدا روسے بر خاک سود
 چو کرد آفریں داور خویش را
 جہاں را ز دشمن تہی دید جلے
 بیاساتی آں جام گوہر فتنان
 مگر جان خشکم بدو تر شود

انتخاب از شانہ نامہ

بر تخت نشستن نوشیروان
و اندرز کودن بہ سرداران

بسر بر نہاد آن دل افروز تلج
با گدگ بیش آب خورے بجھے
بفرمان او شد زمان و زمین
کہ ہنرش جہاں بود و دولت جہاں
ہمے خواندندے و را شاہ تو
فرش برتر از فرس جھنید باد
وز آن نامور دانش و دین اے
چو بختست سالار بارے زن
ز دادار نیکی دہش کرد یاد
دل ما پر از آفرین باد و ہنر
دزد مستمندم و زو نشاد کام
بفرمان او تا یاد از چرخ ہور
نفس جز بفرمان او نشمہ ہم

چو کسرے نشست از بر تخت علاج
جہاں تازہ شد از سر گاہ اے
بشامی بہ او خواندند آفرین
وے ا نام کردند نوشیروان
چو کسرے نشست از بر گاہ تو
بگفتند کا میں شاہ جاوید باد
ز بس خوبے داد و آیین اے
بروزگان گیتی شدند انجمن
سر نامداران زبان بر کشاد
چنیس گفت کز کردگار سپہر
کز او بیست نیاب و بد و نام و کام
وز او بیست فرس و بار و بیست زور
زرے وز پیمان او نڈریم

کند در جہاں باشد از تخت شاد
 بفرجام بد با تن خود کند
 بیاسخ ہمہ رایے فرسخ نہیم
 باریں تنگی اندر ماراہ نیست
 کند بیگماں ہر کس از داد شاد
 چہ دانی کہ فردا چہ زرد زماں
 تو فردا چنی گل نیاید بکار
 ز بیماری اندیش و درد و گزند
 چنانیم بامروگ چوں باد و بزدگ
 ہمہ رایے ناتندرستی گنی
 یکے درد مندے بودے پزہنگ
 نخواہد بدیوانگی بر گوا
 ناندیش بہ نزد کسے آہوے
 سوے راستی راہ باریک تر
 بد آید کہ تندی و سستی گنی
 بگیرد ز نخت پستری فروغ
 بہ بیچارگان بر بیاید گریست
 ز دشمن بود ایمن و تندرست
 فرمونی بریں درد و سنج است داز
 جہاں پڑ ز خوبی و آسائست
 کبتشش بود خوردن و آب نول
 شنید این بر آورده آواز من
 ہمہ سالہ با نخت ہمہرہ بوید

بہ تخت می بر ہر آنکس کہ داد
 ہر آنکس کہ اندیشہ بد کند
 ز ماہزچہ پڑسید پاسخ دہیم
 از اندیشہ دل کس آگاہ نیست
 اگر پادشہ را بود پیشہ داد
 از امروز کاہے بفرودماں
 گلستان کہ امروز باشد بار
 بدانکہ کہ یابی تن نور مند
 پس زندگی یاد کن روز مرگ
 بدانکہ کہ در کار سستی گنی
 چو چیرہ شود بر دل مود رشک
 و گر بر خرد چیرہ گردد ہوا
 و گر مود پیکا۔ بسیار گوے
 بکڑی ترا راہ تاریک تر
 بکارے کہ تو پیشدستی گنی
 اگر جفت گرد زباں بادروغ
 سخن گفتن کز ز بیچار گبست
 چو بر خیزد از خواب شاہ از سخت
 خرد مند و از خوردنی بے نیاز
 اگر شاہ باداد و بختا پشست
 و گر کڑی آرد بد او اندروں
 ہر آنکس کہ ہشت اندری انجمن
 بد آید و سرتا سر آگے بوید

کہ ماما جداراں بسے دیدہ ایم
 دیکھن ز دستور باید شنید
 ہر آنکس کہ آید بریں بازگاہ
 ناشم ز دستور ہمد استاں
 بدزگاہ بر کار دانان من
 پد روزی بر ایشان ندایم تنگ
 ہم مردمی باید و راستی
 ہر آنکس کہ باشد ز ایرانیان
 بیاید ز مانج و گفتار ندم
 چو بیداد گیرد کسے زیر دست
 مکافات یابد بدلہ کہ کرد
 شما دل بفرمان یزدان پاک
 کہ اولیت بر پادشہ پادشا
 فرورزند تاج و خورشید و ماہ
 جہاندار و برداوراں داور است
 مکان و زمان آفرید و سپہر
 نگہدار تاج است و تخت بلند
 شما را دل از ہر ما بر فروخت
 ہم نشدوستی بفرمان اوست
 ز خاشاک تا ہفت چرخ بلند
 بہ ہنستنی یزدان گواہی دہند
 ستایش ہم ز ہر فرمان گست
 چو نوشیرواں ہیں سخن بر گرفت

بداد و خرد راہ بگزیدہ ایم
 بد و نیک راز و بیاید بدید
 بیایستہ کارے بہ بیگاہ و گاہ
 کہ بر من رہوشد چنین داستاں
 ز لشکر نبرودہ سواران من
 نگہ کرد باید بنام وہ تنگ
 نباید بداد اندروں کاشتی
 ببندد بریں بازگاہ بر میان
 چو باشد پرستندہ بارے و ترم
 نباشد خردمند و ایزد پرست
 نباید غم نا جوانمرد خورد
 بدارید وز ما بداید پاک
 جہاندار و فیروز و فرمانروا
 شما یندہ ما را سوے داد راہ
 از اندیشہ ہر کسے بر تر است
 پیار است جان و دل ما بہر
 ترا بر پرستش بود یار مند
 دل و چشم دشمن بفرمان بدوست
 ہم نیکوئی زیر بیجان اوست
 ہوا آتش و آب و خاک نژاد
 روان ترا آشنائی دہند
 پرستش ہم ز ہر بیجان گست
 جملے از و ماندہ اندر شکست

ہمہ یکسر از جاے بردخواستند بر او آفرینے نو آراستند

بخش کردن نوشیرواں پادشاه سے
خود را بچہار بہرہ و نامہ نوشتن
بکارداراں در بارہ داد گستری

شہنشاہ گیتی سراسر بر آند
درو نامزد کرد آباد شہر
دل نامداراں بدان شاد کرد
بناد بزرگان و جاے یہاں
کہ بخشش نہادند آزادگان
چہ پیوود دانا جزو بوم گیل
ز خاور ورا بود تا باختر
چنین پادشاہی و آباد بوم
زیارش بر پنج تن خویش بود
جہانے بر او خواندند آفرین
اگر کم بدش جاہ اگر بیش از مے
فرستشت کس پیش ازین تا بسود
قباد آمد و دہ یک آرد راہ
یکوشد کہ کمتر چو ہمتز کند
بدریا بس ایمن مشو از نہنگ
بہ بخشید بر جاے دہ یک خرد

شہنشاہ دانشدگان را بخواند
جہاں را بہ بخشید بر چار بہر
شخصین خراساں از آن یاد کرد
دگر بہرہ زد تم بدو اصفہاں
وز بہرہ بد آذر آبادگان
وز از مینید تا دیر از دیل
سوم پارس و اہواز و موز خزر
چہارم عراق آمد و بوم روم
ازین موز ہا ہز کہ دزدین بود
بہ بخشید آگندہ گنجے برین
ز شاہاں ہر آنکس کہ بد پیش از مے
بخشند بہرہ ز کشت و دہود
سہ یک بود یا چہ یک بہر شاہ
ز دہ یک بر آن ہد کہ کمتر کند
زمانہ ندادش بر آن بردنگ
کبشرے رسید آل مزوار تاج

شدند انجمن و بخردان و رواں
 ہمہ پادشاہان شدند انجمن
 گزیتے بناؤند بر یک درم
 کسے را گنج محم یا چار پاسے
 ز گنج شہنشاہ بر داشتے
 بنا کشتہ اندر نبودے سخن
 گزیتے رز بار فہ شش درم
 ز زربتون و از گوز ہر میوہ دار
 ز دہ ہن درم میر سیدے گنج
 وزیں خوردینہاے خرد داد ماہ
 کسے کشت درم بود و دہقان بود
 گزارتہ از دہ درم تا چہار
 کسے بر کسے بر نکدے ستم
 گزارتہ بودے بر بیوان شاہ
 دبیر و پرستندہ کشتہ و بار
 گزیتے و خراج آنچه بد نام ہزد
 یکے سیکہ بر دست بخورد داد
 دیگر تا فرستد ہر کشورے
 سہ دیگر کہ نزد یک موبد برد
 بفرمان او بود کاسے کہ بود
 پر آئندہ کار آگہاں در جہاں
 ہمہ روزے گیتی پیر از داد کرد
 بخفتند در دشت خرد و ہرورگ

بزمردگان و بیدار دل موبدان
 زمیں را بچشید و بر زور سن
 گر آید و نیک دہقان نبودے ذم
 بہنگام ورزش نبودے بجلے
 ز کشتن زمیں خوار نکذاشتے
 پر آئندہ شد رہنماے کمن
 بخرد مائتاں بر ہمیں زد رقم
 کہ در ہنرگاں شلخ بولے بار
 نبودے جز این تا سیر سال بیخ
 نکردے بار اندرون کس رنگاہ
 نبودے غم و رنج کشت و درود
 بسالے از دہنتدے کار دار
 بسالے بسہ ہنرہ بود این درم
 ازیں باثر ہنرے ہر چار ماہ
 نبودے بدیواں کسے را شمار
 بسہ روز نامہ موبد و پیر
 نیکبایان آن نامہ دستور باد
 ہر کار دارے و ہر رفتہ
 گزیتے و سیر باثر ہا بشمر
 ز باثر و خراج و ز کشت و درود
 کہ تانیک وید زو خاندہنہاں
 ہر جاے ویرانی آباد کرد
 بہ آرزو آمد ہے میش و گول

پسند آیدت چوں ز من بشنوی
 شهنشاه کسریٰ یزدان پرست
 کہ تاج بجزوگی بسر بر بنهاد
 کہ یزدان داد آورش داد فر
 پرستند و سایه فر و تاج
 هنر با نژاد آنکہ بد بر فرود
 جہاں آفریں راستایش کنیم
 کہ دارد ز دادار گیتی سپاس
 نژدیک او آشکار است راز
 نخستین درش بے نیازی دید
 ز ہر بر ترے جاوداں بر ترست
 کسے را جز از بناگی کار نیست
 ز خورشید تا تیرہ خاک نژند
 کہ ما بند گانیم واد پادشاست
 کہ دیو آورد کوفی و کاستی
 نبودے جز از باغ و میدان و کلاخ
 کشادن بہر کار بیداد چتر
 ز خاور بر و تا در باختر
 ز رخشندہ خورشید تا تیرہ خاک
 دگر چیں بکارے پھر آوریم
 ہے موشفدے خاند ز گہگ
 ز دہقان و آذر پرستان ما
 بر خیشدہ روز و بہنگام خواب

کے نامہ فرمود بر پہلوی
 نخستین سرنامہ بود از دست
 بروشد شاخ از دخت قباد
 ازو دیزہ آباد ہر بوم و بر
 سوے کارداران باژ و خراج
 باندازہ از ما شتا را درود
 نخستین سخن چوں گشایش کنیم
 خردمند بینا دل آل را شناس
 پداند کہ ہست او ز ما بے نیاز
 کسے را کجا سرفرازی دید
 ما داد فرمود د خود داور است
 بہ یزدان رسی شاہ و کز تر یکست
 ز ترف نہیں تا پھر بخ بندہ
 پے مور بر ہستند او گواست
 نفرمود ما را جز از راستی
 اگر بہر من زیں جہان فراخ
 نخستے دل من جز از داد و بہر
 گنوں روے گینئی ہمہ سر بسر
 ہتاہی ما داد یزدان پاک
 نباید کہ جز داد و بہر آوریم
 شبانے کم اندیش و دشتے بہر گ
 نباید کہ بر زیر دستان ما
 بخشکی بخاک و بکشتی بر آب

درم دارد و در خوشاب و مشک
 بر ایشان بتابد ز خم سپهر
 پسرتاج یابد همه از پدر
 یکے بود با آشکارا زنهاں
 درخت و گزیت از پی عنقت و تاج
 که فروخته باد او ز مژده شما
 به بیداد بر یک نفس بشمرد
 که بزم میانش بپرند ار
 بیابد چو خم بد آید بیار
 مگردید زین فرسخ آرمین و کیش
 ز نخواهید باد او با آفرین
 دگر تفت خورد شبید تا بد بشخ
 بدان کشتند ان رساند گزند
 ز خشکی نشود کشت حرم درم
 که ابر بهارش باران نه مشت
 ز بخشید کارندگان را ز گنج
 بشمرد و ورا خویش و پیوند نیست
 که در سایه شاه ایراں بود
 که چونین بهانه بچنگ آورد
 که کرد دست یزدان از آن بے نیاز
 نباشد بر او سایه پرت من
 اگر برگرد این کار دُشوار خوار
 اگر سرفراز است و گزیر دست

ز بازار گاناں که بر تر و خشک
 نباید که خور جز بداد و زبهر
 برینگونه رفت این نژاد و گهر
 بجز داد و خوبی نه بد در جهان
 بنادیم رومی زین را خراج
 چو این نامه آرند نژاد شما
 کسے کو بریں یکدم بگذرد
 به بیداد که او داد دیکم وفر
 جز این نیست باد افرو روزگار
 ہمیں رشم و این نامر شبید پیش
 هر چار ماہے یکے بهر ازین
 بجای که باشد زبان مخرج
 دگر برف و باد از سپهر بلند
 ہماں گر نبارد بنوروز نم
 نخواهید باز اندر آل بوم و مرمت
 ز خم پرانگده و نہ مژده رنج
 زمینے کہ آثر خداوند نیست
 نباید کہ این بوم ویراں بود
 کہ بد خواه بر گنج ننگ آورد
 ز گنج آنچه باید مدارید باز
 کہ ویراں بود بوم در فرسمن
 کسے را یہ باشد دریں پاسے کار
 گنم زنده بر دار جانے نہ ہشت

از این کار بر دیگر آدمی بدند
 جہاں پیش اسب سواراں بُدے
 از آفر و سنی گنج نشکیفتند
 نخواستہم بدینار کردن نگاه
 نگمداشتن از رخ مرد نژاد
 کہ جوید ہے کشور و گاہ من
 نیابد بریں بازگہ بر گذر
 کہ با داد و مهر است و بارش و راه
 بدیوان موبد شوند اجمن
 از آل پس نگیرد بر ما فروغ
 پندک وجفا پیشہ مردم بیکشت
 باپ خرد جان تیرہ بکشت
 بر موبداں از جنت سی بود
 پیابد بیاداش خرم بہشت
 کہ گردد بنفریں رواں کاشته
 ز چو مش بود بیگماں پروش
 کہ نہ شرم دارد نہ آیین دین
 چہ کویم خیرہ در و کاستی
 بدان تا رسد نژد ما گفتارے
 نباشد بدیں بازگاہ از جنت
 کہ از داد و مهرش بود تار و پود
 بگیتی زمانی بیکے یادگار
 بدان شاہ کا باد دارد ز بریں

بزدگان کہ شایان پیشین بدند
 بد و نیک با کار داراں بدے
 خرد را ہمیں خیرہ بفریفتند
 مرا گنج داد است و دہنقال سپاہ
 شمار جہاں باز جُشتن بداد
 گرامی تر از گنج بد خواہ من
 سپہبد کہ مردم فروشد بزر
 کسے را بود از رخ ازیں بازگاہ
 چو بیدار دل کار داران من
 پدید آید از گفت یکتن دروغ
 بہ بیداد گر گر مرا مہر نیست
 ہر آنکس کہ او راہ یزدان بکشت
 بدیں بازگاہش بلندی بود
 بزدیک یزدان ز شخمے کہ کشت
 کہ ما بے نیازیم از آل خواستہ
 کرا گوشت درویش باشد خویش
 پنگے بہ از شہویارے چنیں
 گنژادہ است بر مارہ راستی
 زہانی بدو داد دادن برے
 بزدیک یزدان بود نا پستد
 ز یزدان و از ما بر آنکس دود
 اگر دادگر باشی اے شہویار
 کہ جاوید ہر کس کند آفریں

کہ دارد ز دادارِ گیہاں سپاس
 جمع و بشکر تو انگہ بُدند
 کہ جاوید بادا ز دانش جواں
 بہ تخت و پتہ ہم و فوزانگی

خردمند پینا دل آن سائیناس
 ز شاہاں کہ با تخت و انسر بُدند
 نہ بُد داد گر تر ز نوشیرواں
 نہ زو پُر ہنر تر بہ مزدانگی

اندرزِ نوشیرواں بہ ایرانیان و پذیرفتنِ پادشاہاں فرمانِ اورا

چو ژلفِ شبِ تیرہ شد نا پدید
 ولے شاد و خندان و دولت جواں
 ہر آنکس کہ بُد در جہاں داد جوئے
 کہ جُز پاک بزدان مابنہ یار
 ہم او دشت گیرد بہر دو سولے
 کُشاہدہ است بر ہر کسے بازگاہ
 نہ گفتارِ بشتہ مدارید لب
 و آہستہ با شیم بارے زن
 بر ما شمارا کُشاہدہ است راہ
 از این بازگاہ کس مگردید باز
 مَحسَبید یک تن نہ ما تا فتنہ
 کہ رنجِ ستمدیدگاں پکسولہ
 گر از لشکر و پیشکاران من
 کہ از دردِ او بر من آید گزند
 پُر سوز من کردگارِ جہاں

پہرید آہ آن تودو شنبلید
 نشست از بر تختِ نوشیرواں
 جہانے بریدار پیمانہ رُوئے
 باواز گفت آن از آلِ شہریار
 کہ دانندہ اویست وہم رائے
 مہاشید نروساں ز تخت و کلاہ
 ہر آنکس کہ آید بڑوز و بشب
 اگرنے گساریم با آنجمن
 بچوگان و بردشتِ پنجبرگاہ
 بخواب وہ بہ بیداری و رنج و ناز
 مگر آرزو ہا ہمہ یافتہ
 بدانکہ شود شاد و روشنِ دلم
 سبادا کہ از کارداران من
 بچسپد کسے ہا دلے دردمند
 سخن گزند چہ اندک بود در نہاں

ز باژ و جراح آن گنجانده است
 سخنانشه نیز از شمارت و سیم
 بر آمد ز آبواں یکے آفریں
 کہ نوشیرواں باد با فرہی
 سباد از او تخت پذیرد گت و گاہ
 بر رفتند با شادی و خرمی
 بگیتی ندیدے کسے را دژم
 جہاں شد بگردار خرم بہشت
 درودشت و پالیز شد چوں چراغ
 پس آگاہی آمد بروم و برہند
 زمین را بگردار تابندہ ماہ
 کسے آن سپہ را نداند شمار
 ہمہ بادے شاد و با ساز جنگ
 دل شاہ ہر کشوے چہرہ گشت
 فرستادہ آمد ز ہند و ز چین
 ندیدند با خویشتن تاد اوے
 ہمہ کتتری را پیارا ستند
 بزریں عمود و بزریں کلاہ
 بزرگاہ شاہ جہاں آمدند
 بہشتے شد آراستہ باڑ گاہ
 بریں نیز بگذشت چندے سپہر

کہ موبد بدیوان ما رانده است
 مخمبیدہ زیں پس دل از من بہیم
 بخور نشید بر شد ز کسے زیں
 ہمہ سالہ با تاج شاہ ہشتی
 ہمہ این نامور خسروانی کلاہ
 چو باغ ارم گشت رُفے زمی
 دز ابر اندر آمد بہنگام نم
 ہے ابر در بوستاں لالہ گشت
 چو خورشید شد باغ و چوں باغ راغ
 کہ شد مرز و ایریاں چو رومی پرند
 بداد و بلشکہ پیارا است شاہ
 بگیتی مگر نامور شہریار
 ہمہ گیتی افروز و بانام دنگ
 ز نوشیرواں شاں رواں تیرہ گشت
 ہمہ شاہ را خواندند آفریں
 سبک شد بدل باژ با سادانے
 ہمہ بذرہ و بزرہا خواستند
 فرستادگاں بر گر رفتند راہ
 کہ با ساد و باژ رماں آمدند
 ز بس بزرہ و بزرہ و بارخواہ
 ہے رفت با شاہ ایریاں ز مہر

رسیدن مُنذِر تازی نزد نوشیروان به فریاد بیداد قیصر روم

همه هنتران برکشادند راه
 ز دیدار از روشنائی فرمود
 ز روم و ز قیصر همه کرد یاد
 بگنندار و پشت دیران تویی
 بدشت سواران سواری کنند
 سزدگر سرفراز بے سر بود
 نه بیند چو مانیز فریاد خواه
 بیایند در کوشش کارزار
 که قیصر همه بر فرزند کلاه
 که گفتار قیصر بداند تنبیه
 میاساس بیچ اند آباد بوم
 ز رای تو مغز تو کیفر برد
 کبابش کند شیر در آب شور
 که اورا نشست از بر کدگس است
 چو پیداکنی موز جئی رواست
 بگیتی سرفراز و هنتر منم
 نمانم که بادے بر او بر وزد
 یکے دریناں خویشان را بپس
 در گاو تا بروج ماهی مراست

چو مُنذِر پیامد بنزدیک شاه
 بپوسید از شاه و شادی نمود
 جهان دیده مُنذِر زباں برکشاد
 بدو گفت اگر شاه ایران تویی
 چرا رومیان شهر یاری کنند
 وگر شاه بر تخت قیصر بود
 چو دستور باشد گرانمایه شاه
 سواران دشتی ز رومی سوار
 ز گفتار مُنذِر بر آشفت شاه
 ز لشکر زباں آورے برگزید
 بدو گفت از ایدر پروتا بروم
 بقیصر بگوے ارتداری خرد
 اگر شیر جنگی بتازد بگور
 ز مُنذِر ترا داد یابی بس است
 چپ خویش پیدا کن از دست راست
 چون عیشده بوم و کشور منم
 همه آن کتم کار کز من سزد
 چو باتازیان دشت یازی بپس
 و دیگر که آن پادشاهی مراست

ترا تیغ فولاد گودد چو موم
 بیامد بگردار آب رواں
 بہ پیچید بے مایہ قیصر داد
 ہے دید دور از بندہ نشیب
 سخن باور آن کن کہ اندر خورد
 بدینگوئے بر بد پبالد ہے
 پنالہ کسے از کراں تا کراں
 دہاں دشت بے آب دریا گنم
 سخنہاے قیصر ہمہ یاد گود
 کہ با مغز قیصر خرد نیست جفت
 جہاں جستن و جنگ و پچاں کراست
 وزیں کوشش و غارت و ناخن
 بشب زیر آتش کند ہر دو دست
 سپاہ اندر آمد ز ہر سو بجای
 زیں قیرگوں شد ہوا آبنوس
 سواران شمشیر زن صد ہزار
 بقومود کزدشت نیزہ وراں
 کہ آتش بر آرد از آن مزدوم
 بریں کینہ بر نامہاے توام
 چہ رومی بر من چہ یک مشت خاک
 از ایراں فرستم بنزدیک اوے
 بقیصر بود روم مارا پسند
 بقیصر یکے نامہ فرمود شاہ

اگر من سپاہے فرستم بروم
 فرستادہ از پیش نوشیرواں
 بر قیصر آمد پیامش پداد
 نہاد ایچ پاسخ ورا جز فریب
 چہیں گفت کہ منذر کم خرد
 اگر خیرہ منذر پنالہ ہے
 گر آید ونگہ از دشت نیزہ وراں
 زیں آنکے بالاست پنا گنم
 فرستادہ بشنید و آمد چو گود
 بر آشفت کسرے بدستور و گفت
 من اورا ٹھایم کہ فرماں کراست
 ز بیشی و از گردن اخراستن
 پشمانی افروں خورد ز آنکے ہست
 بقومود تا در دمیدند نلے
 ز درگاہ برخاست اولے کوس
 گزیں کہد از آل لشکر نامدار
 بمنذر سپرد آل سپاہ گراں
 سپاہے بر از جنگ جویاں بروم
 کہ ہر چند من شہرہ یارے توام
 ز روم و ز رومی مدار ایچ باک
 فرستادوے را گنوں چو بگوے
 مگر خود نیایدت ازیں پس گزند
 نویسدوے خواست از بازگاہ

جہانگیر ز قندہ کن کیتباد
نگہبان آن مرز آباد بوم

ز نوشیروان شاہ قسح رزاد
بنہ دیک قیصر سرفراز روم

نامہ شاہ کسرے بقیصر روم

گراٹھایگی مجز بیژدان محبت
کز اویشت بیروزی و دستگاہ
اگر جنگ جوید اگر داد و دینر
کن بیج باتا زیاں داوری
تو دانی کزورنچ مینی برونک
نام بتو لشکر و تلح و گاہ
بشمشیر یابد ز ما سوزنیش
چو خواہی کہ پیمان بماند بجای
سرو گاہ تو زیر پے بشیرم
بداں کو نجوبہ بہ بیداد شور
سوارے گز بدعد از آن بازگاہ
جہانگیریدہ و گودہ روشن رواں
پیاد بہ قیصر ناند ار
ہے راعے کسرے برو کردیاد
بہ پیچیدہ و اندر شکفتی پماند
برو پز ز چیں کو دو خسار زرد

سر نامہ کرد آفریں از محبت
خداوند گد و ندہ خون شید و ماہ
کہ بیروں شد از رایے گردان سپہر
تو گر قیصر روم و گر مہتری
و گر پیش گیری ز چنگال گزگ
و گر سوے مثنور فرستی سپاہ
اگر زیر دشنے شود پرمش
تو ز آن مرزیکش منہ پیش پے
اگر بگزری زب سخن بگزم
دروود از خداوند ویریم و زور
بہادند بر نامہ بر مہر شاہ
چنناں چوں بہا پست چہرہ زباں
فرستادہ با نامہ قہر و یار
بدو آفریں کرد و نامہ یاد
سخنہاش بشنید و نامہ بخواند
ز گفتار کسرے سرفراز مزد

رسیدن نامه نوشیروان نزد قیصر و فرستادن قیصر پاسخ آن نامه را

پدیدار کرد اندر و خوب نوشت
تخت آفرین کرد بر کردگار
کز او بخت پر خاش و آرام و مهر
وز او به یکے پیش او با کمر
سر مشتری زیر شمشیر تخت
به سخیم کیاں باژ هرگز نداد
هماں با سر واقسو و کشورم
ز بیم پچه پیل و اولے کوس
که دارد پر خاش با روم تاد
ز ما بود آن شاه آزاد مرد
چه سازی بما با چنین داوری
گذشت آل ستم بر نگیریم نیز
بر آرم گزد از کراں تا کراں
وگر بستد از چو رخ گزداں کلید
همه کام او یابد اندر جهاں
ز شدتی کسر لے نیاندش یاد
که با من سیج و چلیپاست گفت
دترم دید پاسخ پیام دترم
سخنهای قیصر همه یاد کرد

نویسنده خواند و پاسخ نوشت
سر نامه چون گشت مشکلیں ز قار
نگارند بر کشیده سپهر
بگیتی یکے را کند تا جور
اگر خود سپهر رواں زیر تخت
بدیواں نگه کن که رومی نژاد
تو گر شهنواری نه من که ترم
چه باید بزیر تخت چندے فسوس
نخواهم کنوں از شما باژ و ساد
سکند - شنیدی با ایراں چه کرد
بمخته نشد تیغ اسکندری
بتاراج بزدند یک چند چیز
ز دشت سواران نیزه وراں
نه خورشید نوشیرواں آفرید
که کس سے نباید ز شاهنشهاں
فرستاده را هیچ پاسخ نداد
جو محتر از بر نامه نهاد گفت
فرستاده با او نزد سیج دم
بیامد بر شاه ایراں چو کرد

چو بر خواند آل نامہ را شہر مبارک بر آشت با گودش رُو زگار

رفتن کسرے جنگِ قیصر

وز آل نامہ چہ دے سختا بر آند
 چہ با پناوانان لشکر شکن
 کہ آرد سوے جنگِ قیصر سپاہ
 خرو و شنیدن کوس و رو بینہ خم
 ہے از بچے راستی جُست جنگ
 ز یزدان نیکی دہش کو دیاد
 بدزیاے قیر اندر اندود چتر
 ہوا یکسر از پرنیاں گشت نعل
 نہ اندر ہوا باد را ماندرہ راہ
 زبیں شد بگردارِ دزیاے نیل
 ہے رفت با تاج و زربینہ کفش
 بہ پیش سپاہ اندروں کوس و پیل
 شد نیز تا آذر آباد گان
 پیادہ شد از دور و بگذاشت اسپ
 دو رخ را با ب دو دیدہ پشت
 نہادند گا ہے بزر آژدہ
 باواز بر خواند موبد دُصت
 ہمہ دامن جامہا کردہ چاک
 بز مزمم ہے آفریں خواندند
 جہاں آفوس را بنیایش گر رفت

ہمہ موبدان و رواں را بخواند
 سہ روز اندروں بود بارے زن
 چہارم بدال رے شد رے شاہ
 بر آمد ز در نالہ گاؤ دم
 بر آرائش اندر بودش درنگ
 سپہ بر گرفت و مہینہ بر نہاد
 یکے گود بر شد کہ گفتی سپہ
 بہوشید رُوے زبیں را بہ نعل
 نبد بر زبیں پشہ را جایگاہ
 ز جوشن سواران و از گود پیل
 جاندار با کاویانی درفش
 ہے بر شد آوازِ شان تا دو میل
 پس پشت و پیش اندر آزادگان
 چو چشمش بر آمد بہ آذر گشت
 ز دستور پاکیزہ بر سم بجست
 نواں اندر آمد با تشکدہ
 نہادہ بدو نامہ ژند و اُست
 ردو ہیر مبد پیش غلطان بخاک
 مہر گان بر او گوہر افشانند
 چو نژدیک تر شد ستایش گرفت

و زخواست پیروزی و دستگاہ
 پر شتندگان را بہ بخشید چیز
 یکے خیمہ زد پیش آتشکدہ
 دیر خردمند را پیش خواند
 یکے نامہ فرمود با آفریں
 کہ نرسندہ باشد و بیدار بید
 گنارنگ یا پہلوں ہر کہ ہشت
 بدارید چغہ انگہ باید سپاہ
 درفش مرانا نہ بیند کسے
 از آتشکدہ چون بشد سوعے روم
 بہ پیش آمد آتکس کہ فرماں گزید
 جہاں سچوے ہا ہدیہ و با ہنار
 چنناں ہا کہ ہر شب ز گزداں ہزار
 چونو دیک شد رزم را ساز کرد
 سپہبدش تیروے بہرام بود
 چپ لشکرش را بفرہاد داد
 چو آستاد بر زین ابر بہمنہ
 بقلب آدروں بود مہراں بیچے
 طلا بہ ہر مژد خرد داد
 ہر سو رفتند کار آگہاں
 ز لشکر جہان نریدگان را بخواند
 چچین گفت کاسے لشکر بیکراں
 اگر یکتاں از راہ من بگذرید

نمودن دلش را سوے داد راہ
 بجائے کہ درویش دیدند نیز
 کشیدند لشکر ز ہر سو رده
 سخنہای باہستہ چندے بر آند
 سوے موز بانان ایماں ز رہیں
 جہاں را ز دشمن بگنہدار بید
 ہمہ داد جو عید بانہر دست
 بدان تا نیاید بد اندیش راہ
 نباید کہ ایمن بخشید بسے
 پراگندہ شد ز دخر گزید بوم
 و گر ز آل برد بوم شد ناپدید
 فراواں بیاید ہر شہزاد
 بہ بزم آمدند سے ہر شہزاد
 سپہ را درم دادن آغاز کرد
 کہ در جنگ با راسے و آرام بود
 بسے چند ہا بر دلش کرد یاد
 گشت جہاں سچوے پیش بے
 کہ در کینہ گہ داشتے دل بجای
 روان و دلش را خرد یاد داد
 بدان تا نامان سخن در بہاں
 بسے چند و اندر تر نیکیو بر آند
 ز ہر نایگان و ز گنہ آوران
 دم خویش ہر اسے من بشمرد

بدرویش مزدوم رسانید رنج
 گر آہنگ بر میوه داسے کُنید
 وگر کشتمندے پھوشد پاپے
 بیڑاں کہ او داد دیہیم وزور
 کہ در دم میانش بپرسم بہ تیغ
 بہ پیش سپہ بر طلاہ منم
 نگہبان پیل و سپاہ و بِنہ
 بحفلی روم گر بدریائے آب
 مُنادی گرے نام او شیرزاد
 پیاد دماں گزد لشکر بگشت
 خر و شید کاے بیکرانہ سپاہ
 کہ گر جُز باد و بخر و خرد
 بر آں تیرہ خاکش بریزند خوں
 بہ پند مُنادی نشد شاہ رام
 ہے گزد لشکر بگشتے براہ
 ز کارِ جہاں آگہی داشتے
 ز لشکر کسے کو بمرہ دے براہ
 وگر باز مانمے ازو سپہم وزر
 بد و نیک با مُردہ بُودے بخاک
 جانے بد و ماندہ اند شگفت
 بر جایگا ہے کہ جنگ آمدے
 فرستادہ خوانستے راستگورے
 اگر یاقتدے سوے داو راہ

دگر بر بڑوڑگاں کہ دارند گنج
 دگر ناپسندیدہ کارے کُنید
 وگر پیش لشکر مجتہد نہ جاے
 خداوند بہرام و کیوان و ہور
 اگر چوں ستارہ شود زیر میغ
 جہاں جوسے بر قلب پایہ منم
 گئے بر چہم گاہ بر میمنہ
 نجویم بر زم انار آرام و خواب
 رُفت آن سچنہاے کشرے بیاد
 ہر خیمہ و جز گئے بر گزشت
 چہین است فرمان بیارشاہ
 کسے سوے خاک سپہ بنگرد
 چو آید نہ فرمان یزداں بروں
 بڑوڑ سفید و شب تیرہ خام
 ہے داشتے نیک و بد را بنگاہ
 بد و نیک را خوار نگزاشتے
 ورا دخمہ کردے بلاں ہایگاہ
 کمان و کند و کلاہ و کر
 بُودے جدا چیز زو درمخاک
 کہ نو شیرداں آں بڑوڑی رُفت
 ورا راسے و ہوش و درنگ آسے
 کہ رفتے بر دشمن چارہ جھے
 نکوڑے رستم آں خردمند شاہ

بخشم دلاور نہنگ آمدے
 جہاں را بہ داد و بشمشیر جھست
 کہ برترتہ و خشکی بتابد براہ
 چو بگر یزد از چرخ گردندہ میخ
 ہمیشہ درِ عویش آب و ہم آب جھے
 دل افروز و رخسار شدہ اولیت و سب
 جہاں را ہے داشت در زیر پر
 از بر ایدان سرفرازی مہرے
 نبرد اشته جنگ یگروز بیش
 بہ پیش سپاہ آمدے بید رنگ
 بزندان پیروز گر شہزاد

اگر جنگ جھستہ بجنگ آمدے
 بتاراج دادے ہمہ بوم و مرمت
 بگردارِ خورشید بد راے شاہ
 ندارد ز کس روشنائی در لیل
 ہمیشہ داد و بخشش ہمیشہ گنگ و بے
 فردغ و بلندی پوشند ز کس
 شہنشاہ با داد بار اے و فر
 و راجنگ و بخشش چو بازی بے
 اگر پیل و شیر آمدنیش پیش
 سپاہے کہ با خود و خفتان بجنگ
 اگر کشتہ بودے اگر بستہ زار

گر فتن نو شیر وال چند دژ را براہِ روم

کہ شوراب مہ نام آن کارساں
 گرفت اندر آن شہر شوراب بوم
 پُر از مودم و ساز جنگ و نوا
 کشیدہ سر بارہ اندر سحاب
 ندیدند جائے بزرگاہ راہ
 سپاہ آمد آن بارہ جاشیق
 ندیدند جائے گزار و گریز
 شد آن بارہ دژ بکودار دست
 ہماں دود و آتش بر آمد بامہ
 تن بے سراں شاں دگر جائے بود

چنین تا پیامد ہماں تارساں
 از ایران چو گشتا شپ آمد بروم
 بر آوردہ وید سردر ہوا
 ز خار بچنگدہ در زرف آب
 بگرد حصار اندر آمد سپاہ
 بدو ساخت از چار سو مہنویق
 بر آمد ز ہر سو دم و شغیز
 چو خورشید تاباں ز گنبد جھست
 خروش سواران و گرد سپاہ
 ہمہ حصن بے تن سرو پایے بود

غو زینهار و خروش زناں
 وز ایشان هر آنکس که پرمایه بود
 بمبستند و کردند بر پیل بار
 بنفشود بر کس بهنگام رزم
 وز آنجا یکه لشکر اندر کشید
 که در بند او گنج قیصر بدے
 که آرایش روم بد نام اے
 بدان دژ ننگه کرد بیداد شاه
 بفرمود تا تیر باران کنند
 بمزدی سراں باره را بستند
 بدان دژ یکے جائور در خاند
 همه گنج قیصر بتاراج داد
 بر آورد از آن شارسان ریشخیز
 خروش آمد از کودک و مزو وزن
 به پیش گراشایه شاه آمدند
 که دستور و منجور و گنج آن نشت
 بجاں دینزه زینهار خواه تو ایم
 بفرمود شته تا نکشتند نیز
 وز آن جا یکه لشکر اندر کشید
 کس آمد بگفت آنکه قیصر سپاه
 فرمود شد ز زخم تبیره زناں
 بگنج و بمزدی گراشایه بود
 خروش آمد و نالء زینهار
 نه بر گنج و دینار بهنگام رزم
 بره بر دژے دیگر آمد پدید
 مگه میان آن دژ توانگر بدے
 ز کسرے بد آمد بفرجام اوے
 هئوز اندر آن نار سیده سپاه
 هوا چوں مگدگ بهاراں کنند
 بشهر و بدژ آتش اندر زدند
 بدان بوم و بر خار و خادر تماند
 سپه راهمه بدره و تلج داد
 همه بر گر رفتند راه گریز
 همه پیر و برون شدند اجمن
 رخرپوان و فریاد خواه آمدند
 بروم اندرون شود و رنج آن نشت
 پرشتار فر و مگله تو ایم
 بدیشاں بخشید بسیار چیز
 وز آرایش روم برتر کشید
 فرستاد و اینک بیامد ز راه

غو زینهار و خروش زناں
 وز ایشان هر آنکس که پرمایه بود
 بمبستند و کردند بر پیل بار
 بنفشود بر کس بهنگام رزم
 وز آنجا یکه لشکر اندر کشید
 که در بند او گنج قیصر بدے
 که آرایش روم بد نام اے
 بدان دژ ننگه کرد بیداد شاه
 بفرمود تا تیر باران کنند
 بمزدی سراں باره را بستند
 بدان دژ یکے جائور در خاند
 همه گنج قیصر بتاراج داد
 بر آورد از آن شارسان ریشخیز
 خروش آمد از کودک و مزو وزن
 به پیش گراشایه شاه آمدند
 که دستور و منجور و گنج آن نشت
 بجاں دینزه زینهار خواه تو ایم
 بفرمود شته تا نکشتند نیز
 وز آن جا یکه لشکر اندر کشید
 کس آمد بگفت آنکه قیصر سپاه

رزم نوشیروان با فرفوروس سپہ سالار قیصر و شکست دادن و گرفتن قالینیوس و اطاکیہ را

ہمہ نیزہ داران جوشن وراں
بداں تا بسچیدہ باشد سپاہ
خروش آمد و نالے کرتاے
بیامد بنو دیک شاہ جہاں
ازاں نامہاران و گودان خویش
سپاہے ہمہ رزم جویاں چو گرگ
سوارے سرافراز با بوق و کوس
پدید آمد از دور گرو سپاہ
بدو گفت کاریں نیست از ما نہاں
از اندیشہ ہو گز نہودا ختم
بفرمود تا بر کشیدند صف
کہ شد بشتہ از گرد بر باد راہ
یلان سرافراز نشتیر زن
بروزگان و فرزانگان و جہاں
بد آن تیغ بر تندیہ مرغ را
کہ سنجبر گیرد ز بالا پلنگ
و گر خستہ از جنگ برگشتہ بود

چو بشنید کامد سپاہے گراں
بشکر بگفت آنچه بشنید شاہ
برفتند چوں کوہ آہن ز جے
نوزندے ز گفتار کار آگہاں
کہ قیصر سپاہے فرستاد پیش
بہ پیش اندرون پہلوانے بڑوگ
برو پیش خوانند فرفوروس
چو ایں گفتہ شد پیش بیدار شاہ
بخندید ازو شہریار جہاں
کہ ماجنگ را پیش ازیں ساختیم
کے تاجور بر لب آورده کف
سپاہے بیامد بہ پیش سپاہ
شہرہ نامور لشکرے اجمن
ہمہ جنگ را تنگ بستہ میاں
بخوں آب دادہ ہمہ تیغ را
سپہ را نبہ بیشتر ز آں درنگ
بہر سو ز رموی ندے گشتہ بود

بشتد خستہ از چنگ فرہ فوریوس
 سواران ایماں بساں پتنگ
 پس رومیاں درہے باختند
 چنناں ہم ہمیرفت باسازچنگ
 سپہ را بہامونے اندر کشید
 وزے بود بالشکرو بوق و کوس
 سر بارے او ندیدے معقاب
 یکے شارساں گزدش اندر فرخ
 ز رومی سپاہے مہر و گ اند او
 دو فرسنگ پیش اندرون بود شاہ
 خروشنے بر آمد ز قالیبئیوس
 بدان شارساں در نگہ کرد شاہ
 بدروازہا جنگ بر ساختند
 چو خورشید تابندہ برگشت نزد
 از آن بارے و تر ناخند اندکے
 خروشنے بر آمد ز درگاہ شاہ
 ہمہ پاک از این شہر بیرون شوید
 اگر بیج ہانگ زن و مرد پیر
 بگوش من آید بتاریک شب
 ہم اندر زمان آنکہ فریاد از اوست
 چو بر زد ز خوچنگ چنگ آنتاب
 تہیہ بر آمد ز درگاہ شاہ
 از آن و تر وراں شارساں مزدورن

دریدہ دوش و نگونسار کوس
 بہاموں کجا غمیش آید بچنگ
 درودشت، از ایشاں سپرداقتند
 سپاہے ہمہ گرز و خنجر بچنگ
 بر آوردہ دیگر آمد پدید
 کجا خواندندیش قالیبئیوس
 یکے کتہہ گزد اندرش پوز آب
 بہ ایوان و میدان و پایزو کاخ
 ہمہ نامداران پرہ خاش جو
 سپہ گشتہ گیتی ز گزد سپاہ
 کز آن نغہ اندک شد اولے کوس
 ہے ہر زلمنے فرمون شد سپاہ
 ہے تیر و قارورہ انداختند
 ز گزدندہ یک نیمہ شد لا جورد
 ہمہ شارساں با زمین شد یکے
 کہ آسے نامداران ایماں سپاہ
 بتاریکی اندر بہاموں شوید
 دگر فارت و شورش و دارو گیر
 کہ پکشاہ از رنج یک مزد لب
 پوز از گاہ ببیندش آگندہ پوست
 بفرسود رنج و پالود خواب
 رگراٹھایگاں بر گرفتند راہ
 بدہرگاہ کسترے شدند انجمن

در این شارساں نامدایے نامد
 کہ آمد کہ بخشایش آید ز شاہ
 نہ حُب آید از دادِ مژداں امیر
 کز اس پس نہ پنی جُز از خارساں
 بقالی نیوس اندروں بر چہ ایم
 گنتگار شد رستہ با بیگناہ
 و ز آں جا ایگہ نیز لشکر بر اند
 بہ بشتند بر پیل و کردند باد
 ابا پیل و لشکر در آمد ز راہ
 دلیران رومی و گند آوراں
 ہاں تا نداشت بہ بیداد جنگ
 دلیران ایہاں گرو ہا گروہ
 ز بہر زن و کودک و مرغ و بوم
 چہارم چو بفروخت گیتی فروروز
 سوارے نزدیک جنگی ز روم
 پئے را نجد بر زبیں بیج راہ
 ہم آشا کہ گنجور تبصر بدند
 بچنگ آمدش گنج چوں مجد سنج
 نہادند بر پشت پیلان بہ بند
 بسوے مدائن فرستاد شاہ
 زبیں دید رختناں تر از چرخ ماہ
 ہمے تازہ شد پیر گشتہ جوان
 کہ الطایقہ است اس اگر تو بہار

کہ ایدر ز جنگی سوارے نامد
 ہمہ خستہ و گشتہ شد بیگناہ
 زن و کودک حُرد با مزد پیر
 چنباں شد دوز و بارہ شارساں
 چو قیصر گنتگار شد ما کہ ایم
 ہاں رومیباں بر چچنود شاہ
 بسے خواستہ پیشیشاں پانند
 ہر آنکس کہ دید اندر کارزار
 بہ انطایقہ در خہر شد کہ شاہ
 سپاہے در آن شہر مد بیکراں
 سہ روز اندر آں شاہ را بد و رنگ
 چہارم سپاہ آمد چو کوہ
 بر رفتند یکسر سواران روم
 سہ جنگ گراں کردہ شد دسہ روز
 گشتادہ شد آں روز آباد بوم
 بشہر اند آمد ساسر سپاہ
 بوزرگاں کہ با تخت و افسر بدند
 بشاہ جاندار دادند گنج
 وز ایشاں ہر آنکس کہ جنگی بدند
 اسیران و آں گنج قیصر ز راہ
 بگردید بر گرد آں شہر شاہ
 ز باغ و زمیندان و آب رواں
 چنیں گفت با نامور شہر بار

ز مُشکَش ہمہ خاک و ز زینش خشت
زمینش سپہر آسماں آفتاب
کہ آباد بادا ہمہ بومِ روم

کسے کونید است حُرُم بہشت
درختش زیاقوت و آتش گلاب
بگہ کرد باید بویں مرز و بوم

آباد کردن نوشیرواں شہرِ زیب خسرو
را بمانند انطاکیہ و جاے دادن
ایسیراں روم را در آلِ زیبیں

بدو اندروں کاخ و آبِ رواں
پُر از گلشن و کاخ و میدان و باغ
و را زیب خسرو و نہادند نام
بہشتے پُر از بوسے و رنگ و بکار
بہ بندِ گراں دست و پا خستہ بود
بر آلِ شہرِ نو شاد بگذاشتند
ہمہ گلشن و بوستان و سراے
یکے جاے باشد سزاوارِ نام
زیبیں چوں بہشتے شد آراستہ
تو گفتی نمائندہ است بر خاکِ راہ
چنین گفت کاکے شاہِ بیدار
یکے تو دہد پیشِ بالان من
کہ پیشِ درِ کلخ من نو دہیست
بگشتند شاداب چندیں درخت

یکے شہرِ فرمود نوشیرواں
بگردارِ انطاکیہ چوں چہراغ
ببوزگان روشن دل و شاد کام
شد آن زیب خسرو و چو حُرُم بہار
ایسیراں کز آلِ شہرِ ہا بستہ بود
بفرمود تا بند برداشتند
چنین گفت کاریں نو بر آوردہ جاے
بگردیم تا ہر کسے را بکام
ببخشید بر ہر کسے خواستہ
ز بس بوزن و کوے و بازار گاہ
پیادہ یکے پُر سخن کفش گر
بقالیبیوس اندروں خان من
ازیں زیب خسرو و مرا سود نیست
بفرمود تا بر درِ شہرِ سخت

بختنید بسیار از آل شهنشیر
 یکے مزد تروسا گزین کرد شاه
 بدو گفت کارین موز خضر و تراست
 بسان درخت برومند باش
 بخش و بیاری و زرفتی مکن
 از انطاکیه شاه لشکر بر آتا
 پس آگاهی آورد فروردیوس
 بقیصر چنین گفت کاآد سپاه
 سپاه است چنداں که دریا و کوه
 به پیچید قیصر ز گفتار خویش
 ز نوشیروان شد دلش پُر هراس
 بدو گفت موبد که این رای نیست
 بر آرد ازین موز آباد خاک
 زبان سزایندوستت رای
 هم رای ایشان بدان شد دُست
 چو بشنید قیصر دلش خیره گشت
 گزین کرد از آل فیلسوفان روم
 بجای آمد از موبدان شصت مزد

که آمد بر آل تو خود خواستار
 برو داد فرمان و گنج و سپاه
 غریبان و این خاتمه تو تراست
 پدر باش که گاه فروزند باش
 بر اندازه باید هر در سخن
 جهان دیده تروسا بکنبان رساند
 بگفت آنچه آمد بقالیبیوس
 جهان دیده کسرے و پیمان و گاه
 همه گردد از گرد اسبان ستوه
 مبروگان فرزانه را خواند پیش
 همه رای زد روز و شب در سپاس
 که با جنگ کسرے ترا پای نیست
 شود کرد و قیصران در مغاک
 بخوید بجز رنج این پادشاه
 که رزم دیران نبایست جُست
 ز نوشیروان رای او نیره گشت
 سخنکوی بادانش از پاک بوم
 ز دوده روان و خرد را ز گردد

پیغام قیصر روم نرود
 نوشیروان با باثر و ساو

گر آنگاه بر گرفتند راه

پیام فرستاد نزدیک شاه

چو ہراس دانشہ شاں پیشرو
 ز ہر چیز گنج بہ پیش اندروں
 بسے لایہ و پند و نیکو سخن
 فرستاد با باژ و ساو گراں
 چو ہراس نو دیک کسر لے رسید
 تو گفتی کہ از تیزی و راستی
 بکسر لے چہیں گفت کاے شہزاد
 برومی تو اکنون و ایراں تہی است
 بداند کہ قیصر نباشد بروم
 ہمہ سود مہاری ز مردم بود
 گر این دستخیز از پیے خواستہ است
 پیاد مردم اینک ہمہ گنج روم
 چو دشمنید ازو این سخن شہزاد
 پند رفت از او آچہ اذدہ بود
 فرستاد گاں - استایش گرفت
 بدو گفت کاے مرد روشن خرد
 اگر زر بگردد ہمہ خاک روم
 نہادند بر بوم و بر باژ و ساو
 کہ ہر سال قیصر بر شہزاد
 نگردد سپاہش بگرد و بہمن
 وزاں جائیگہ نالہ گاؤ دُم
 جماندایہ بیاد لشکر براند
 پیاد و چنداں سلاح و سپاہ
 گوے در خرد پیر و در سال تو
 شمارش گذر کرد بر چند و چوں
 پیشماں ز گفتار ہائے کمن
 گروگاں ز خویشان و کشتہ اوراں
 برومی یکے آفریں گشتید
 ستارہ بر آرد ہمے ز آستی
 جہاں را بدیں از جندی مار
 ہمہ موز بے ازو بے فرہی است
 نسخہ یک پستہ این مرز و بوم
 چو او کم شود نیکوئی کم بود
 کہ آرزوم و دانش بدان کاستہ است
 کہ روشن رواں بہتر از گنج و بوم
 دیش گفت حرم چو باغ بہار
 اگر بذرہ زر اگر بذرہ بود
 بر آں نیکو بیہا فرایش گرفت
 بذرہ کسے کو خرد پرورد
 تو سخنیں تری زان سراقاز بوم
 پرا اندرہ دینار صد چرم گاؤ
 فرستد ابا ہدیہ و با ہفتار
 مخواہند چیرے از آں انجمن
 شنیدند و آواز رو پینہ خم
 بشام آمد و روزگارے بماند
 ہماں بذرہ و بذرہ و تلج و گاہ

چو ہراس دانشہ شاں پیشرو
 ز ہر چیز گنج بہ پیش اندروں
 بسے لایہ و پند و نیکو سخن
 فرستاد با باژ و ساو گراں
 چو ہراس نو دیک کسر لے رسید
 تو گفتی کہ از تیزی و راستی
 بکسر لے چہیں گفت کاے شہزاد
 برومی تو اکنون و ایراں تہی است
 بداند کہ قیصر نباشد بروم
 ہمہ سود مہاری ز مردم بود
 گر این دستخیز از پیے خواستہ است
 پیاد مردم اینک ہمہ گنج روم
 چو دشمنید ازو این سخن شہزاد
 پند رفت از او آچہ اذدہ بود
 فرستاد گاں - استایش گرفت
 بدو گفت کاے مرد روشن خرد
 اگر زر بگردد ہمہ خاک روم
 نہادند بر بوم و بر باژ و ساو
 کہ ہر سال قیصر بر شہزاد
 نگردد سپاہش بگرد و بہمن
 وزاں جائیگہ نالہ گاؤ دُم
 جماندایہ بیاد لشکر براند
 پیاد و چنداں سلاح و سپاہ

ز پیلان و از بذرهای درم
 بشیروے بہرام بشیروے د جاے
 مکن بیج سستی بروز و بہام
 ہے خاند بر شہر بار آفریں
 نگہ داد زرد راں کیانی دخت

کہ پشت زریں را ہمیں وادخم
 وز آں مروز چوں آمدش راہ لے
 بدو گفت کاریں باز قبصر سخا
 بہوسید شیروے روے زریں
 کہ بیدار دل باش و پیروز تخت

بزم نخستین نو شیرواں بادایاں و پند گفتن بوزر چہر

بفرمود کماں موبداں را سخا
 سراپندہ و باہش و یاد گیر
 ز ہر دانستے راہ جستہ رواں
 نئے جان روشن بہار استند
 بے اندامیہ کہ جاں پیوورد
 کہ دانش کشادہ گنبد از عظمت
 بگوید مرا زان بود راستے
 بگفتن دلیر و توانا بگرد
 کہ او بود دانندہ را خواستار
 جوان و جواندیدہ مود کن
 بدانش نگہ کردن شاہ دید
 چنین عظمت کاے داورد دست
 فلک روشن از فرت تلج تو باد
 کہ بکشاید از بند گویندہ را

چنان بد کہ یک روز بہاد خواں
 کہ باشند دانا ددانش پذیر
 بر رفتند بیدار دل موبداں
 چوناں خوردہ شد جامے خوانند
 نہ چشداکلیہ یا بد بگویش خرد
 بدانتہاں شاہ بیدار گفت
 ہر آنکس کہ دارد بدل دانستے
 از ایشان ہر آنکس کہ دانا بگرد
 زباں بر کشادند بر شہر بار
 بگفتند ہر کس ز ہر در سخن
 چو بوزر چہر آن سخما شنید
 یکے آفریں کرد و بر پائے خاست
 زریں بندہ تخت علیج تو باد
 گر آید و نیک فرمان دہد بنہ را

بدانشتن از کترب پایه ام
 گشاده کند پیش نوشیروان
 که دانش چرا باید اندر نمشت
 ز گفتار او روشنائی فرمود
 شد آن موبدان را بدل بندها
 به یزدان ستودن هندیاد لب
 که کوتاه گوید به منی بسے
 فراوان سخن باشد و دیر یاب
 سخنگوے در مودمی خوار گشت
 که گیتی سپنج است و ما بر گز
 جهان را بسے خواستار آمدے
 بدیں با تو دانش به پیکار نیست
 ز تازی و کژی بیاید گریخت
 وز وهر یکے را در گونه خوشت
 ترا باوے آمیزش اندر خور است
 همه راے و آهنگ پیشی کند
 تنش زین جهان است و دل ز آل جهان
 که بنجار جاں باشد و رنج تن
 ز مستی دروغ آید و کاستی
 به از خامشی هیچ پیرایه نیست
 خرد را ز تو بکسلد داورمی
 محکم مودکش از آواز نیست
 خرد بر سر جاں چو افسر بود

بگویم اگر چند بجایه ام
 نکویش نباشد که دانا زبان
 نگه کرد کسرے بدانده گفت
 جواں بر زبان پادشاهی نمود
 از آن خوب گفتار و آن چندها
 سخنیں چو از بند کشاد لب
 دیگر گفت روشن روان کسے
 کسے را که مغزش بود پرشتاب
 چو گفتار بیوده بسیار گشت
 هنر جوے و بنجار پیشی محور
 اگر روز ما پایدار آمدے
 بگیتی به از مودمی کار نیست
 همه روشنی در تن از راستی است
 دل هر کسے بنده آرزو است
 به نحو هر کسے در جهان دیگر است
 هر آنکس که در کار پیشی کند
 خردمند و دانا و خرم زناں
 بنایافت رنج مکن خویششن
 ز نیرو بود مود را راستی
 ز دانش چو جان ترا مایه نیست
 چو بردارش خویش مهر آوری
 تو نگه بود هر کرا از نیست
 ما را خرد را برادر بود

چو دانا ترا دشمن جان بود
 نو آنگر شد آنکس که خرسند گشت
 باموختن چوں فرو تن شوی
 بگفتار اگر چیره شد رای مرد
 هر آنکس که دایش فراموش کند
 چو داری بدست اندرون خواسته
 هزینه چنان کن که بایت کرد
 میان گزینی بمانی بجای
 خردمند کرد دشمنان دور گشت
 چو داد از تن خویش تن داد مرد
 گو آن سخن کاندرو سود نیست
 میندیش از آن کال نشاید بین
 فروتن بود شه که دانا بود
 هر آنکس که او کرده کردگار
 پرستیدن داور افزون کند
 بیزهیزو از هر چه ناکردنی است
 به بزدان گراید بفرجام کار
 از آن خوب گفتار بوزر بجز
 ز پیش نهند شاه برخاستند
 از او آنچمن ماند اندر تنگ گشت
 جهاندار کسری در او چیره ماند
 بفرمود تا نام او سر کنند
 میان جهان سخت بوزر بجز

به از دوست مردی که نادان بود
 از او از و بپار در بند گشت
 سخنهای داندگان بشنوی
 نگردد کسی خیره در کار مرد
 زباں راز گفتار خاموش کند
 زر و سیم و اشیا آراشته
 نباید فشانند و نباید فشنرد
 نباشد جز از نیکبیت رهنمای
 تن دشمن او چو مردور گشت
 چنان دان که پیروز شد در بنو
 کز آن آنشت بهره جز دود نیست
 که نتوانی آهن به آب آردن
 بدانش بزرگ و توانا بود
 بدانند گذشت از بد روزگار
 ز دل کاوش دیو بیرون کند
 نیاز آرد آن را که نازردنی است
 که روزی ده او پشت و پوزر گار
 حکیمان همه تازه کردند چهر
 بر او آفرینی تو آراستند
 که مرد جوان آن بزرگی گرفت
 سرفراز روزی دهاں را بخواند
 بدانگه که آغاز دفتر کنند
 چو خورشید تابنده شد بر سپهر

همه بخرداں مانده اندر شکفت
 که پاکیزه دل بود و روشن روان
 نه پیچید باید باندیشته سر
 دیگر مازیس او سپهر بلند
 نه پیچیدن از راه و فرمان افس
 چو داد زمانه زخج اتمیم داد
 همه راز او داشت اندر زبناں
 که آتش بنزسد دل نزه شیر
 دلش خیره خوانیم و مغزش مشک
 کرد و بند و چاه است و زونج و گاه
 ز خشمش زبجو شد به تن در چگر
 خردمند از و شناد و خنداں بود
 دل و مغزش از دایش آباد نیست
 فرمود گشت فرودت راز و رواں
 پر از آفرین زد زبان و دهن

دیگر باره موبد همیشه گرفت
 زبان باز بکشاد مرد جوان
 چنین گفت که خوشتر و دادگر
 که او چون شبان است و ما گویند
 شاید گذشتن ز پیمان او
 بشادیش باید که باشیم شاد
 هنرهایش گسترده اندر بهمان
 مشکو با گرایش کردن دلیر
 اگر کوه فرمائش گیرد سبک
 همه بد ز شاه است و نیکی ز شاه
 ز هنرش جهاں را بود ارج و فر
 سر تا جور فریت یرداں بود
 از اتمومن است آنگه زو شناد نیست
 تنبیدند گفتار مرد جوان
 پراگنده گشت آل بزرگ انجمن

برزم دوم نوشیرواں با بوزرجمهر و موبداں

همی بود داننده را خواستار
 گجا خواست گفتار دانا شنید
 بداندگی در خویر شه بود
 جوان و جهان بیده مرد کمن

دیگر هفته روشندل شهریار
 دل از کار گیتی بیگسو کشید
 کسے کو سزاوار درگه بود
 بر رفتند دانندگان سخن

بشد با حکیمان روشن روان
 نشستند نزدیک تخت بلند
 که کشر لے ہے زو بر افروخت چتر
 پیر رسید از او از قضا و قدر
 چگونگی است و این را که آنگند من
 جوان و شب و روز در کار کرد
 بچوے اندر او آب او باد رنگ
 سے محل نشانند بر و بر درخت
 ز بخشش نیابی بکوشش گذر
 چنین آفرید اختر روزگار
 کدام است و پیشی کرد در خور است
 به نیکی و کردارش آید بهر
 که بر دانش ز کز داں افسر است
 کریمی و رادی و شایستگی
 بخشند نه از بهر پادشاه دست
 خرامد بهنگام با هنرهاں
 هنر چیست هنگام رنگ و نبرد
 به بیند بگرداند آیین و کیش
 چه سازی که کمتر بود سخن تن
 دلش بزدبار است رایش برد
 ببندد در کتبی و کاستی
 نباشد سرش بلند و نا بزدبار
 نگنباں کدام است بر خویشتن

سراقاز بوزر خیمه جوان
 حکیمان دانشمند هوشمند
 نهادند رخ سوسے بوزر خیمه
 از ایشان یکی بود فروزان تر
 که آغاز و فرجام چوین سخن
 چنین داد پاسخ که جوینده مزد
 بود راه روزی بر وتار و تنگ
 یکی بے هنر خفته بر تخت بخت
 چنین است رسم قضا و قدر
 جاندار دانا سے پزور دگار
 دیگر گفت آنکس که افزود تراست
 چنین گفت آنکس که داننده تر
 دیگر گفت که ما چه نیکو تراست
 چنین داد پاسخ که آهستگی
 فروتن کند گردن خویش پشت
 بکوشد و جوید بکوشش جهاں
 دیگر گفت کاندرا خردمند مزد
 چنین گفت آنکس که آهے خویش
 پیر رسید دیگر که در زیستن
 چنین داد پاسخ که گر با خرد
 بداد و ستد و ر کند راستی
 به بخشند گنه چوں شود کاتگار
 پیر رسید دیگر که در ایچمن

نرفت از کرب پی داز نیک خوے
 چو دید از فرودنی بدروزگار
 گد ام است نیکو تر از هر دوستی
 بسای دو بارش بهار آورد
 به بخشش کند جانش آراسته
 نه بخشده بازار گانه شناس
 وزین نیکو پها گرانمایه چیت
 که او نیکوئی با سزاوار کرد
 بیالیز هرگز نگردد زنده
 نبوید نه روید گل از خار خشک
 بداد اندر آئی نیاید سبر
 نباشد خردمند بے درد و رنج
 وز آغاز فرجام نیک آوریم
 جهاں را هم چوں تن خویش خواه
 تن دوست دشمن بدان در بند
 چوئی گزاین دو کلامت پیش
 جز اندیشه چیزے نه اندر خورد
 بکوننی چو در پیش کار آیدت
 اگر بر نکو پیده باید رگریست
 فرودل دارد امید و هم ترس و باک
 که سوت از بر چرخ می بگرد
 ازین بر شده چرخ نا پایدار
 که هر کس که شد ایمن و بے نیاز

چنیس گفت کال کز پس از خودے
 دیگر کو بستنی بود پیشکار
 دیگر گفت کز بخشش و نیک خوے
 کجا زود کشتنش بار آورد
 چنیس گفت آگس که تا خواسته
 دیگر بر ستانده دارد سپاس
 دیگر گفت بر مزد پیرایه چیت
 چنیس داد پاسخ که بخشده مرد
 ببالد بکودار سرو بدی
 اگر ناسزا را نشانده مشک
 سخن پرسی از گنگ و مزد و کر
 دیگر گفت کاندراے سپنج
 چه سازیم تا نام نیک آوریم
 بدو گفت شو دور باش از گناه
 هر آل چیز کانت نباشد پست
 دیگر گفت کوشش با نماز و پیش
 چنیس داد پاسخ که اندر خرد
 چو خواهی که رنجی بهار آیدت
 سزای ستایش دیگر گفت کیست
 چنیس گفت کال کو بیزدان پاک
 دیگر گفت کالے مرد روشن خرد
 گد ام است خوشتر مرا روزگار
 چنیس داد پاسخ سخن گوے باز

زمانه بخوبی ورا داد داد
 پیوسته دید دیگر که دانش کدام
 چنین گفت کاتکو بود بر دیار
 دیگر آنکه مغزش بخوشد ز خشم
 دیگر گفت آن چیست آه هوشمند
 چنین گفت کاتکو خرد پرورد
 اگر از خنده سپارد بخاک
 دیگر کو ز نابودینها امید
 همیشه بود شاد و خرم رواں
 دیگر گفت بد چیست بر پادشا
 چنین داد پاسخ که بر شهریار
 یکے آنکه تو سزد دشمن بجنگ
 سه دیگر که رای خردمند مرد
 چهارم که باشد سرش بر تئاب
 پیوسته دید دیگر که بے عیب کیست
 چنین گفت کلین را گویم راست
 گرانمایگان را فسون و دروغ
 دیگر گفت کاس کو بخوید گزند
 چنین گفت کاتکو بود در است گے
 زباں را نیک و دیده پر آب نرزم
 خردمند چه کو ندارد روا
 پیوسته دید دیگر یکے هوشمند
 پیازد به نریر و جاں پرورد

سزد گر نگردد جز از داد یاد
 بگیتی که باشم از و شاد کام
 بنزد یک او سزد بے خرم خواہ
 و نخواہد بخشم از گندگار چشم
 کہ آید خردمند را آن پسند
 ندارد غم آنکه نو بگذرد
 نہ بشد دل اندر غم و درد و پاک
 برسد بدای گوئے کنز بار بید
 بے اندوه باشد ز گشت زمان
 کز و تیره گردد دل پار سا
 خردمند گوید کہ آہو چهار
 و دیگر کہ از بخشش آید بہ تنگ
 بیگسوزند روز تنگ و نبرد
 بخوید بکار اندر آرام و خواب
 نگویند آزادگان را ز چیست
 کزین در خرد بر سخن بر گوشت
 بکوشی و بیداد جستن فروغ
 ز حوبا کرامتس بود سودمند
 برواست باشد ہمہ کار اے
 گزیدن خروار اندر اولے نرم
 خرد دور کردن ز بہر ہوا
 کہ اندر جاں کیست کو بے گزند
 وز خویش و پیوند او بر خورد

چنیں داد پاشخ کہ آل کر محنت
 کز اوت سپاس و بدویت پناه
 دل خویش را آشکار و زبانا
 تن خویش را پروریدن بناز
 گنہ داشتن مردم خویش را
 سپردن بقرهنگ فرزند خود
 چو فرماں پذیرنده باشد پسر
 پسر سید دیگر کہ فرزند داشت
 چنیں داد پاشخ کہ نزد پدر
 پس از مرگ نامش بجای
 پسر سید دیگر کہ از خواسته
 چنیں داد پاشخ کہ مردم بچیز
 درو چند چیز است بشتہ درست
 محنت آنکہ یابی بدو آرزوی
 دگر چوں بیابی نیاری بکار
 دگر گفت بانام و تاج بلند
 چنیں داد پاشخ کہ آل شهویار
 وز آواز او بدلساں شود
 دگر گفت مردم نوانگر بچشت
 چنیں گفت کائنکس کہ دارد پسند
 کسے را سجا بخت اقبال نیست
 از و ناچاراں فرو ماندند

در پاک بزدان بدانت و محنت
 خداوند روز و شب و ہور و ماہ
 سپردن بفرمان شاہ جہاں
 بر او سخت بشتن در رخ و آرز
 بر افرمودن توشہ درویش را
 کہ گیتی بنا داں نباید سپرد
 نوازندہ باید کہ باشد پدر
 بنزد پدر جایگاہش سجا بشت
 گرمی چو جان است فرسخ پسر
 از ابرای پسر خواندش رہنماے
 چہ دانی کہ دارد دل آراستہ
 گر امیست گر چیز خوار است نیز
 گر تانداں سخن خوار و سست
 ز ہشتادیش پیدا شود نیک خوے
 ہماں سنگ و ہم تو ہر شاہوار
 کرا خوانی از خسرواں از جندہ
 کہ این ازو مرد بہر ہنگار
 زبیں زیر تختش تن آساں شود
 بگیتی پم از رخ و درویش کیست
 بہ بخش خداوند چرخ بلند
 بدی در جہاں برتر از آن نیست
 ہمہ ہم زباں آفریں خواندند

بزم سوم نوشیروان با بوزرجمهر و موبدان

چو یک هفته بگذشت هشتم بگاه
 رنخ ائد آن کسان را که دانا باند
 بگفتند هر گونه هر کسی
 چنین گفت از آن پس به بوزرجمهر
 سخن گوید دانا زباں بر کشاد
 محبت آفرین کرد بر شهریار
 دیگر گفت مردم نه گردد بلند
 چو باید که دانش بیفزایدت
 در نام جستن دلیری بود
 اگر تخت جوئی هنر بایدت
 چو چو سنده پند سندگان از هنر
 گر بے هنر ناپسند است و خوار
 نگار تا چه گفت آن خردمند مرد
 که گر مکل نبوید ز رنگش مگو
 تو آنگه به بخشش بود شهریار
 بگفتار خوب از هنر خواستی
 برایش بود هر که دارد خرد
 چنین هم بود مردم ساده دل
 خرد در جاں چون درخت وفاست

نشست از بر تخت فرور شاه
 بگفتار و دانش توانا بگفتند
 همانا پسندش نیامد بے
 که از چادرشوم بگفتند چهر
 ز هر گونه دانش همه کرد یاد
 که پیروز با دا سر تا خدار
 مگر سر به پیچد ز راه گزند
 سخن یافتن را خرد بایدت
 زمانه ز بد دل بهیری بود
 چو بهتری دهد شلخ بر بایدت
 نشاید که پاسخ دهی از گهر
 بدین داستان زدیکه هوشیار
 درین بیت خواهم ترا یاد کرد
 که آتش نبوید کسی آب جو
 بگنج بگفته نشد تا مدار
 بگردار پیدا کن آن ساستی
 سپهرش همه در خرد پرورد
 ز کردیش چون گردد آذاده دل
 وز آن بر نخستین دل پادشاست

چو حُر سَنَدِ باشی تن آسان شوی
 مَن نیکِ مردی بر رویِ کسے
 گشاده دلاں را بُود بخت یار
 هر آنکس که جوید همه برتری
 یکے راسے و فرزندگ باید بخشست
 سیوم بار بایدت هتنگام کار
 وز آن پس که بارت بُود نیکسار
 چهارم خرد باید و راستی
 به پنجم گرت زور مندی بُود
 ازین هر دو چوں جفت گورد سخن
 چو کوشش نباشد تن زور مند
 چو کوشش ز اندازه اندر گذشت
 خوبے مرد دانا بگوئیم پنج
 چوناداں که عادت کند هفت چیز
 نخست آنکه هر کس که دارد خرد
 نه شادی کند ز آنکه نایافته
 به نابودینها ندارد هبید
 چو از پنج وز بدن آسان شود
 چو سختیش پیش آورد روزگار
 ز ناداں که شفتیم هفت است راه
 گشاید در پنج بره تا سزا
 سه دیگر نیز داں بُود نارسپاس
 چهارم که باهر کسے راز خویش

چو آز آوری زان هراساں نومی
 که پاداش نیکی نیابی بسے
 انوشه کسے کو بُود بُرد بار
 همنرہا بسباید بدیس داوری
 دوم آزمایش بسباید در سنت
 ز هر نیک و بد بر گرفتن شمار
 بروز و بستگامت آید بکار
 بشستن دل از کژی و کاشتی
 بتن کوشش آری بلندی بُود
 همنر حیره بے آزمایش مَن
 نیارد سر آرزوها به بند
 چنان داں که کوشنده نوبدگشت
 وز ایں پنج عادت نباشد برنج
 نباشد شگفت ار به پنج است نیز
 ندارد غم آنکه زد بگذرد
 که گر بگذرد زد شود تا فته
 نگوید که بار آورد شرح بید
 ز نابودینها هراساں شود
 شود پیش و شستی نیارد بکار
 یکے آنکه خشم آورد بے گناه
 نه زو مُزد یابد نه هرگز جزا
 نباشد خرد مند و نیکی شناس
 بگوید بر اقرار از آواز خویش

تن خویش دارد بدو در گزیده
 همه پزیریاں جوید از خار بار
 به پیشترمی اندر بجوید فروغ
 که از بدنه بیند کسے جز گزیده
 از آل خامشی دل برایش بود
 بتن نوشته یابی بدل رے و هوش
 که تلج است بر تحت دانش سخن
 بگفتار بگشایے بند از گهر
 زباں بر گشایمچو تیغ از نیام
 ز بردشت گزیده سر زبردست
 بگرد تا نگردی بگرد فروغ
 چمان تا بگوید تو میندی سخن
 بگوئی از آن پس کز او بشنوی
 وگر چند از دستی آید بر موی
 به بند ز هر سو در کاشتی
 مباد از آموختن نا توان
 که اندر جهاں چیست زیبا و نغز
 ز رنج زمانه ربائی دهد
 زیبا بد ز هر دو جهاں بر خورد
 خرد خلعت روشن است ایزدی
 چو دانا شود بر جهاں بر موی است
 بدین آب هرگز رواں را نشست
 تن خویش را خوار باید شهرد

به چشم بگفتار تا سود من
 ششم گزیده این بنا استوار
 به ششم که بشنید اندر فروغ
 چنان دال تو آئے شهنیاب بلند
 چو بر انجن مرد خامش بود
 سپردن بدانے گویند گوش
 شنیده سخنها فراموش سخن
 چو خواهی که دانشت آید بر
 چه گفتود خواهی بهر جلی نام
 چو با مرد دانان باشه نشست
 بدانش بود جان و دل با فروغ
 سخن گوی چوں بر گشاید سخن
 ز گفتار گویا تو داتا شوی
 ز دانش در بے نیازی بجوی
 چو با جیل زباں را بود راستی
 همیشه دل شاه نوشیرواں
 سپید سید پس موبد نیز مغز
 سلجا مرد را روشنائی دهد
 چنین داد پاسخ که هر کو خرد
 بدو گفت اگر نیستش بخردی
 چنین داد پاسخ که دانش به است
 بدو گفت اگر آب دانش محبت
 چنین داد پاسخ که با مرد گزید

اگر تاو دارد برونز نبود
 گرامی شود بر دل پادشا
 بدو گفت اگر نیستش بهره زین
 چنین داد پاسخ که آن به که مرگ
 دیگر گفت کند بار آن میوه دار
 چه سازیم تا هر کس بر خود تم
 چنین داد پاسخ که هر کوزبان
 کسے راندرد بگفتار پوست
 دیگر گفت هر کوز راو گزند
 چنین داد پاسخ که کردار بد
 اگر مردم گوید زبان کسے
 بدل کند زبان است مردم برنج
 همان کم سخن مردم خسرو پرست
 دیگر کند بدیهای نا آمده
 سیم دیگر که بر بد توانا بود
 نیازد بکارے که تا کردنی است
 مانند که نیکی ازو بگذرد
 ز دشمن ز سخن آثر بدتر
 ز شادی که فوجا تم او غم بود
 تن آسانی و کاپلی دور کن
 که اندر همان شود بے سخن نیست
 ازین باره گفتار بسیار گشت
 جهان زنده بادا بنوشین روان

سر بد سیگال اندر آرد بود
 بود جاوداں شاد و فرماں روا
 نه دانش پشوهد نه آیین و دین
 رند بر سر او یکے تیره تزدگ
 که دانا بکارد بباغ بهار
 دیگر سایه او به یکے بشپری کم
 ز بد بشته دارد نرسجد روان
 بود بر دل انجن نیز دوست
 بگذرد بمرگ است اگر از محمد
 بسان درختیست با بار بد
 در وقتی بگوشش نیاید بے
 چو رنجش نخواهی سخن را بسخ
 جز از پیشگاهش نباید نشست
 گمیزد چو از دام مرغ و دده
 ز پند میزد و ویژه دانا بود
 نیاز دانا را که تا زردنی است
 پیغے روز نا آمده نشمرد
 بر دوست پیوسته چون تیر و پر
 خردمند را آرز آن کم بود
 بکوش و ز رنج تنت سوز کن
 کسے را که کاپل بود رنج نیست
 دل مردم محفته ببار گشت
 همیشه جهاندار و دولت جوان

کنارنگ و بنیاد دل بخردان
برفتند با خرمی هر کس

برو خواندند آفرین موبدان
سنودند شاه جهان را بس

بزم چهارم نوشیروان

با بوزرجمهر و موبدان

بپرداخت روزی ز کار سپاه
بایوان خرامند با بخردان
ز تیزی و آرام و قوه تنگ داد
ز اشجام و فرجام نیک اختر
بپوشش گرفت آنچه آمد بکار
سخن راند و نامد از ان دانشش
که رعشده گوهر بر آرزو گفت
که آس شاه روشن دل و پاک زهر
یکے چوں تو نهاد بر سر کلاه
بفر و بچهر و براس و به سخت
بر آساید از کینه و کازار
به از دل با ندوه و غم یافتن
که نیکوست پند هیز با شهزاده
تیازد بکین و بگن راوری
بدانگه که خشم آورد پاژشا
بود تا پسندیدو کردگار
پاداش نیکی بخوبید بهشت

دو هفته بریں نیز بگذشت شاه
بفرمود تا موبدان و رداں
بپوشید شاں از تن و از نژاد
ز شاهای و از تاج و کتد اوری
سخن کرد از ان موبدان خواننده
چو هر کس باندازد دانشش
به بوزرجمهر آن زان شاه گفت
یکے آفرین کرد بوزرجمهر
چنان داں که اندر جهان نیز شاه
داد و بدانش بنام و به سخت
چو پند هیز گاری کند شهزاده
ز نا کردنی کار برفتافتن
چه نیکو زد این دانشاں هیزیار
ز موبدان بنوسد گه داوری
خرد را کند پاژشاه بر هوا
نباید که اندیشد شهزاده
ز پرداں شناسد همه خوب و زیشت

ہر ایک ستم گویے و دل آزر مومے
 ہر آنکس کہ باشد در ایامے زن
 سخن گویے و روشن دل و داد دہ
 کسے کو بود شاہ را زیر دست
 بد آنکہ شود تاج خسرو بلند
 بنادان اگر بیچ رایے آورد
 کہ نادان ز دانش گریزد ہیے
 گنہ اشتن کار دگر گاہ را
 چو دارد ز ہر دانشے آہی
 نباید کہ خستد کسے درد مند
 کسے کو بہ باد افرقہ در خور است
 کند شاہ دور از میان گروہ
 ہر آنکس کہ باشد بزندان شاہ
 بفرمان بزدان بیاید کشاد
 و گر بد گیش باشد و شوخ و شوم
 کہ تا روز داندول بر و نگرزد
 جماندار باید کہ از دین و داد
 بود کار او آشکار و زہناں
 چو خسرو بفرہنگ دارد سپاہ
 چو آثریر باشی ز دشمن رایے
 ہمہ رخصتہ پادشاہی مہر
 ز چیزے کہ گردد نیکو پیدہ شاہ
 از دور گشتن بر غم ہوا

ہمیشہ جہاں را بدو آبرو و
 شک تا بد آنند دل انجمن
 کہاں را بہ کہ دارد و بہ بہ
 نباید کہ یابد ز جائے شکست
 کہ دانا بود نرود او از جہند
 سر سخت خود زیر پایے آورد
 بنادانی اندر ستیزد ہیے
 بزہر آزدن کام بد خواہ را
 بماند جماندار با فری ہی
 کہ آید مگر شاہ سا زان گزند
 کجا بد نرود است و بد گوہر است
 بے آزار تا نو نگردد ستوہ
 گنہگار اگر مردم بے گناہ
 بزند اندر دل اس چنیں کو دیاد
 پیر دخت باید ازو رفے بوم
 تباہی سوے خان مردم برد
 بود در جہاں تا بود شاہ شاد
 بہ تیغ از بد پوشستن جہاں
 ہمہ آسایر از درد فریاد خواہ
 بد اندیش را دل بر آید ز جلی
 بر آری بہنگام پیش از نرود
 نیکویش بود نیز بر تلج و گاہ
 خرد را ہمہ آل کار کردن گوا

فرمودن بفرزند برتر خویش
 ز فره‌بگ وز دانش ۲ موختن
 گشادن براد بر در گنج خویش
 بر آنگه که یازد به بیداد دست
 بازوم باز آریش باز راه
 دگر دشمنی یابی اندر دلش
 وگر دیر باشد به نیرو شود
 چو باشد جها بچوے رافرو هوش
 چو بر بدگنیش دست گردد دراز
 ز دشمن بد گوهر و جفت بد
 بیاید شنیدن ز نادان سخن
 همه راستی باید آراستن
 ز شاه جهاندار جز راستی
 چو این گفتها بشنود یاد نشنا
 کند آفرین تاج بر شهریار
 بنارد بر او تلج شاهی و تخت
 چو بر گردد این چرخ ناپایدار
 بماند تا روز ماند جوان
 ز گفتار او انجمن خیره گشت
 چو نوشیروان این سخنها شنود
 و زان پیشها دیده پر آب کرد
 بکے انجمن لب پر از آفرین

چو در آب دیدن بود چهر خویش
 بچو چاره جز جانش افروختن
 نباید که یاد آورد برنج خویش
 دل شاهزاده نباید شکست
 برو تنگ داری زین دشتگاه
 خوے باشد از بوستان بگیش
 از و باغ شاهی پر آهو شود
 نباید که دارد به بد گوے گوش
 بچو جز بفرمان میزداں متاز
 تنباهی بد بهیم شاهی رسد
 چو بد گوید از داد فرماں کن
 ز کژی دل خویش پیراستن
 نزیبید که دیو آورد کاستی
 خرد را کند بر دلش بر گوا
 شود تخت شاهی بر او پایدار
 بد اندیش تو ببید گردد ز سخت
 ورا نام نیکو بود یادگار
 هنر باخته جان نوشیروان
 همه رایے دانندگان تیره گشت
 بر بودر گیش چندان که بد بر فرمود
 دهانش پر از در خویش آب کرد
 بر رفتند از ایوان شاه زین

بزم پنجم نوشیروان با بوزرجمهر و موبدان

بهشتم که بفروخت گیتی فرورد
 بیاساست گیتی بدیباے نزد
 جهان پدید و کار کرده رواں
 چو شاپور و چوں میزد گود در بر
 خردمند و بیداد و گویندگان
 بیاید بر شاه نوشیروان
 از و شادمان گشت شاه زبیر
 که با کیست این دانش اندر نهان
 بهان تخت شاه بی آهوشود
 زبان بر کشاد از میان رواں
 در ایشاں فرود و دیدیم و گاه
 پس از مرگ نامش بیاند بلند
 نجوید بکتوی ز گیتی فرود
 ز تاجش زمانه بر آرایش است
 نجوشد سر نامور پادشاه
 که نامش برگردد بگیتی کمن
 نگردد بر کار از آیین خویش
 چنان حرد دارد که بزخت خویش
 زبانش بگفتن توانا بود
 باندیشگان مغز را سوختن
 چنان چوں نماند ز اختر بسے

بریں نیز بگذشت یک هفته روز
 پیشد اخت آن چادر لا جور
 شهنشاه پیشست با موبدان
 سر موبدان و رواں از دیشیر
 ستاره شناسان و جویندگان
 سراینده بوزرجمهر جوان
 همه خوانند بر شهنشاه آفرین
 بدانندگان گفت شاه جهان
 کرد دین بیرواں به بیرو شود
 چو بشنید از موبد موبدان
 چنین داد پادشاه که از داد شاه
 چو با داد بکشاید از گنج بند
 دیگر کو بشوید زبان از دروغ
 سه دیگر که با داد و سخنانش است
 چهارم که از کنتز پر گناه
 به پنجم چنان باشد اندر سخن
 همه راست گوید سخن کم و بیش
 هشتم بر پرستند و تخت خویش
 به نهم سخن گو که دانا بود
 نگردد دلش سیر از آموختن
 به آزادی است از خرد هر کسے

خرد پرورد جان دانندگان
 دل آے شاه گمیل ز راه خرد
 منش پشت و کم دانش انگس که گفت
 چنین گفت پس یزدگرد دیر
 ابر شاه ز قیامت خوں ریختن
 ہماں چوں شکسار شد شہزیار
 ہماں با خرد مند گیرد ستیز
 چو از کیس دل شاه پر از گشت
 ور آید و ہنگہ داور بود نیز مغز
 و گر کارزار سے کہ ہنگام جنگ
 تو ہنگر کہ باشد دلش تنگ و زلفت
 ابر مرد درویش کند اوری
 چو کوزی کند پیر نا خوش بود
 چو کاہل بود مرد بزدنا بکار
 سنان ز نانتد روستی جوان
 چو بوزر چہتر این سخناے نظر
 چنین گفت کاے شاہ خورشید چہر
 چنان داں کہ ہر کس کہ دارد خرد
 ز ناداں پناہ دل سنگ و کوہ
 نداند ز آغاز اعجام را
 نکو میدہ در کار نژد گروہ
 یکے آنکہ داور بود پر دروغ
 سپہبد کہ باشد نگہبان گنج

خرد رہ نماید سخاندگان
 خرد نام و فرو جام را پرورد
 منم کہ ز دانش کسے بیست محقت
 کہ آے شاہ دانا و دانش پذیر
 بانگ سخن دل بر آئی سخن
 بے اندیشہ دست اندر آرد بکار
 کند دل ز نادانے خویش تیز
 روان ورا دیو آواز گشت
 نہ آید ز گفتار او کار نظر
 بہر سد ز جان و نترسد ز تنگ
 بزیر زیں بہتر او را نہفت
 نزیب نہ زیندہ مہتری
 پس از مدگ جانش در آتش بود
 ازو سیرگہ دد دل روضگار
 مبادش توان و مبادش روان
 شنید و بدانش بیاراست مغز
 بکام تو بادا درخشاں سپہر
 بدانش رواں را ہے پرورد
 ازیرا ندارد بر کس شکوہ
 یہ از تنگ داند ہے نام را
 نکو میدہ تر نژد دانش پڑوہ
 نگیرد بر مرد دانا فروغ
 سپاہی ازو سر پہچہ ز سنج

نزد سہ چو چیزے بود ہامزہ
 نہ بیمار چوں باز دارد گزند
 کہ آن چیز گفتن نیززد پیشیز
 نیابند و دلہا ازو پُرمہ شتاب
 سپاسے ازاں بر سرت بر نہند
 بچیز کساں بر گمارد دو چشم
 سپردن بکاہل کسے دستگاہ
 پشیمان شود ہم نہ گفتار خود
 بدیں گوئد آویزد اے نیک خوئے
 گرش در نیستتاں بود پرویش
 سراں جہاں پیش او بندہ باد

وگر دانشومند کو از بزہ
 ہنر نیکے کہ باشد بہن درد مند
 جو درویش مزدے کہ نازد بچیز
 ہماں شہ کزو ہر شب آرام و خواب
 وگر بادِ نونہیں بتو بر چہ
 بہمقیم خردمند کاہد بہ خشم
 بہمقیم بناداں نہایت راہ
 ہر آن بے خرد کو نیابد خرد
 دلِ مزدوم بیخرد باز رُوے
 چو آتش کہ گوگردیابد خویش
 دلِ شاہ نوشیرداں زندہ باد

بزم ششم نوشیرواں با بوز جہر و موبداں

بفرمود آراستن بازگاہ
 ابا یارہ و تلج و زرتیں کمر
 بدست وگر یزد کرد دہر
 سخنگوئے بوز جہر و رداں
 کہ گوہر چرا باید اندر نہفت
 وزاں مزد بے ازج گردد بلند
 بشنودن بود مزد را حرمی
 کہ آسے نامور تر ز گردوں سپہر
 چو کئی بود روز بفرایدت
 تن آساں شوی ہم رواں بزدوری

بریں نیز یک ہفتہ بگذشت شاہ
 بیاد نشست از بر تخت زر
 بیکدست موبد کہ بودش وزیر
 جہاں گرد بر گرد او موبداں
 بہ بوز جہر آں زماں شاہ گفت
 سخنہا کہ جاں را بود سود مند
 وزاں گنج گویا نگیرد کسی
 چنہیں گفت موبد بہ بوز جہر
 چہ دانی کہ بیشیت بگزایدت
 چنہیں داد پاسخ کہ کمتر خویری

ز کردار نیکو چو بیشی گنی
 ز بجز سید پس موبد موبداں
 کسے نیست بے آرزو در جہاں
 ہماں آرزو را پدید است راہ
 گدایں رہ آید مرا سود مند
 چہیں داد پاسخ کہ رہ از دوسوشت
 یے راہ بے باکی و پُر بدی
 ز گیتی یکے باز گشتن بجاک
 خرد بایت زس سخن زہنموں
 خرد مند را خلعت ایرد نیست
 تنومند کو را خرد یار نیست
 چو بنیاد دانش بریا موخت مزد
 ز دانش سخنیں بہ بیزداں گیلے
 بد و بگروی کام دل یافتی
 دگر دانش آشت کن خوردنی
 بخورد و پرورشش بپاکی گراے
 چو آیت روندے بچیزے نیاز
 ہم از پیشہا آں گنیں کاندرو
 ہماں دوستی با کسے گن بلند
 تو بر اہجن خاشی بر گنیں
 چو گوئی ہماں گو کہ آموختی
 سخن سنج و دینار سخنے سنج
 زباں در سخن گلشن آثریر گن

ہماں بر ہم آورد بیشی گنی
 کہ آے بر تر از دانش دخرداں
 اگر آشکارا بود مگر رہاں
 کہ پیدا بود مزد را دلقگاہ
 کدام است بار سنج و درد و گزند
 گزشتن ترا تا کدام آرزو ہست
 دوہم رہ نکو کاری و دخردی
 کہ راہے دراز است با بیم و باک
 دریں پرورشش اندر چہائے نہ چوں
 سزاوار خلعت نگہ گن کہ کیست
 بگیتی کس او را خریدار نیست
 سزاوار گردد بہ ننگ و نبرد
 کہ ادہست و باشد ہمیشہ بجایے
 رسیدی بجایے کہ بشتافتی
 فراز آری از روعے آوردنی
 بدیں دار فرمان بیزداں بیایے
 بدست و بگنج بچیلان متاز
 ز نامش نگردد رہاں آبرو
 کہ باشد بسختی ترا یار مند
 چو خواہی کہ نیکس گنند آفریں
 آموختن در جگہ سوختی
 کہ بر دانشی مزد خوار ہست گنج
 خرد را کمان و زباں تیر گن

چو رزم آیدت پیش ہشیار باش
 چو بد خواہ پیش تو صف بر کشید
 چو رہی باوند کس ہم نبرد
 تو پیروزی از پیش دشتی گئی
 بدانکہ کہ اسب اقلنی گوشدار
 گر او نیز گردد تو زو بر مگند
 چو دانی کہ با او نتابی مکوش
 چو جنین ہم رنگندار تن در خویش
 ترا خورد ہشیار بگذایدت
 کمن در خویش خویشین چار سو
 زے نیز تو نشادمانی گزویں
 چو یزدان پرستی پسندیدہ
 بسے از جہاں آفریں یاد کن
 بزرگی نگندار ہنگام را
 میان گزویں وہ ہمہ کار کرد
 تو بادی و آبی سرشت بخاک
 پریش ز خورد ایچ کتر مکن
 بہ نیکی گزے و غنیمت شناس
 ہوا را میر پیش راے و خرد
 مگند ایچ گونہ بگرہ بدی
 رسوودہ تہ ہنگس بود در جہاں
 دربری پیاموز فرزند را
 چو خواہی کہ رنج تن آید بہر

تنت ساز گوشمن نگندار باش
 ترا راے و آرام ہاید گزید
 نباید کہ گردد ترا سوے زرد
 سرت پشت گردد چو مستی گئی
 سلج ہم آورد را ہوشدار
 ہشیار یاراں گتیس در نبرد
 میرگشتن از رزم باز آر ہوش
 نباید کہ بگذایدت پرورش
 دگر کم خوری زور بقزایدت
 چنان خورد کہ نیز آیدت آرزو
 کہشت از کسے نشود آفریں
 جہاں چوں سراشت تو چوں دیدہ
 پرستش ہمیں یاد مینیاد کن
 بروز و شب گاہ آرام را
 بہ پیوستگی ہم بہ ننگ و نبرد
 فراموش مکن راہ یزدان پاک
 تو تو باش اگر ہست فرمان مکن
 ہمہ نہ افرینندہ داں راں سپاس
 کزاں پس خرد سوے تو شگرد
 بہ نیکی پیار راے گر دسخردی
 کہ نیکش بود آشکار و رہناں
 چو ہستی بود خویش و پیوند را
 از امور کاراں بہر تاپ سر

شود تا سزا زو سزاوارِ بخت
 و زو مزدِ انگنده گردد بلند
 بنشیند بر پادشاه تا گزیر
 بیاید بے اندیشه از شاه گنج
 یا ندیشه معنی رقیب ز ایدش
 بخط آں نماید که در خواه تر
 همان بزد بار و سخن یاد گیر
 زبان خامش از بد به تن پار سا
 و نادار و پاکیزه و تازه دوسے
 بیاید نشستن دوا پیش گاه
 دیش تازه شد چون گل اندر بهار
 دوا پایگا ہے بسیار اے تو
 کہ دل شاد گردد بگفتار اے

دبیری رساند جواں را به تخت
 دبیر بیست از پیشها از جملہ
 جو با آلت و راسے باشد دبیر
 تن خویش را اگر پردازد بر گنج
 بلاغت جو با خط فراز آیدش
 نہ لفظ آں گردیند کہ کوتاه تر
 ز خرد مند یابد کہ باشد دبیر
 ہمشیوار و ساہزندہ با پادشا
 شکلیا و بادانش و راست گئے
 جو با راہیں ہنر نہ شود پیش شاہ
 سخنہا جو بشنید از و شہر یار
 چہنیں گفت کسرے بہ موبد کہ رو
 درم خواہ و فصاحت سزاوار اے

بزم ہفتم نو شیرواں با بوز ز جہتر و موبدان

ریا در نشست از بر تخت عاچ
 جہانجوے و بیدار دل رنجواں
 بہ پیش اندوں بہمن تیز و بر
 کہ دہما بیار اے و ہنمے راہ
 بکڑی مجوے از جہاں آہر وے
 نگہداشتن راے و پیمان من
 سخن خام گفتار بارنگ و پوسے
 کہ اے برتر از گنبد لاخورد

وگر ہفتہ چوں ہور بوقت آناج
 ابا موبد موبدان و رواں
 ہماں سادہ و ہنر در جہتر دبیر
 بہ بوز ز جہتر آں زمان گفت شاہ
 ز من راستی ہرچہ دانی بگوے
 پرستیش چگونہ است فدایان من
 سخنہا شبک گوے و ہشتہ گوے
 چہنیں گفت با شاہ بیدار مزد

پرستین شهریار زین
 بفرمان شاهان نباید درنگ
 هر آنکس که بر پادشاه دشمن است
 دلے کو ندارد تن شاه دوست
 چنان داں که آرام گیتی است شاه
 به نیک و بد او را بود دشمن
 تو پیشه فرزند را جایی است
 بشهرے که هشت اندر و مهر شاه
 بدی بر تو از فر او نگذرد
 جہاں را اول از شاه خنداں بود
 چو از نعمتش بهره یابی بکوش
 چو نزدیک دارد مشو پرمینش
 پرستنده گر یابد از شاه رنج
 نباید که سیر آید از کار کرد
 و دیگر که اندر دیش راز شاه
 بفرمان شاه آنگه مستی کند
 نگویند با شد گل آن درخت
 ز کسهای او پیش او بدگوے
 هر آنکس که بشیاء گوید دروغ
 سخن کاں نه اندر خورد با خورد
 وگر بیسدت آنچه دانی بگوے
 فزون است از آن دانش اندر جہاں
 کسی را که شاه جہاں خواہ کرد

نگوید خردمند جز راه دیس
 نباید که گردد دل شاه تنگ
 دانش پرستار اهریمن است
 نباید که باشد در مغز و پوست
 چونیکی گنی او دهد پایگاه
 نیازد بکین و باز از کس
 چو جان دار چهر دلا راے اوے
 نیاید زیان اندر آن بوم راه
 که بخشش همه نیکوئی پرورد
 که بر چهر او فر برزواں بود
 که داری همیشه بفرمانش گوش
 وگر دور گردی سخن سوزنش
 زنگه سخن که بار سخ نام است و سخ
 ہماں نیز گندی کند در نبرد
 پدارد نگوید سخن رشید و ماہ
 همه از تن خویش مستی کند
 که پیر آنگہ بزرگ بر تاج و تخت
 که کمتر گنی نزد شاه آبروے
 بنزدیک شاهان نیگردد فروغ
 بکوشد که بر پادشاه نشورد
 بہ بشیاء گفتن مبر آبروے
 که بقینید گوش آشکار و زبان
 بماند همیشه ز دانش بدرد

ہماں در جہاں از خمنند آن بود
 بجز بخوازدت شاہ گشتی کمن
 کہ گر بزدرد دیگرے را ہماں
 وگر یا تو گردد بچیزے دترم
 وگر نیست آگاہیت ز آن گناہ
 وگر ہیچ تاب اندر آری بدیل
 بفرش بر بید زہان ترا
 از آن پس نیابی تو زو نیکوئی
 دو پادشا ہیچو دریا شمر
 سخن لشکر و یاد باتش خرد
 ہمہ بادباں را کند مایہ دار
 کسے کو ندارد ہنر با زخرد
 اگر پادشا کوہ آتش بدے
 جو آتش گر خشم سوزاں بود
 اگر یک زماں شیر و شہدانت بہر
 یکہ دارہ دریا بود کار شاہ
 ز دریا یکے ریگ دارد بکف
 جہاں زئدہ بادا بنور شیرواں
 کہ بر شہر یاران گینتی سراشت
 نگردد کمرے بگفتار اوے
 جو گفتمے کہ زہہ بدہ بودے چہا
 جو بارہہ ز گفتمے زمازہ ہم
 شہنشاہ بارہہ زمازہ بگفت

کہ با او لب شاہ خنداں بود
 وگو چہ پرسشندہ باشی کمن
 بہر متار باشد جو تو بیگماں
 بہر زش گراے و مزن ہیچ دم
 بہر ہنہ دلت را بہر نزد شاہ
 بدو روعے مٹماے ددل بر گسل
 دل کتہ و تیرہ رواں ترا
 ہماں گوم گفتار او نشنوی
 بہر شنندہ ملاح و کشتی ہنر
 بدریا خرد مند بچوں بگذرد
 کہ ہم مایہ داراشت وہم سایہ دار
 سزد گر در پادشا نشپرد
 بہر شنندہ را ز بشتن خوش بدے
 جو خوشنور باشد فروزاں بود
 بدیگر زماں بچوں گزایندہ زہر
 بفرمان او تا بد از چہرخ ماہ
 وگر دور دارد دیمان صدف
 ہمیشہ بفرمائش چہرخ رواں
 بہر خوبی آرایش کشور است
 دلش گشت خردم بدیدار اوے
 بدیں گونہ بد بختش شہریار
 چہل بدہہ بودے ز گنجش درم
 کہ گفتار او با درم بود جفت

میاورد عنجور خورشید چهر درم بدرها پیش بود ز مجمر

گفتار اندر داد نوشیروان و آرام یافتن جهانیاں از آیین او

گرازان و همباز با بخت خویش
زداد و زد خوبی و از خواسته
هر جا که بیداد خویش بختن
ببستند گفتی دو دست بدی
دیگر دست سوس بدی آختن
زد کژی و تازی براه آمدند
از آن خواسته دزد بگردن بختن
بر خسته روز و بهنگام خواب
کله دے بد اندیش آن سوزگاد
درو دشت یاسر پر از خواسته
هر نامدارے و هر زهرترے
زد سقلاب و هر رشوے همچین
از آرایش روم و از بوم همد
همه خاک عقبه شد و زرش خشت
بر آسود از درد و ز گفتگوے
بر آسود مردم زد درد و پزتنک
نبد گشت وزدے ز باران درم
درو دشت گل بود و بام و سرک

چو کسرے پیامد بر تخت خویش
جهان چوں بپشته شد آراسته
بر آسود گیتی ز آویختن
جهان نو شد از فسه اینزدی
ندانست کس غارت و تاختن
جهانے بفرمان شاه آمدند
کے کو بره در درم رختن
زد دیبا و دینار بر خشک و آب
ز ربیم و زد داد جهاندار شاه
جهان چوں بپشته شد آراسته
نپشتند نامه بر کشورے
زد بازانگان نزدیک و ز چین
زد بس نافع مشک و چینی پرند
شد ایماں بگردار حرم پرشت
جهانے به ایماں نهادند روعے
کلاب است گفتی هوادر سرشت
بیارید بر گل بهنگام نم
جهان گشت بر سبزه و چارپے

ہمہ رودا، مہیچو دریا شاہ
 بارہرا نہایتا پیاموختند
 ز بانڈاگان ہر موزہ و بوم
 ستایش گرفتند بر رہنما سے
 ہر آنکس کہ اندانیش آگاہ بود
 رد درخورد و مویہ و اوجمند
 چو خورشید گیتی پیارا سستہ
 کہ اے زبیر دستان شاہ جہاں
 ہر آنکس کہ از کار و دیانت رنج
 بگوئی یکسہ بہ سالار بار
 وگر وام خواہے پیاید ز راہ
 نباید کہ یاید تہیدست رنج
 کسے گر گندہ بر زین کس نگاہ
 بہ رہند مگر چاہ و دار بلند
 وگر اشب یابند جائے یلہ
 بریزند خونش بدان کشتمند
 پیادہ سوارش بہماند تہ اشب
 غرض بسترد نام دیوان او سے
 گناہے کہ باشد کم و بیش ازین
 نباشد بدان شاہ ہنہا اشتان
 ہر آنکس کہ نپسند واپس راہ ما

بیابین گل جوں شریا شدہ
 روا تھا بدانش بر افر وختند
 ز تلوک و ز چین و ز ہند و ز روم
 فرایش گرفت از گیا چاہ پائے
 نہ گویشد گاہ بر در شاہ بود
 یاندیش ترساں ز بیم گزند
 خوردشے ز درگاہ ہر خاستہ
 مدارید یک تن بد اند رہناں
 پیاید بانڈازہ رنج گنج
 کہ از ما گندہ مژد را خواستار
 درم خواہد از مژد بید ستنگاہ
 کہ سنجور و امش و پوزد ز گنج
 چو خصمش پیاید بدنگاہ و شاہ
 کہ یا دار تیر اشت و با چاہ بند
 کہ دہنقاں گند زو بدر بر گلہ
 برو گوشت آنکس کہ یاید گزند
 ہیوزش رود پیش ادر گشتب
 بیاند آرند ایوان او سے
 ز بدتر بود آنکہ بد پیش ازین
 بدر بر سخاہد مجز از راستان
 مبادا کہ باشد بدنگاہ ما

پند دادن بوز زخمه نوشیروان را و سخن گفتن در کردار و گفتار نیک

جهاندار بنشست بیرون نشاد
 سخن گفت خندان و بگشاد
 یکی آفرین کرد بر شهریار
 چنین گفت کاسه داور تازه لعل
 خیمه شهنشاه پیروز بخت
 زوشتم سخن چند بر بهلوی
 سپردم به گنجور تا روزگار
 بدیدم که ایس گنبد دیر ساز
 اگر مزد بر خیزد از تخت بزم
 زبیر را بپزدازد از دشمنان
 شود پادشا بر جهان سریر
 بگیرد و کمزوی جهان فراخ
 زنده گنج و فرزند گردد آورد
 فاز آورد لشکر و خواسته
 گر آید و نیک درویش باشد برج
 ز روع و ز ناروع گردد آورد
 شود خاک و بے بر شود رنج اعی
 نه فرزند ماند نه تخت و گلاهِ
 چه بنشیند آن جستن باد اوے

بوز زگان داننده را بار داد
 بر تخت بنشست بوز زخمه
 که دل شد کینه دار خرم بهار
 که بر تو نیاید سخن عیب بخت
 جهاندار با دایش و نیک بخت
 ابر دفتر و کاغذ خصروی
 بر آید بنخواند مگر شهریار
 نخواهد هم لب گشادن بر آن
 زنده بر کف خویش جان را بزم
 شود ایمن از رنج اینهمان
 بیاید سخنها همه در بدر
 کند گشای و باغ و میدان و کاخ
 بے روع بر آرزو بشمرد
 شود کاخ و ایوانش آراشته
 فاز آرد از هر سوے نام و گنج
 ز صد سال بر بودنش مگذرد
 بد دشمن بماند همه گنج اوے
 نه ایوان شاهی نه گنج و رسپاه
 بگینتی زبگرد کس یاد اوے

ہمیں کار پتوں بگزد روندگار
 ز گیتی دو چیز است جاوید و سن
 سخن گفتن نغز و کردار نیک
 ز خود رشید و ز آب و ز باد و خاک
 بد پیشاں بود گردوش روزگار
 مکن شہز یارا گنہ تا تو اس
 بے آزاری و سود مندی گنہیں
 ز من یادگار است چندیں سخن
 چو کشاد روشن دل شہز یار
 بدو گفت فرسخ گدام است مزد
 چنین گفت کاس کو بود بیگناہ
 پیر سیدش از کتبی و راہ دیو
 بدو گفت فرمان بپرداز ہی است
 در بدتری راہ اہر یمن است
 خنک در جہاں مزد بر نر مندش
 چو دانش تنش را نگہباں بود
 بماند بدو دادی و راستی
 ہر آں چیز کاس بہرہ تن بود
 از من ہر دو چیزے ندارد در بیخ
 کسے کو بود بر زخم پادشا
 سخن مشو از مزد اخروں منش
 چو خستہ نیاید بدیگر سراے
 از من بگزمی سفلہ آں راستناس
 ازو نام نیکو بود یادگار
 دیگر ہر چہ باشد نماند یکس
 بماند چنان تا جہاں است یک
 نگردد تہ نام و گفتار پاک
 چمنک مزد با شرم و پرہیزگار
 گناہے کزو شرم دارد رواں
 کہ این است آئین و فرجام دین
 گمانم کہ ہرگز نگردد گنہیں
 فراواں سخن کرد ازو خواشاہ
 کہ دارد دلے شاد بے باہ سرد
 نبرد است اہر یمن اورا ز راہ
 ز راہ جہاندار گیہاں خد بود
 کہ اندر دو گیتی بدو فرہی است
 کہ مزد بزدستندہ را دشمن است
 کہ پاکی و شرم است پیراہمش
 ہم ز نمدگانیش آساں بود
 نکو بد در کتبی و کاشتی
 روانش پس از مرگ دشمن بود
 کہ بہر نیام است یا بہر تیغ
 رواں را نراند براہ ہوا
 کہ با جان روشن بود بد گینش
 ہم را بدر پیر از درد ماند بجای
 کہ از پاک بیزداں ندارد ہراس

ہمیں کار پتوں بگزد روندگار
 ز گیتی دو چیز است جاوید و سن
 سخن گفتن نغز و کردار نیک
 ز خود رشید و ز آب و ز باد و خاک
 بد پیشاں بود گردوش روزگار
 مکن شہز یارا گنہ تا تو اس
 بے آزاری و سود مندی گنہیں
 ز من یادگار است چندیں سخن
 چو کشاد روشن دل شہز یار
 بدو گفت فرسخ گدام است مزد
 چنین گفت کاس کو بود بیگناہ
 پیر سیدش از کتبی و راہ دیو
 بدو گفت فرمان بپرداز ہی است
 در بدتری راہ اہر یمن است
 خنک در جہاں مزد بر نر مندش
 چو دانش تنش را نگہباں بود
 بماند بدو دادی و راستی
 ہر آں چیز کاس بہرہ تن بود
 از من ہر دو چیزے ندارد در بیخ
 کسے کو بود بر زخم پادشا
 سخن مشو از مزد اخروں منش
 چو خستہ نیاید بدیگر سراے
 از من بگزمی سفلہ آں راستناس

در بیخ آیدش بهره تن ز تن
 هم از بهره جانش که دانش بود
 پیوسته رسید کسری که از فخران
 چنین گفت آنکس که دانا تر است
 کدام است دانا بدو شاه گفت
 چنین گفت هر کو بفرمان دیو
 کسے ما نہ بر خیرہ فرمان برد
 وہ اہریمندہ آن بہ نیروے شیر
 بدو گفت کسری کہ وہ دیو چیست
 چنین داد پاسخ کہ آہ ورنیاد
 دیگر خشم و رشک است و تنگ و کین
 دہم آنکہ از کس ندارد سیاس
 بدو گفت ازین شوم وہ پیر گزند
 چنین داد پاسخ بکسری کہ آہ
 کہ اورا نہ بینی تو خوشنود بیج
 نیانہ آہیکہ او را ز اندوہ و درد
 کزین بگری خسروا دیو رشک
 اگر در زمانہ کسے بے گزند
 دیگر تنگ دیوے بود پیر ستیز
 دیگر دیو کین است پر خشم و جوش
 نہ خشتابیش آرد بکس بر نہ رنہ
 وگر دیو تمام کو جز دروغ
 وگر آن سخن چین دو رویہ دیو

شود آندو ما بہ بشرد دہن
 نداند نہ از دانتشی بشنود
 کرا باشد اماندہ بہتران
 بہ آندو بر تو انا تراست
 کہ دانتش بود مزد را در نہفت
 نبرد دل از شاہ گیہاں خدیو
 کہ خضم روان است و دام خرد
 کہ دارند جان و خرد را بزیر
 کزیناں خرد را بساید گر نیست
 دو دیواند با زور و گردن فراز
 چو تمام و دوئی و ناپاک دیں
 بہ یکی وہم نیست یزداں شاس
 کدام است اہریمن و زور مند
 سنگارہ دیوے بود دیر ساز
 ہمہ در خز و نیش باشد بیج
 ہمہ کور بینند و رُخسارہ نرد
 یکے و زدمندی بود بے پز رشک
 بہ ریند شود جان او و زدمند
 ہمیشہ بہ بد کردہ چنگال تیز
 نہ مزدوم بر آرد بہ ناگہ خروش
 و ز آگاہ دیوے پیر آتشنگ چہر
 نداند نہاند سخن با فروغ
 بزریدہ دل از تنوس گیہاں خدیو

میانِ دو تن جنگ و کین انگند
 و گر دیو بیدارش و ناسپاس
 بنزد یک اوراے و شرم اندک است
 ز دانا پیره رسید پس شهریار
 به بنده چه داد است گویا خدیو
 چنین داد پاسخ و را مزد دین
 ز فتمشیر دیوان خرد جوشن است
 گذشته سخن یاد دارد خرد
 خرد باد جان ترا در منعموں
 و گر خود بود آنکه خواهم خیم
 جهاں خوش بود بر دل نیک خیم
 سخنهای امید گویم گنوں
 همیشه خردمند امیدوار
 نه اندیشد از کار بد یک زمان
 و گر هر که نهشود باشد بگنج
 کسے کو گنج و درم ننگد
 و گر دین بزدان پرشتت و بس
 ز فرمان بزدان نگردد سرش
 بدین هم نشانست پرهیز نیز
 بدو گفت ازین ره کدام است شاه
 چنین داد پاسخ که راه خرد
 همان خوبه نیکو که مردم بدوے
 و نه بس گوهران آن دیدیم برنج

بکوشد که پیوستگی بشکند
 نباشد خردمند و نیکی شناس
 بچشمش بدو نیک هر دو بیگ است
 که چون دیو با دل کند کارزار
 که از کار کوتاه کند دشت دیو
 که آس شاه با دانش و آفرین
 دل و جان دانا بدان روشن است
 بدانش رفاں را همه پدورد
 که راه دراز است پیش اندر دل
 که با او ندارد دل از دیو ز بیم
 نگردد بگرد و در آندوے
 که دل را بشادی بود در منعموں
 نه بیند بجز شادی آن روزگار
 ره تیر گیرد نه راه کماں
 نیارد نساد تنش را برنج
 همه روز او بر خوشی بگذرد
 برنج و گنج و با درم کس
 سرشت بدی نیست در گوهرش
 که نفروشد او راه بزدان بچیز
 سوے نیکو بیها نماینده راه
 ز هر دانشی بیگماں بگذرد
 بماند همه ساله یا آبروے
 که هتواره سیری نیابد ز گنج

کہ گزود ازو مزد جویشده رہ
 خردمند خود برہاں بر رہہ است
 تن خویش را دور دارد نہ رنج
 کہ چون جنت خواہی ہے دشتگاہ
 بود خصم روشن روان و خرد
 کہ فزہنگ بہتر بود یا گہر
 کہ فزہنگ باشد ز گوہر فزوں
 ز گوہر سخن گفتن آساں بود
 بفرہنگ باشد رواں تند رشت
 ہترہای تن را ستودن ز چیست
 اگر یاد داری ز من در بدر
 از اندیشہ دور است و دور از بدبخت
 بماند ہتر زو نباید گرفت
 نباشد بچشم خردمند خوار
 خردمند گزد آورد با رتراد
 ہمہ گیرد از خوے بد کاستی
 کہ لے نامور مزد فزہنگ عہ
 کہ باید جہاندار از تاج و تخت
 چنانندہ چون جفت با یکہ گہ
 تنومند پیدا و جاں در رشت
 اگر بخت بیدار در جوشش است
 مگر بخت نیکش بود رہنما
 جو خوابے کہ رہنمادہ گیرد بیاد

بدو گفت شاہ از ہنر ما چہ بہ
 چہیں داد پاسخ کہ دانش بہ است
 کہ دانا نیازد بہ ہندی بہ گنج
 ز نیروے خصم پیر رسید شاہ
 چہیں داد پاسخ کہ گزدار بد
 ز دانا پیر رسید پس داد گہ
 چہیں داد پاسخ بدو رہنمویں
 کہ فزہنگ آراہش جاں بود
 گہ بے ہنر زار و خوار است و سفت
 بدو گفت جاں را زود دن ز چیست
 ز گویم گنوں گفت من سر بسر
 خرد خود بیکہ خلعت از بدبخت
 ہنرمند کہ خویشتن در شگفت
 ہماں خوش منش مردم خویش کار
 اگر بخشش و دانش و رسم و داد
 ہمزگی و افزودنی و راستی
 دزاں پس پیر رسید کہ لے از لے
 بزرگی بکوشش بود یا بہ بخت
 چہیں داد پاسخ کہ بخت و ہنر
 چہاں چوں تن و جاں کہ یارند و جفت
 ہماں کا نگہ مزد را کوشش است
 بکوشش بزرگی نباید بجای
 و دیگر کہ و نیا فسانہ است باد

چو بیدار گردد نه بیند بچشم
 دیگر چه رسته بر کشاد از رُفت
 چنین داد پاسخ که شایسته که تحت
 اگر دادگر باشد و نیک نام
 بدو گفت کاندرا جهان مستمند
 چنین داد پاسخ که در دیش زشت
 در خندید و گفتا که بد بخت کیست
 چنین داد پاسخ که داننده مرد
 پیروزید دیگر که خردمند کیست
 چنین داد پاسخ که آنکس که هر
 بدو گفت ما را که شایسته تر
 پیروزید ازو گفت آهسته کیست
 چنین داد پاسخ که از عیب چه
 بنزدیک او شوم و آهنگی است
 پیروزید ازو نامور شهریار
 بدو گفت آنکس که کوشا تر است
 پیروزید ازو شهریار جهان
 چنین داد پاسخ که از آگهی
 مگر آنچه گفتند خاکست جاے
 بدو گفت کسرے که آباد شهر
 چنین داد پاسخ که آباد جاے
 پیروزید کسرے که بیداد تر
 گیتی کدام است با من بگوے

اگر نیکویی دید اگر درود و خشم
 بداناستوده کدام است گفت
 بسیارید و زور یابد نه بخت
 بسیارید و گفتار و کردار کام
 کدام است و بدروز و تا سودمند
 که نه کام یابد نه خرم بهشت
 که هموارش از درد یابد گریشت
 که دارد نه کردار بدروز زرد
 به بیشی نه چیز آرزو مند کیست
 ندارد بدین گزود کردان سپهر
 چنین گفت آنکس که آهسته تر
 که بر تیز مردم بسیار گریشت
 نگر تا که بیچند سر از گفتگوے
 خردمندی و رای و شایستگی است
 که از مردمان کیست امیدوار
 دو گوشش برانش نبوشا تر است
 نه آگاهے نیک و بد در نهال
 فراوان بود گفت و مغزش نری
 ندانم چگونه است دیگر سرے
 کدام است ما زو چه داریم بهر
 نه داد جهاندار باشد بیایے
 پستریده تر مرد پیشیار تر
 که بفراید از دانشی آبروے

چنین داد پاسخ که دانای پیر
 بدو گفت کسرے که دانش کراشت
 چنین داد پاسخ که آن کو ز بیم
 بدو گفت مادر استایش به صحبت
 چنین داد پاسخ که آن کو زیاده
 همان کین در تشکش ماند زماں
 ز مزد شکیبار پیر رسید شاه
 چنین گفت آنکس که نومید گشت
 وگر آنکه روزش بیاید ششمرد
 بدو گفت غم بردل کبیت بیش
 چنین داد پاسخ که آن کو ز نخت
 پیر رسید ازو شهزاد پلند
 چنین گفت کآن کو خردمند نیست
 پیر رسید شاه از دے مستمند
 بدو گفت با دانسته بازسا
 بدو گفت نومید تر کس کدام
 چنین گفت کآن کو ز گاه پیر مرگ
 پیر رسید ازو شاه تو شیروان
 که دانی که بے نام و آرایش است
 بدو گفت هر دو فرادان گناه
 پیر رسید و گفتش که بر گھے دست
 چنین داد پاسخ که آن نیرہ توگ
 پشیمان شهزاد تو دل پیر هراس

که با آزمایش بود یاد گیر
 که دارد بشادی همه پشت راست
 بود لبین و باشدش زرد و بیم
 بنزدیک هر کس پندیده رکیبت
 بیوشد همان رشک بانگ و آرز
 پندیده او باشد اندر جهان
 که اند صبر دارد بسر بر کلاه
 دل نیرہ را بیش چو خورشید گشت
 بکار بزرگ اندرون دشت ببرد
 که اندوه سیر آمد از جان خویش
 بیفتاد و نومید گردد ز نخت
 که از ما که دارد دل دردمند
 توانگر کسے را که فرزند نیست
 نشسته بگرم اندرون با گردند
 که گردد بهر و اهل پادشا
 که دارد توانائی و نیک نام
 بیفتد و مانند نژاد سترگ
 که آے مزد بینا و روشن روان
 که اواز در رهبر و بخشایش است
 شهزاد و درویش و بے دستگاه
 که تا از گذشته پشیمان کراست
 که بر سر زهد پادشاه روز مرگ
 که جانش بیژدان بود ناپیاس

و دیگر که کردار دارد بی
 پیرسید و گفت لے خرد یا فته
 چه دانی کرد تن بود سود مند
 چنین داد پاسخ که چون تن درشت
 بخواز در روزی بسستی بود
 پیرسید و گفتش که از آرزوے
 بدو گفت بچوں سرخازی بود
 چو از بے نیازی بود تشوشت
 از آن پس چنین گفت با نهموں
 چنین داد پاسخ که این را سه لے
 یکے آنکه اندیشد از روز بد
 بتوسد ز کار ز بیدد دوست
 سه دیگر ز بیدادگر پادشا
 جو نیکو بود گزودش روزگار
 جہاں روشن و پادشہ دادگر
 پیرسید از زمین و از راستی
 بدو گفت شاہا بدیے گراے
 ہماں دوسی از کدی و راہ دیو
 بقومان یزدان نہادہ دو گوش
 و ز آن پس پیرسید از پادشا
 کز ایشان کدام است پیروز تخت
 چنین گفت کال کو بود دادگر
 پیرسیدش از دد نشان کمن

بنزدیک آن ناسپاساں کسے
 ہنرہا یک اندر دیگر با فته
 ہمہ بر دل ہر کسے از جمند
 بود دل جز از شادمانی بخت
 ہمہ آرزو تشوشتی بود
 چه پیش است پیداکن لے نیک
 ہمہ آرزو بے نیازی بود
 نیاید جز از کام دل چیز جشت
 کہ بر دل چه اندیشہ باشد فزوں
 بسازد خرد مند یا راہ جوے
 مگر بے گنتہ ہر تنش بد رسد
 کہ با مغز جاں خاہد و خون و پوست
 کہ بیکار نشناسد از پارسا
 خرد یا فته یار و آموزگار
 ز گزودوں نیابی فزوں زیں ہنر
 کزو دور گزود کن و کاشتی
 کزو نسلد یاد کزو خداے
 و ترسیدن از پاک گہماں خلیو
 از ایشان نیا شد کسے دین فروش
 کہ فہماں روان است بر پارسا
 کہ باشد گیتی سزاوار شخت
 خرد وارو و داد و شرم و ہنر
 کہ باشد ہم گوشہ و ہم سخن

چنين داد پاسخ که از مزد دوست
 نخواهد بتو بد به آن دم کس
 بدو گفت کسرے کرا بیش دوست
 چنين داد پاسخ که از نیک دل
 وگر آن کسے کو نوازنده تر
 پیورسید دشمن کرا بیشتر
 چنين داد پاسخ که بر تر بندش
 هر آنکس که آواز داد دُرشت
 چه ماند بدو گفت جاوید چیز
 چنين داد پاسخ که کردار نیک
 بدو گفت کسرے که روشن تراشت
 چنين گفت کآن جان دانا بود
 بدو گفت شاه آسے خداوند مهر
 بگفتش یکے شاه بخشده دست
 پیورسید و گفتش چه با زیب تر
 چنين داد پاسخ که آسے یادشا
 چو کردار با ناسپاساں گنی
 بدو گفت کاندے چه چیز است بیخ
 چنين داد پاسخ که آسے شهریار
 پرستنده شاه بد خو ز رنج
 پیورسید و گفتا چه دیدی شکفت
 چنين گفت با شاه بوزر جمهر
 یکے مزد یعنی تو با دشنگاه
 چو آنمردی دوداد دادن نکوشت
 بسختی بود یا رور فریاد رس
 که باشد از ایشان ورا خون و پوست
 جدائی نخواهد جز از دل گسل
 نکو تر یکزدار و سازنده تر
 که باشد برو بر بد اندیش تر
 که باشد فراواں بر او سرورنش
 بر آنکس که رخسار و بسته دو مشت
 که آن چیز کسی نگیرد به نیز
 نخواهد جدا بودن از یار نیک
 که بر تارک هر کسے افسراست
 که بر آرزوها توانا بود
 چه باشد که پنهان فریوں از سپهر
 و دیگر دل مزد یزداں پرشت
 که آن بر خازد خردمشد سر
 مده گنج هرگز بنا پار سا
 همه خشت خام اندر آب افگنی
 که آن کم شود مودرا از گنج
 همیشه دلت باد چوں تو بهار
 نخواهد تن و زنده گانی و گنج
 که آن بر تر اندازد نتوان گرفت
 که نیکسر شکفت است گردان سپهر
 در سیده گلا هوش با نیر سیاه

چنين داد پاسخ که از مزد دوست
 نخواهد بتو بد به آن دم کس
 بدو گفت کسرے کرا بیش دوست
 چنين داد پاسخ که از نیک دل
 وگر آن کسے کو نوازنده تر
 پیورسید دشمن کرا بیشتر
 چنين داد پاسخ که بر تر بندش
 هر آنکس که آواز داد دُرشت
 چه ماند بدو گفت جاوید چیز
 چنين داد پاسخ که کردار نیک
 بدو گفت کسرے که روشن تراشت
 چنين گفت کآن جان دانا بود
 بدو گفت شاه آسے خداوند مهر
 بگفتش یکے شاه بخشده دست
 پیورسید و گفتش چه با زیب تر
 چنين داد پاسخ که آسے یادشا
 چو کردار با ناسپاساں گنی
 بدو گفت کاندے چه چیز است بیخ
 چنين داد پاسخ که آسے شهریار
 پرستنده شاه بد خو ز رنج
 پیورسید و گفتا چه دیدی شکفت
 چنين گفت با شاه بوزر جمهر
 یکے مزد یعنی تو با دشنگاه

که اودشت چپ را ندانند ز راست
 یکے گردوش آسمان بلند
 فلک را همونش بسختی بود
 گراں تر چه دانی بدو گفت شاه
 بپرسید که بد ترس کارها
 کدام است بانگ و باسرنش
 چنین داد پاسخ که ز قتی تر شاه
 توانم که نشکی کند در خورش
 زمانے که ایشان ندانند شرم
 همان ننگ مردان که تندی کنند
 دروغ آنکه بزرگ درخت است خواب
 بگیتی ز نیکی چه چیز است گفت
 که آن مرد داننده جوین کند
 چنین داد پاسخ که کوشا بدین
 دیگر آنکه دارد بیزدان سپاس
 بدو گفت کسرے ز کرده چه ره
 چه بهتر ز فرمودن و دانشتن
 چه بهتر که او باز دایم جنگ
 پاسخ نگه داشتن گفت خشم
 دیگر آنکه بیدار داری رواں
 فرد هشته کیس بر گرفته امید
 بکار بزه چند یابی مزه

ز بخشش فرودنی نداند ز کاشت
 ستاره گوید که چون است و چند
 همه بهر او شود بخشی بود
 چنین داد پاسخ که سنگ گناه
 ز گفتارها بهم ز کردارها
 که خواند خدا هر کس بدگوش
 سینه بدین از مردم بیگانه
 در پنج آبدش پوشش و پرورش
 بگفتن ندانند آواز مردم
 ابر تنگه نشان بلدای گنجه
 چه بر نابکار و چه بر شهنیاب
 هم از آشکارا هم اندر نهفت
 رواں را بدان چیز روشن کند
 ز گیتی نباید نگر آفرین
 بود دانشی مزید بیزدان شناس
 چه تا کرده از شاه و مزوره
 دیگر مرد را خواهد بگذشتن
 گر رفتن چه بهتر ز بهر درنگ
 چو دانی که با تو بخوابند چشم
 نکوشی بیدار تا توان
 بتابد رواں تو بیکه دایه شبید
 بیخشن مزه دور باش اند بزه

ادگ

ف
۸۹۱۵۵۰۸

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائیگا۔

۲۳/۴۱

